

ISSN 2518-7937 (Print)

ISSN 2663-516X (Online)

BULLETIN

OF THE KARAGANDA UNIVERSITY

PEDAGOGY

Series

№ 2(102)/2021

ISSN 2518-7937 (Print)
ISSN 2663-516X (Online)
Индексі 74622
Индекс 74622

ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 2(102)/2021

Сәуір–мамыр–маусым
30 маусым 2021 ж.

Апрель–май–июнь
30 июня 2021 г.

April–May–June
June, 30th, 2021

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2021
Караганда, 2021
Karaganda, 2021

Бас редакторы
пед. ғыл. канд.
Г.К. Тлеужанова

Жауапты хатшы
пед. ғыл. канд.
Д.Н. Асанова

Редакция алқасы

Б.А. Жетписбаева,	пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Е.А. Костина,	пед. ғыл. канд., Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей);
Б.К. Шаушекова,	пед. ғыл. канд., Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
С.Т. Каргин,	пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Л.А. Шкутина,	пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Г.О. Тажигулова,	пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Н.Э. Пфейфер,	пед. ғыл. д-ры, Торайғыров Университеті (Қазақстан);
Г.Б. Саржанова,	PhD д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
С.К. Абильдина,	пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
В. Сартор,	PhD д-ры, Нью-Мексико университеті (АҚШ);
А. Миколайчак,	PhD д-ры, Адам Мицкевич атындағы университет, Познань (Польша);
Т.В. Машарова,	пед. ғыл. д-ры, Москва қалалық университеті (Ресей);
И.А. Федосеева,	пед. ғыл. д-ры, Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей);
Д.А. Казимова,	пед. ғыл. канд., Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100024, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-04-38 (ішкі 1026); факс: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Сайт: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Редакторлары
Ж.Т. Нурмуханова, С.С. Балкеева, Д.В. Волкова

Компьютерде беттеген
Г.Қ. Жанбосова

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Меншік иесі: «Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген. 30.09.2020 ж. № KZ11VPY00027379 қайта есепке қою туралы куәлігі.

Басуға 29.06.2021 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 25,75 б.т. Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 59.

«Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ-тың баспасының баспаханасында басылып шықты.
100024, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, тел.: 8(7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, 2021

Главный редактор

канд. пед. наук

Г.К. Тлеужанова

Ответственный секретарь

канд. пед. наук

Д.Н. Асанова

Редакционная коллегия

Б.А. Жетписбаева, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Е.А. Костина, канд. пед. наук, Новосибирский государственный педагогический университет (Россия);
Б.К. Шаушекова, канд. пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
С.Т. Каргин, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Л.А. Шкутина, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Г.О. Тажигулова, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Н.Э. Пфейфер, д-р пед. наук, Торайгыров Университет (Казахстан);
Г.Б. Саржанова, доктор PhD, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
С.К. Абильдина, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
В. Сартор, д-р PhD, Университет Нью-Мексико (США);
А. Миколайчак, д-р PhD, Университет им. Адама Мицкевича, Познань (Польша);
Т.В. Машарова, д-р пед. наук, Московский городской университет (Россия);
И.А. Федосеева, д-р пед. наук, Новосибирский государственный педагогический университет (Россия);
Д.А. Казимова, канд. пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан)

Адрес редакции: 100024, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28

Тел.: (7212) 77-04-38 (внутр. 1026); факс: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Сайт: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Редакторы

Ж.Т. Нурмуханова, С.С. Балкеева, Д.В. Волкова

Компьютерная верстка

Г.Қ. Жанбосова

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Собственник: НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова».

Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на переучет № KZ11VPY00027379 от 30.09.2020 г.

Подписано в печать 29.06.2021 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 25,75 п.л. Тираж 200 экз. Цена договорная. Заказ № 59.

Отпечатано в типографии издательства НАО «Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова».

100024, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28, тел.: 8(7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова, 2021

Main Editor

Cand. of ped. sciences

G.K. Tleuzhanova

Responsible secretary

Cand. of ped. sciences

D.N. Asanova

Editorial board

B.A. Zhetpisbayeva,	Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
Ye.A. Kostina,	Cand. of ped. sciences, Novosibirsk State Pedagogical University, Novosibirsk (Russia);
B.K. Shaushekova,	Cand. of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
S.T. Kargin,	Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
L.A. Shkutina,	Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
G.O. Tazhigulova,	Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
N.E. Pfeyfer,	Doctor of ped. sciences, Toraighyrov University (Kazakhstan);
G.B. Sarzhanova,	Doctor PhD, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
S.K. Abildina,	Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
Sartor Valerie,	Doctor PhD, The University of New Mexico (USA);
A. Mikolaychak,	Doctor PhD, Adam Mickiewicz University, Poznań (Poland);
T.V. Masharova,	Doctor of ped. sciences, Moscow City University (Russia);
I.A. Fedosseyeva,	Doctor of ped. sciences, Novosibirsk State Pedagogical University (Russia);
D.A. Kazimova,	Cand. of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100024, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-04-38 (add. 1026); fax: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Web-site: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Editors

Zh.T. Nurmukhanova, S.S. Balkeyeva, Д.В. Волкова

Computer layout

G.K. Zhanbossova

Bulletin of the Karaganda University. "Pedagogy" series.

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Proprietary: NLC "Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov".

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan.

Rediscount certificate No. KZ11VPY00027379 dated 30.09.2020.

Signed in print 29.06.2021. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 25,75 p.sh. Circulation 200 copies.

Price upon request. Order № 59.

Printed in the Publishing house of NLC "Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov".

28, University Str., Karaganda, 100024, Kazakhstan. Tel. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov, 2021

МАЗМУНЫ — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Шумейко Т.С., Баубекова Г.К.</i> Образовательный туризм как педагогическая инновация в условиях виртуальной среды	7
<i>Серикбаева Н.Б., Рахимғалиева П.С., Сулейменова Ж.Т.</i> Цифрлық білімдік ортада студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктері	18
<i>Толубекова Р.К., Маусымбаев Р.С.</i> Білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану әдістері	26
<i>Karabalayeva A.B., Ibadullayeva S.Zh., Abilbek Zh., Abilova Sh.B.</i> Priority issues of public health of student youth in a higher school	32
<i>Tleuzhanova K.T., Kupeeva Z.S., Igembekova A.Z., Magauina G.M.</i> Prospects and problems in the field of modern education in Kazakhstan	40
<i>Bissembayeva N.A., Nurgaliyeva S.A., Ishanov P.Z.</i> Teacher ethics as a research problem: a narrative review of the scholarly writings	48
<i>Данек Ян, Мурзатаева А.К., Мурза Н.В.</i> Роль информационной грамотности в формировании профессиональной компетентности будущих специальных педагогов	54
<i>Zhaikumova Sh.S., Khanina N.N., Tleuzhanova G.K.</i> Forming communicative competence of future primary school teacher	63
<i>Zhetpisbaeva B.A., Shelestova T.Yu., Ospanova A.K., Zhankina B.Zh.</i> Organizational-pedagogical condition of multiculturalism in Kazakhstan	71
<i>Tazhibayeva E.R., T. Dolidze</i> Gains of e-collaboration in professional engagement initiatives	78
<i>Саржанова Г.Б., Джолданова Д.К., Утеубаева Е.А.</i> Акмеологическая компетенция как фактор развития лидерских качеств будущего педагога	84
<i>Khanina N.N., Li I.V.</i> Senior preschool children speech development through the dialogue with peers	90
<i>Токжигитова А.Н., Ермаганбетова М.А.</i> Геймификацияланған бағдарламалық құралдар мен платформаларды талдау	98
<i>Рымханова А.Р., Абильдина С.К., Дюсембинова Р.К., Рыскулова А.А.</i> Волонтерская деятельность студенческой молодежи как средство формирования личностных и профессиональных качеств у будущих специалистов	105
<i>Abdigapbarova, U.M. Zhienbaeva, N.B.</i> Social activity of the future teacher's personality in the process of SCL transformation	112
<i>Ақбаева Г.Н., Рамашов Н., Рамашова А.Н.</i> Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесін интернационалдандыру: проблемалар, үрдістер, шешімдер	119

ТІЛДІК БІЛІМНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚОЛДАНБАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF LANGUAGE EDUCATION

<i>Takuova Z.S., Mauitbekova, K.N., Bulatbayeva K.N.</i> Syntaxemes as a method for selecting learning resources in teaching English	128
<i>Tamari Dolidze.</i> The Challenges of ESP Education in Georgia	136
<i>Akhmetova G.S., Bizhkenova A.E.</i> Lexical and semantic errors in the English language teaching in homogenous groups	141

<i>Kim A., Assanova D., Knol M.</i> The nature and content of psychological-pedagogical problems of multilingualism: linguistic and psychological aspects	150
<i>Kopzhasarova U.I., Beisenbaeva B.A., Alken S.H.</i> Improvement of technical specialty students foreign language professional skills	157
<i>Саржанова Ғ.Б., Төлеужан А.Т., Турбаева С.М.</i> Білім алушылардың шетел тілінде сөйлеу дағдыларын дамытуда ашық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімділігі	164
<i>Mazhit Z., Abdankyzy L., Sarsembayeva A.B.</i> Using the methodology of subject-language integrated learning in the process of teaching English in an innovative school	171
<i>Salybekov F.M., Karbozova G.K., Almetov N.Sh., Yücel Gelişli.</i> Future foreign language teachers' training for realization of the 4Cs educational model in 21st century skills	178
<i>Жетписбаева Б.А., Дьяков Д.В., Шункеева С. А., Хамитова Г. А.</i> Особенности применения CLIL-технологии в условиях дистанционного обучения в организациях образования Республики Казахстан	188
<i>Kabbassova A.T.</i> Implementation of the meta-subject approach in the process of foreign language training of future teachers at a pedagogical university	195
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР = СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ = INFORMATION ABOUT AUTHORS	203

DOI 10.31489/2021Ped2/7-17

УДК 37.022

Т.С. Шумейко*, Г.К. Баубекова

Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова, Казахстан
(*Корреспондирующий автор. E-mail: T.Shomeyko@mail.ru)

Образовательный туризм как педагогическая инновация в условиях виртуальной среды

В статье обоснована актуальность развития образовательного туризма, обусловленная тенденциями глобализации и интернационализации образования; представлен анализ научных трудов по исследованию образовательного туризма. Отмечено, что, несмотря на сравнительно давнюю историю существования некоторых форм образовательного туризма, с учетом взглядов ученых о том, что инновация в образовании не всегда является абсолютно новым феноменом, образовательный туризм можно считать педагогической инновацией. По мнению авторов, существующее убеждение ученых о тесной взаимосвязи педагогических инноваций с информационными технологиями усиливает инновационность виртуального образовательного туризма. Представлена периодизация образовательного туризма, начиная с периода античности и до наших дней. Кроме того, указано на значительное влияние путешествий в целях получения знаний и академических обменов на современную инфраструктуру туристской отрасли. Отмечая роль образовательного туризма для развития международного сотрудничества в образовании, авторы приводят результаты анализа динамики внешней и внутренней академической мобильности в Костанайском государственном педагогическом университете им. У. Султангазина (ныне Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова) в период с 2015 по 2019 гг. При этом подчеркивается инновационный характер современного образовательного туризма, усиливающийся использованием информационно-коммуникационных технологий и цифровых ресурсов наряду с традиционными формами туристско-образовательной деятельности. Рассмотрена виртуальная экскурсия как одна из инновационных форм обучения. Представлен опыт участия студентов педагогических специальностей в процессе разработки и реализации в общеобразовательных школах цифровых ресурсов в виртуальной среде, способствующий формированию готовности будущих педагогов к продуктивной деятельности в условиях дистанционного образования.

Ключевые слова: образовательный туризм, виртуальная образовательная среда, педагогическая инновация, развитие образовательного туризма, академическая мобильность, виртуальная экскурсия, образовательная технология, статистика академической мобильности.

Введение

Современные тенденции в образовании связаны с интенсивными инновационными процессами, внедрением инновационных моделей и технологий обучения. Сформировавшаяся в начале XX века в сфере материального производства наука о нововведениях — инноватика (В. Зомбарт, В. Метчерлих, Й. Шумпетер) во второй половине столетия распространилась на социальную сферу, охватив педагогические инновации как объект своего изучения. По мнению ученых, инновационность ориентирована на вхождение в современное образовательное пространство и позволяет модернизировать современное образование, направлена на развитие новой системы и обеспечивает использование информационных технологий [1].

Актуальность развития образовательного туризма, обусловленная тенденциями глобализации и интернационализации образования, усиливается на рубеже XX–XXI веков и сохраняется в настоящее время. Исследованию различных аспектов проблемы развития образовательного туризма посвящены как научно-педагогические труды первых двух десятилетий XX века, так и работы этого периода в других отраслях науки. Роль образовательного туризма в контексте компетентностного подхода рассмотрена в исследованиях В.Л. Погодиной, Т.Н. Третьяковой и других; развитие образовательного туризма на уровне регионов исследовано Б.Б. Вагнер, Т.С. Вороновой, С.Э. Мышлявцевой, А.В. Фирсовой, О.В. Шульгиной и другими; образовательный туризм в практике дополнительного образования детей — Н.В. Вагановой, О.И. Вишневым, К.А. Гладышевой, А.В. Золотаревой и другими; технологии образовательного туризма — В.Л. Погодиной, Ю.В. Севериной, К.Б. Умбрашко и другими; педагогическому потенциалу образовательного туризма в системе непрерывного образования человека посвящена одноименная монография А.Н. Ковалевой (2013); совершенствование управления образовательным туризмом исследовано Э.А. Луниным и другими; формирование и развитие рынка международного образовательного туризма — Н.А. Козловой и другими.

Вместе с тем, реализация образовательного туризма в условиях виртуальной среды усиливает инновационность данного процесса, а достижение к 2020 г. перспективы функционирования казахстанской системы образования как части «единого мирового информационно-образовательного пространства» с максимальным учетом «международного опыта в области информатизации образования» и международное сотрудничество в сфере информационно-коммуникационных технологий провозглашены в Стратегии информатизации системы образования Республики Казахстан до 2020 года [2]. Отмечается необходимость «...организации открытого дистанционного обучения; разработки, апробации и тиражирования цифровых образовательных ресурсов и создания казахстанского компонента Интернет-среды; технической и педагогической поддержки инфраструктуры и программного обеспечения учебного процесса», а также «...системных научно-педагогических исследований, направленных на изучение отечественного и международного опыта информатизации образования, технологий дистанционного и виртуального обучения...» [2]. Актуальность развития виртуального образовательного туризма, разработки методов и средств его реализации усиливается в современных условиях пандемии и обуславливается необходимостью сокращения взаимодействия «face to face» между субъектами образовательного процесса в ходе образовательно-туристской деятельности.

Рассматривая развитие образовательного туризма в условиях виртуальной среды как педагогическую инновацию, отметим интерес ученых к проблеме создания и функционирования виртуальной образовательной среды вуза (А.А. Андреев, Д.В. Баяндин, Ю.М. Кузнецов, В.П. Кулагин, З.З. Оразалина, А.Р. Турганбаева, Ж.М. Тусубаева, С.С. Усенов, А.В. Хуторской и другие). Развитие виртуального образовательного туризма во многом будет способствовать достижению программной цели развития образования и науки Республики Казахстан — повышению «глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, воспитанию и обучению личности на основе общечеловеческих ценностей» через решение задач создания «безопасной и комфортной среды обучения и оснащения организаций образования цифровой инфраструктурой» [3].

Основываясь на результатах представленного выше анализа разработанности проблемы развития образовательного туризма в условиях виртуальной среды, целью нашего исследования мы определили теоретический анализ научных исследований и опыта реализации образовательного туризма как педагогической инновации в условиях виртуальной среды.

Методы и материалы

Для достижения цели исследования были использованы методы теоретического анализа научно-педагогической литературы и документов образования Республики Казахстан, сбора и обработки статистических данных, опросные методы. Исследование проводилось в 2019–2020 гг. на естественно-математическом факультете Костанайского государственного педагогического университета им. У. Султангазина (ныне Костанайский региональный университет им. А. Байтурсынова). Для разработки виртуальных образовательных туров как средства реализации образовательного туризма в условиях виртуальной среды использован метод педагогического моделирования. Педагогический эксперимент по проверке эффективности разработанных образовательных туров проводился с участием студентов образовательной программы 6В01506 — «География» на базе организаций среднего образования г. Костаная.

Результаты и обсуждения

Рассмотрение феномена образовательного туризма в условиях виртуальной среды в аспекте педагогической инновации определяет необходимость теоретического анализа понятийного аппарата инновационной педагогики, в частности, термина «педагогическая инновация».

Понятие «инновация», имеющая латинское происхождение, в переводе означает «обновление, новинка, изменение», т.е. ввод чего-то нового, введение новизны, и трактуется как «результат творческой деятельности, направленной на разработку, создание и распространение новых видов изделий, технологий, внедрение новых организационных форм и т.д.» [4].

В Педагогическом словаре (Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров, 2000) под педагогической инновацией подразумевается: 1) целенаправленное изменение, вносящее в образовательную среду стабильные элементы новшества, улучшающие характеристики отдельных частей, компонентов и самой образовательной системы, в целом; 2) процесс освоения новшества (нового средства, метода, методики, технологии, программы и т.д.); 3) поиск идеальных методик и программ, их внедрение в образовательный процесс и творческое переосмысление. Некоторые авторы связывают термин «педагогическая инновация» с осмыслением новшеств в образовании. В частности, Н.Р. Юсуфбекова рассматривает данное понятие как «процессы формирования нововведений, их осмысление в педагогическом обществе, применение в практике воспитания и обучения» [5]. Ряд авторов, раскрывая сущность инноваций в образовании, связывают их с информационными, цифровыми, телекоммуникационными технологиями, считая их основой современного образования и характеризуя как определенную форму передового опыта [6]. В.И. Загвязинский понимает под педагогической инновацией «распространение новшеств в педагогической практике», справедливо указывая, что в сфере образования новшеством является элемент педагогической действительности, который в представленном виде не встречался, но аналоги данного явления можно найти в [7].

Таким образом, несмотря на достаточно давнюю историю развития образовательного туризма в практике образования, основываясь на приведенном выше утверждении В.И. Загвязинского о том, что инновация в образовании не всегда является абсолютно новым феноменом, его аналоги могли существовать ранее, а также, с учетом новых тенденций и направлений развития образовательного туризма, его уже можно считать педагогической инновацией. Существующее мнение ученых о тесной взаимосвязи педагогических инноваций с информационными, цифровыми, телекоммуникационными технологиями усиливает инновационный характер образовательного туризма в аспекте рассмотрения его развития в виртуальной среде. Интерес к проблеме развития современного образовательного туризма обусловил появление инновационных исследований на стыке образовательного туризма, информационных технологий и математических методов. В частности, в данном аспекте заслуживает внимания работа М.Д. Макаренко «Образовательный туризм и математическое моделирование» [8].

Анализ состояния современного образовательного туризма свидетельствует, что он играет немаловажную роль как конкурентоспособное средство и эффективная технология обучения; будучи рассматриваемым исследователями в качестве одной из инновационных технологий, образовательный туризм сегодня получает достаточно широкое распространение в различных предметных (научных) областях. Исследователи современного образовательного туризма подчеркивают высокие темпы его развития по сравнению с другими видами туризма, указывая, что он достаточно часто связан с поездками с целью изучения языков, приобретения высшего образования, повышения квалификации в профессиональных сферах деятельности. Помимо этого, образовательный туризм дает преимущество туристам в достижении целей познания культуры того или иного народа, языковой культуры и менталитета, тем самым способствуя развитию человеческих ценностей [9].

Указывая на наличие специфических особенностей в развитии образовательного туризма за последние десятилетия, отличающих его от «туристических продуктов», связанных с формами туризма, часто называемых «массовым» туризмом, исследователи выделяют четыре основных этапа в развитии образовательного туризма [10]. При этом отмечается, что исторические периоды образовательного туризма, независимо от социальных, культурных, экономических, политических аспектов, имели свои особенности.

Первый этап возникновения образовательного туризма, по мнению исследователей, занимает длительный период, начиная с древних времен до XIX века. Формирование образовательного туризма характеризуется предысторией зарождения, относящейся к эпохе античности. В частности, в пе-

риод расцвета Римской империи состоятельные и знатные римляне совершали путешествия и отправляли своих детей в Грецию для ознакомления с ее культурой и получения образования. Это способствовало строительству благоустроенных дорог и повышению благополучия общества в целом. В эпоху средневековья туризм с преобладанием образовательных целей получил широкое распространение. К этому периоду относится появление университетов, ставших культурными, научными и образовательными центрами. Открытие при монастырях университетов и школ привело к увеличению странствующих учащихся — так называемых вагантов. В начале IX в. Западная Европа была одним из регионов международных поездок с образовательными целями, что способствовало увеличению числа высших учебных заведений. В XI–XII вв. возникновение первых университетов — Болонского (Италия), Парижского (Франция) — привело к формированию самостоятельности образования. В XVI–XVIII вв. под воздействием идей известных мыслителей в образовательных учреждениях Европы для учащихся начали организовываться образовательные туры. Так, в конце XVIII в. первый образовательный тур был организован в Великобритании: в период путешествия для знатных семей проводились так называемые «гранд туры» — поездки в континентальную Европу с познавательными целями. Влияние путешествий на возможность формирования рациональных качеств личности отмечено в произведениях Джона Локка (1632–1704) и Жан-Жака Руссо (1712–1778).

На втором этапе своего развития (конец XIX — начало XX вв.) образовательный туризм приобретает характер престижного туризма. Переход к данному этапу намечается во второй половине XVIII в. и характеризуется началом применения педагогами в учебных организациях России образовательных экскурсий, поездок и походов (Н.И. Новиков, В.Ф. Зуев, Ф.И. Янкович). С XIX в. образовательные экскурсии стали использоваться как способ обучения; получили распространение туристические походы с целью сбора географической информации о регионах России. В середине XIX в. в странах Европы и Америки с возникновением новых видов учреждений начала формироваться международная мобильность.

На третьем этапе (середина XX в.) возобновляется развитие образовательного туризма в России; в Европе, Америке и Австралии образовательный туризм приобретает массовый характер. Такое состояние образовательного туризма в дальнейшем оказало значительное влияние на развитие международных связей в экономике и политике.

Четвертый этап (конец XX — начало XXI вв.) характеризуется быстрыми темпами и расширением масштабов развития образовательного туризма. На данном этапе получает развитие международный туризм с образовательной целью, что обусловило объединение двух сфер экономики через соединение образования и туристических услуг, а также увеличение академической мобильности и культурного обмена [10].

Таким образом, представленная характеристика периодизации развития образовательного туризма на различных этапах позволяет прийти к выводу о существенных изменениях его состояния со времени зарождения и по настоящее время. Следует отметить, что на современную инфраструктуру туристской отрасли значительное влияние оказывают путешествия, совершаемые с целью получения знаний, и академические обмены.

Придерживаясь в понимании термина «образовательный туризм» трактовки В.Л. Погодиной, рассматривающей его как «феномен интеграции образования и туризма через организацию туристско-образовательной деятельности для достижения целей и задач, определяемых учебными программами и направленными на становление и развитие личностно-значимых качеств, которые проявляются при формировании универсальной, общепрофессиональной и профильно-специализированной компетентностей» [11; 4], отметим значительное многообразие толкований данного термина. Вместе с тем, анализ научной литературы позволил выявить общие подходы и характеристики в понимании сущности образовательного туризма, указывающие на его направленность — развитие личностных (или профессионально-личностных) качеств человека и интеграция туристской и образовательной сфер деятельности. Так, в энциклопедической литературе по туризму отмечается, что туризм имеет широкое распространение для развития сферы познания человека, при этом множество различных видов туризма в определенной степени являются образовательными; авторы отмечают наличие сектора туристского рынка, включающего в свою структуру образовательный компонент [12; 79].

Среди зарубежных исследований образовательного туризма, рассматривающих его в упомянутом выше аспекте личностного развития, отметим произведение B.W. Ritchie «Управление образовательным туризмом», где данный термин определяется как «образовательная деятельность, осуществляемая во время экскурсий или поездок, которая способствует получению знаний и компетенций на

практике. Познавательные экскурсии дают учащимся возможность развить свои наблюдательные и исследовательские навыки, расширить свой опыт, развить научный подход к окружающему миру и ответственное отношение к окружающей среде, природе и жизни» [13]. В.W. Ritchie указывает также на разнообразие форм образовательного туризма, который «может включать в себя общеобразовательный туризм и учебные туры для взрослых, международные и внутренние поездки студентов университетов и школ, включая языковые школы, школьные экскурсии и программы обмена. Образовательный туризм может быть организован независимо или формально и может осуществляться в различных природных или антропогенных условиях» [13].

Для анализа сущности образовательного туризма представляет интерес мнение исследователей о разнообразии форм образовательного туризма и степени представленности в нем образовательного контента. Последний может варьироваться от «изучения общих интересов» в ходе путешествия (туристы проявляют интерес к определенным программам, которые могут быть реализованы как самостоятельно, неофициально, так и через организованные группы, формально) до путешествия ради «целенаправленного обучения» (участие в поездках, специально предназначенных для освоения различных образовательных программ в ходе тренингов и курсов). То есть, образовательный туризм выходит за рамки любопытства, интереса или увлечения определенной темой и включает элемент организованного обучения [12].

Анализ научной литературы по проблеме развития образовательного туризма свидетельствует, о том, что он является объектом изучения не только педагогической, но и других наук, в частности, экономики. Рассматривая образовательный туризм с экономической точки зрения, С.Р. Ердавлетов указывает на его значимую роль в развитии туристической отрасли Республики Казахстан, оказывающую существенное влияние на уровень национального дохода страны [14]. Отмечая значительный инвестиционный потенциал образовательного туризма, Э.А. Лунин считает его гораздо более перспективным по сравнению с другими видами туризма в силу того, что «краткосрочную поездку с целью получения образования, изучения языка, повышения квалификации люди рассматривают как вложение в свой потенциал, а также как удачный вариант совмещения отдыха с образованием» [15].

Вместе с тем исследователи указывают на ведущую роль специалистов сферы образования в развитии образовательного туризма и, характеризуя его как традиционную образовательную технологию, наряду с этим, отмечают его актуальность, инновационность («образовательный туризм ... ныне возрождается») и высокую эффективность, подчеркивая его перспективность как «направления международного культурного обмена» [11; 3, 7].

Ученые констатируют направленность международной мобильности на развитие способности студентов и преподавателей «адаптироваться к постоянно меняющемуся рынку труда, ориентировать процесс обучения на результат», что, как следствие, определяет их становление «активными и ответственными гражданами» [16].

Таким образом, в научных исследованиях, посвященных развитию туристско-образовательной деятельности, сделан акцент на значимость современного образовательного туризма в международных обменах, в частности, в международной академической мобильности студентов высших учебных заведений. Согласно Стратегии академической мобильности в Республике Казахстан на 2012–2020 гг., академическая мобильность определяется как «перемещение обучающихся на определенный период для обучения или выполнения научно-исследовательских проектов» [17]. Образовательный туризм способствует развитию международного сотрудничества в образовании, обеспечивая равноправный доступ к обмену знаниями, академической мобильности среди обучающихся и преподавателей, формирование интерактивных сетей, международных научно-исследовательских проектов. Через данный вид туризма осуществляются введение практик многоязычия, активизация программ обмена и учебных курсов с целью содействия мобильности, как за пределами, так и внутри национальных систем.

Академическая мобильность предоставляет субъектам образовательного процесса возможность получения качественного образования, повышение мотивации к туристским поездкам, прежде всего, благодаря международной академической мобильности. Активно реализуется обмен для получения профессионального образования, развиваются краткосрочные формы мобильности, такие как языковые обучающие курсы, образовательные программы и стажировки с целью повышения профессиональной квалификации [18].

Результаты анализа внешней академической мобильности студентов Костанайского государственного педагогического университета им. У. Султангазина за период с 2015 по 2019 годы представлен на рисунке 1.

Из диаграммы видно, что в период с 2015 по 2019 годы наибольшая доля количества студентов, участвовавших во внешней академической мобильности, приходится на 2019 г. и составляет 43 % от общего количества студентов-участников внешней академической мобильности. На 2015 и 2017 гг. приходится по 16 % участников внешней академической мобильности от общего их количества в рассматриваемом периоде (2015–2019). В 2016 г. студенты нашего университета не совершали зарубежные образовательные поездки. В 2018 г. относительная численность студентов, посетивших зарубежные страны в рамках академической мобильности, возросла на 7 % в сравнении с предыдущим, 2017 г., и составила 25 %. Резкое увеличение студентов-участников внешней академической мобильности наблюдается в 2019 г. (в сравнении с 2018 г. прирост составил 18 %). Таким образом, начиная с 2017 г., наблюдается устойчивое повышение численности студентов, участвовавших во внешней академической мобильности.

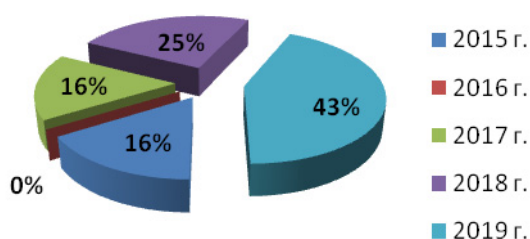

Рисунок 1. Статистические данные изменения внешней академической мобильности с 2015 по 2019 годы

Одной из возможных причин отсутствия в нашем университете студентов, участвовавших во внешней академической мобильности в 2016 г., является увеличение в данном периоде количества участников внутренней академической мобильности с 14 % (2015 г.) до 20 % (2017 г.) (рис. 2).

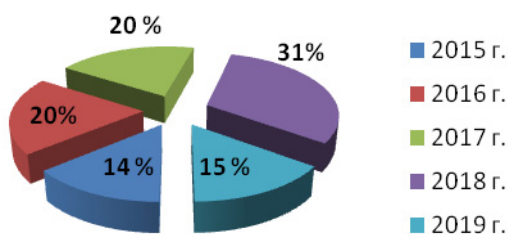

Рисунок 2. Внутренняя академическая мобильность по Республике Казахстан, среди студентов КГПУ им. У.Султангазина. 2015–2019 гг.

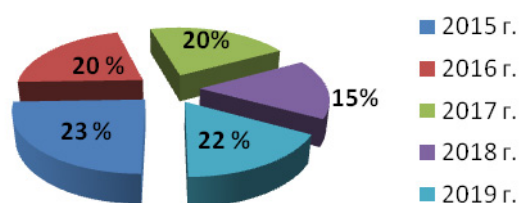

Рисунок 3. Внутренняя академическая мобильность по Республике Казахстан, принятые студенты КГПУ им. У.Султангазина. 2015–2019 гг.

В 2017 г. численность участников как внешней, так и внутренней мобильности сохраняется на уровне прошлых периодов (внешней — на уровне 2015 г., внутренней — на уровне 2016 г.). Такая динамика характерна и для исходящей (рис. 2), и для входящей мобильности (рис. 3). Положительная динамика сохраняется в 2018 г. для исходящей мобильности (внешней и внутренней) при снижении доли студентов-участников входящей мобильности по сравнению с 2017 г. В 2019 г. значительно увеличилась по сравнению с прошлыми периодами доля студентов нашего вуза, обучавшихся по внешней академической мобильности (с 25 до 43 %), в то время как аналогичный показатель по внутренней мобильности снизился более чем наполовину (с 31 до 15 %). Вместе с тем в 2019 г. наблюдается увеличение аналогичного показателя входящей мобильности до 22 % (с 15 % в 2018 г.), которое становится почти равным показателю 2017 г. (20 %), лишь незначительно превышая его.

Статистические данные по результатам академической мобильности за 2020 г. в нашем исследовании не подвергались анализу, однако очевидно резкое снижение показателей академической мобильности вследствие введения в нашей стране в марте 2020 г. карантина в связи с пандемией коро-

навируса. В дальнейшем данное обстоятельство во многом способствовало развитию инновационных форм образовательного туризма, в частности, его развитию в виртуальной среде.

Анализ научной литературы по проблеме развития образовательного туризма свидетельствует, о том что, несмотря на его достаточно давнюю историю и традиционные корни, масштабы и уровень возрождающегося сегодня образовательного туризма позволяют рассматривать его в качестве педагогической инновации. Инновационный характер современного образовательного туризма усиливается тем, что, наряду с традиционными формами туристско-образовательной деятельности, успешно используются информационно-коммуникационные технологии и цифровые ресурсы, которым придается большое значение в повышении эффективности образовательного процесса.

Современный образовательный туризм характеризуется реализацией такой инновационной формы обучения, как виртуальная экскурсия.

Исторически экскурсия как форма обучения возникла еще с давних времен; в ходе экскурсий традиционно достигались познавательные и развлекательные цели. Как метод обучения, экскурсия сложилась в конце XVIII — в начале XIX вв. и способствовала формированию у обучающихся навыков самостоятельности, наблюдательности и анализа. Начиная с Я.А. Коменского, многие педагоги придавали значение учебным экскурсиям как важной части образовательного процесса (Н.П. Захаров, Н.И. Новиков и другие).

В настоящее время с введением современных технологий в образование существенно изменился подход к экскурсиям, появились их новые виды, такие как виртуальные (мультимедийные), интерактивные экскурсии, которые, впоследствии соединившись, стали виртуальными турами. Е.В. Александрова определяет понятие «виртуальный тур» как совокупность фотопанорам, страниц сайта с фото и описанием текста, видеофрагментов в формате презентаций, в виде компьютерной флеш-программы с использованием интерактивных компонентов. В современном образовательном процессе виртуальные туры являются одной из эффективных и наглядных форм обучения, способом визуализации информации. Отмечается эффективность обучающих виртуальных туров в образовательном процессе, их положительное влияние на развитие познавательных интересов и активности обучающихся, а также на развитие внимания, памяти, психологических особенностей обучающихся, формирование коммуникативных компетенций, функциональной грамотности [19].

Быстрые темпы роста информационных процессов, а также всеобщий доступ к глобальной сети Интернет привели к тому, что ресурсами приобретения новых знаний стали не только ресурсы общеобразовательных учреждений, но и масштабные цифровые информационные ресурсы. Стремительные темпы инновационных изменений во всех сферах человеческой деятельности, включая науку и образование, способствуют ускорению темпов обновления информации и обмена. Во многом это становится возможным за счет использования в образовательном процессе ресурсов обучающих онлайн платформ, расширения возможностей обмена учебно-методическими и учебными материалами с предоставлением совместного доступа различным пользователям. Как справедливо отмечают исследователи, конструирование аналогичных информационных сетей снимает национальные границы в области потоков доступной информации, усиливает параметр информационности образовательного пространства [20].

Основываясь на анализе и опыте создания и использования цифровых образовательных ресурсов в профессионально-педагогической деятельности, отметим их особую актуальность, многократно возросшую в условиях вынужденного перехода образовательных учреждений на дистанционное обучение. Опыт свидетельствует, что вовлечение студентов педагогических специальностей в процесс разработки и реализации в образовательном процессе общеобразовательных школ цифровых ресурсов в условиях виртуальной среды во многом способствует формированию готовности будущих педагогов к продуктивной деятельности в условиях дистанционного образования.

В частности, студентами-выпускниками образовательной программы «География» в рамках дипломного проектирования под нашим руководством были разработаны и апробированы два виртуальных образовательных тура в ходе педагогического эксперимента на базе физико-математического лицея г. Костаная. Первый разработанный по теме «Природные зоны», был реализован при изучении географии Казахстана, раздела физической географии, в 7–9 классах. Второй обучающий виртуальный тур по теме «Внутренние воды», составленный по гидрографическим объектам Костанайской области, также реализован в 7–9 классах. Полученные результаты педагогического эксперимента свидетельствуют об эффективности использования обучающих виртуальных туров на уроках географии в школе. Так, на констатирующем этапе эксперимента верные ответы на вопросы, разработанные

по содержанию указанных тем курса, дали 63 % участников эксперимента, в то время как по завершении формирующего этапа данный показатель в экспериментальной группе достиг 97 % при незначительном увеличении в контрольной группе. Экспериментальная работа позволила сделать вывод о том, что использование обучающего образовательного сайта на уроках географии стимулирует познавательный интерес учащихся, повышает мотивацию учения, результативность усвоения учебной информации и эффективность самостоятельной работы обучающихся.

Заключение

Таким образом, выполненный теоретический анализ научной литературы по проблеме развития образовательного туризма позволил сделать вывод о целесообразности рассмотрения такого феномена, как педагогической инновации, на основе следующих умозаключений, сформулированных в ходе исследования. Во-первых, анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует о существовании в сфере исследований педагогической инноватики идеи о признании новшеством элемента педагогической действительности, аналоги которого ранее имели место в педагогической практике, но сам элемент в представленном виде не встречался. Поэтому, во-вторых, образовательный туризм, имеющий достаточно давнюю историю своего развития, вместе с тем логично рассматривать в качестве инновации в образовании в силу определенных изменений, обусловивших его трансформацию в современных условиях существования образования и общества в целом. В-третьих, относительно реализации образовательного туризма в виртуальной среде сделан вывод о повышении степени его инновационности по сравнению с традиционным образовательным туризмом в силу интеграции технологии образовательного туризма, имеющей сравнительно давние корни, с развивающимися быстрыми темпами IT- и цифровыми образовательными технологиями и ресурсами. На основании изложенных умозаключений, к которым мы пришли, используя метод научного анализа, мы рассматриваем образовательный туризм в условиях виртуальной среды как педагогическую инновацию.

Исследование академической мобильности, актуальной в современных условиях глобализации и интернационализации образования, позволяет рассматривать ее в качестве одной из форм образовательного туризма. Анализ статистических данных по внешней и внутренней, входящей и исходящей академической мобильности студентов на примере нашего вуза свидетельствует о возрастающей популярности академической мобильности в студенческой среде. Вместе с тем отсутствие возможности осуществления академической мобильности в ее традиционном понимании, начиная с 2020 года в связи с эпидемиологической ситуацией в мире в сочетании с интенсивным развитием дистанционных технологий обучения в образовательном пространстве как нашей страны, так и в мире в целом, способствует становлению и развитию новых форм академической мобильности в условиях виртуальной образовательной среды.

Разработка виртуальных образовательных туров с использованием метода моделирования и их последующая экспериментальная проверка в условиях средней общеобразовательной школы позволили сделать вывод об эффективности и целесообразности их использования и определили практическую значимость нашего исследования, результаты которого изложены в данной статье.

Список литературы

- 1 Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. — М.: Магистр, 1997. — 224 с.
- 2 Стратегия информатизации системы образования Республики Казахстан до 2020 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://tenschool21.ucoz.ru/index/strategija_informatizacii_sistemy_obrazovaniya_respubliki_kazakhstan_o_2020_goda/0-99.
- 3 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>.
- 4 Научно-технический прогресс: словарь / сост. В.Г. Горохов, В.Ф. Халипов. — М.: Изд-во полит. лит., 1987. — 366 с.
- 5 Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки инновационных процессов в образовании / Н.Р. Юсуфбекова. — М., 1991. — 102 с.
- 6 Абрамешин А.Е. Инновационный менеджмент: учеб. для вузов / А.Е. Абрамешин, Т.П. Воронина, О.П. Молчанова. — М.: Вита-Пресс, 2001. — 272 с.
- 7 Загвязинский В.И. Теория обучения: современная интерпретация / В.И. Загвязинский. — М.: Академия, 2001. — 192 с.

- 8 Макаренко М.Д. Образовательный туризм и математическое моделирование / М.Д. Макаренко // Информатика в школе. — 2020. — № 5. — С. 12–18.
- 9 Кусков А.С. Основы туризма / А.С. Кусков, Ю.С. Джаладян. — М.: Кнорус, 2008. — 400 с.
- 10 Дулов А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак. — Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. — 139 с.
- 11 Погодина В.Л. Образовательный туризм и его роль в формировании профессиональной компетентности учителей географии: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 — «Теория и методика обучения и воспитания (география, уровень профессионального образования)» / В.Л. Погодина. — СПб., 2009. — 43 с.
- 12 Зорин И.В. Энциклопедия туризма / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2013. — 368 с.
- 13 Ritchie B.W. Managing Educational Tourism (Aspects of Tourism) / B.W. Ritchie. — Bristol: Channel View Publications, 2003. — 304 p.
- 14 Ермавлетов С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика: учеб. пос. / С.Р. Ермавлетов. — Алматы, 2000. — 336 с.
- 15 Лунин Э.А. Совершенствование управления образовательным туризмом: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 — «Экономика и управление народным хозяйством (организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами — сфера услуг)» / Э.А. Лунин. — СПб., 2009. — 23 с.
- 16 Бекмуханбетова Ш.А. Реализация академической мобильности в КазАДИ им. Л.Б. Гончарова / Ш.А. Бекмуханбетова, Е.А. Садыгулов, С. Гусев // Высшая школа Казахстана. — 2017. — № 4. — С. 31, 32.
- 17 Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012–2020 гг., Астана: Министерство образования и науки РК, 2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://docplayer.ru/54503423-Ministerstvo-obrazovaniya-i-nauki-respubliki-kazakhstan-strategiya-akademicheskoy-mobilnosti-v-respublike-kazakhstan-na-gody.html>
- 18 Останина Е.А. Академическая мобильность как важнейшая составляющая часть высшего образования / Е.А. Останина // Мир образования — образование и интеграция в мире. — 2018. — № 2. — С. 142–150.
- 19 Александрова Е.В. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации учебного процесса на уроке литературы / Е.В. Александрова // Литература в школе. — 2010. — № 10. — С. 22–24.
- 20 Борисов И.И. Тенденции развития высшего образования в XXI веке / И.И. Борисов, С.А. Запрягаев // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. Проблемы высшего образования. — 2000. — № 1. — С. 13–29.

Т.С. Шумейко, Г.К. Баубекова

Білім туризмі виртуальды орта жағдайындағы педагогикалық инновация ретінде

Мақалада білім берудің жаһандану және интернационалдану тенденцияларына байланысты білім беру туризмінің дамуының өзектілігін негіздейді; білім беру туризмін зерттеу бойынша ғылыми еңбектердің талдауы ұсынылған. Білім берудегі инновациялар әрдайым толығымен бола бермейді деген ғалымдардың пікірлерін ескере отырып, білім беру туризмінің кейбір түрлерінің болғанына қарағанда, салыстырмалы түрде ұзақ тарихқа ие екендігі атап өтілген. Жаңа құбылыс, білім беру туризмін педагогикалық жаңалық деп санауға болады. Авторлардың пікірінше, ғалымдардың қалыптасқан педагогикалық инновацияның ақпараттық технологиялармен тығыз байланысына деген сенімі виртуалды білім беру туризмінің инновациялық қабілетін арттырады. Антикалық дәуірден бастап бүгінгі күнге дейінгі білім беру туризмінің кезеңдеуі ұсынылған, туризм индустриясының заманауи инфрақұрылымына білім мен академиялық алмасу үшін саяхаттардың маңызды әсері атап өтілген. Білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін білім беру туризмінің рөліне тоқталып, авторлар 2015 жылдан 2019 жылға дейінгі аралықтағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетіндегі (қазіргі А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті) сыртқы және ішкі академиялық ұтқырлық динамикасын талдаған. Қазіргі заманғы білім беру туризмінің инновациялық табиғаты ерекше атап өтілген, ол ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен сандық ресурстарды дәстүрлі туризм және білім беру түрлерімен қатар арттырады. Виртуалды экскурсия білім берудің инновациялық түрлерінің бірі ретінде қарастырылған. Қашықтан білім беру жағдайында болашақ мұғалімдердің өндірістік қызметке дайындығын қалыптастыруға ықпал ете отырып, виртуалды ортада орта мектептерде сандық ресурстарды әзірлеу мен енгізуге педагогикалық мамандықтар студенттерінің қатысу тәжірибесі ұсынылған.

Кілт сөздер: білім беру туризмі, виртуалды білім беру ортасы, педагогикалық инновация, білім беру туризмін дамыту, академиялық ұтқырлық, виртуалды экскурсия, білім беру технологиясы, академиялық ұтқырлық статистикасы.

T.S. Shumeiko, G.K. Baubekova

Educational tourism as pedagogical innovation in conditions of virtual environment

This article is substantiating the relevance of the development of educational tourism caused by the trends of globalization and internationalization of education. The analysis of scientific works on the research of educational tourism is presented. It is noted that despite the relatively long history of the existence of some forms of educational tourism, taking into account the views of scientists that innovation in education is not always a completely new phenomenon, educational tourism can be considered a pedagogical innovation. According to the authors, the existing conviction of scientists about the close relationship of pedagogical innovations with information technologies enhances the innovativeness of virtual educational tourism. The periodization of educational tourism from antiquity to the present day is presented. The significant impact of travels for knowledge and academic exchanges on the modern infrastructure of the tourism industry is noted. Indicating the role of educational tourism for the development of international cooperation in education, the authors analyze the dynamics of external and internal academic mobility in the period from 2015 to 2019 years at the Kostanay State Pedagogical University, which now is Kostanay Regional University named after A. Baitursynov. The innovative nature of modern educational tourism, which is enhanced by the use of information and communication technologies and digital resources, along with traditional forms of tourist and educational activities, is emphasized. A virtual excursion is considered as one of the innovative forms of education. The experience of the participation of students of pedagogical specialties in the development and implementation of digital resources in secondary schools in a virtual environment, contributing to the formation of the readiness of future teachers for productive activities in the context of distance education, is presented.

Keywords: educational tourism, virtual educational environment, pedagogical innovation, development of educational tourism, academic mobility, virtual excursion, educational technology, academic mobility statistics.

References

- 1 Slastenin, V.A. & Podymova, L.S. (1997). *Pedahohika: innovatsionnaia deiatelnost [Pedagogy: innovative activity]*. Moscow: Master [in Russian].
- 2 Stratehiia informatizatsii sistemy obrazovaniia Respubliki Kazakhstan do 2020 hoda [Strategy of informatization of the education system of the Republic of Kazakhstan tilb 2020]. *tem-school21.ucoz.ru*. Retrieved from http://tem-school21.ucoz.ru/index/strategija_informatizacii_sistemy_obrazovaniia_Respubliki_Kazakhstan_do_2020_goda/0-99 [in Russian].
- 3 Hosudarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020–2021 hody [State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 years]. Approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> [in Russian].
- 4 Gorokhov, V.G. & Khalipov, V.F. (1987). *Nauchno-tekhnicheskii proress: slovar [Scientific and technical progress: dictionary]*. Moscow: Publishing house of political literature [in Russian].
- 5 Yusufbekova, N.R. (1991). *Obshchie osnovy pedahohicheskoi innovatiki: opyt razrabotki innovatsionnykh protsessov v obrazovanii [General foundations of pedagogical innovation: experience in the development of innovative processes in education]*. Moscow [in Russian].
- 6 Abrameshin, A.E., Voronina, T.P. & Molchanova, O.P. (2001). *Innovatsionnyi menedzhment [Innovation management]*. Moscow: Vita-Press [in Russian].
- 7 Zagvyazinsky, V.I. (2001). *Teoriia obucheniia: sovremennaia interpretatsiia [Learning theory: modern interpretation]*. Moscow: Akademiia [in Russian].
- 8 Makarenko M.D. (2020). Obrazovatelny turizm i matematicheskoe modelirovanie [Educational tourism and mathematical modeling]. *Informatsiia v shkole — Informatics at school*, 5, 12–18 [in Russian].
- 9 Kuskov, A.S. & Dzhalyan, Yu.S. (2008). *Osnovy turizma [Basics of tourism]*. Moscow: Knorus [in Russian].
- 10 Dulov, A.N., Dyukhova, K.A. & Yurchak, D.V. (2011). *Istoriia putesthestvii i turizma [The history of travel and tourism]*. Vitebsk: UO «VSU im. P.M. Masherova» [in Russian].
- 11 Pogodina, V.L. (2009). Obrazovatelnyi turizm i ego rol v formirovanii professionalnoi kompetentnosti uchitelei heohrafi [Educational tourism and its role in the formation of professional competence of teachers of geography]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Saint Petersburg [in Russian].
- 12 Zorin, I.V. & Kvartalnov, V.A. (2013). *Entsiklopediia turizma [Encyclopedia of Tourism]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
- 13 Ritchie, B.W. (2003). *Managing Educational Tourism (Aspects of Tourism)*. Bristol: Channel View Publications.

- 14 Erdavletov, S.R. (2000). *Geografiia turizma: istoriia, teoriia, metody, praktika: uchebnoe posobie* [Geography of tourism: history, theory, methods, practice: textbook]. Almaty [in Russian].
- 15 Lunin, E.A. (2009). Sovershenstvovanie upravleniia obrazovatel'nyim turizmom [Improving the management of educational tourism]. *Extended abstract of candidate's thesis. Saint Petersburg* [in Russian].
- 16 Bekmuhambetova, Sh.A., Sadygulov, E.A. & Gusev, S. (2017). Realizatsiia akademicheskoi mobilnosti v KazADI imeni L.B. Honcharova [Implementation of academic mobility in KazADI named after L.B. Goncharov]. *Vysshaia shkola Kazakhstana — Higher School of Kazakhstan, 4, 31–32* [in Russian].
- 17 Stratehiia akademicheskoi mobilnosti v Respublike Kazakhstan na 2012–2020 hody (2012) [Strategy of Academic Mobility in the Republic of Kazakhstan for 2012–2020 years]. Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. *docplayer.ru*. Retrieved from <http://docplayer.ru/54503423-Ministerstvo-obrazovaniya-i-nauki-respubliki-kazakhstan-strategiya-akademicheskoy-mobilnosti-v-respublike-kazakhstan-na-gody.html> / [in Russian].
- 18 Ostanina, E.A. (2018). Akademicheskaia mobilnost kak vazhneishaia sostavliaiushchaia chast' vysshego obrazovaniia [Academic mobility as an essential component of higher education]. *Mir obrazovaniia — obrazovanie i integratsiia v mire — The world of education — education and integration in the world, 2, 142–150* [in Russian].
- 19 Alexandrova, E.V. (2010). Virtualnaia ekskursiia kak odna iz effektivnykh form organizatsii uchebnogo protsessa na uroke literatury [Virtual excursion as one of the most effective forms of organizing the educational process in a literature class]. *Literatura v shkole — Literature at school, 10, 22–24* [in Russian].
- 20 Borisov, I.I. & Zapryagaev, S.A. (2000). Tendentsii razvitiia vysshego obrazovaniia v XXI veke [Trends in the development of higher education in the XXI century]. *Vestnik Voronezhskogo Gosudarstvennogo universiteta. Seriia Problemy vysshego obrazovaniia — Vestnik Voronezh state university. Ser. Higher education problems, 1, 13–29* [in Russian].

Н.Б. Серикбаева¹, П.С. Рахимғалиева¹, Ж.Т. Сулейменова^{2,*}

¹Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей, Қазақстан;

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

(*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: Zht_sro@mail.ru)

Цифрлық білімдік ортада студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктері

Мақала мазмұны цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу деңгейін салыстырмалы түрде талдауға бағытталған. Цифрландыру үдерісі адами капиталдың дамуын көздей отырып, студенттерді жоғары оқу орындарында қашықтықтан және дәстүрлі формада оқытуға мүмкіндік береді. Соңғы тәжірибелер көрсеткендей, республика бойынша студенттердің 75 % цифрлық құралдарды пайдалану іскерлігін меңгерген, алайда онлайн білім алуға деген оқу мотивациялары төмен деңгейде. Зерттеу жұмысы аясында дәстүрлі формада оқитын және қашықтықтан онлайн білім алатын студенттердің оқу мотивациясы деңгейінің өзгеру ерекшеліктері салыстырмалы тұрғыда талданды. Арнайы психодиагностикалық әдістердің көмегімен күндізгі бөлім мен қашықтықтан оқитын студенттердің жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктері бойынша нәтижелер алынды. Жоғары оқу орнының 125 студентінен алынған зерттеу нәтижелері қашықтықтан білім алуда студенттердің оқу мотивациясының бірқатар себептерге байланысты өзгеретіндігін көрсетті. Мақалада цифрлық орта жағдайында студенттердің оқу мотивациясының қалыптасуына ықпал ететін педагогикалық және психологиялық факторларға сипаттама беріліп, алынған зерттеу нәтижелерінің сандық және сапалық талдауы ұсынылған.

Кілт сөздер: цифрландыру, цифрлық білімдік орта, кәсіптік даярлау, цифрлық құралдар, қашықтықтан оқыту, дәстүрлі оқыту, мотив, оқу мотивациясы, өзін-өзі реттеу.

Кіріспе

Ғаламдық кеңістікте цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы кез келген елдің білім беру саласына ықпал етіп, адами капиталдың сапасын арттыру бағытындағы кәсіби маман даярлау жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Цифрлық білім беру: оқу орнын басқарудың ақпараттық жүйелері; цифрлық білім беру мазмұны; білім берудің жеке траекториясы мен тұлғаның цифрлық сауаттылық деңгейін қамтиды. Білім алушылардың жеке бейімділік, мобильділік пен еркіндік негізінде үздіксіз түрде білімін жетілдіруіне мүмкіндік береді; виртуальды кітапхана мен виртуальды зертхана жұмысын ұйымдастырып, білім беру ұйымдары арасындағы жеңіл коллаборация мүмкіндігін туғызады. Цифрлық кеңістік адамзаттың индустриалды даму сатысынан жаңа өркениеттік бейнесіне өту сәтінің динамикалық қалыптасу кезеңіндегі мәдени-әлеуметтік болмысы ретінде оқытушылар мен білім алушылардың өзара әрекеттестігін оңтайландырып, оқу-тәрбие үдерісін басқарудың мобильді құрылымын қалыптастырады. Бүгінгі күнде, еліміздегі жоғары оқу орындары ақпараттық жағынан құзыретті, цифрлық ресурстарды өзінің кәсіби іс әрекетінде тиімді пайдалана алатын болашақ мамандарды даярлауды көздейтін цифрлық білімдік ортаға айналды. Әлемдік деңгейдегі цифрлық дәуір, біздің елімізде де мемлекеттік саясатты жүргізудің басты даму жоспарына цифрландыруды енгізудің қажет екендігін көрсетті. Осыған орай, 2017 жылы Қазақстанда 5 негізгі бағытты іске асыратын «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, осы заң шеңберінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы жеке тұлғалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, мектептер мен кәсіптік білім беретін оқу орындарында цифрлық құзыреттілікті арттыру және адами капиталды дамыту көзделді.

Жоғары оқу орны студенттерінің кәсіби іс-әрекет саласына сәйкес білім, іскерлік, дағдыны меңгеруі және сол әрекет тәсілдерін өмірде тәжірибелік, теориялық міндеттерді шешу кезінде пайдалана алу қабілетінің болуы маңызды шарт. Студенттерден негізгі құзыреттіліктер ретінде күтілетін нәтижелер қатарына: функционалдық сауаттылығы мен кез келген мәселені дұрыс шеше білу қасиеті; талдау жұмыстарын өз бетімен орындай алуы; атқарылатын қызметіне қарай мақсат қоя білуі; қызметін жоспарлай алуы; әрекетін жинақтай алуы; жұмыстарын қорытып, салыстырып, дәлелдеуі; өзін-өзі адекватты бағалауы; меңгерген білік, іскерлік, дағдысын тәжірибеде қолдана алуы және т.б. жатады.

Цифрлық білім қазіргі заманғы кәсіби маман даярлаудың мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыруға бағытталған сандық түрде ұсынылған графикалық, мәтіндік, сандық, тілдік, музыкалық, бейне-фото және басқа да мәліметтен тұратын ақпарат көзі саналады. Цифрлық ортадағы білім беру ресурстарына: мультимедиялық дыбысталған презентациялар, сандық форматқа айналдырылған мәтіндер, интерактивті тапсырмалар мен белгілі бір тақырып бойынша тестілеу бағдарламасы, мәтіндік, цифрлық түрдегі оқу материалдары және т.б. жатқызуға болады.

Цифрландыру білім алушылардың ХХІ ғасырдағы қоғамға қажетті маңызды сапалары мен іскерліктерінің қалыптасуына: цифрлық ресурстарды пайдалана алу іскерлігі, ақпараттық жағынан сауатты болу, жаһандық деңгейде ойлана алу, ара қашықтыққа қарамай кез келген елдегі түрлі іс-шаралар мен ғылыми семинарға қатысу, үздіксіз түрде өздігінен білімін жетілдіру және шығармашылық міндеттерді орындау т.б. жағдай жасайды. Цифрлық білімдік ортаның артықшылықтарымен қатар, өзіндік кемшіліктері де жоқ емес. Цифрлық мүмкіндіктер белгілі бір деңгейде адамның коммуникативтік сөйлеу қабілеттерінің төмендеуіне, тұлғааралық қарым-қатынастың түрлі әлеуметтік желілердегі виртуальды байланысқа ауысуына, эмоционалды көңіл-күйді түрлі белгілер арқылы білдіруге, студенттің көлемді ақпараттарды қабылдау қабілеті мен әлеуметтік дағдыларының бұзылуына, экранға деген тәуелділіктің қалыптасуы, тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігінің сақталмауы, манипуляцияға тап болуы және т.б. алып келуі мүмкін.

Цифрлық білімдік орта мүмкіндіктері мен цифрлық ресурстардың қарқынды дамуы студенттерді қашықтықтан немесе аралас формада оқытуға жағдай жасайды. Қашықтықтан онлайн оқытудың дидактикасы студенттердің белсенділігіне, ішкі мотивациясына және қажетті білімді алуға деген саналы ұмтылысына бағдарланады, сол арқылы студенттердің ақыл-ой және тұлғалық жағынан даму деңгейлері анықталады. Қашықтықтан оқыту технологиясы негізінде білім алу өзіндік менеджмент дағдыларын меңгермеген, ақыл-ой еңбегі мәдениетін қалыптастырмаған, өзін-өзі реттеу және бақылау іскерліктерін игермеген студенттер үшін қиындық туғызады. Сондықтан да, тұрақты, ішкі мотивациясының қалыптасуы студенттердің оқу іс-әрекетінің нәтижелі орындалуына септігін тигізеді.

Цифрлық білімдік ортада кәсіби маман даярлаудың педагогикалық және психологиялық аспектілерін зерттеумен айналысқан ғалымдар мотивацияның қалыптасуына ерекше назар аударады. Ю.А. Дубровская [1] студенттерді онлайн оқытуда педагогикалық жағынан сүйемелдеу мәселесін зерттесе, Е.Г. Жданова [2] қашықтықтан оқыту технологиясында студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастырудың педагогикалық шарттарын айқындайды. Оқу іс-әрекетінің қозғаушы күші танымдық қажеттіліктер, мақсат, қызығушылық, ұмтылыс, идеалдар, ұмтылыстарды қамтитын мотивтер жүйесі болып табылады. Оқу іс-әрекетінде студенттердің белсенділігіне ішкі, сыртқы және тұлғалық факторлар әсерін тигізеді. Оқу мотивациясының ішкі көздеріне тұлғаның танымдық және әлеуметтік қажеттіліктері кіреді. Ал, сыртқы әсерлеріне оқу іс-әрекетіндегі талаптар, күтілулер және сыртқы мүмкіндіктер жатады. Студенттердің белсенділігіне ықпал ететін тұлғалық факторларға оқу іс-әрекетін белсендіретін жеке қызығушылықтар, қажеттіліктер, ұстанымдар, стереотиптер, өзін-өзі дамыту мен жетілдіру т.б. атап өтуге болады.

Э.Б. Новикова [3] қашықтықтан оқыту және жобалау әдістері негізінде студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыруды зерделейді. Оның зерттеулерінде мотивтердің екі түрлі сапасы қарастырылады: мазмұндық және динамикалық. Мазмұндық сапасы оқу іс-әрекетінің сипатына байланысты болады (саналылық, өз бетімен іздену, әрекеттілік, бірнеше пәндерге ынталану дәрежесі т.б.). Ал, динамикалық сапасы жеке тұлғаның психофизиологиялық ерекшеліктеріне тәуелді болады (мотивтің тұрақтылығы, мотивтің көріну деңгейі, бір мотивтен екіншісіне ауысу дәрежесі, мотивтердің эмоциялық көрінісі және т.б.).

Шетелдік ғалым А.К. Маркованың ғылыми-зерттеу жұмыстарында тұлғаның кәсіптік іс-әрекетінің нәтижелі орындалуына, қарым-қатынас мәдениетінің дамуына және стрестік жағдайларға тұрақты болуына септігін тигізетін *мотивациялық, еріктік және эмоциялық* ерекшеліктері аталып өтіледі:

- маманның кәсіби мотиві, мақсат-міндеттері, қажеттілігі, қызығушылығы, тұлғааралық қарым-қатынасты орнатуы, құндылық бағдары, өмірлік принциптері;
- жоғары нәтижелерге кәсіби талаптану, кәсіптік өзін-өзі анықтау және бағалау, өзіндік сана;
- маманның эмоциялық қалпы, психикалық күйлері, сезімдері, стресске төзімділігі;
- маманның кәсіби міндеттері мен қызметтері, өз еңбегінің нәтижесіне қанағаттануы;

- кәсіби қабілеттер, білім мен іскерлікті арттыру, кәсіптік көтерілуге дайын болу;
- шығармашылық ойлау, тәжірибені арттыру, кәсіби құзыреттілікті жоғарылату [4; 29].

Педагогика және психология ғылымдарында мотивтерді, мотивацияны және тұлғаның бағыттылығын зерделеуге арналған бірқатар тұжырымдамалар мен теориялар белгілі. Дж.Келли, Д.Макклелланд және т.б. шетелдік ғалымдардың көзқарасы бойынша, мотивацияның қалыптасуына қоғамдық даму факторлары емес, туғаннан пайда болатын түрткілер маңызды деп есептеледі. Оқу мотивациясы белгілі бір оқу іс-әрекетіне негізделген мотивацияның ерекше түрі ретінде қарастырылады. Жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу мотивтері оқу сапасына әсерін тигізіп, оқу іс-әрекетін орындауға деген студенттердің белсенділігін өзгертеді [5; 296].

Ресейлік ғалымдардың зерттеулерінде (И.Л. Аристова, Т.О. Гордеева, Э.В. Сеницына) мотивтер саналы қажеттілік, тұлғаның іс-әрекетімен байланысты құбылыс ретінде қарастырылып, оған әсер ететін биологиялық және әлеуметтік даму себептері талданады. Зерттеушілердің жұмыстарына сүйенсек, оқу мотивациясының қалыптасуына септігін тигізетін бірнеше маңызды факторларды атап өтуге болады. Атап айтқанда: білім беру жүйесінің жалпы сипаты; білім беру ұйымындағы педагогикалық үдерістің ұйымдастырылу деңгейі; студенттің жеке басына қатысты ерекшеліктер (жынысы, жасы, ақыл-ой даму деңгейі мен қабілеттері, өзін-өзі бағалауы, өзге қатарластарымен бірлесіп әрекет ете алуы мен қарым-қатынас құра білу іскерлігі т.б.); оқытушының тұлғалық ерекшеліктері және оның білім алушыларға, педагогикалық іс-әрекетке деген қатынасы; оқу пәнінің өзіндік ерекшеліктері және т.б. [6].

Отандық ғалым П.Б. Сейітқазының [7] зерттеуінде цифрлық білімдік орта жеке тұлғалардың: функционалдық сауаттылығы мен кез келген мәселені дұрыс шеше білу қасиетін; индуктивті және дедуктивті талдау жұмыстарын өз бетімен орындай алуын; атқарылатын қызметіне қарай мақсат қоя білуін; қызметін өз бетімен жоспарлай алуын; орындаған жұмыстарын қорытып, салыстырып, дәлелдеуін; өзін-өзі адекватты бағалауын; меңгерген білік, іскерлік, дағдысын тәжірибеде қолдана алуын және т.б. талап етеді деп көрсетілген. Ал, А.Ташетов [8] цифрлық технологиялар негізінде оқыту болашақ педагог мамандардың сыни ойлауын дамытуды, цифрлық сауаттылығын арттыруды қажет ететіндігін алға тартады.

Студенттердің оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қалыптасуы оның ішкі және тұрақты мотивінсіз жүзеге аспайды. Оқу іс-әрекетінің мотивациясын дамыту мәселесі педагогика ғылымы үшін жана тақырып емес, бірақ цифрлық білімдік ортаның қалыптасып, жаңа оқыту технологияларының тәжірибеге енуіне оқу мотивациясын қайта зерделеудің маңыздылығын айшықтайды. Қашықтықтан оқыту үдерісінде студенттер мақсатты түрде, белсенді, жауапты түрде әрекет етпейтін болса оқу іс-әрекеті нәтижесіз болады. Сондықтан да, біз цифрлық білімдік ортадағы студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктерін эмпирикалық әдістер негізінде анықтауды мақсат еттік.

Негізгі бөлім

Оқу мотивациясы іс-әрекетте қойылған мақсатқа жетудегі жетекші рөлді атқарады. Отандық зерттеу жұмыстарында қашықтықтан оқыту жүйесі қолданылғанымен, дәстүрлі және қашықтықтан оқыту формасындағы студенттердің мотивациялық ерекшеліктерін салыстырмалы талдауға бағытталған еңбектер кездеспейді. Біз жоғары оқу орны студенттерін негізгі нысанға ала отырып, қашықтықтан және күндізгі бөлімде оқитын студенттердің оқу мотивациясының (жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу) деңгейлерін анықтап, салыстырмалы түрде талдауды көздедік. Зерттеу аясында тәжірибелік ізденістерді жүзеге асыру үдерісінде теориялық зерттеу әдістерін, яғни психологиялық, педагогикалық әдебиеттерге талдау, салыстыру, индуктивті-дедуктивті талдауды жүзеге асырдық. Сондай-ақ, эмпирикалық әдіс ретінде сауалнама, студенттердің оқу іс-әрекетінің нәтижесін сараптау әдістері қолданылды.

Ғылыми әдебиеттерге талдау, білім беру мен ғылымдағы цифрландырудың 4 түрлі трендін анықтауға мүмкіндік берді: цифрлық құралдар мен технологияларды дәстүрлі оқыту бағдарламасы мен оқу пәндеріне ендіру (аралас оқыту); онлайн білім беруді дамыту; виртуальды білім беру ортасын құру; білім беру ұйымдарын басқару бағдарының өзгеруі. Осы трендтер қашықтықтан оқыту жүйесінде келесідей платформалар мен қосымшалар арқылы жүзеге асырылды:

- Бейнелік платформалар (Microsoft Teams, Zoom, Skype, Webex, Google Meet және т.б.);
- Пошталық сервистер (Outlook, Gmail, Mail.ru және т.б.);

- Жылдам хабар алмасуға арналған қосымшалар (Slack, What's App, Telegram);
- Оқытуды басқару жүйелері (Moodle, Platonus және т.б).

Студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу деңгейін анықтау олардың білім, іскерлік және дағдысына қойылатын негізгі талаптармен байланысты болды. Студенттердің кәсіби білім мен біліктілік көрсеткіштері мынадай деңгейлер бойынша анықталады: білім-танысу — студенттер пәндер бойынша теориялық білім алады, бірақ өз білімін тәжірибеде қолдануды білмейді; білім-репродукция — студенттер алған білімдерімен бөлісе алады, тасымалдайды, бірақ оны тәжірибеде пайдалану қиындық туындатады; білім-іскерлік — студенттер қажетті білімді алып, тәжірибелік іскерліктерді де меңгереді, білім-тасымалдау — студенттер өздігінен білімін жетілдіре алады және оны тәжірибеде қолдана алады [9].

Студенттердің мотивациялық компонентін анықтау үшін К.Замфирдің «Кәсіби іс-әрекет мотивациясын зерттеу» әдістемесі пайдаланылды. Бұл әдістеме кәсіби іс-әрекет мотивацияларын, оның ішінде педагогикалық іс-әрекет мотивацияларын диагностикалау үшін қолданылды. Тұлға үшін іс-әрекеттің өзі, жеке алғанда маңызды болған жағдайда мотивацияның ішкі типі туралы айтуға болады. К.Замфирдің әдістемесінде сыртқы мотивтердің өзі сыртқы оң және сыртқы теріс деп бөлінеді. Сыртқы оң мотивтер сыртқы теріс мотивтермен салыстырғанда барлық жағынан тиімді болып саналады. Әдістеме бойынша 7 түрлі кәсіби іс-әрекет мотивтері бес балдық шкаламен бағаланады. Алынған жауаптар әдістеменің кілтіне сәйкес ішкі мотивацияның (ІМ), сыртқы оң мотивацияның (СОМ) және сыртқы теріс мотивацияның (СТМ) көрсеткіштері есептеледі [10].

Алынған нәтижелердің негізінде тұлғаның мотивациялық кешені анықталды. Мотивациялық кешен мотивацияның үш түрінен құралды: ІМ, СОМ және СТМ. Ең тиімді мотивациялық кешенге төмендегідей үйлесімділік типін жатқызуға болады: $ІМ > СОМ > СТМ$ және $ІМ = СОМ > СТМ$. Ал, ең тиімсіз мотивациялық кешенге $СТМ > СОМ > ІМ$. Бұл кешендердің арасында тиімділік тұрғысынан аралық болатын басқа да мотивациялық кешендер болды. Әдістемені қолдану барысында мотивациялық кешеннің типін ғана емес, оның байқалу деңгейіне, мотивацияның бір түрінің екіншісінен қаншалықты басым екендігін анықтауға баса назар аударылды.

Сонымен қатар, студенттермен «Студенттің оқу үдерісін бағалауы» атты сауалнама жүргізілді. Сауалнама студенттердің ішкі мотивациялық ерекшеліктері, жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу мотивацияларының көрсеткішін, өзін-өзі реттеу және бақылау дағдыларын анықтауға мүмкіндік берді. Сауалнама қашықтықтан оқытудың әртүрлі аспектілерін, яғни оқу-әдістемелік қамтамасыздандыру, техникалық сүйемелдеу, кері байланыс және т.б негізгі сұрақтарды қамтитын 50 сұрақтан құралды. Сауалнамаға жалпы саны педагогикалық бағыттағы мамандықтардың 125 студенті қатысты.

Зерттеу жұмыстары аясында студенттердің оқу үлгеріміне салыстырмалы талдау жасауды да мақсат еттік. Сондықтан да, қосымша білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижесін сараптау әдістері пайдаланылды.

Зерттеу базасы ретінде Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті таңдалды. Зерттеуге алынған 125 студенттің 63 дәстүрлі (күндізгі) бөлімде, 62 қашықтықтан білім алады. Зерттеу жұмыстары кезінде кейбір әдістемелер «Zoom Video Communications» коммуникациялық бағдарламасын қолдану негізінде онлайн түрде жүзеге асырылды.

Төмендегі 1-ші кестеде дәстүрлі бөлімде және қашықтықтан оқитын 2 курс студенттерінің оқу мотивтерінің қалыптасуының салыстырмалы кестесі көрсетілген.

К е с т е 1

**Дәстүрлі бөлімде және қашықтықтан оқитын студенттердің
оқу мотивациясының салыстырмалы талдауы**

№	Оқу мотивтері	Дәстүрлі бөлімде оқу (%)	Қашықтықтан білім алу (%)
1	Сәтсіздіктен қашу мотивациясы	6,1	15,2
2	Жетістікке жету мотивациясының анық көрінбеуі	52,6	47,4
3	Жетістікке жету мотивациясы	41,3	37,4

«Студенттің оқу үдерісін бағалауы» атты сауалнама нәтижелерін талдау біздерге студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктерінің бірнеше аспектілер бойынша талдауға жағдай

жасады. Зерттеу жұмыстары бойынша анықталғандай, студенттердің оқу іс-әрекеті мотивациясының қалыптасу деңгейіне оқыту формасының дәстүрлі немесе қашықтықтан ұйымдастырылуы, сондай-ақ, студенттің тұлғалық бағыттылығы ықпалын тигізеді. Респонденттердің 44 % қашықтықтан оқыту жүйесін тиімді деп бағаласа, 43 % дәстүрлі формада білім алуды нәтижелі болады деп санайды. Ал, сауалнамаға қатысқан студенттердің 13 % аралас формада білім алуды құптайды, яғни дәріс пен теориялық сабақтарды онлайн, ал зертханалық және тәжірибелік сабақтарды оқытушымен тікелей қарым-қатынас жасай отырып, дәстүрлі формада оқу тиімді болады есептейді.

Алынған нәтижелерге сәйкес, қашықтықтан оқыту студенттердің өз бетімен ізденуіне, оқу тапсырмасын өздігінен орындауына негізделгендіктен онлайн оқитын студенттердің өзін-өзі бақылау және реттеу іскерліктері анық байқалды. Қашықтықтан оқыту жүйесінде оқытушылар студенттерге барлық дидактикалық оқу материалдарын техникалық құралдардың көмегін пайдалана отырып көрсетуге мүмкіндік алады. Осыған орай, қашықтықтан оқитын студенттердің сәтсіздіктен қашу мотивациясы 13,2 % нәтижені көрсетсе, дәстүрлі білім алатын студенттерде нәтиже 6,1 % болды. Қашықтықтан оқитын студенттердің 47,4 %-да жетістікке жету мотивациясының анық көрінбеуі анықталғанымен, 37,4 %-да жетістікке жету мотивациясы басым екендігін көрсетті. Салыстырмалы түрде қарағанда, күндізгі бөлімде оқитын студенттерден 41,3 %-нан жетістікке жету мотивациясы деңгейі алынды. Алынған нәтижелерді талдай келе, қашықтықтан онлайн оқитын студенттердің жетістікке жету мотивациясына қарағанда, сәтсіздіктен қашу мотивациясы жоғары екендігі анықталды.

Отандық және шетелдік педагогика мен психологияда қазіргі уақытта оқу іс-әрекетіндегі мотивацияны түрлі аспектіде қарастыруға бағытталған эксперименттік зерттеу жұмыстары бар. Бірақ, бұл бағытта ғалымдардың пікірі мен ойы үнемі бір жерден шыға бермейді және көбінесе қарама-қайшы сипатқа ие. Студенттердің оқу мотивациясының қалыптасуы көптеген психологиялық факторларға тәуелді келеді: олардың жеке даралық ерекшеліктеріне, референттік топтардың сипаттамаларына, студенттік ұжымның даму деңгейіне және т.б. Сонымен қатар, студенттердің мінез-құлық мотивациясы олардың құндылық бағдарының, ұстанымдарының, әлеуметтік орта көзқарастарының көрінісі болып табылады. Сол үшін де, білім алушының табысты оқу іс-әрекеттері олардың мотивтерінің күрделі құрылымына байланысты болып келеді.

Төмендегі 2-ші кестеде дәстүрлі (күндізгі) және қашықтықтан оқитын студенттердің оқу мотивациясы, жетістікке жету және өзін-өзі реттеу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктерінің салыстырмалы талдауы берілген.

К е с т е 2

Дәстүрлі және қашықтықтан оқитын студенттердің оқу мотивациясы мен жетістікке жету және өзін-өзі реттеу мотивациясының қалыптасу ерекшеліктері

Оқыту формасы	Оқу мотивациясы	Жетістікке жету мотивациясы	Өзін-өзі реттеу
Қашықтықтан оқитын студенттер	- кәсіпті меңгеру; - диплом алу; - сәтсіздіктерден қашу; - кәсіптік мотивтер	- жетістікке жетуге ұмтылудың төменгі көрсеткіші; - өздік жұмыстарды орындау мен еркін әрекет етудің жоғары көрсеткіші	- «икемділік», «мобильдік» шкаласы бойынша жоғары көрсеткіш; - өзін-өзі бақылаудың жоғары деңгейі; - өзгелермен жабық түрде бәсекелестікке түсу; - жауаптылық сияқты тұлғалық сапалардың аса қатты көрінбеуі
Дәстүрлі формада оқитын студенттер	- кәсіби білімдерді меңгеру мотиві, - танымдық және оқу-танымдық мотивтерінің жоғарғы деңгейі; - коммуникативті және әлеуметтік мотивтер	- үнемі қозғалыста болу; - қорқыныш, үрейдің болмауы; - мақсаттарды айқын қою және өз-өзіне деген сенімділік; - статуска бағдарлану, - табандылық және өз-өзін бақылауда ұстау	- «икемділік», «мобильдік» шкаласы бойынша төмен көрсеткіш; - моделдеу; - нәтижелерді бағалау

Қашықтықтан оқитын студенттердің оқу мотивациясы дәстүрлі формада оқитын білім алушылардікімен салыстырғанда кәсіпті меңгеру, диплом алуға, өзін-өзі дәлелдеуге көбірек

бағдарланады. Сәйкесінше, дәстүрлі формада оқытушылармен «субъект-субъект» қарым-қатынасында студенттердің оқу-танымдық мотивтері нәтижелі дамиды, сондай-ақ өзара тікелей әрекеттесу коммуникативтік және әлеуметтік мотивтерінің қалыптасуына оңтайлы мүмкіндіктер туындатады.

Оқу іс-әрекетін нәтижелі атқаруда жетістікке жету мотивациясы маңызды рөл атқарады. Қашықтықтан оқитын студенттерде жетістікке жетуге қарағанда, сәтсіздіктен қашу мотивациялары жоғары көрсеткіштерге ие. Сәйкесінше, оларда өздік жұмыстарды орындау мен еркін әрекет етудің жоғары көрсеткіші байқалады. Ал, дәстүрлі формада білім алатын студенттердің мақсатты айқын қою, статуска бағдарлану, табандылық көрсету сияқты негізгі тұлғалық сапалары қалыптасады.

Дәстүрлі формада оқитын студенттердің қашықтықтан оқитын студенттермен салыстырғандағы негізгі айырмашылығы өзін-өзі реттеу барысында анық байқалады. Онлайн оқитын студенттер «икемділік», «мобильдік» дәрежесі бойынша жоғары көрсеткішке ие, сондай-ақ оларда өзін-өзі бақылаудың жоғары деңгейі, өзгелермен жабық түрде бәсекелестікке түсу сияқты белгілер анықталды. Қашықтықтан оқитын студенттердің сыртқы және ішкі жағдайларға сәйкес жылдам икемделу, өзін-өзі реттеу көрсеткіштері жоғары. Онлайн оқыту студенттердің жетістікке жетуге деген мотивациясының қалыптасуына тиімді жағдай жасайды, алайда білім алушының жеке тұлғалық сапаларының дамуына әсерін тигізбейді.

Жетістікке жету мотивациясы бойынша дәстүрлі формада оқитын студенттерде: үнемі қозғалыста болу; мақсаттарды айқын қою және өз-өзіне деген сенімділік; статуска бағдарлану, табандылық және өз-өзін бақылауда ұстау т.б байқалды. Ал, онлайн оқитын студенттерде өздік жұмыстарды орындау мен еркін әрекет ету дағдылары бойынша жоғары нәтижелер алынды.

Педагогикалық-психологиялық зерттеу материалдарын талдау кәсіби құзыретті маман тұлғасын даярлауда оқу мотивациясының жетекші рөл атқаратындығын көрсетті. Қазіргі цифрлық білімдік ортада қашықтықтан оқыту технологиясын тиімді пайдалану алдыңғы қатарға шығып отыр. Сондықтан да, дәстүрлі формада білім алатын студенттер мен қашықтықтан оқитын студенттердің мотивациялық ерекшеліктерін салыстырмалы талдау онлайн оқыту жүйесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері дәстүрлі және қашықтықтан білім алатын студенттердің мотивациясының қалыптасуында бірқатар айырмашылықтар болатындығын көрсетті.

Қорытынды

Цифрлық білімдік ортада студенттердің мотивациялық ерекшеліктерін анықтауға бағытталған зерттеу нәтижелерін сандық және сапалық жағынан талдау төмендегідей қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

– Қашықтықтан онлайн білім алатын студенттер мен дәстүрлі формада оқитын студенттердің оқу мотивациясында бірқатар айырмашылықтар болады. Қашықтықтан оқитын студенттердің мотивациясының құрылымында диплом алу және кәсіпті меңгеруге бағытталған мотивтер жетекші мәнге ие болады. Сондай-ақ, онлайн оқитын студенттердің танымдық және оқу-танымдық мотивтері дәстүрлі бөлімдегілермен салыстырғанда төмен нәтижелерді көрсетеді.

– Қашықтықтан оқыту жүйесінде студенттердің жетістікке жету мотивациясы төмендейді, сәйкесінше, сәтсіздіктен қашу мотивациясы жоғарылайды. Онлайн білім алу студенттердің тайм-менеджментті игеруін, соңғы нәтижеге қарай бағдарлануын талап етеді. Оқу үдерісін ұйымдастыру формалары студенттердің оқу іс-әрекеті мотивациясының қалыптасуына маңызды себеп-салдарлық рөлді атқарады. Бұл, өз кезегінде болашақ мамандардың ішкі мотивация басымдықтарын анықтауында көрініс табады.

– Қашықтықтан оқитын студенттердің дәстүрлі бөлімдегі студенттерге қарағанда тағы бір маңызды айырмашылығы олардың «мобильділігі». Онлайн оқитын студенттерде сыртқы және ішкі жағдайларға сәйкес жылдам икемделу, өзін-өзі реттеу көрсеткіштері жоғары. Сондай-ақ, олардың мотивациясы бәсекелестікке ұмтылуға негізделген. Аталған мотивация негізінен әлеуметтік өзара әрекеттестік нәтижесінде қалыптасады. Қашықтықтан оқитын студенттердің жетістікке жетуде маңызды болып саналатын тұлғалық сапалары төмен деңгейде қалыптасады. Ең негізгісі, қашықтықтан оқитын студенттерде тапсырманы өз бетімен орындау мен еркін әрекет ету және өзін-өзі бақылау жоғары деңгейде жүзеге асады.

– Цифрлық білімдік ортада студенттердің оқу мотивациясын арттыруда: оқу үдерісінің жүйелі, сапалы ұйымдастырылуы, пәндерді оқытуда жаңа цифрлық технология мүмкіндіктерінің кеңінен қолданылуы, оқытушылардың студенттерге деген жағымды қатынасы, арадағы

коммуникативтік қарым-қатынас мәдениетінің сақталуы, студенттердің қызығушылықтары мен ұмтылыстарына, бастамаларына қолдау көрсету т.б тиімді болады және оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Дубровская Ю.А. Педагогическое сопровождение самообразования студентов в условиях дистанционного обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 — «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ю.А. Дубровская. — СПб., 2005. — 18 с.
- 2 Жданова Е.Г. Педагогические условия формирования умений самостоятельной деятельности студентов образовательных учреждений СПО средствами дистанционного обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 — «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.Г. Жданова. — Воронеж, 2007. — 199 с.
- 3 Новикова Э.Б. Организация самостоятельной работы студентов на основе дистанционного обучения и метода проектов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 — «Теория и методика профессионального образования» / Э.Б. Новикова. — М., 2009. — 21 с.
- 4 Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. — М.: Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. — 308 с.
- 5 Uddin M.A. Distance education in Russia: development and implementation of distance education program at the Moscow State University of Psychology and Education (MSUPE) / M.A. Uddin, B.B. Aysmontas // Психология образования в XXI веке: теория и практика. — Волгоград, 2011. — С. 296–299.
- 6 Аристова И.Л. Общая психология: мотивация, эмоция, воля / И.Л. Аристова. — Владивосток: Дальневост. гос. ун-т, 2003. — 104 с.
- 7 Seytkazy P.B., Akeshova M.M., Tashetov A.A. Formation of professional competence of the future specialists through information-telecommunication technologies // Materials of the 8th International Scientific and Practical Conference «Education: Traditions and Innovations». — Prague, 2015. — P. 459–461.
- 8 Rakisheva G. Tools of Adaptation in the Context of Globalization of Future Teachers: Transcultural Competence / G. Rakisheva, A. Abdirkenova, A. Abibulayeva, P. Seiitkazy, A. Tazhetov // Entomology and Applied Science Letters. — India, 2018. — Vol. 5, Issue 3. — P. 106–112.
- 9 Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. — СПб.: Питер, 2008. — 512 с.
- 10 Ушамирская Г.Ф. Интернационализация социальных ролей учащейся и студенческой молодежи / Г.Ф. Ушамирская. — Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. — 170 с.

Н.Б. Серикбаева, П.С. Рахимгалиева, Ж.Т. Сулейменова

Особенности формирования учебной мотивации студентов в цифровой образовательной среде

Содержание статьи направлено на сравнительный анализ уровня сформированности учебной мотивации студентов в соответствии с развитием цифровых технологий. Процесс цифровизации позволит обучать студентов в высших учебных заведениях дистанционно и в традиционной форме, предусмотрев развитие человеческого капитала. Недавний опыт показывает, что 75 % студентов владеют умением использовать цифровые инструменты, однако учебная мотивация к онлайн обучению находится на низком уровне. Наша исследовательская работа была направлена на выявление особенностей изменения уровня учебной мотивации студентов в дистанционном онлайн обучении по сравнению с очным обучением. Проведен сравнительный анализ особенностей формирования мотивации учащихся с помощью психодиагностических методов. Результаты исследования 125 студентов вуза показали, что мотивация студентов к обучению в дистанционном режиме различается по ряду причин. В статье описаны педагогические и психологические факторы, способствующие формированию учебной мотивации студентов в цифровой среде, и представлен количественный анализ результатов исследования.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая образовательная среда, профессиональная подготовка, цифровые ресурсы, дистанционное обучение, традиционное обучение, мотив, учебная мотивация, саморегуляция.

N.B. Serikbayeva, P.S. Rakhimgalieva, Zh.T. Suleimenova

Features of the formation of educational motivation of students in a digital educational environment

The content of the article is aimed at a comparative analysis of the level of formation of educational motivation of students in accordance with the development of digital technologies. The digitalization process will make it possible to teach students in higher educational institutions remotely and in traditional form, providing for the development of human capital. Recent experience shows that 75 % of students are proficient in using digital tools, but academic motivation to study online is low. Our research was aimed at identifying the features of the change in the level of educational motivation of students in distance online learning compared to full-time education. A comparative analysis of the features of the formation of students' motivation using psychodiagnostic methods is carried out. The results of a study of 125 university students showed that the motivation of students to study remotely differs for a number of reasons. The article describes the pedagogical and psychological factors that contribute to the formation of educational motivation of students in a digital environment, and provides a quantitative analysis of the research results.

Keywords: digitalization, digital educational environment, professional training, digital resources, distance learning, traditional learning, motive, educational motivation, self-regulation.

References

- 1 Dubrovskaya, Yu.A. (2005). Pedagogicheskoe soprovozhdenie samoobrazovaniya studentov v usloviakh distantsionnogo obucheniya [Pedagogical support of self-education of students in the context of distance learning]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saint Petersburg [in Russian].
- 2 Zhdanova, E.G. (2007). Pedagogicheskie uslovia formirovaniya umeniy samostoyatelnoy deyatelnosti studentov obrazovatelnykh uchrezhdeniy SPO sredstvami distantsionnogo obucheniya [Pedagogical conditions for the formation of skills of independent activity of students of educational institutions of secondary vocational education by means of distance learning]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Voronezh [in Russian].
- 3 Novikova, E. B. (2009). Organizatsiya samostoyatelnoy raboty studentov na osnove distantsionnogo obucheniya i metoda proektov [Organization of students' independent work based on distance learning and the project method]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- 4 Markova, A.K. (1996). Psikhologiya professionalizma [Problems of professional training]. Moscow: Mezhdunarodnyi gumanitarnyi fond [in Russian].
- 5 Uddin, M.A., & Aysmontas, V.V. (2011). Distance education in Russia: development and implementation of distance education program at the Moscow State University of Psychology and Education (MSUPE). *Psikhologiya obrazovaniya v XXI veke: teoriya i praktika*, 2, 296–299.
- 6 Aristova I.L. (2003). *Obshchaya psikhologiya: motivatsiya, emotsiya, volia* [General psychology: motivation, emotion, will]. Vladivostok: Dalnevostochnyi gosudarstvennyi universitet [in Russian].
- 7 Seytkazy, P.B., Akeshova, M.M., & Tashetov, A.A. (2011). Formation of professional competence of the future specialists through information-telecommunication technologies. *Materials of the 8th International Scientific and Practical Conference "Education: Traditions and Innovations"*, 459–461.
- 8 Rakisheva, G., Abdirkenova, A., Abibulayeva, A., Seitkazy, P., & Tazhetov, A. (2018). Tools of Adaptation in the Context of Globalization of Future Teachers: Transcultural Competence. *Entomology and Applied Science Letters*, 3, 106–112.
- 9 Ilin, E.P. (2008). *Motivatsiya i motivy* [Motives and motivation]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 10 Ushamirskaya, G.F. (2002). *Internatsionalizatsiya sotsialnykh rolei uchashcheisya i studentcheskoi molodezhi* [Motives and motivation]. Volgograd: Izdatelstvo Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].

Р.К. Толеубекова, Р.С. Маусумбаев*

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: Rysbek06051990@mail.ru*)*

Білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану әдістері

Білім берудегі цифрлық технологиялар — бұл цифрлық технологияларға негізделген заманауи білім беру ортасын ұйымдастыру тәсілі болып саналады. Қарқынды дамып келе жатқан цифрлық технологиялар білім беру процесі үшін дәстүрлі құралдарды тиімді түрде толықтыратын жаңа құралдарды ұсынады, оларды көптеген педагогтер өздерінің әдістемелік жүйесіне тезірек енгізіп, қарқынды жұмыс істеуде. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін түбегейлі жаңа мүмкіндіктер береді. Цифрлық білім беру ресурстары — оқудағы көрнекіліктің жедел құралы, педагогтердің практикалық дағдыларын пысықтаудағы көмекші, студенттердің сауалнамасын және бақылауын ұйымдастыру және өткізу, сондай-ақ үй тапсырмаларын бақылау және бағалау, сызбалармен, кестелермен, графиктермен, шартты белгілермен және жұмыста, мәтіндерді редакциялауда және студенттердің шығармашылық жұмыстарындағы қателерді түзетуде орны зор. Мақаланың зерттеу мақсаты: білім беру жүйесінде цифрлық технологияларын пайдалану әдістерінің қолдану ерекшеліктерін талдау. Осы мақсатқа жету мына міндеттерді қоюды және шешуді қажет етті: білім беру жүйесінде цифрлық технологияларының мәнін қарастыру, білім беру процесінде тиімді цифрлық технологиялардың рөлі мен маңыздылығын анықтау, тиімді цифрлық технологияларды қолдану практикасын зерттеу, білім беру жүйесінде тиімді цифрлық технологияларын қолдануды әдістемелік жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу. Зерттеу объектісі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларын қолдану үрдісінде қалыптасатын қоғамдық қатынастар болып табылады. Зерттеу пәні білім беру жүйесінде цифрлық технологияларын құрайды. Зерттеу әдістері: әдебиеттерді зерттеу, жалпылау, логикалық, сауалнама, салыстырмалы және тағы басқа зерттеу әдістері.

Кілт сөздер: білім беру жүйесі, цифрлық технология, жоғарғы оқу орны, педагог, студент, ресурс, үдеріс, әдіс.

Kipicne

Қазіргі уақытта адами капиталдың сапасы елдердің жаһандық бәсекеге қабілеттілігінің негізіне айналады. Дәл осы себепті бүкіл әлемде оқу орындары тиімді оқыту технологияларын дамыту зерттеудің өзекті мәселесі болып отыр.

Бұл ретте студенттерді белсендендіруге негізделген оқытудың тиімді цифрлық технологиялары педагогтің және студенттердің рөлін айтарлықтай өзгертеді (ақпарат мақсат ретінде емес, іс-әрекеттерді, кәсіби қызмет операцияларын меңгеру құралы ретінде әрекет етеді), яғни педагогтің қызметі білім алушының білім берудегі белсенділігіне жол береді, педагогтің міндеті білім алушылардың бастамасына жағдай жасау болып табылады. Негізгі сұрақ: «Қалай оқыту керек?», содан кейін ғана — «Нені үйрету керек?» деген сұрақ туындайды. Демек, мемлекеттік білім беру стандарттары жағдайында білім алушылар білім беру процесінің орталық тұлғаларына айналады, олар осы уақытқа дейін дәстүрлі оқытуға сәйкес білім емес, керісінше жоғары оқу орындары мен кәсіптік білім беруде цифрлық процесін ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады [1, 45].

Сондықтан, бүгінде жаһандану заманында жоғары оқу орындары мен мектеп түлектерінің қызметінің шарттары мен сипатын трансформациялау — цифрлық технологияларды қолдана отырып, оларды оқыту процестерін жетілдіру қажеттігіне сөзсіз алып келеді. Бұл, әрине жоғары оқу орнының түлегін кәсіби жағдайдағы жүйелі іс-қимылдарға дайындауға, ақпараттың үнемі өсіп келе жатқан ағымымен жұмысты жүзеге асыруға, өз қызметін талдау мен жоспарлауға, белгісіздік жағдайындағы іс-әрекеттерге, өзін-өзі жетілдіруге (өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі дамыту), сондай-ақ шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Тәжірибелік бөлім

Мақаланың зерттеу материалы ретінде Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің дамуын анықтайтын нормативтік-құқықтық құжаттар, білім беру және мемлекеттік ұйымдардың ақпараттық ресурстары мен технологиялары, жоғары оқу орындары мен колледж оқытушыларының ғылыми-педагогикалық қызметкерлерінің жұмыс тәжірибесі. Зерттеу әдістері ретінде нормативтік-құқықтық құжаттаманы, қалыптасқан тәжірибені зерделеу және талдау, жоғары және кәсіптік білім беру жүйесіне цифрлық технологияларды енгізу бойынша ғылыми негізделген тәсілді қалыптастыру үшін өзекті тұжырымдар құруда жүйелеу және қорыту сөз болды.

Өзірге болашақ өзгерістер туралы егжей-тегжейлі айту қиын, бірақ қазір ол өзгереді деп айтуға болады. Еңбек нарығы түлектерді даярлаудың сапалық жағынан өзгеше мазмұнын талап етеді. Цифрландыру білім беру мазмұнын ғана емес, оның ұйымдастырылуын да қозғайды. Бұл процестер университеттердің де, педагогтер құрамының да орналасуына аралас әсер етеді. Қажетті құзыреттер көбінесе оқу орындарының қабырғасынан тыс жерде алынады, өйткені білім беру бағдарламалары көбінесе технологияның даму динамикасына сәйкес келмейді [2, 93].

Нәтижелер және талқылау

Оқу материалдары, жоспарлар, сабақтар, журналдар мен күнделіктер — мұның бәрі онлайн нұсқаларға көшуде. Білім алушы сабақты үйден шықпай-ақ, Интернет арқылы өткізе алады.

Осыған сәйкес, тәжірибе Павлодар педагогикалық университеті студенттеріне жүргізілді. Цифрлық технологияны қолданып, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану пәні бойынша арнайы сабақтар әзірленді. Осы білім беру технологиясының тиімділігі мен мүмкіндіктері үш кезеңде жүргізілген: тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында тексерілді, яғни: анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау — бағалау кезеңдері. Экспериментті жүзеге асыруға СпС-21 тобының ІІ-ші топ студенттері (15 студент) қатысты.

Қалыптастырушы кезеңді өткізу барысында студенттер екі топқа бөлінді (әр топта 7 және 8 адамнан). Бірінші топқа арнайы цифрлық технологияларды пайдалану барысында дайындаған презентацияларды көру және оларға нақты уақыт режимінде тапсырмаларды орындау үшін сабақтарда өздерінің смартфондары мен планшеттік компьютерлерін пайдалану ұсынылды.

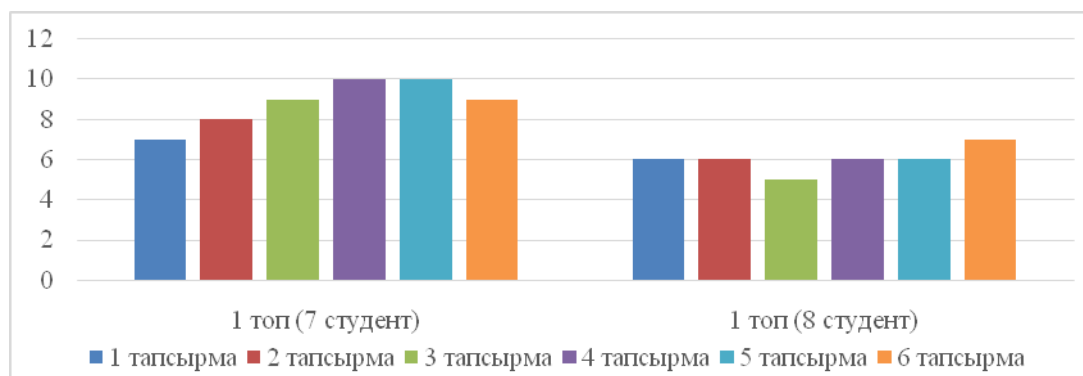
Екінші топқа мынадай тапсырма берілді: берілген тапсырмаларды дәстүрлі түрде орындау, содан кейін оларға тапсырмаларды орындау (жазбаша немесе ауызша). Айта кету керек, бірінші топтағы студенттердің мотивациясының бастапқы деңгейі әлдеқайда жоғары болды, өйткені оларға жаңа жұмыс түрі ұсынылды, сонымен қатар олардың қолында өз гаджеттері болды. Екінші топта студенттер тапсырмаға ынта-жігерсіз жауап берді, өйткені жаңа ақпаратты игерудің бұл әдісі әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тануда жиі қайталанады. Студенттердің бірінші айдағы өзіндік жұмысының нәтижелерін, оларды бағалауды талдай отырып, студенттердің оқудағы жетістіктері туралы келесі мәліметтерді бөліп көрсетуге болады (1, 2 кесте).

Кесте 1

2020 жылғы қыркүйек айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

№	Тапсырмаларды орындау нәтижелері	Көрсеткіштер	
		1 топ (7 студент)	2 топ (8 студент)
1	Тақырып бойынша деңгейлік тапсырмаларды орындау (10 ұпай)	7 ұпай	6 ұпай
2	Анализ, талдау жасау (10 ұпай)	8 ұпай	6 ұпай
3	Өткен бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (10 ұпай)	9 ұпай	5 ұпай
4	Топтық талқылаулардың нәтижелері (10 балл)	10 ұпай	6 ұпай
5	Өткен бөлім бойынша презентация жасау (10 ұпай)	10 ұпай	6 ұпай
6	Тақырып бойынша топтық жоба қорғау (10 ұпай)	9 ұпай	7 ұпай
Қорытынды		53 ұпай	36 ұпай

2020 жылғы қыркүйек айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелерінің сандық диаграммасы

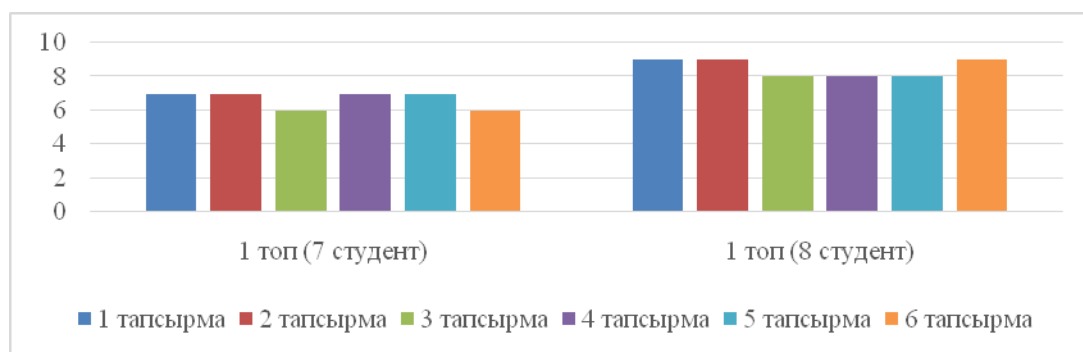

Бір айдан кейін студенттерге жаңа материал берілді, тақырыпты қалай игергені анықталды. Енді цифрлық технология бойынша екінші топ студенттері (8 адам) жұмыс істеді. Студенттердің өзіндік жұмысының салыстырмалы нәтижелері бойынша екінші топ студенттерінің қорытынды ұпайлары 36-дан 51-ге дейін жоғарылаған (3, 4 кесте).

2020 жылғы қазан айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

№	Тапсырмаларды орындау нәтижелері	Көрсеткіштер	
		1 топ (7 студент)	2 топ (8 студент)
1	Тақырып бойынша деңгейлік тапсырмаларды орындау (10 ұпай)	7 ұпай	9 ұпай
2	Анализ, талдау жасау (10 ұпай)	7 ұпай	9 ұпай
3	Өткен бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (10 ұпай)	6 ұпай	8 ұпай
4	Топтық талқылаулардың нәтижелері (10 балл)	7 ұпай	8 ұпай
5	Өткен бөлім бойынша презентация жасау (10 ұпай)	7 ұпай	8 ұпай
6	Тақырып бойынша топтық жоба қорғау (10 ұпай)	6 ұпай	9 ұпай
Қорытынды		40 ұпай	51 ұпай

2020 жылғы қазан айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелерінің сандық диаграммасы

Дәстүрлі технологиямен өткен сабақ мәні ептілік, дағдыны, білімді меңгерту болса, мақсаты білімділікті, ептілікті, дағдыны дарыту болып отыр. Бұл жолмен өткізілген сабақта педагог рөлінің басымдылығы байқалады, яғни педагог рөлі берілген білімді жеткізуші, түсіндіруші, бақылаушы, білімді насихаттаушы, бағалаушы, тәртіпті қадағалаушы. Яғни мұнда педагогтың талабы «мен сияқты істе».

Білім беру стандарттары бізді оқу процесін ұйымдастыруды қайта құруға бағыттайды. Бұл көбінесе педагогтар мен студенттердің эксперименттік қызметіне қатысты. Неліктен? Мәселе

мынада, студенттер нақты практикалық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар жалпы білім беру дағдыларын да игеруі керек: оқу процесін жаратылыстану-ғылыми таным әдісі игерілуі үшін ұйымдастыру керек. Педагогпен мен студенттер бірлесіп зерттеу технологиясын, әрине, оқытудағы проблемалық-іздеу тәсілін жүзеге асырады және белгілі ғылыми таным циклын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді: фактілер — модель — нәтиже — эксперимент фактілері.

Басында педагог бақылауды ұйымдастырды және демонстрациялық тәжірибелер қойды, фактілерді ұсынды, соның негізінде білім алушылармен бірге белгілі бір құбылыс бойынша қорытынды жасалады. Алынған фактілерге сүйене отырып, мұғалім мен студенттер байқалған құбылыстарды түсіндіруге және заңдылықтарды анықтауға (гипотезалар не үшін ұсынылады), салдарды шығаруға, себептерін анықтауға тырысады. Осыдан кейін студенттер мен мұғалім қандай сынақ эксперименттерін қоюға болатынын, олардың идеялары мен мақсаттары қандай болатынын, оларды қалай жүзеге асыру керектігін ойлайды. Оқушылар өз жоспарларын тәуелсіз зертханалық экспериментте жүзеге асырады, оның нәтижелері (жаңа фактілер) теориялық болжамдармен салыстырылады және қорытынды жасалады.

Сонымен аталмыш технология білім беру жүйесінде мүмкіндік береді:

- білім алушыларды таным процесімен таныстыру;
- білім алушыларды әртүрлі оқу іс-қимылдарына тарту: практикалық және ақыл-ой, осылайша танымдық іс-әрекеттің кең спектрін, олардың психологиялық дамуы мен тәуелсіздігін қамтамасыз етеді;
- жаңа білім беру стандарттары талап ететін жүйелі-әрекеттік тәсіл негізінде оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сондықтан да, білім беру мекемесінде барлық оқу пәндері бойынша интерактивті электронды мазмұн болуы керек, оның ішінде басқаруға болатын оқу нысандары мен араласатын процестер ұсынатын пәндік кешен болуы керек. Бұл кешен мыналарды қамтиды:

- мәтіндік қолтаңбалар, түсініктемелер, формулалары бар толық экранды иллюстрациялар;
- қажетті позицияны таңдай отырып, айналдыруға болатын интерактивті 3d модельдер;
- әртүрлі құбылыстар мен зерттелетін процестерді суреттейтін анимациялар;
- өлшемдер мен параметрлердің интерактивті кестелері;
- құбылыстардың, эксперименттердің интерактивті модельдері;
- интерактивті есептер кітабы [3, 7–19].

Жоғарыда айтылғандардың негізінде цифрлық технологияларды қолдану жоғары және кәсіптік білім беру жүйесін дамыту үшін өте маңызды екенін атап өткен жөн, бірақ сонымен бірге оларды енгізуге ғылыми негізделген көзқарасты қалыптастыру қажет.

Білім жүйесіндегі цифрлық технология — біртұтас жүйе ретінде оқыту процесіндегі студенттер мен педагогтің субъект-субъект қатынасын іске асыру үшін жағдай жасауға бағытталған. Сондықтан цифрлық технологияның табысты болуы, негізінен студенттердің цифрлық негізде оқуға көзқарасы мен дайындығына байланысты [4].

Тәжірибеде қолданылған цифрлық технология жүйесінің тиімділігі мен нәтижелілігі қолданылатын ресурстардың сапасына байланысты болды.

Цифрлық технология басқа оқыту технологияларына қарағанда студент пен педагогтің еңбегін жетілдіруге және оның үнемділігіне баса көңіл бөледі. Себебі аталмыш бағдарлама педагогтің міндетін азайтады, жеңілтеді, ол енді тек кеңесші рөлінде болады, студенттермен өзіндік жұмыс жасауға уақыты көп болады. Студенттер өздеріне ыңғайлы қарқынмен өздігінен жұмыс істеуге мүмкіндік алды. Мұндағы уақытты үнемдеу де маңызды фактор болып табылады. Себебі, бұл бағдарламаның арқасында педагог немесе мұғалім күнделікті сабақ жоспарын жазудан босайды, оның орнына артық қалған уақытын шығармашылығын көтерумен айналысуға арнай алады. Сонымен қатар, барлық студенттердің бірдей алдын-ала жоспарланған деңгейге жетілуі көзделді [5].

Қорытынды

Проблеманы теориялық тұрғыдан зерттеу мен тәжірибе жұмыстың нәтижесі мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

- білім беру үрдісін оңтайландыруға бағытталған педагогикалық, психологиялық көзқарастар зерделеніп, білім алушылардың білімдерін дамытуды цифрлық технологиясы арқылы жүзеге асыру жүйелілік және кешендік, құзыреттілік, іс-әрекеттік келу теориялары арқылы негізделеді.

- педагог пен студенттің білім беру үрдісіне дайындығы дәрежесінің есепке алынуы, студенттердің өз бетінше қорыту және шығармашылық деңгейінің көтерілу шарттарына негізделді;
- Зерттеу жұмысының негізінде қорытындылар жасай отырып, мынадай ұсыныстар беріледі:
- кәсіби мамандарды дайындауда қазіргі жағдайында оларды нақты оқу аймағында мамандандырылуымен қатар, цифрлық технологияны кәсіби салада қолдану даярлығына жеткілікті көңіл бөлу керек;
- жоғарғы оқу орнында шағын құрамды топтардың оқу тиімділігін арттыру үшін цифрлық технологияға сүйеніп, ұйымдастыру қолға алу қажет;
- студенттердің кәсіптік шеберлігін арттыру мақсатында арнайы курстық мамандықтар шеңберінде жүргізу тиімділігін қолдау керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Козлова Н.Ш. Актуальные вопросы кадрового обеспечения IT-специалистов в период цифровой трансформации / Н.Ш. Козлова // Цифровая экономика: новая реальность: сб. ст. по итогам Междунар. науч.-практ. видеоконф., посвящ. 25-летию вуза. — Майкоп, 2018. — С. 45.
- 2 Козлова Н.Ш. Современные технологии в сетевой безопасности / Н.Ш. Козлова // Цифровая экономика: новая реальность: сб. ст. по итогам Междунар. науч.-практ. видеоконф., посвящ. 25-летию вуза. — Майкоп, 2018. — С. 93.
- 3 Каракозов С.Д. Успешная информатизация — трансформация учебного процесса в цифровой образовательной среде / С.Д. Каракозов, А.Ю. Уваров // Проблемы современного образования. — 2016. — № 2. — С. 7–19.
- 4 Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно-ориентированной smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов [Электронный ресурс] / Ю.В. Шаронин // Современные проблемы науки и образования. — 2019. — № 1. — Режим доступа: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=28507> (Дата обращения: 02.03.2021).
- 5 Краевский В.В. Инновации и традиции — два полюса мира образования / В.В. Краевский // Интернет-журн. «Эйдос». — 2003. — 2 дек. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2003/0711-01.htm>

Р.К. Толеубекова, Р.С. Маусумбаев

Методы использования цифровых технологий в системе образования

Цифровые технологии в образовании — это способ организации современной образовательной среды, основанной на цифровых технологиях. Динамично развивающиеся цифровые технологии предлагают новые инструменты, эффективно дополняющие традиционные инструменты для образовательного процесса, которые многие педагоги быстро внедряют в свою методическую систему и интенсивно работают. Использование цифровых образовательных ресурсов дает принципиально новые возможности для повышения эффективности учебного процесса. Цифровые образовательные ресурсы — оперативное средство наглядности в обучении, помощник в отработке практических навыков студентов, организации и проведении анкетирования и контроля студентов, а также контроль и оценка самостоятельных работ студентов, где большое место отведено в работе со схемами, таблицами, графиками, условными обозначениями, редактированию текстов и исправлению ошибок в творческих работах студентов. Цель исследования статьи — анализ особенностей применения методов использования цифровых технологий в системе образования. Достижение данной цели потребовало постановки и решения следующих задач: рассмотреть сущность цифровых технологий в системе образования; определить роль и значение эффективных цифровых технологий в образовательном процессе; изучить практику применения эффективных цифровых технологий; разработать предложения и рекомендации по методическому совершенствованию применения эффективных цифровых технологий в системе образования. Объектом исследования являются общественные отношения, складывающиеся в процессе применения цифровых технологий в системе образования. Предмет исследования — цифровые технологии в системе образования. Авторами были использованы следующие методы исследования: изучение литературы, обобщение, логическое, анкетирование, сопоставление и др.

Ключевые слова: система образования, цифровые технологии, высшее учебное заведение, педагог, студент, ресурс, процесс, метод.

R.K. Toleubekova, R.S. Maussumbayev

Methods of using digital technologies in the education system

Digital technologies in education are a way of organizing a modern educational environment based on digital technologies. Dynamically developing digital technologies offer new tools that effectively complement the traditional tools for the educational process, which many teachers quickly introduce into their methodological system and work with intensively. The use of digital educational resources provides fundamentally new opportunities for improving the efficiency of the educational process. Digital educational resources are an operational means of clarity in teaching, an assistant in working out practical skills of students, organizing and conducting questionnaires and monitoring students, as well as monitoring and evaluating homework; have a large place in working with diagrams, tables, graphs and symbols, editing texts and correcting errors in students' creative works. The goal of this article is to analyze the features of the application of methods of using digital technologies in the education system. Achieving this goal required setting and solving the following tasks: to consider the essence of digital technologies in the education system, to determine the role and importance of effective digital technologies in the educational process, to study the practice of using effective digital technologies, to develop proposals and recommendations for methodological improvement of the use of effective digital technologies in the education system. The object of the study is the social relations that develop in the process of applying digital technologies in the education system. The subject of the research is digital technologies in the education system. Research methods: literature study, generalization, logical, questionnaire, comparison, and other research methods.

Keywords: education system, digital technologies, higher education institution, educator, student, resource, process, method.

References

- 1 Kozlova, N.Sh. (2018). Aktualnye voprosy kadrovogo obespecheniia IT-spetsialistov v period tsifrovoy transformatsii [Actual issues of personnel support for IT specialists in the period of digital transformation]. *Digital economy: novaia realnost: sbornik statei po itoham Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi videokonferentsii, posvyashchennoi 25-letiiu vuza* — collection of articles on the results of the International Scientific and Practical Videoconference, dedicated to. 25th anniversary of the university. (p. 45). Maikop [in Russian].
- 2 Kozlova, N.Sh. (2018). Sovremennye tekhnologii v setевой bezopasnosti [Modern technologies in network security]. *Digital economy: novaia realnost: sbornik statei po itoham Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi videokonferentsii, posvyashchennoi 25-letiiu vuza* — New reality: a collection of articles on the results of the international scientific and practical videoconference dedicated to the 25th anniversary of the university. (p. 93). Maikop [in Russian].
- 3 Karakozov, S.D., & Uvarov A.Yu. (2019). Uspeshnaia informatizatsiia — transformatsiia uchebnogo protsessa v tsifrovой образовательной среде [Successful informatization-transformation of the educational process in the digital educational environment]. *Problemy sovremennogo obrazovaniia*, 2, 7–19 [in Russian].
- 4 Sharonin, Yu.V. (2019). Tsifrovye tekhnologii v vysshem i professionalnom obrazovanii: ot lichnostno orientirovannoi smart-didaktiki k blokcheinu v tselevoi podgotovke spetsialistov [Digital technologies in higher and professional education: from personality-oriented smart-didactics to blockchain in targeted training of specialists]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia*, 1; Retrieved from <http://science-education.ru/ru/article/view?id=28507> [in Russian].
- 5 Kraevskij, V.V. (2003). Innovatsii i traditsii — dva poliusa mira obrazovaniia [Innovations and traditions — two poles of the world of education]. *Internet-zhurnal «Eidos». 2 dekabria*. Retrieved from <http://www.eidos.ru/journal/2003/0711-01.htm> [in Russian].

A.B. Karabalayeva¹, S.Zh. Ibadullayeva¹, Zh.Abilbek¹, Sh.B. Abilova²

¹*Korkyt Ata University, Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

(Corresponding author's E.mail: karabalayeva@gmail.com)

ORCID¹ 0000-0001-6539-2541

Priority issues of public health of student youth in a higher school

Improving health in an educational environment allows to gain greater control over the health of students. It includes a wide range of educational and methodological activities aimed at protecting and improving the health of subjects of the educational process and improving their quality of life through the correct organization of the educational environment, and not only prevention and correction. This policy should be supported by an appropriate regulatory framework that combines the stimulation of experience and knowledge based on high-quality evidence-based information, verified health evidence, develops intellectual assets and applies ethical standards in the practice of maintaining the health of students at the university. Partnerships between public health services of the Republic of Kazakhstan and higher educational institutions are obliged to identify and share responsibility for the health of the student community and solve problems that contribute to the development of key tasks in the field of protection and preservation of public health, requiring additional efforts and mobilization of resources of the higher education system. At the republican level the functions of monitoring public health risk factors in the conditions of training students in higher education are carried out. Scientific research in the field of public health, including measures to promote healthy lifestyles, makes it possible to predict their dynamics and assess the effectiveness and quality of educational services and implementation programs for the preservation of public health. The activities of higher educational institutions in the Republic of Kazakhstan are considered from the point of view of health as the main value. A healthy student community and its well-being are based on the consolidation of efforts and available methods of preserving and developing the health of future professionals.

Keywords: educational environment, health promotion, targeted programs, educational environment, stroboscopic effect, psychological visual defect, professionalization, visualization.

Introduction

Intervention in the regulation of natural processes in the student's body does not always bring the desired positive result. Violation of at least one of the natural components of the body leads to a restructuring of the existing structure of the educational sphere of the surrounding components due to the existing interconnections between them. Reduced vision in the learning process, in turn, affects the general state of the intellectually motivating resource. It is known that the health received by nature depends only 5 % on humans and 50 % on environmental conditions [1]. For example, a saturated educational environment using high-speed learning technologies increases stress and requires additional effort on the part of students, which leads to an overload of the body. It is known that the visual system suffers more from these consequences.

In the process of active learning in higher education it is necessary for students to help develop a reliable and perfect natural system of protection against the dangerous effects of stress on the visual system.

The most important condition for the correct orientation of a person in the educational environment is vision, since 80 % of all information a person receives is a result of a reaction to visual stimulation. The main features of the visual system are the ability to accommodate — the ability of vision to adapt to the conditions of the educational environment and the disciplines studied or in our educational process of the text of the educational material. It is known that the process of perception of visual information is limited by the visual field, the information space that learners see when the eyes and head are motionless [2].

At a viewing angle of 30–40 the viewing conditions are optimal. It is desirable that the basic information is given in this area, since it should be seen in the same way in sharp contrasts [2]. But do the teacher and the students themselves know about this?

It is known that the inertia of vision causes the stroboscopic effect. The stroboscopic effect is one of the types of optical illusions, which consists in the fusion in the consciousness of the student's personality of the subjects of study into one image of the representations of the meaning and meaning of the observed process-

es of one's own cognition over a number of short and periodically following one after another time intervals [3].

One of the most important characteristics of the processes taking place in a living organism is their rhythm. Human vision has its limits. The disorders of the visual system in students are classified as primary somatic defects.

However, in the educational process there is a term for a psychological visual defect. The study of the mechanisms of physiological and psychological compensation was conducted by world-famous names such as I.I. Pavlov, P.K. Anochin. I.P. Pavlov, who founded the theory of compensation, the three main principles of the reflex theory: causality, the unity of analysis and synthesis, structure. P.K. Anochin showed the following:

1. The reflex character of the occurrence and course of compensatory rearrangements is based on the principles used to compensate for any deficiencies in the visual system.

2. Regardless of the type and location of the defect, compensatory corrections are made according to the same scheme and according to the same principles.

Especially significant visual impairments complicate the orientation-search activity in sensory learning. In the theory of sensory learning A.A. Wenger proved that the sensory development of students with visual impairment should occur, on the one hand, through purposeful active learning the formation of orienting-search activity in the course of organized substantively practical actions, and on the other hand, through game technologies and exercises aimed at mastering systems of sensory standards.

Sensory development is the basis for the professional development of students-future specialists. The process of their entry into the professional field depends on how fully students learn to perceive objects, phenomena of reality in the materials of academic disciplines in order to work with this knowledge.

Sensory development implies the enrichment of sensory experience by improving the performance of all types of analyzers, especially visual ones, and therefore the mastery of the system of sensory standards by future specialists is also of great importance. At any age, sensory education has its own purpose and contributes to the sensory culture of the professional.

Sensory culture can be attributed within the framework of the theory of the formation of perceptive acts and the designation of systems of sensory qualities of an object, which are revealed in the course of socio-psychological development, and students master the methods of using them as samples when examining objects of subject study and analyzing their properties.

As such standards, language and linguistic forms of transmission of visual information can be taken into account in the higher education system. The problem of developing a professional language in future specialists with visual impairments is extremely relevant and occupies a special place in the field of higher education, as the preservation and development of the visual analyzer.

The selection of shape, size, color is an obligatory stage of the sensory perception of the world, where the development of the visual analyzer takes place. Studying these properties in an educational environment is the preservation of the visual system. The concept of the norm of the visual analyzer includes two aspects: functional (speech activity aimed at observing the norms of speech utterance and linguistic expression) and visualization (a norm as a set of visual rules established in consciousness). Visualization is a property of human consciousness, capable of reproducing visible and invisible images of the visual series in its consciousness; in fact, these are images that our consciousness perceives as a visual image or as a sensation of such a visual image [2].

The influence of thought, the role of psychological mood in maintaining human health is enormous. The visual system is a system dominated by the internal imagination. And with specific keys and approaches it is possible to learn to influence the correct functioning of the visual system, and truly inexhaustible opportunities for professional development open up for students. At the center of "working practice" at the university are always the efforts of the sector of spiritual education with the strengthening of national consciousness (a clear description of the goal, training plan, understanding of general and holistic development).

University education assumes that the development of the visualization system is the main component of imaginative thinking. It is known that eighty percent of young people perceive and process their professional experience mainly through visual images. Confidence in visual representation empowers a person to effectively explore, reproduce, and develop their own experiences, thinking, and activities. Thinking is a higher cognitive process associated with sensory perception and the visual system, and is based on visual sensations and perception of the surrounding reality [3].

In most cases the concept of “visualization” means creating a visual image based on an inner vision and constructing a certain image that looks like a sample. Visualization is a visual perception skill or visual sensation skill.

An unlimited amount of information from various sources for university students makes them look for a psychophysiological approach to the information and educational environment, since verbal thinking does not cope with the task [4].

Experimental

In our opinion, the main problem in the higher education system is that the visualization of the educational material of disciplines requires certain skills or competencies in the field of information and educational activities.

The increasing complexity of the content, forms and methods of general and special higher education, as well as the increased requirements for the quality of training specialists at the university, required a significant adjustment of the traditional organizational forms of the information and educational process and environmental conditions to resolve a number of contradictions:

- between the consistency of the process of professionalization of future specialists and its violation by the managerial and scientific-methodological structures of the university, which affect visual analyzers;
- between the requirements of interdisciplinary integration of content in the vocational education system as a whole and the narrow specialization of scientific and methodological support of the educational environment in terms of regulation of psychophysiological processes;
- between the need for a personal approach to professional training and the absence of a system of psychological support for any stage of professional development and the formation of a future specialist;
- between the integrity of the content of professional activity and the student's mastery of various subject areas of science, academic subjects and the development of psychophysiological competencies.

The knowledge and skills acquired in the study of the discipline “Psychophysiology” are used by students in the study of special disciplines in connection with the professional activities of individual specialists.

Students studying at the university with an appropriate modern level of knowledge in the field of natural sciences should have an idea of physiological mechanisms, relationships, mental activity in the educational environment and professional activity and develop their abilities, use this knowledge in the analysis of physiological and psychophysiological data [5]. Development of visual analyzer in the educational environment in psychology is defined as the associative relationship of unrelated events in a single system of objects and phenomena that are reflected in consciousness as a process of mental activity. In this regard, in modern conditions the concept of “innovative potential” of creative development of a future specialist at the university level of professional training is of particular importance [6].

Only a student as a creative person can successfully fulfill his professional functions, whose professional knowledge and skills do not outweigh civic responsibility, human qualities and relationships, but are synthesized with them, interpenetrating and complementing each other. Modern students are dominated by visual mechanisms that allow them to process information flows at high speed and at the same time in a more holistic manner. Visualization as a professional competence is a manifestation of figurative thinking imagination. Visualization is an ability inherent in all people, but, like many other abilities given to man by nature, if not used, it gradually atrophies which leads to a violation of the visual system.

In our study we examined three types of visualization: external, internal and visualization of sensations (Table 1).

Table 1

Types of visualization: external, internal and visualization of sensations

№	Visualization types	Description
1	External visualization	Used in development — mental pictures are drawn, they are seen as if through the eyes of an outside observer
2	Internal visualization	Scrolling pictures, the participant of which is the renderer then self
3	Sensation visualization	The type of visualization is actually not important “visible” images — here, first of all, sensations are important. The renderer feels everything it represents

The greatest effect in the assimilation of educational material is provided by a combination of internal visualization with visualization of sensations, but external visualization itself is quite effective. Visualization is not only visual representation, but also tactile, olfactory, kinesthetic, gustatory and auditory representation. And all these representations (imaginary images) depend on the development of the sense organs and the structure of visual memory.

Before a student can succeed in a future profession, he must clearly understand what he is trying to achieve. Moreover, a simple representation of the ultimate goal is clearly not enough. Visualization is one of the most effective tools for achieving the goals of a future specialist and solving problems. Such requirements for a specialist in higher education are designed to change the view on the essence of higher education, which should be based not on a simple transfer of psychological and pedagogical knowledge to students, but on the formation of skills and abilities that are not limited to the curriculum, but also the development of interdisciplinary competencies. Personal development cannot be limited to a specific period, but is carried out throughout a person's life [7].

In particular, UNESCO is helping to strengthen countries' capacities for high-quality lifelong learning, and is developing evidence-based strategies that respond to emerging trends and aim to make higher education more innovative. The higher the level of intellectual and moral development of future specialists, the faster the individual's ability to develop innovative potential and natural resource as creative self-improvement increases [8].

Psychological and pedagogical science has developed various approaches to studying the process of professional development of a future specialist. Some researchers consider professional development from the standpoint of the motivational sphere of an individual, others — from the standpoint of the activity of this individual, and still others from the standpoint of the effectiveness of professional training of students at a university [9].

A certain novelty of our approach to the problem of professional development at the university stage is contained already in the object of analysis — the professional development of a future specialist, while the most common object is the study of the professional development of certain psycho-physiological capabilities. This is the mastery of methods of managing one's functional states when performing professional tasks on the basis of moral norms, professional ethics and official etiquette.

Results and Discussion

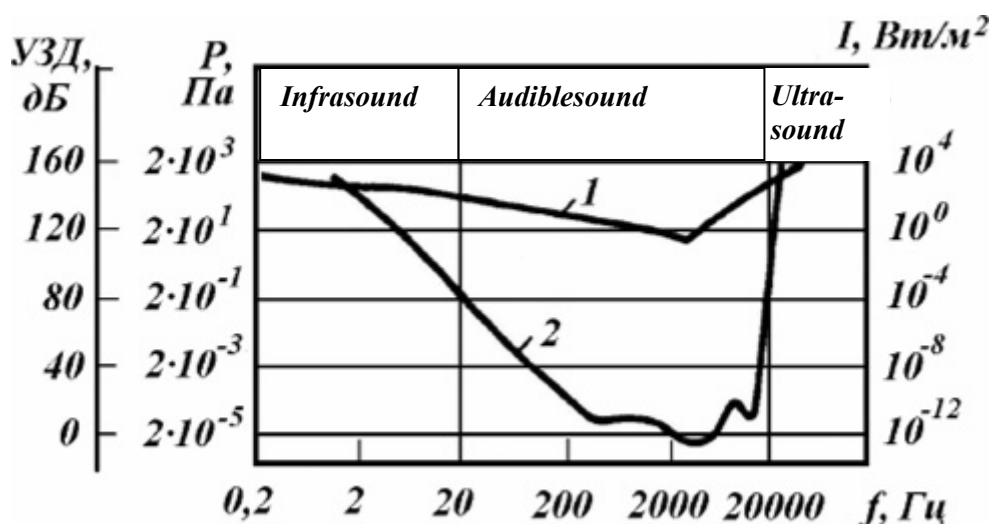
The development of competence to manage their functional states is one of the most pressing problems.

Visual perception of color, processing of the received visual information depends to a large extent on lighting. Therefore it is necessary to pay special attention to the formation of the light climate. With the help of the hearing organs, a person can evaluate numerous and varied pieces of auditory information. The hearing analyzer is very sensitive, always ready to receive information and allows to partially discharge the visual analyzer.

Mechanical vibrations cause auditory perception when their frequency is in the range of 16 — 20,000 Hz. When sound propagates, energy is transmitted. Energy property of sound — intensity (sound power) at any point — energy flow per unit area in a direction perpendicular to the propagation of a sound wave [W/m^2].

Auditory perception is shown on a diagram by plotting the sound pressure values at which sound is felt at each frequency, is called the hearing threshold curve (Figure 1). The hearing threshold depends on the frequency of the sound, as well as on individual's age. The absolute threshold of hearing tends to decrease with age.

One of the important safety features of the auditory sensory system is its ability to recognize the location of a source of the sound without turning the head. This phenomenon is called binaural effect.

1 — upper threshold of hearing; 2 — the lower threshold of hearing

Figure 1. Diagram of the area of auditory perception

These systems ensure an adequate relative position of the limbs, as well as a stable orientation of the body in space (ensuring posture).

Static reflexes are provided by three types of receptors that perceive:

- 1) stretching the muscles during their relaxation — “muscle spindles”;
- 2) muscle contraction — the Golgi tendon organs;
- 3) the position of the joints (causing the so-called “joint feeling”).

It is assumed that their functions are performed by deep pressure receptors. The statokinetic (vestibular) system ensures the maintenance of the desired body position and the corresponding oculomotor reactions. The balance is maintained reflexively, without the participation of consciousness.

The foreign analogue of the term “management of functional psychophysiological states” is “emotional and motivational intelligence”. This term was first introduced to the scientific community in 1990 by American scientists P. Salovei and J. Mayer. By this concept they understood a group of mental abilities that contribute to the awareness and understanding of the body's own natural resources [10].

Emotional-motivational intelligence is interpreted as a complex structure consisting of three types of skills: identifying and expressing emotions, regulating with the help of a visual analyzer, and using emotional information in thinking and acting. Each skill type has components.

The ability to identify and implement thinking in activities is divided into two components, including verbal and non-verbal subcomponents, and the second component includes subcomponents of non-verbal perception and empathy associated with the use of professional thinking in activities, which includes the components of flexible planning, creative thinking, distracted attention and motivation.

The professional development of the younger generation presupposes the formation and order of a number of their professionally significant and personal qualities in a certain system. By the effectiveness of the process of professional development we mean high special readiness, organically combined with the general culture and high moral qualities of the individual, the desire to achieve the highest results in creative work and constant professional improvement of the potential for innovative development [11].

Professional development as a structural and functional interaction of process components is the development of motivating needs and operatively effective areas of a specialist's personality. The need-motivational sphere as an integrative characteristic of a student's personality is determined by a number of social attitudes, value orientations and interests that underlie the motives. The operational-effective sphere of the individual, represented by a set of general and special knowledge, abilities and skills, determines the degree of mastery of modern content and technologies for solving personal and professional problems. When a student imagines the goal to be achieved, his subconscious mind is activated and begins to search for ways to achieve this goal. In the future the image of the desired is imprinted on his paper, which several times increases the chances of achieving the goal. In the process of visualization, the visual analyzer or visual system sends commands to the Higher Mind, and that, in turn, always gives the person what he asks for.

Before starting visualization, the student must change their beliefs, which will change the course of achieving the goal. So, consider the three main steps for successful visualization (Table 2):

Table 2

Basic Steps for Successful Imaging

№	Basic steps	Goals
1	Definition and statement of purpose	The goal must necessarily be formulated in the present tense in the first person and written on paper, as if this goal has already been achieved by a person.
2	Mental presentation of the result	The goal is to supplant a person's previous negative image of reality and himself, replacing it with a new, positive image
3	Visual-emotional system	The subconscious mind of a person reacts to words, as he needs feelings, emotions. Moreover, the larger and brighter they are, the better. Achieving success in imagination, feel all the joy of victory, satisfaction with yourself.

Creativity as an innovative potential for the development of the visual analyzer is a more perfect type of activity, which means that its motivating visual-emotional system is associated with internal personal needs.

The process of professional development as an innovative potential is divided into several stages, which is explained by its dynamics and multilevel character.

Conclusions

In the work on vocational training there is a clear delineation of the aspects of professionalization and the professional and psychophysiological factors that determine them, as well as a mixture of a number of conceptual categories series: vocational education and specialist training; preparation, readiness, readiness of the visual system; professional education and the formation of a future specialist.

Thus, the relevance of the topic is determined by the demand for psychophysiological analysis and research of new approaches to understanding the essence of health as a universal value based on its high significance, responsibility for preserving, substantiating the regularity of the relationship between individual health and the health of society as a single system.

References

- 1 Шмидт Р. Основы сенсорной физиологии: учеб. пос. / Р. Шмидт. — М.: Мир, 1984. — 287 с.
- 2 Шульговский В.В. Сравнительная физиология анализаторов: учеб. пос./ В.В. Шульговский, В.Г. Ерченков. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. — 123 с.
- 3 Александрова Т.К. Педагогика в профессиональной подготовке бакалавра и специалистов области образования / Т.К. Александрова, Т.Б.Алексеева, Е.В.Балакирева, Р.У.Богданова, Т.Г. Галактионова, А.Г. Гогоберидзеи др. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. — 178 с.
- 4 Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. — М.: Педагогика, 1975. — 367 с.
- 5 Макеева И.В. Роль семинарского занятия в подготовке специалиста и методика управления дискуссией // Сов. педагогика / И.В. Макеева. — М.: Просвещение, 2003. — № 5. — 61 с.
- 6 Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. — М.: Высш. шк., 1980. — 368 с.
- 7 Миронов В.А. Социальные аспекты активизации научно-исследовательской деятельности студентов вузов: моногр. / В.А. Миронов, Э.Ю. Майкова. — Тверь: ВТГТУ, 2014.
- 8 Кувшинова М.А. Научно-исследовательская работа студентов как важнейший фактор повышения рейтинга университета [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.research.mifp.ru/publications/npsh2.rtf>
- 9 Сомьен Дж. Кодирование сенсорной информации / Дж. Сомьен. — М.: Мир, 1976.
- 10 Поляков А.Д. Самостоятельная работа студентов — творчество преподавателя / А.Д. Поляков, Г.И. Зайцев // Успехи современного естествознания. — 2008. — № 4. — С. 51–53.

А.Б. Карабалаева, С.Ж. Ибадуллаева, Ж.Ә.Әбілбек, Ш.Б. Абилова

Жоғары мектеп жағдайындағы студент жастардың қоғамдық денсаулығының басты мәселелері

Білім беру ортасында денсаулықты жақсарту білім алушылардың денсаулығына үлкен бақылау жасауға мүмкіндік береді. Оның құрамына тек алдын алу мен түзету емес, білім беру ортасын дұрыс ұйымдастыру арқылы білім беру процесі субъектілерінің денсаулығын қорғауға және жақсартуға және олардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған оқу-әдістемелік іс-шаралардың кең спектрі кіреді. Бұл саясатты жоғары сапалы дәлелді ақпаратқа негізделген денсаулыққа дәлелденген мәліметтер негізінде тәжірибе мен білімді ынталандыруды біріктіретін, зияткерлік құндылықтарды дамытатын және университетте студенттердің денсаулығын сақтау тәжірибесінде этикалық стандарттарды қолданатын тиісті нормативтік құқықтық базаны қолдау керек. Серіктестіктер — Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау қызметі және жоғары оқу орындары студенттер қауымдастығының денсаулығы үшін жыл сайынғы жауапкершілікті анықтауға және бөлуге міндетті және жоғары денсаулық сақтау жүйесінің қосымша күш-жігері мен ресурстарды жұмылдыруды талап ететін, халықтың денсаулығын сақтау саласындағы негізгі міндеттерді шешуге ықпал ететін мәселелерді шешуге міндетті. Республикалық деңгейде денсаулық сақтау қаупінің факторларын бақылау функциялары жоғары оқу орындарында студенттердің білім алуы жағдайында жүзеге асырылады. Халықтың денсаулығын сақтау саласындағы ғылыми зерттеулер, оның ішінде салауатты өмір салтын насихаттау шаралары олардың динамикасын болжауға және білім беру қызметтерінің тиімділігі мен сапасын бағалауға және денсаулық сақтауды іске асыру бағдарламаларына мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындарының қызметі денсаулық сақтау тұрғысынан басты құндылық ретінде қарастырылады. Дені сау студенттік қоғамдастық және оның әл-ауқаты болашақ мамандардың денсаулығын сақтау мен дамытудың күштері мен қол жетімді әдістерін шоғырландыруға негізделген.

Кілт сөздер: білім беру ортасы, денсаулықты нығайту, мақсатты бағдарламалар, білім беру ортасы, стробоскопиялық эффект, психологиялық визуалды ақаулар, кәсібилендіру, визуализация.

А.Б. Карабалаева, С.Ж. Ибадуллаева, Ж. Алибек, Ш.Б. Абилова,

Приоритетные вопросы общественного здоровья студенческой молодежи в условиях высшей школы

Укрепление здоровья в условиях образовательной среды позволяет получить больший контроль над здоровьем обучающихся. Он включает в себя широкий спектр учебно-методических мероприятий, направленных на охрану и улучшение здоровья субъектов образовательного процесса и повышение качества их жизни посредством правильной организации образовательной среды, а не просто профилактики и коррекции. Эта политика должна поддерживаться надлежащей нормативно-правовой базой, которая сочетала бы в себе стимулирование опыта и знаний, основанных на качественной научно обоснованной информации, проверенных фактических данных о состоянии здоровья, развитие интеллектуальных активов и применение этических стандартов в практике сохранения здоровья обучающихся в вузе студентов. Партнерские взаимоотношения СОЗ РК и высших учебных заведений обязаны ежегодно выявлять и разделять ответственность за охрану здоровья студенческого сообщества и решать проблемы, способствующие развитию ключевых задач сферы защиты и сохранения общественного здоровья и требующие приложения дополнительных усилий и мобилизации ресурсов системы высшего образования. На республиканском уровне осуществляются функции мониторинга факторов общественного здоровья риска в условиях обучения студентов в высшей школе. Научные исследования в области общественного здоровья, в том числе мероприятий по формированию здорового образа жизни, дают возможность спрогнозировать их динамику и оценить эффективность и качество образовательных услуг и программ реализации по сохранности общественного здоровья. Деятельность высших учебных заведений в РК рассмотрена с точки зрения здоровья как главная ценность. Здоровое студенческое сообщество и его благополучие базируются на консолидации усилий и доступных методах сохранения и развития здоровья будущих профессионалов.

Ключевые слова: образовательная среда, укрепление здоровья, целевые программы, образовательная среда, стробоскопический эффект, психологический дефект зрения, профессионализация, визуализация.

References

- 1 Schmidt, R. (1984). *Osnovy sensornoi fiziologii [Fundamentals of Sensory Physiology]*. Moscow: Mir [in Russian].

- 2 Shulgovskii, V.V., & Erchenkov, V.G. (1989). *Sravnitel'naiia fiziologiia analizatorov* [Comparative physiology of analyzers]. Moscow: Publishing house Moscow University [in Russian].
- 3 Alexandrova, T.K., Alexeeva, T.B., Balakireva, E.V., Bogdanova, R.U., Galaktionova, T.G., & Gogoberidze, A.G. (2005). *Pedagogika v professionalnoi podgotovke bakalavra i spetsialista v oblasti obrazovaniia* [Pedagogy in the professional training of a bachelor and a specialist in the field of education]. Saint Petersburg: Publishing house of the Herzen RSPU [in Russian].
- 4 Makhmutov, M.I. (1975). *Problemnoe obuchenie. Osnovnye voprosy teorii* [Problematic learning. Basic questions of theory]. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 5 Makeeva, I.V. (2003). Rol seminarского zaniatiia v podgotovke spetsialista i metodika upravleniia diskussiei [The role of a seminar lesson in the training of a specialist and a methodology for managing a discussion]. *Sovetskaiia pedagogika – Soviet pedagogy*. Moscow: Prosveshchenie, 5, 61 [in Russian].
- 6 Arkhangel'skii, S.I. (1980). *Uchebnyi protsess v vyssheii shkole, ego zakonomernye osnovy i metody* [The educational process in higher education, its natural foundations and methods]. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- 7 Mironov, V.A., & Maikova, E.Yu. (2014). *Sotsialnye aspekty aktivizatsii nauchno-issledovatel'skoi deiatel'nosti studentov vuzov* [Social aspects of enhancing the research activities of university students]. Tver: Izdatel'stvo Tverskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].
- 8 Kuvshinova, M.A. (2013). Nauchno-issledovatel'skaia rabota studentov kak vazhneishii faktor povysheniia reitinga universiteta [Research work of students as the most important factor in increasing the ranking of the university]. *research.mifp.ru*. Retrieved from <http://www.research.mifp.ru/publications/nps2.rtf> [in Russian].
- 9 Somien, J. (1976). *Kodirovanie sensornoii informatsii* [Sensory information encoding]. Moscow: Mir [in Russian].
- 10 Polyakov, A.D., & Zaitsev, G.I. (2008). Samostoiatel'naiia rabota studentov — tvorchestvo prepodavatel'ia [Independent work of students — creativity of the teacher]. *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniia – Successes of modern natural science*, 4, 51–53 [in Russian].

K.T. Tleuzhanova^{1*}, Z.S. Kupeeva¹, A.Z. Igembekova*, G.M. Magauina²

¹Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

²Karaganda Technical University, Republic of Kazakhstan

(Corresponding author's E-mail: 84kenje@mail.ru)

Prospects and problems in the field of modern education in Kazakhstan

This article discusses an important for education topic of the application of programs and standards of effective education in the Republic of Kazakhstan. It also analyzes the current state of the education sector and the main policy documents in the education sector that regulate its effectiveness. The article reveals the problems of Kazakh higher education, such as the oversaturation of the market with educational institutions (universities), the expensive cost of education, and the lack of technical specialists. The State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2019–2025 adopted in 2019 is substantiated as the idea of one of the possible ways to eliminate defects and gaps in education. Summarizing practical experience, the article examines the key stages of changing the state of the education system and its modernization. The improvement of entrance exams to leading universities of our country as a part of increasing the competence of specialists is being considered. In order to saturate production and enterprises of labor-deficient regions with personnel the implementation of the social project “Mangilik El Zhastary Industryaga” continues. This implies providing jobs for university graduates, including in rural areas, taking into account the needs of the labor market. In conclusion, all possible ways of improving the education system are examined, which are reflected as the planned changes in the State program and should have a beneficial effect on the system of higher and postgraduate education in the republic and increase its prestige in the eyes of potential applicants.

Keywords: education market, results of testing, graduates of general education, schools, labor markets, over the past three decades, educational services, paid basis, increased requirements, modern trends, education system, qualitative reform, world standards.

Introduction

Higher education is the most important social institution functioning to meet social needs and therefore responsive to internal and external changes and processes. Constantly increasing in volume and more and more versatile in content, intercountry economic ties create the need for a universal cadre of specialists receiving professional training in national universities. This leads to the fact that the content of national systems of higher education naturally tends to the so-called “world standards” developed by world science and technology. The processes of globalization also requires a new target orientation from the national higher education systems, taking into account the needs for international solidarity. Under the conditions of globalization the universalization of the content and technologies of education is inevitable, which cannot be stopped with the existing world information and communication systems in the form of the Internet [1].

Internationalization of higher education is taking place and gradually acquiring the features of a qualitatively new stage such as integration, the all-round convergence of national educational systems, their complementarity. The transformation of higher education into a global social system is characterized by many interrelated elements of different levels and character. Occupying their specific place in the educational services market, universities interact in the form of cooperation or rivalry, developing the main guidelines for this market. The need for the stability of the higher education system presupposes its constant development and adaptation to the changing conditions of the modern world. Thus, the integration of higher education into the world system is an objectively developing process in which one can try not to be included, but which cannot be overlooked.

Discussion and Results

International cooperation, being a powerful lever for the development of the world higher education system, is designed to solve a number of urgent tasks, such as compliance with the adequacy of the content and level of higher education to the needs of the economy, politics, socio-cultural sphere of society, leveling the training levels of specialists in different countries and regions, strengthening international solidarity and partnership in higher education, sharing knowledge and skills in different countries and on different

continents, promoting the development of higher education institutions, especially in developing countries, including through funding from international funds, coordinating the activities of educational institutions for the development of higher education, stimulating an overall increase in the flexibility, coverage and quality of higher education, which helps to eliminate the causes of brain drain, encouraging competition between scientific schools and educational systems, combined with academic solidarity and mutual assistance.

For several decades the European Union has been developing and implementing a holistic policy in the field of higher education, forming supranational institutions of coordination and management. These processes naturally led EU politicians to create the idea of the Bologna Declaration and initiate the Bologna Process. The essence of the declaration accurately reflects the specific tasks of transformations formulated in it for the countries participating in the process for the coming years. A single educational space should allow the national education systems of European countries to take the best that partners have by increasing the mobility of students, teachers, management personnel, strengthening ties and cooperation between European universities, etc. As a result, a united Europe will become more attractive in the global educational market. To ensure harmonization, national systems of higher education should become transparent, as comparable as possible, which can be achieved through the wide distribution of the same type of educational cycles (bachelor's degree), the introduction of uniform or easily recalculable systems of educational loans (credit units), the same forms fixing the qualifications obtained, mutual recognition of academic qualifications, developed structures for ensuring the quality of training of specialists, etc. [2].

Over the past two decades Kazakhstan has stepped up international cooperation in the field of higher education. Integration of the country's higher education system into the world educational space is one of the long-term strategic priorities of the republic. A significant number of bilateral intergovernmental agreements on cooperation with higher schools of foreign countries have been signed, the number of direct agreements with foreign universities has significantly increased.

The current state of the education system testifies to the incomplete coverage of organized preschool education and training programs for children aged one to five years. The content of education in a modern general education school remains factual, state standards based on a subject approach are outdated. There is no competence-based approach focused on the individuality of the student. Education at school does not give the student a clearly expressed positive motivation for choosing a life path, interests and prospects. Only 30 % of high school students consciously choose a professional activity that matches their abilities. Consequently, 70 % of high school students have low self-esteem and are not prepared for independence in life [3].

In addition, UNESCO studies and the results of testing graduates of general education schools over the past five years indicate a steady decline in the quality of education. In the conditions of insufficient profiling at the upper stage of secondary education, school graduates remain unclaimed in the labor market. Primary and secondary vocational education does not fully satisfy the needs of the individual and society and cannot solve the problem of personnel training due to the new requirements for the level of qualifications of technical workers and mid-level specialists of technical, service and managerial labor. The content of educational programs for primary and secondary vocational education by qualification levels does not comply with the principles specified in the Recommendations on Technical and Vocational Education (UNESCO, 1974) and the criteria for the programs of the International Standard Classification of Education (ISCED, 1997).

Certain negative tendencies also began to grow in the higher education system. Reducing the requirements for admission to a university in the absence of the intellectual, personnel, material and technical potential of individual universities and their numerous branches corresponding to modern requirements has led to an excessive increase in the number of specialists, which has led to oversaturation of the labor market with unclaimed personnel. This was facilitated by mass training in narrow-profile specialties, focused only on stable industries and consumers [4].

The lack of a mechanism for mutual accounting of our educational programs and foreign analogues, mutual recognition of educational documents hinders the academic mobility of students, teachers and specialists of service and managerial labor.

The improvement of the country's economic situation at the beginning of the new century had a generally positive effect on the education system: the construction of new schools resumed, funds began to be allocated to strengthen the material and technical base of educational organizations.

However, this is not enough to radically change the state of the education system. There is a clear backlog of the educational system from the needs of a market economy and an open civil society. The main

reasons for this situation in the education system are the predominance of subjectivity in the final assessment of the quality of education, which gave rise to certain negative consequences at all its levels; insufficient sensitivity of the education system to innovations and the lack of proper motivation to introduce a quality learning system; insufficient efficiency of the mechanisms for the formation of ethnocultural and civic identity in the younger generation based on knowledge of the history of the state, the state language and national cultural values of the peoples of Kazakhstan; inconsistency of the material and technical base, educational and laboratory equipment, educational and methodological literature lack of motivation to ensure the high quality of education in the training system the outflow of personnel a decrease in material incentives for pedagogical work.

The current situation in the field of education indicates the need for consistency in overcoming negative phenomena, cardinal organizational, structural transformations, updating the content of education and improving the quality of training in accordance with the modern socio-economic and political conditions of the republic's development and the progressive experience of highly developed countries. Measures are being taken to modernize the higher education system, the main attribute of which is joining the Bologna process.

It is known that direct measurement of the quality of higher education is difficult. Analysts use various methods to determine the quality of education, but none of them gives a complete picture. One of the methods of testing students and graduates of universities is carried out irregularly, it uses various methods, which complicates the comparability of results, and there are doubts about the impartiality and reliability of such procedures [5].

More objective indicators are the resource provision of the university (the level of funding, the number of teachers per student, including those with advanced degrees, library funds, the availability of computers, Internet access, etc.), but they give an idea of the possibilities of high-quality learning not allowing to judge to what extent these opportunities are realized.

Evaluation of the quality of higher professional education can also be carried out through the system of ratings of higher education institutions. The systematic compilation of ratings of educational institutions of different levels according to certain criteria will create a competitive environment in the higher education system. Educational institutions create an internal quality management system and constantly improve it in order to meet the needs of society, individuals and the labor market. However, in this case it is necessary to clearly work out the technology for compiling ratings, since it is necessary to prevent an unfair assessment of the activities of educational institutions.

The quality of higher education can also be judged with certain reservations by the market assessment of a university diploma. Employers, being interested in capable and knowledgeable employees, should value a diploma from a university known for the high level of its programs, the quality of teaching and a demanding attitude towards student knowledge and curriculum implementation. Such a diploma is, firstly, evidence of the professional competence of its holder, and secondly, it reliably confirms the ability of the holder of the diploma, who has managed to successfully cope with a complex academic program. Holders of such diplomas can count on getting a good, well-paid job, which makes the university itself prestigious and attractive for students, ensuring its professional and financial well-being. Thus, market incentives to improve the quality of higher education emerge in the labor market.

Education is the main priority and the main indicator of development in all civilized countries of the world. Indeed, countries compete not only in goods and services, they compete with systems of social values and the education system. The task of joining the Republic of Kazakhstan among the 50 most competitive countries in the world can be solved if the country has highly qualified specialists with knowledge of science-intensive technologies, managerial skills, who are able to, navigate the market economy, and an effective education system is created that meets the needs world market economy.

One of the main problems of higher education is its inaccessibility, or rather high cost. According to statistics, out of 16 million of the population of Kazakhstan, only 15 % are in the age group involved in the educational process. In fact, the real number of people wishing to get higher education in the country is much higher. For example, in rural areas and auls there are many talented young people who, due to financial problems, are unable to get higher education.

Continuity of knowledge and free access to education is a condition for the development of any civilization. When the state deliberately turns education into a sphere of gaining profit, this not only adversely affects the quality of education, but inevitably leads to the degradation of the state. One of the most important directions in the development of education is international cooperation, the main task of which is the integration of the education system of Kazakhstan into the world educational space.

International cooperation in the field of education is regulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan and is carried out on the basis of international treaties, agreements and conventions. Taking the world education standard as a basis for reforming, it is necessary to use the experience of industrially developed countries that have long recognized the role of education in the development of the state.

There are many problematic situations in the field of higher education, in the resolution of which the experience of foreign countries can be safely applied in practice in our country. Among them is the ubiquitous problem of underfunding. Having solved it, it is possible in one fell swoop to resolve several problems that are very important for the development of higher education. This is the so-called brain drain caused by low wages, and not so much abroad as to various commercial structures. Personnel hunger concerns not only the teaching staff, but also potential teachers, scientists from among students, who prefer to earn money rather than develop national science. In comparison, in South Korea the salary of a young teacher is the equivalent of 2000–2500 US dollars, which is one and a half times higher than the average in our country. The lack of funding also affects the material and technical equipment of higher educational institutions and, most importantly, the introduction of information technologies in the field of education. As you know, modernization currently is more concerned with informatization. And the introduction of such innovations as distance learning is generally inconceivable without the introduction of information technology [8].

Kazakhstan inherited mainly the principles and methods of Soviet education and pedagogy. As for the natural, exact and technical sciences, a relatively high level of the quantitative and qualitative state of education remains here. The changes here are insignificant, with the exception of the lack of demand for specialists in these sciences, which leads to a brain drain from the republic.

In the system of higher professional education the gap in the interaction of universities with the science sector, production and experimental bases is increasing, which leads to a decrease in the quality of the educational process and the practical training of future specialists. The methodology for determining the rating of universities in Kazakhstan also raises many questions. It is mainly based on quantitative indicators. In the methodology for determining the rating of universities, such a concept as the basic category of the quality of the taught programs and the knowledge of students is not considered.

Conclusion

The content of the rating has not been interpreted clearly. The methodology for determining the ranking of universities uses a limited set of indicators and the number of data collection methods.

Thus, as we see, there are still a large number of shortcomings and gaps in the republic's higher education sector. One of the possible ways to eliminate them is the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2016–2019, adopted in 2019.

The main goal of this program is to provide sectors of economy with competitive personnel with higher and postgraduate education, the integration of education, science and innovation.

To achieve this goal the program provides for the sequential passage of certain stages, which we will describe below. The formation of the state educational order for the training of personnel with higher and postgraduate education will be carried out in accordance with the needs of the labor market. Since 2019 the volume of state educational orders is determined by industry associations of employers based on the needs of state and industry programs, including industrialization maps, distribution of productive forces, regional development programs until 2020, regional specialization schemes for the optimal use of agricultural land for the production of specific types of agricultural products. This will ensure the demand for university graduates, therefore all sectors of the economy will be provided with qualified personnel.

In our opinion, this goal is very important and promising, but to achieve it some time is needed to adapt the goal and restructure the system of employment of graduates. Achieving this goal, in addition to increasing the importance and prestige of the education system, will also solve some of the social problems: a partial solution to the problem of employment of university graduates, a partial solution to the problem of unemployment, and as a result, an improvement in the social situation in the republic.

As part of the modernization of pedagogical education a mechanism will be developed for introducing new criteria for admission to pedagogical specialties, in particular, when entering universities for pedagogical specialties, it is planned to introduce a special exam to determine the propensities of applicants for pedagogical activity. In order to develop the professional skills of future teachers the issue of introducing a pedagogical internship will be worked out in 2019.

As part of improving the rules for admission to universities in 2019 the issues of including SAT, ACT tests in an alternative list of admission procedures to a university on a par with the UNT, participation in subject Olympiads have found a detailed study. The mechanism of admission and training of personnel in bachelor's, master's and doctoral studies will be improved with market regulation of the volume of state educational orders in universities, regardless of the form of ownership.

Since 2019 the issue of switching to credit and per capita financing of higher education with the development of proposals for financing the state educational order, taking into account the volume of academic loans being mastered, with the involvement of employers, has been discussed.

Admission to magistracy and doctoral studies is planned to be carried out if there is at least 1 year of practical work experience for magistracy, at least 3 years for doctoral studies, based on IELTS, TOEFL, DELF, DALF, TestDaF, DSD II certificates (since 2018), with the provision of the right of choice for applicants of a higher education institution (from 2019), as well as the requirements for the level of the scientific component of postgraduate education programs (from 2019). Since 2019 training for doctoral studies has been carried out in partnership between the state and employers.

In order to saturate production and enterprises of labor-deficient regions with personnel the implementation of the social project "Mangilik El Zhastary Industry" will continue. Every year a state educational order will be provided for universities in labor-deficient regions for training personnel from among young people in labor-surplus regions with their subsequent employment at the place of study. For the employment of university graduates who studied under the state educational order, a roadmap will be developed annually together with the ministries of health and social development, culture and sports, agriculture and local executive bodies. This implies coordinating the actions of interested state and local executive bodies in providing employment places for university graduates, including in rural areas, taking into account the needs of the labor market [8].

Also, the study of the issue of working out graduates of Nazarbayev University on the territory of the Republic of Kazakhstan deserves close attention. Important elements of this task will include the model of the competitiveness of national universities developed in 2016, the improvement of the rules of admission to universities for foreign citizens on a paid basis (since 2017), the further development of academic mobility, including through the arrival of foreign students, as well as the development and implementation of educational programs in English (2019–2023), holding permanent forums of higher education together with foreign countries and partner universities.

The work to create a level playing field and barrier-free access for students with special educational needs (ramps, lifts, elevators, as well as providing information and library resources, and others) will continue.

This also provides for the further expansion of distance education technologies, the opening of massive online courses, the development of special educational programs and teaching materials, as well as the retraining of the teaching staff of universities to work with students with special educational needs. By 2020 the share of universities that have created equal conditions and barrier-free access for students in this category will be 100 %. In 2017–2018 it is planned to create a Unified Information System of Education and Science by attracting investments from extra-budgetary sources, including using PPP mechanisms.

Management in education, including the institutional level, will receive further improvement. This includes taking measures to increase the number of universities with corporate management principles (supervisory or board of trustees, boards of directors), attracting foreign specialists to the top management of universities, passing by the management staff of all civil universities, regardless of the form of ownership of advanced training courses in modern management in higher education, including through extrabudgetary funds. The principle of openness and accountability to society is planned for implementation, which will be implemented through the annual reporting of rectors to the public. Rectors' performance will be evaluated through key performance indicators (KPI).

Measures are also being developed to increase the responsibility of universities, including social responsibility, to society for the quality of education. It is planned to develop a methodology for assessing the effectiveness of costs, the effectiveness of universities in the conditions of independence. The phased implementation of the experience of Nazarbayev University in matters of academic and managerial independence in civil universities will continue. Universities implementing the experience of Nazarbayev University have developed a corresponding roadmap since 2016. The administration and teachers of universities will be trained to work in conditions of academic and managerial independence through appropriate refresher courses, including through extra-budgetary funds.

The principles of corporate governance are planned for implementation through the gradual expansion of the academic, managerial and financial independence of universities, and a mechanism for the formation of the endowment fund of universities will also be developed. Issues of the gradual granting of academic freedom to universities, primarily those that have passed international accreditation, will be worked out. Gradual implementation will result in the transformation of universities into non-profit organizations, providing for the creation of corporate governance bodies. Questions of the creation of non-profit joint stock companies with 100 % state participation on the basis of state and national universities will also receive detailed study. It is planned to develop proposals for the transformation of private universities into other organizational and legal forms.

The transition to a new organizational and legal form will provide for the creation of supervisory boards, endowment funds, annual public reporting and audit of financial activities. After changing the organizational and legal form of universities, the issues of granting financial independence with the introduction of a single transparent accounting department will receive a detailed study. All stakeholders already carried out an information campaign on the transition to a new organizational and legal form in 2016.

In 2017 we began to provide grants to preparatory departments of universities in order to improve the language knowledge of graduates. In the 2017–2020 academic years, there are 500 master's grants and 900 bachelor's grants for teaching in English. The Bolashak program is planned to be expanded by issuing 500 grants for teachers and teaching staff of universities. Additional measures will be taken to improve the qualifications of teaching staff at language courses, distance learning in English, adaptation of foreign textbooks and teaching materials in English for universities, etc. [8].

From 2017–2018 basic universities that train personnel for SPIID enterprises in 6 specialties will switch to English-language training with the development of educational programs, textbooks and teaching materials in English for universities. By 2021 bachelor's degree in English will be at the C2 level. Subsequently, the study of specialized disciplines in the magistracy will continue mainly in English.

In our opinion, all the planned changes reflected in the State Program should have a beneficial effect on the system of higher and postgraduate education in the republic, increase its prestige in the eyes of potential entrants. But for the implementation of the tasks set it is necessary to attract large-scale resources and spend a great amount of time since there are very few personnel capable of conducting training sessions not in language disciplines in the republic, and those who do exist expect to receive a decent remuneration for their work and are unlikely to want to work in universities.

Therefore, with the tasks set, it will take at least 4–5 years in order to have time to prepare young cadres for teaching in foreign languages, as well as to develop a curriculum that meets the requirements of the State Program for the Development of Education. In addition to the resources mentioned above, it will also be necessary to spend money on the development of the curriculum, the creation of educational and methodological complexes in the selected disciplines, their testing and printing. In our opinion, the State Program sets deadlines that are too tight for the entire volume of work mentioned above, which don't take into account the real state of affairs in the field of education.

Thus, higher professional education has a large-scale impact on civilization, the level of social, socio-economic, technological development and has a powerful potential for self-organization and self-correction.

It is from these positions that the higher education system should form the potential for its renewal. First of all, this concerns the renewal of the conceptual and methodological foundations of higher professional education, taking into account the best domestic and foreign achievements of the university education system. A systemic comparative analysis of the content components of all levels of the domestic and foreign education systems is required, taking into account its structural integrity, system-forming ties and the hierarchical interdependence of the constituent parts.

The main goal of the development of the system of higher professional education is to satisfy the long-term strategic interests of society, the state and the individual, to improve the quality of training of specialists through systematic and purposeful reform of the university system. Reforms in the higher education system are designed to bring Kazakhstan to the forefront in the world, to ensure the future of the Kazakh nation, a decent life for every citizen.

References

- 1 Байденко В.И. Болонские реформы: некоторые уроки Европы / В.И. Байденко // Высшее образование сегодня. — 2017. — № 2. — С. 14–19.

- 2 Лукичев Г. Болонский процесс: суждено ли измениться образованию в ЕС / Г. Лукичев // Поиск. — № 35. — С. 7.
- 3 Кунанбаева С.С. Болонская конвенция и международное научно-образовательное пространство / С.С. Кунанбаева // Вестн. Казах. нац. ун-та — 2020. — № 4. — С. 46–48.
- 4 Байсеитова Ж.Б. Современное состояние системы высшего образования в Республике Казахстан / Ж.Б. Байсеитова // Вестн. Казах. нац. ун-та. — 2019. — № 6. — С. 55–59.
- 5 Нечаев В. Болонский процесс: мифы, иллюзии, реалии / В. Нечаев // Высшее образование в России. — 2024. — № 7. — С. 86–95.
- 6 Соснов А. Из Берлина в Берген: Болонский экспресс набирает обороты / А. Соснов // Поиск. — 2016. — № 46. — С. 4.
- 7 Исаев К. Реформы в системе образования Республики Казахстан: проблемы подготовки специалиста будущего / К. Исаев, А. Акчурина // Высшая школа Казахстана. — 2004. — № 3. — С. 33–38.
- 8 8. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан // Астана. *primeminister.kz*. Retrieved from <https://primeminister.kz/en/news/16716>.

К.Т. Тлеужанова, Ж.С. Купеева, А.Ж. Игембекова, Г.М. Магауина

Қазақстанның заманауи білім беру саласындағы артықшылықтары мен мәселелері

Мақалада Қазақстан Республикасында тиімді білім беру бағдарламалары мен стандарттарын қолдану сияқты білім беру үшін маңызды тақырып талқыланды. Сондай-ақ, білім беру саласының қазіргі жағдайы мен оның тиімділігін реттейтін білім саласындағы негізгі бағдарламалық құжаттар талданып, еуропалық білім беруді қазақстандықтармен салыстырған мысалдары келтірілген. Мақалада қазақстандық жоғары білім берудің, оның ішінде нарықта оқу орындарының (университеттермен) шамадан тыс толығуы, білім берудің қымбат құны, техникалық мамандардың жетіспеушілігі сияқты мәселелері ашылған. Білім берудегі кемшіліктер мен оларды жоюдың ықтимал тәсілдерінің бірі — 2018 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2018–2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы туралы идея негізделген. Практикалық тәжірибені қорыта келе, мақалада білім беру жүйесінің өзгеруі мен оны жаңартудың негізгі кезеңдері қарастырылған. Мамандардың құзыреттілігін арттыру аясында біздің елдің жетекші жоғары оқу орындарына түсу емтихандарын жетілдіру қарастырылуда. Өндіріс пен жұмыс күші жетіспейтін аймақтардың кәсіпорындарын кадрлармен толықтыру мақсатында «Мәңгілік Ел жастары – индустриясы» әлеуметтік жобасын іске асыру жалғасуда. Бұл жоғары оқу орындарының түлектерін, оның ішінде ауылдық жерлерде еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, жұмыс орындарын ұсынуды білдіреді. Қорытындылай келе, білім беру жүйесін жетілдірудің барлық мүмкін жолдары ашылған, нәтижесінде Мемлекеттік бағдарламада көрсетілген барлық жоспарланған өзгерістер республикадағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне тиімді әсер етуі, яғни әлеуетті талапкерлердің алдында оның беделін арттыру керек.

Кілт сөздер: білім беру нарығы, тест нәтижелері, жалпы білім беру ұйымдарының түлектері, мектептер, еңбек нарығы, соңғы үш онжылдықта білім беру қызметтері, ақылы негіз, талаптардың жоғарылауы, заманауи тенденциялар, білім беру жүйесі, сапалық реформа, әлемдік стандарттар.

К.Т. Тлеужанова, Ж.С. Купеева, А.Ж. Игембекова, Г.М. Магауина

Перспективы и проблемы в сфере современного образования Казахстана

В статье рассмотрена такая важная для образования тема, как применение программ и стандартов эффективного образования в Республике Казахстан. Проанализированы текущее состояние сферы образования и основные программные документы в сфере образования, регламентирующие его эффективность, даны примеры сравнения европейского образования с казахстанским. Авторами раскрыты проблемы казахстанского высшего образования, такие как перенасыщение рынка образовательными учреждениями (вузами), дорогая стоимость образования, нехватка специалистов технического профиля. Обоснована идея об одном из возможных путей устранения недоработок и пробелов в образовании, а именно принятая в 2018 г. Государственная программа развития образования РК на 2018–2020 гг. Обобщая практический опыт, авторы изучили ключевые этапы изменения состояния системы образования и его модернизации. В рамках повышения компетентности специалистов рассмотрено усовершенствование вступительных экзаменов в передовые вузы нашей страны. В целях насыщения кадрами производства и предприятия трудодефицитных регионов продолжается реализация социального проекта «Мәңгілік Ел жастары — индустрияға». Это подразумевает обеспечение местами трудоустройства выпускников вузов, в том числе и в сельской местности, с учетом потребностей рынка труда. В заключение раскрыты всевозможные пути улучшения системы образования, что в результате долж-

но способствовать тому, что отраженные в Государственной программе планируемые перемены должны благотворно повлиять на систему высшего и послевузовского образования республики, повысить ее престиж в глазах потенциальных абитуриентов.

Ключевые слова: рынок образования, результаты тестирования, выпускники общеобразовательных школ, школы, рынки труда, за последние три десятилетия, образовательные услуги, платная основа, повышенные требования, современные тенденции, система образования, качественная реформа, мировые стандарты.

References

- 1 Baidenko, V.I. (2017). Bolonskie reformy: nekotore uroki Yevropy [Bologna reforms: some lessons of Europe]. *Vysshee obrazovanie segodnia — Higher Education Today*, 2, 14–19 [in Russian].
- 2 Lukichev, G. Bolonskii protsess: suzhdeno li izmenitsia obrazovaniuu v ES [Bologna Process: Is Education in the EU Fated to Change]. *Poisk — Search*, 35, 7 [in Russian].
- 3 Kunanbaeva, S.S. (2020). Bolonskaia konventsia i mezhdunarodnoe nauchno-obrazovatelnoe prostranstvo [Bologna Convention and International Scientific and Educational Space]. *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo universiteta — Bulletin of KazNU*, 4, 46–48 [in Russian].
- 4 Bajseitova, Zh.B. (2019). Sovremennoe sostoianie sistemy vysshego obrazovaniia v Respublike Kazakhstan [The current state of the higher education system in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo universiteta — Bulletin of KazNU*, 6, 55–59 [in Russian].
- 5 Nechaev, V. (2004). Bolonskii protsess: mify, illiuzii, realii [Bologna process: myths, illusions, realities]. *Vysshee obrazovanie v Rossii — Higher Education Russia*, 7, 86–95 [in Russian].
- 6 Sosnov, A. (2016). Iz Berlina v Bergen: Bolonskii ekspress nabiraet oboroty [From Berlin to Bergen: Bologna Express Gains Traction]. *Poisk — Search*, 46, 4 [in Russian].
- 7 Isaev, K. (2004). Reformy v sisteme obrazovaniia Respubliki Kazakhstan: problemy podgotovki spetsialista budushchego [Reforms in the education system of the Republic of Kazakhstan: problems of training a specialist of the future]. *Vyshshaia shkola Kazakhstana — Higher School of Kazakhstan*, 3, 33–38 [in Russian].
- 8 Gosudarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia v Respublike Kazakhstan na 2017–2020 gody [State program for the development of education in the Republic of Kazakhstan for 2017–2020]. (2019). Astana. *primeminister.kz*. Retrieved from <https://primeminister.kz/en/news/16716> [in Russian].

N.A. Bissembayeva^{1*}, S.A. Nurgaliyeva,² P.Z. Ishanov³

¹*Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan*

²*Agri İbrahim Çeçen Üniversitesi, Republic of Turkey*

³*Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

(Corresponding author's E-mail: bissembayevana@mail.ru)

ORCID ID: 0000-0002-4369-3308¹, 0000-0002-7653-9454², 0000-0003-4589-9542³

Teacher ethics as a research problem: a narrative review of the scholarly writings

The authors explore a vital problem of our time, i.e., the professional ethics of teachers. Considering the relevance of this problem, the authors of this paper initiated a study devoted to a narrative review of scientific sources of foreign authors from far and near abroad on teaching professional ethics to future teachers, synthesizing points of view on key aspects of this problem. The research was carried out by the method of systematization and generalization of pedagogical experience in the aspect of the issue under study, thus the authors of this work tried to bring experimental facts of scientific views of authors from far and near abroad into the system of observation. According to the results of interviews with graduate students, the majority of respondents have low indicators of knowledge and skills in the field of professional ethics by the end of university, which will have a negative impact on their future professional activities. The results of research will expand scientific knowledge on the problem of forming professional ethics among students-future teachers and complement the main provisions of professional ethics and concepts of moral and professional development of the individual, enriching the theory and methodology of continuing professional education.

Keywords: ethics, higher school, professional ethics, formation, interviews, observations, teaching experience, theory and methodology.

Introduction

B. Maxwell and M. Schwimmer consider: "...the preparing future teachers to assume the role of moral models for their students was a primary concern of teacher education in Europe and North America from the beginning of formalized teacher education. Traditionally, teacher educators were preoccupied with impressing on prospective teachers the need to adhere to strict moral standards for their behavior as much in their private lives as in their work with children and young people in schools. This aspect of teacher education began to recede into the background as teacher education was brought under the auspices of the university through the middle decades of the twentieth century (Labaree, 2008). In the 1980s, however, two discourses in teacher education appeared to converge, making it clear to many that a renewed prioritization of the ethical and moral dimensions of teaching in teacher education was urgent, if not a foregone conclusion. The first discourse, widely associated with Alan Tom's (1984) book "Teaching as a Moral Craft", centered on the idea that "the act of teaching is moral" in the sense that education inevitably involves attempting to transform people in ways that are considered to be good or worthwhile (cf. Peters, 1966). What incited Tom (1984) and subsequent scholars (e.g., Fenstermacher, 2001; Goodlad, Soder, & Sirotnik, 1990; Hansen, 2001) to explore in this direction was a concern about the future of teacher education. In a critique that still seems fresh today, Tom (1980) argued that the increasingly dominant 'applied-science metaphor' of teaching highlighted the technical and analytic aspects of teaching while rendering obscure to those involved in teacher education that teaching is necessarily as much about transmitting values and social ideals as it is about transmitting knowledge and skills.

The second discourse, which emanated from the reform movement in teacher education launched by "A Nation at Risk" (National Commission on Excellence in Education, 1983), was concerned with aligning teacher education with broader trends in ethics education in the professions. In the wake of "A Nation at Risk", two major commissions on teacher education were struck in 1986, the Holmes Group initiative and the Carnegie Task Force. Both groups' analyses of the state of teacher education in the United States, as well as their recommendations about how to improve teacher education, took as a touchstone the model of professional education that had emerged in medicine over the course of the twentieth century" (Wiggins, 1986) [1].

Methods

The following research methods were used: theoretical: analysis of literary sources, study and analysis of regulatory documents, comparison.

Experimental

E. Campbell argues: "...a theoretical discussion of the process of developing a professional code of ethics for teachers. Two underlying assumptions pervade the article. Firstly, that increased awareness of the ethical dimensions and responsibilities of teaching is essential for both enhanced professionalism and, more significantly, improved practice. Secondly, that while a code of ethics may not advance the ultimate route to such awareness, it should be able to contribute broadly and positively to a deeper examination of ethics in teaching as long as its limitations are recognized and acknowledged. Six key issues and questions that highlight the complexities that those involved in the development of a code of professional ethics should address are discussed. While this article intends to provoke thoughts relevant to any organization grappling with its own ethical code, its primary context is the Ontario College of Teachers (Ontario, Canada), whose work in this area is newly emerging" [2].

M. Schwimmer and B. Maxwell provide that "...the value of adopting a code of professional ethics for teachers. After having underlined how a code of ethics stands to benefit a community of educators — namely, by providing a mechanism for regulating autonomy and promoting a shared professional ethic — the article examines the principal arguments against codes of ethics. Three arguments are presented and analyzed in light of the codes of teacher ethics in place elsewhere in Canada. We conclude that a code of ethics must meet three conditions in order for it to be favorable to autonomous judgment rather than blind adherence to pre-established norms: openness of meaning, space for dissidence, and avoidance of moralistic language" [3].

Worldwide there is a growing expectation that teachers will act in a "professional" manner. Professionalism in this regard includes identification of a unique body of occupational knowledge, adherence to desirable standards of behavior, processes to hold members to account and commitment to what the profession regards as morally right or good. In other words, as ethical conduct. Teaching ethically involves making reasoned decisions about what to do in order to achieve the most good for learners. Often this involves a complex interplay between current context, past experience and personal beliefs and values. However, teacher education and accountability frameworks typically give priority to the "practical rationality" of planning, delivery and assessment of the official curriculum, not the "value rationality" involved in exploring the ethics of teaching in difficult practical circumstances [4].

Research on teacher ethics and the moral dimensions of teaching has contributed to extensive and valuable knowledge, which has sometimes led to constructive syntheses of positions. Four research problems which have been elucidated are discussed in the article by G. Colnerud: the relationship between care and justice, the conflict between the ethics of virtue and the ethics of rules, the relationship between moral education and professional ethics and what is morally significant in the teaching profession. Furthermore, an invitation to renew the discussion and formulate the next generation of research problems is made. Two issues are proposed. First, to answer the question why is it so difficult to be a morally good teacher and, second, teachers' moral responsibility for the content taught [5].

Results and Discussion

The rationale, research background and concept of this study on the forms and dimensions of teachers' professional ethics are presented by the K. Aurin and M. Maurer. Questions of particular interest are: which ethical dimensions with respect to central fields of action are teachers most aware of? To what extent does the importance they attach to these dimensions vary? To what degree does consensus exist among teachers? Are there differences in the form of ethics between schools, and what factors affect these differences? [6].

Nancy K. Freeman considers that the codes of professional ethics are adopted by professional organizations to supplement personal morality and guide practice. It is critically important that students striving to become professional educators know and able to apply applicable codes. But finding useful codes is not an easy task, and most existing codes have generated little commentary. The National Association for the Education of Young Children (NAEYC) has a code that can be helpful to students pursuing various teaching certifications. This Code and its interpretive literature are a resource that teacher educators should be using to help their students become informed about the ethics of their profession until groups of educators develop

discipline-specific codes and accompanying interpretive literature. In this time of accountability ethics taught in ways that demonstrate sensitivity to students' gender, age, ethnicity, and developmental characteristics belong as a cornerstone of preservice teacher education [7].

N.V. Belinova et al. consider the pedagogical conditions of professional ethics of future teachers, which is believed to be one of the momentous directions of teachers' training, on the basis of fundamental principles of human morality, ethical and humanistic ideals and principles specific to the pedagogical profession. The professional ethics of the teacher is recognized as a scientific field that studies manifestations of morality and principles of professional ethics in teaching, patterns of behavior and relationships in the system "teacher" — "student as a future teacher", thus providing rules and norms of educational activities, expressed in the form of ethics codes. It is demonstrated in the article that the professional activity of the teacher in the educational organization from the standpoint of ethics is a system based on the principles of global, professional, educational and personal ethics [8].

M. Gluchmanova points out the importance of ethics in the teaching profession and stresses the importance of ethics in education because it constitutes the repository of social and cultural values, and is the medium of historical memory. In common usage multicultural education generally refers to education about different ethnic groups. As dialogue on cultural difference and education has spread to other nations, it has become more sharply focused on complex issues of identity, diversity, and citizenship. "The relationships between democracy, citizenship, and education cannot be treated in isolation from the question of multiculturalism". Several vectors of globalization have converged to raise the topic of multicultural education to the level of public, or at least professional, debate around the world today. The increasing cross-national mobility of people and the transnational communication of ideas that took place in the twenty-first century have fed into the contours of diversity around the world. It has also led to international dialogue. With increased human mobility and increasingly thick networks of communication, the common social fact of unequal educational experiences and outcomes is increasingly the subject of transnational dialogue. Educators around the world are faced with new challenges of balancing local, national, and global norms and morals as well as ethical values in the process of educating children. While fostering a sense of citizenship remains an important function of mass schooling, it is becoming less and less viable to do so at the expense of socializing children for their futures in a global society [9].

Many teacher education programs focus minimal attention on the ethical, political, social, and cultural dimensions of teaching. These four factors construct and sustain critical aspects of schooling for all children and are major barriers to the achievement of parity in education for students commonly marginalized in the educative processes in school. All teacher educators shoulder the responsibility of helping prospective teachers become routinely reflective regarding moral and ethical issues that are often "conversations not had" and subsequently impair opportunities for many students to experience positive school outcomes [10].

Soltis discusses the importance of teaching professional ethics in teacher education programs. Formal ethical codes, such as the one established by the NEA, provide a foundation for ethical decision ranking, but they also may leave prospective teachers ill-equipped to deal with the complexities of novel or unique problem situations. Teachers educators, the author argues, must elevate the ethics of educators before starting to deal with the multitude of moral realities of the world of work. Once such sensitivity or awareness arises, teachers need to develop strategies and skills to diagnose ethical issues and make informed ethical judgments. Soltis provides examples of how such an ethical quirk can be supported in a training program without simultaneously encouraging ethical relativism [11].

Speaking about the profession of teacher it is necessary to consider contemporary global ethical issues in education and educational research. There is an opportunity for students to develop a critical stance towards some of the most pressing ethical issues in education and educational research in contemporary societies. In a school context and with the support of school policies, programs and practices ethical education helps students to develop, for example, in depth knowledge and awareness of their own and other cultures [12].

In the higher education settings, the following questions are discussed and debated in modern times. Is 'teaching' a profession? Are university faculty members professionals? S. Sethy attempts to answer these questions by adopting qualitative methodology that subsumes descriptive, evaluative, and interpretative approaches. While answering these questions, it discusses significance and usefulness of academic ethics in the university set up. It examines role of academic ethics to offer quality education to students. Further more, it highlights university faculty members' roles and responsibilities toward students, colleagues, institution authorities, research works, and society at large. Teaching in university settings is regarded as a profession, and

university faculty members are regarded as professionals provided they perform their duties conforming to the teacher's code of ethics [13, 14].

Dr. Larry Hinman, Professor of Philosophy and Director of the Values Institute at the University of San Diego, explains that ethics in a secular context have to do with what people have in common in terms of humanity. "The questions we're facing now are not how can we live well within our group, but how can our group live well with other groups in the world", Hinman says. "We need to spend a lot of time listening to what other people say about their values, rather than just making assumptions. The more we're able to see the common ground, the better our chance will be of building a strong society and a strong world" [15].

Ethics across the curriculum should begin in primary school. The Philosophy for Children movement recognizes the importance of teaching philosophy in primary school. The movement introduces dedicated philosophy courses into the primary curriculum and restricts them to explorations of logic and epistemology. Ethics is embedded in the curriculum as the foundation for communities of learning based on mutual respect. Because of the fear of parental objections, dedicated ethics courses are reserved for advanced secondary school students.

Ethics in primary schools should start with the very questions that students themselves bring to their courses. Addressing these questions will show students that their education is saturated in values. Students ask themselves, why must we take this course? Why does it have this content? Why are we using these methods? What are the alternatives? Most importantly, which of our problems does this course propose to solve? Why these problems rather than others? Why these solutions? Why not others? Further questions will help students make informed decisions about their preparation for secondary and post-secondary education. What is the relevance of this course to my graduation from primary and high school? How is what I am learning in this course relevant to my life in wider society? And the ultimate question in this time of existential crisis that Greta Thunberg has limned: what is the relevance of this course to the future of life on earth? Why should I spend my time in school when that schooling is an integral aspect of the mass extinction of life? [16].

The ethical teacher, Campbell argues, is first and foremost an ethical person, someone in whom such central moral virtues as fairness, respect, trustworthiness, honesty, and kindness have become settled dispositions which reveal themselves in the teacher's every interaction with students and constitute the very manner in which he or she teaches. Her discussion of the teacher as a moral person is, in effect, a vivid illustration of Dewey's point in *How We Think* that "everything the teacher does, as well as the manner in which he does it, incites the child to respond in some way or other, and tends to set the child's attitude in some way or other".

The general virtues of everyday life often transfer to the teaching context instinctively and spontaneously, of course, but often too such transfer will require professional knowledge combined with teaching experience. It will also be vital for the teacher to have a conscious grasp of relevant principles as well as an awareness of the tensions and complexities inherent in their application to particular contexts. Campbell shows how the ability to articulate and justify one's ethical principles can lead to a level of moral awareness concerning ethical complexities that might otherwise remain concealed. There are no guarantees or shortcuts here. The ongoing refinement of one's ethical insight must be a part of lifelong learning if ethical knowledge is to be attained, and this book will be a very useful resource for teachers to draw on.

One major strength is the continual reference to concrete cases and situations from classrooms. With reference to the teacher as moral educator, for example, Campbell illustrates the ethical minefields embedded in certain approaches adopted by teachers who aim to promote the acquisition of moral virtues in their students. Unexpectedly, their intentions are confounded by certain implications of their pedagogical strategies and well-meaning solutions. Bringing a problem to a talking circle, for example, has a positive effect on the students who caused the problem, but the student who was affected finds the public discussion to be humiliating. The ethical teacher needs a finely-honed sense of judgment to assess the ramifications of proposed actions, and needs to steer a careful path between such extremes as being coldly impersonal and inappropriately frank with respect to one's personal life. These general truths take on a richer and more meaningful quality when seen in the light of well-chosen examples [17].

Conclusions

The paper deals with contemporary issues of professional ethics of teachers. In this competitive world of globalization we are witnessing diverse changes in our educational system. Since change is inevitable the aims and objectives of education are changing according to the need, interests and requirements of the learn-

ers, society and nation as a whole. The concept of teacher and teaching is also changing day by day. A teacher in this contemporary era has many duties and responsibilities. Apart from having good academic and professional qualifications, they should also possess the knowledge of professional ethics. Professional ethics is a guide, which facilitates the teacher to provide quality education and inculcate good values among the learners. The professional ethics will ensure that the teachers understand that they have a major role in bringing desirable changes in the behavior of the students. It also helps the teachers to understand their profession as a teacher. Their role is not just to become supreme authority for their students and colleagues, but that they have a wide and meaningful role to play. Teacher having the sense of professional ethics will treat the learners with love, care, affection and commitment. In addition to that, they would always ensure to make specific contribution from their angle. Therefore, this paper specially highlights the significance of professional ethics in teachers.

References

- 1 Maxwell, B. & Schwimmer, M. (2016). Professional ethics education for future teachers: A narrative review of the scholarly writings. *Journal of Moral Education*, 45, 3, 354–371. DOI: 10.1080/03057240.2016.1204271
- 2 Campbell, E. (2000). Professional Ethics in Teaching: Towards the development of a code of practice. *Cambridge Journal of Education*, 30, 2, 203–221. DOI:10.1080/03057640050075198
- 3 Schwimmer, M., & Maxwell, B. (2017). Codes of ethics and teachers' professional autonomy. *Ethics and Education*, 12(2), 141–152. DOI: 10.1080/17449642.2017.1287495
- 4 O'Neill, J. & Bourke, R. (2010). Educating teachers about a code of ethical conduct. *Ethics and Education*, 5, 2, 159–172. DOI: 10.1080/17449642.2010.516633
- 5 Colnerud, G. (2006). Teacher ethics as a research problem: syntheses achieved and new issues. *Teachers and Teaching*, 12, 3, 365–385. DOI: 10.1080/13450600500467704
- 6 Aurin, K. & Maurer, M. (1993). Forms and Dimensions of Teachers' Professional Ethics case studies in secondary schools. *Journal of Moral Education*, 22 (3), 277–296. DOI: 10.1080/0305724930220307
- 7 Nancy, K. Freeman (2000). Professional Ethics: A Cornerstone of Teachers' Preservice Curriculum. *Action in Teacher Education*, 22 (3), 12–18. DOI: 10.1080/01626620.2000.10463015
- 8 Belinova, N.V., Bicheva I.B., Kolesova O.V., Khanova T.G., & Khizhnaya A.V. (2017). Features of professional ethics formation of the future. *Espacios*, Vol. 38, No. 25, 9.
- 9 Gluchmanova, M. (2015). The Importance of Ethics in the Teaching Profession. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 176, 20, 509–513. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.504>
- 10 Ewing, N.J. (2001). Teacher Education: Ethics, Power, and Privilege. *Teacher Education and Special Education The Journal of the Teacher Education Division of the Council for Exceptional Children*, 24, 1, 13–24. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/088840640102400104>
- 11 Soltis, J.F. (1986). Teaching professional ethics. *Journal of Teacher Education*, 37, 3, 2–4. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/002248718603700301>
- 12 Sethy, S.S. (2018). Academic Ethics: Teaching Profession and Teacher Professionalism in Higher Education Settings. *Journal of Academic Ethics*, 16, 4, 287–299. DOI: 10.1007/s10805-018-9313-6
- 13 Sutton, M. (2005). The Globalization of Multicultural Education. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 12, 1, 97–108. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/10.2979/gls.2005.12.issue-1>
- 14 Sherpa, K. (2018). Importance of professional ethics for teachers. *International Education and Research Journal*, 4(3), 16–18.
- 15 Haynes, F. (2002). The ethical school: consequences, consistency and caring. Routledge. [Google Scholar].
- 16 Verharen, Ch.C. (2020). The future of ethics and education: philosophy in a time of existential crises. *Ethics and Education*, 15, 3, 371–389. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449642.2020.1774718>
- 17 Hare, W. (2006). The Ethical Teacher. *Paideusis*, Vol. 15, No 1, 103–106 DOI: <https://doi.org/10.7202/1072698ar>

Н.А. Бисембаева, С.А. Нургалиева, П.З. Ишанов

Ғылыми мәселе ретіндегі кәсіби этика: ғылыми дереккөздерге сипаттамалы шолу

Авторлар қазіргі заманның өмірлік маңызды мәселесі — педагогтардың кәсіби этикасын зерттейді. Осы мәселенің өзектілігін ескере отырып, мақала авторлары болашақ мұғалімдердің кәсіби этикасын оқыту бойынша алыс және жақын шетел авторларының ғылыми дереккөздеріне баяндау шолуына арналған зерттеуде, осы проблемалық саласындағы негізгі аспектілер бойынша көзқарастарды жинақтады. Зерттелінетін сұрақтар аспектісінде педагогикалық тәжірибелер зерттеуінде жүйелендіру және жалпылау әдістері қолданылды, осылайша авторлар алыс және жақын шетел авторларының ғылыми көзқарастарының бақылау жүйелері мен эксперименттік фактілерін келтіруге тырысқан.

Студент-түлектермен жүргізілген сұхбат нәтижелері бойынша, көпшілік респонденттер жоғары оқу орнын тамамдауда кәсіби этика саласында білімдері мен іскерліктері бойынша төмен көрсеткіштер көрсеткені байқалды, бұл болашақ кәсіби қызметтеріне жағымсыз әсер ететін болады. Зерттеу нәтижелері студенттердің — болашақ педагогтардың кәсіби этикалық қалыптастыру мәселесі бойынша ғылыми білімдерді кеңейтуге және үздіксіз кәсіби білім беру теориясы мен әдістемесі байыта отырып, тұлғаның кәсіби адамгершілік даму концепциясын және кәсіби этиканың негізгі тұжырымдамаларын толықтыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: этика, жоғары мектеп, кәсіби этика, қалыптастыру, сұхбат, бақылау, педагогикалық тәжірибе, теория және әдістеме.

Н.А. Бисембаева, С.А. Нургалиева, П.З. Ишанов

Профессиональная этика как научная проблема: описательный обзор научных источников

Авторами исследована жизненно важная проблема современности — профессиональная этика педагогов. Учитывая актуальность данной проблемы, авторы настоящей статьи инициировали исследование, посвященное повествовательному обзору научных источников зарубежных авторов дальнего и ближнего зарубежья по обучению профессиональной этике будущих учителей, синтезируя точки зрения по ключевым аспектам данного проблемного поля. Исследование проведено методом систематизации и обобщения педагогического опыта в аспекте изучаемого вопроса, тем самым авторы предприняли попытку приведения в систему наблюдений и экспериментальных фактов научных взглядов авторов дальнего и ближнего зарубежья. По результатам интервью со студентами-выпускниками было выявлено, что у большинства респондентов к завершению вуза наблюдаются низкие показатели по знаниям и умениям в области профессиональной этики, что, в свою очередь, отрицательно скажется в их будущей профессиональной деятельности. Результаты исследования позволили расширить научные знания по проблеме формирования профессиональной этики у студентов — будущих педагогов и дополнить основные положения профессиональной этики и концепций нравственно-профессионального развития личности, обогащая теорию и методику непрерывного профессионального образования.

Ключевые слова: этика, высшая школа, профессиональная этика, формирование, интервью, наблюдения, педагогический опыт, теория и методика.

Ян Данек¹, А.К. Мурзатаева^{2*}, Н.В. Мирза²¹Университет Святых Кирилла и Мефодия, Словакия;²Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Казахстан

(Корреспондирующий автор. E-mail: zolotce_kz@mail.ru)

ORCID0000-0001-8938-1812

Роль информационной грамотности в формировании профессиональной компетентности будущих специальных педагогов

Статья посвящена определению места информационной грамотности в структуре профессиональной компетентности специальных педагогов. Проведенный анализ работ отечественных и зарубежных исследователей позволил выявить специфику толкования понятия «информационная грамотность», представления о его значении в общей подготовке будущих специальных педагогов. Профессиональная компетентность как результат профессионального образования предполагает наличие конкретных элементов, выступающих критериями для оценки уровня ее сформированности. Показатели информационной грамотности имеют четкое выражение в характеристиках, описывающих современные требования к будущему специальному педагогу, и составляют часть содержания профессиональной компетентности. Способности удовлетворять собственные информационные потребности, собирать, обмениваться, сохранять информацию, оценивать ее качество являются необходимыми составляющими общей культуры современного человека. В становлении профессионализма будущих специальных педагогов эти способности выполняют значимые функции. Эмпирическое исследование было организовано в целях выявления степени понимания специальными педагогами, необходимой для эффективной педагогической деятельности. В исследовании приняли участие 95 дефектологов, обучавшихся в Павлодарском педагогическом университете. Эксперимент представлял собой опрос работающих специальных педагогов, который проведен с помощью авторской анкеты. Исследование показало высокую потребность практики в специальных педагогах, которые обладают информационной грамотностью. В статье обсуждены вопросы развития информационной грамотности как основополагающего компонента профессиональной компетентности специальных педагогов через совершенствование организации дуального обучения.

Ключевые слова: онлайн обучение, информационная грамотность, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, специальная педагогика, дуальное обучение, высшая школа, методы, технологии.

В условиях пандемии COVID-19 актуальность перехода на дистанционные формы обучения возросла не только для студентов, обучающихся по дистанционным образовательным технологиям, но и для учащихся очной формы. Онлайн обучение, основанное на использовании различных электронных образовательных платформ, существенно отличается от традиционной системы и полностью меняет весь учебный процесс, включая формы получения знаний, контроля и оценки. Пандемия изменила образовательный опыт подготовки кадров в высшей школе во всем мире. Национальные системы образования в мире используют информационные технологии в качестве ответа на современные вызовы цивилизации. Способности к правильному использованию информации формируются в процессе профессиональной подготовки в высшей школе.

Подготовка высококвалифицированных специальных педагогов является обсуждаемой темой в трудах отечественных и зарубежных исследователей. Основное содержание исследований связано с выявлением оптимальных путей подготовки будущих дефектологов. В работах казахстанских и зарубежных ученых З.А. Мовкебаевой, К.Н. Сариевой, А.М. Саяковой, О.К. Агавеляна, А.П. Зарина рассматриваются общие вопросы подготовки дефектологов [1–4]. В исследованиях А.Т. Кулсариевой, А.Т. Исаковой, М.К. Таджиевой, К.Н. Даркуловой представлены актуальные идеи подготовки специальных педагогов к работе в инклюзивной среде [5, 6]. Выводы, которые сделали авторы этих работ, основаны на анализе специфики реализации принципов компетентностного подхода в подготовке специальных педагогов. Ш.Т. Таубаева подчеркивает, что государственные общеобразовательные стандарты высшего профессионального образования создаются с учетом необходимости формирования профессиональных компетенций, которые выражаются в конкретных ожидаемых результатах [7]. Профессиональная компетентность демонстрирует умение специалиста использовать знания, опыт, свойства личности для решения профессиональных задач. Профессиональная компе-

тентность как результат подготовки требует четких критериев для ее измерения. В образовательных программах в качестве методологического подхода к планированию и оценке результата подготовки применяется компетентностный подход. А.П. Зарин, С.Ю. Ильина, И.А. Филатова считают, что компетентностный подход для большинства программ бакалавриата реализован формально на уровне проектирования [4]. Образовательные программы предлагают комплекс ожидаемых результатов, которые должны соотноситься с целями и содержанием конкретной дисциплины, на практике не всегда прослеживаются пути достижения поставленных задач. Например, в содержании компетентностей одним из важных элементов являются навыки работы с информацией. В работе Ю.А. Дмитриева, А.К. Оралбековой анализируются особенности подготовки учителей начальных классов к использованию информационных технологий [8]. Авторы статьи исследуют специфику внедрения ИКТ в инклюзивный процесс, которые требуют от специального педагога знаний и умений их применения, на основе чего мы делаем вывод, что для эффективной реализации педагогической деятельности необходима информационная грамотность в ее подлинном значении.

К. Мэйби считает, что информационная грамотность неверно толкуется исследователями, так как в академических кругах существует ложное убеждение: «информационная грамотность приобретается только на опыте, приравниваясь к технологическим способностям» [9]. Схожее понимание обнаружено в исследованиях Н.И. Гендиной, которая предлагает использовать более широкое понятие «информационная культура» [10]. Такое толкование информационной грамотности совпадает с нашим представлением об этом понятии, как о значимой части профессиональной компетентности. В своем исследовании мы используем понятие «информационная грамотность» как «совокупность информационного мировоззрения и системы знаний и умений, обеспечивающих целенаправленную самостоятельную деятельность по оптимальному удовлетворению индивидуальных информационных потребностей с использованием как традиционных, так и новых информационных технологий» [10].

Несмотря на разнообразие работ по вопросам подготовки дефектологов, информационная грамотность как часть профессиональной компетентности будущих специальных педагогов не стала предметом исследования, что послужило отправной точкой для поисков решения данной проблемы. Теоретический анализ показал, что информационная грамотность играет важную роль в процессах выработки стратегии и тактики профессиональной подготовки будущих специальных педагогов. Практика показывает, что информационную грамотность следует рассматривать в широком контексте, охватывающем такие сферы жизни, как образование, гражданское общество, здравоохранение, уровень благосостояния и т.д. Такой диапазон контекстов содержит вызов как для выработки политики формирования профессиональной компетентности, так и для разработки критериев и показателей информационной грамотности.

Цель данного исследования — определить роль информационной грамотности в содержании формирования профессиональной компетентности.

Задачи исследования:

- 1) раскрыть специфику развития информационной грамотности в процессе подготовки специальных педагогов;
- 2) выявить взаимосвязь между информационной грамотностью и профессиональной компетентностью как результат подготовки специальных педагогов.

Логика изложения результатов исследования соответствует этапам проведенной аналитической и опытно-педагогической работы: обзор литературы, описание методов и результатов эксперимента, обсуждение. Для решения первой задачи был изучен опыт развития информационной грамотности в трудах отечественных и зарубежных исследователей. Ученые и практики предлагают для этого различные способы. Это инновационные технологии и методы, которые отвечают требованиям современной педагогической реальности. По мнению исследователей Н.В. Горбуновой, Е.В. Везетиу, в процессе профессиональной подготовки навыки, умения и готовность к работе с информацией будущих учителей могут быть сформированы с помощью медиаобразовательных технологий [11]. Медиапедагогика является перспективным направлением, которое активно используется в высшей школе. В опытно-педагогической работе нами успешно были использованы эти технологии. Г.М. Касимова пишет о высокой эффективности кейс-метода, который может быть использован вместе с другими методами обучения в высшей школе [12]. В процессе экспериментального исследования в реализации дуального обучения специальных педагогов нами был внедрен кейс-метод, показавший свою высокую эффективность.

Учебно-методическое обеспечение подготовки будущих специальных педагогов в процессе развития информационной грамотности играет ключевую роль. Ряд исследований подтверждают значимость разработанных элективных и специальных курсов в формировании профессиональной компетентности. Н.А. Гончарова в своем диссертационном исследовании предлагает разработанную технологию формирования профессиональной компетентности будущих учителей, апробированную программу курса «ИКТ в современной педагогической деятельности» [13]. Г.Ж. Ниязова считает, что для обсуждения результатов внедрения элективного курса цифровых технологий в образовании основной задачей курса является формирование готовности будущего учителя к постоянному профессиональному росту с развитием цифровых технологий. В определении содержания курса за основу взяты современные тенденции развития цифровых технологий, анализ зарубежного и отечественного опыта использования передовых методик [14]. Ю.Еркинай, Ю. Абдигалбарова и Д. Джусубалиева в своем исследовании предлагают результаты анализа специфики использования массовых открытых онлайн-курсов в подготовке будущих педагогов [15]. На основе анализа образовательных программ авторами предложена элективная программа для создания открытого онлайн курса. Практика распространения такого опыта способствует совершенствованию подготовки педагогических кадров.

Таким образом, особенностями развития информационной грамотности в процессе подготовки специальных педагогов являются расширение понимания информационной грамотности, необходимость использования современных методов и ресурсов для развития информационной грамотности. Для выявления взаимосвязи между информационной грамотностью и профессиональной компетентностью как результата подготовки специальных педагогов был проведен эксперимент.

Методы и материалы

В экспериментальной деятельности были использованы опросные методы педагогического исследования: интервью и анкетирование, которые были проведены в процессе обсуждения образовательной программы, в частности, проблем внедрения дуального обучения. Участники опроса — работодатели (13 педагогов-практиков, которые работают в сфере специального образования) и выпускники (95 чел.) Павлодарского педагогического университета по образовательной программе «Специальная педагогика». Все участники эксперимента имеют стаж работы не менее 3 лет. Общее количество участников — 108.

Опросные методики проводились в течение недели в сентябре 2020 г. через использование Google-формы. Эксперимент проведен в рамках диссертационного исследования, о чем было заявлено перед началом работы. Респондентам была предоставлена разработанная авторская анкета, на вопросы которой предложено было ответить анонимно.

Первый вопрос был направлен на выявление понимания педагогами сущности информационной готовности. Был задан вопрос: «Отражают ли следующие критерии содержание понятия «информационная грамотность»: информационное мировоззрение, знания и умения самостоятельной деятельности по оптимальному удовлетворению информационных потребностей? Приведены были следующие варианты ответов:

- Да, так как через них на практике проявляется специфика информационной грамотности.
- Не уверен (-а), потому что перечисленных характеристик недостаточно для обозначения сущности понятия «информационная грамотность».
- Нет, перечисленные критерии не отражают сущности понятия «информационная грамотность».

Второй вопрос был о месте информационной грамотности в содержании профессиональной компетентности. Был задан следующий вопрос: «Играет ли информационная грамотность важную роль в формировании профессиональной компетентности?»:

- Да, так как информационная грамотность через работу с информацией дает возможность на практике применять свои знания, умения, навыки и опыт, анализировать, оценивать и регулировать свою деятельность.
- Не уверен (-а), потому что для эффективной педагогической деятельности достаточно знаний своего предмета и специальных компетенций, которые составляют основу работы дефектолога.
- Нет, так как информационная грамотность не играет никакой роли в формировании профессиональной компетентности.

Третий вопрос способствовал выявлению собственного уровня информационной грамотности в восприятии дефектологов-практиков. Вопрос звучал так: «Каков Ваш уровень информационной грамотности?» Оцените свой уровень готовности в баллах, где:

- 95–100 баллов — очень высокий уровень;
- 85–90 баллов — высокий
- 51–84 баллов — средний;
- 41–50 баллов — ниже среднего;
- 0–40 баллов — низкий уровень.

Для уточнения видения проблемы субъектами педагогической практики было проведено интервью. Всем участникам эксперимента было предложено ответить на вопрос: «Имеет ли значение для профессиональной компетентности специального педагога информационная грамотность?» Ответы было предложено записать аудиосообщением и прикрепить в Google-форме.

Результаты и их обсуждение

Представляем результаты проведенного анкетирования.

Согласно данным, представленным в таблице 1, 40,7 % респондентов считают, что перечисленные характеристики отражают суть понятия, так как через них на практике проявляется специфика информационной грамотности, 36,2 опрошенных не уверены в этом, 23,1 % респондентов не согласны с этим утверждением.

Т а б л и ц а 1

Понимание специальными педагогами сущности информационной готовности

Отражают ли следующие критерии содержание понятия «информационная грамотность»: информационное мировоззрение, знания и умения самостоятельной деятельности по оптимальному удовлетворению информационных потребностей?	Количество респондентов	
	чел.	%
Да	44	40,7
Не уверен (-а)	39	36,2
Нет	25	23,1

Первый вопрос, включенный в анкетирование, направлен на выявление понимания специальными педагогами сущности информационной готовности. Мы выясняли, как педагоги-практики понимают содержание понятия. Большая часть опрошенных считают, что перечисленные критерии отвечают сути анализируемого понятия. Одна третья часть респондентов не совсем четко представляет себе критерии информационной грамотности. Менее третьей части опрошенных не признают перечисленные критерии в качестве описания содержания понятия «информационная готовность».

Согласно данным, представленным в таблице 2, респондентов, ответивших положительно — 51,8 %, не уверены в правильности этого утверждения — 36,1 % опрошенных, не согласны с этим утверждением — 12,1 %.

Т а б л и ц а 2

Взаимосвязь информационной грамотности и профессиональной компетентности

Играет ли информационная грамотность важную роль в формировании профессиональной компетентности?	Количество респондентов	
	чел.	%
Да	56	51,8
Не уверен (-а)	39	36,1
Нет	13	12,1

Второй вопрос связан с выявлением понимания взаимосвязи информационной грамотности и профессиональной компетентности. В ходе анкетирования выяснилось, что более половины опрошенных считают, что информационная грамотность через работу с информацией дает возможность на практике применять свои знания, умения, навыки и опыт, анализировать, оценивать и регулировать свою деятельность, тем самым влияет на формирование профессиональной компетентности. Более одной третьей части опрошенных не уверены в правомерности установления взаимосвязи, так

как, по их мнению, для эффективной педагогической деятельности достаточно знаний своего предмета и специальных компетенций, которые составляют основы работы дефектолога. Менее одной четвертой части опрошенных не видят связи между анализируемыми понятиями, так как они считают, что информационная грамотность не играет никакой роли в формировании профессиональной компетентности.

Согласно данным, представленным на рисунке ниже, очень высоко оценивают собственную информационную грамотность — 11 педагогов, что составляет 10,1 % респондентов от общего числа опрошенных, 23 человека, или 21,3 %, считают, что у них сформирован высокий уровень, 29 человек, или 26,9 %, оценили свой уровень информационной грамотности как средний, 24 педагога, или 22,2 %, оценивают свою информационную грамотность как сформированную ниже среднего уровня, 21 педагог, или 19,4 % опрошенных, считают, что их уровень информационной грамотности можно оценить как низкий.

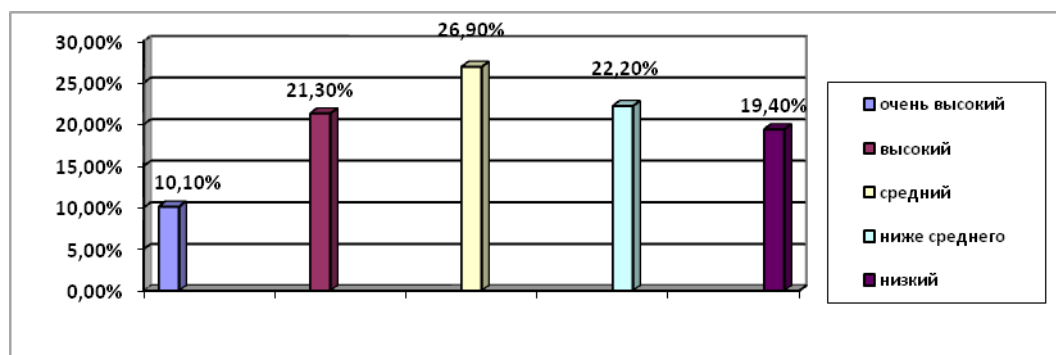

Рисунок. Уровень собственной информационной грамотности в восприятии дефектологов-практиков

Третий вопрос предоставил возможность судить о самооценивании уровня собственной информационной грамотности в восприятии дефектологов-практиков. Большая часть опрошенных считают свой уровень средним, менее четверти респондентов полагают, что у них высокий уровень информационной грамотности.

Участникам исследования было предложено ответить на вопрос: «Имеет ли значение для профессиональной компетентности специального педагога информационная грамотность?». Результаты интервью обработаны и сведены в таблицах 3 (работодатели) и 4 (выпускники). Согласно данным, представленным в таблице 3, большая часть работодателей указывают на неумение работать с информацией как на существенный недостаток в подготовке.

Т а б л и ц а 3

Результаты интервьюирования работодателей

Обобщенные ответы работодателей	Количество работодателей ответов	
	чел.	%
Знание ИКТ, навыки работы с информацией очень важны, так как от этого зависит эффективность деятельности, это база для формирования профессиональной компетентности специального педагога, через расширение практики дуального обучения	8	61,5
Информационная грамотность помогает формированию профессиональной компетентности. Специальный педагог умеет работать с информацией, значит способен найти решение практических задач	4	30,8
Не имеет никакого значения, так как гораздо важнее специальные знания по дефектологии, психологии	1	7,7

Согласно данным, представленным в таблице 4, более половины опрошенных выпускников признают важность информационной грамотности, констатируют, что на момент окончания университета не имели достаточно высокого уровня этой составляющей профессиональной компетентности.

Результаты интервьюирования выпускников

Обобщенные ответы работодателей	Количество ответов	
	чел.	%
Информационная грамотность составляет значительную часть содержания профессиональной компетентности специального педагога. Необходимо совершенствовать работу по развитию информационной грамотности в процессе обучения в вузе через усиление практической части подготовки	58	61,1
Информационная грамотность — навыки работы с информацией, которые играют незначительную роль	8	8,4
Информационная грамотность — это дополнительные навыки, технологические способности, которые можно развивать самостоятельно	29	30,5

Проведенный нами эксперимент подтверждает правомерность нашей позиции о высокой значимости информационной грамотности в формировании профессиональной компетентности специальных педагогов, пересмотре подходов к пониманию информационной готовности, расширению ее смысла как основополагающего элемента подготовки. Большая часть опрошенных признают значимость информационной грамотности в формировании профессиональной компетентности, и в то же время констатируют свой недостаточно высокий уровень информационной грамотности. Признается необходимость усиления этого компонента подготовки через дуальное обучение. Для реализации этой задачи необходимо все элементы образовательной программы основывать на ожидаемых результатах, реализовывать их в процессе освоения конкретных дисциплин, связывая между собой принципы научности и дуальности обучения.

Заключение

В статье представлены результаты анализа теоретических и практических аспектов развития информационной грамотности как части профессиональной компетентности, формируемой в процессе подготовки будущих специальных педагогов.

В трудах исследователей, изучающих проблемы подготовки специальных педагогов в высшей школе, предлагается разрешать противоречия педагогического процесса на основе методологии компетентностного подхода. З.А. Мовкебаева [1], Ш.Т. Таубаева [7] и другие в качестве результатов подготовки педагогов видят профессиональную компетентность, которая выражается в конкретных характеристиках. Такое видение результатов подготовки отвечает современным тенденциям мировой системы профессионального образования. Информационная готовность, как значимая часть этой компетентности, влияет на становление личности профессионала, с условием, что это понятие рассматривается шире, чем готовность и способность к использованию информации и информационных технологий. Т.П. Макки, Т.Э. Якобсон в своем исследовании приходят к выводу о том, что информационная грамотность должна сегодня рассматриваться как универсальная грамотность (метаграмотность), которая объединяет несколько видов грамотности, расширяя тем самым сферу информационных компетенций [16].

Выявление особенностей развития информационной грамотности, ее потенциала в формировании профессиональной компетентности позволило нам провести практическое исследование среди специальных педагогов-практиков, чтобы понять значимость и, соответственно, готовность использовать этот потенциал в подготовке будущих специальных педагогов.

Список литературы

- 1 Мовкебаева З.А. Современные подходы в подготовке учителей-дефектологов в Республике Казахстан / З.А. Мовкебаева // Вестн. Казах. нац. пед. ун-та им. Абая. Сер. Спец. пед. — 2014. — 4 (39). — С. 2–8.
- 2 Сариева К.Н. Развитие профессиональных компетенций педагога-дефектолога как основа повышения качества специального образования / К.Н. Сариева, А.М. Саякова // Инновации в науке. — 2014. — № 32. — С. 78–80.
- 3 Агавелян О.К. Современные теоретические и прикладные аспекты специальной психологии и коррекционной педагогики / О.К. Агавелян, Р.О. Агавелян. — Новосибирск: НИПКИРО, 2004. — 413 с.
- 4 Zarin A.P. Development of the system of training teachers-defectologists in Russia at the turn of the 20th century / A.P. Zarin, S.Y. Il'ina, I.A. Filatova // Special Education. — 2015. — № 3. — P. 81–92.

- 5 Кулсариева А.Т. Инклюзивное образование: нормативно-правовая база интегрированных процессов / А.Т. Кулсариева // Зрелое управление — основа стабильности и развития: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. (10–12 декабря 2016 г.). — Изд-во: Вост.-Сиб. откр. акад., 2016. — С. 6–15.
- 6 Даркулова К.Н. Логопедия в Казахстане: история становления и современное состояние / К.Н. Даркулова // Специальное образование и социокультурная интеграция–2019: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (20–25 сентября 2019 г.). — Саратов: Саратовский источник, 2019. — С. 146–153.
- 7 Таубаева Ш.Т. Государственные общеобязательные стандарты высшего профессионального образования: методология, теория и технология проектирования в компетентностном формате / Ш.Т. Таубаева // В мире образования. — 2006. — № 1–3. — С. 19–28.
- 8 Дмитриев Ю.А. Подготовка учителей начальных классов Республики Казахстан к использованию информационных технологий в инклюзивном образовании / Ю.А. Дмитриев, А.К. Оралбекова // Преподаватель XXI века. — 2016. — № 1 (1). — С. 121–129.
- 9 Maybee C. et al. Learningtouseinformation: Informedlearningintheundergraduateclassroom / C.Maybee,etal. // Library & Information Science Research. — 2013. — № 3 (35). — С. 200–206.
- 10 Гендина Н.И. Информационная грамотность и информационная культура личности: международный и российский подходы к решению проблемы / Н.И. Гендина // Открытое образование. — 2007. — № 5. — С. 58–69.
- 11 Горбунова Н.В. Медиаобразовательные технологии в системе формирования информационной компетентности будущих педагогов / Н.В. Горбунова, Е.В. Везетиу // Мир науки, культуры, образования. — 2017. — № 5 (66). — С. 66–69.
- 12 Касымова Г.М. О кейс-методе в профессиональном обучении студентов / Г.М. Касымова // Вестн. Казах. нац. женск. пед. ун-та. — 2016. — № 1 (16). — С. 147–153.
- 13 Гончарова Н.А. Информационно-коммуникационные технологии как средство формирования профессиональной компетентности будущего учителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / Н.А. Гончарова. — Белгород, 2008. — 23 с.
- 14 Ниязова Г.Ж. Болашақ мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдістемелік аспектілері / Г.Ж. Ниязова // Ясауи университетінің хабаршысы. — 2018. — № 3. — Б.213–216.
- 15 Еркинай Ю. Жаппай ашық онлайн курстары (MOOCS) — болашақ педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту құралы / Ю. Еркинай, Ю. Абдигаббарова, Д. Джусубалиева // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогикалық сериясы. — 2020. — № 3 (64). — Б. 50–58.
- 16 Mackey T.P. Reframing information literacy as a Metaliteracy / T.P.Mackey, T.E. Jacobson //College & research libraries. — 2011. — № 1 (72). — Р. 62–78.

Ян Данек, А.К.Мурзатаева, Н.В. Мирза

Болашақ арнайы педагогтердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы ақпараттық сауаттылықтың рөлі

Мақала арнайы педагогтардың кәсіби құзыреттілігі құрылымында ақпараттық сауаттылықтың орнын анықтауға арналған. Отандық және шетелдік зерттеушілердің жұмыстарына жүргізілген талдау «ақпараттық сауаттылық» ұғымының түсіндірілу ерекшелігін, болашақ арнайы педагогтарды жалпы даярлаудағы оның маңызы туралы түсінігін анықтауға мүмкіндік берді. Кәсіптік білім беру нәтижесі ретінде кәсіби құзыреттілік оның қалыптасу деңгейін бағалау үшін критерий ретінде әрекет ететін нақты элементтердің болуын болжайды. Ақпараттық сауаттылық көрсеткіштері болашақ арнайы мұғалімге қойылатын заманауи талаптарды сипаттайтын сипаттамаларда нақты көрініс табады және кәсіби құзыреттілік мазмұнының бір бөлігін құрайды. Өзіңіздің ақпараттық қажеттіліктеріңізді қанағаттандыру, ақпаратты жинау, бөлісу, сақтау, оның сапасын бағалау қабілеті қазіргі заманғы адамның жалпы мәдениетінің қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Болашақ арнайы мұғалімдердің кәсібилігін қалыптастыруда бұл қабілеттер маңызды функцияларды орындайды. Эмпирикалық зерттеу арнайы педагогтардың тиімді педагогикалық іс-әрекетке қажетті түсіну дәрежесін анықтау мақсатында ұйымдастырылды. Зерттеуге Павлодар педагогикалық университетінде оқыған 120 дефектолог қатысты. Эксперимент — бұл авторлық сауалнаманың көмегімен жүргізілген жұмыс істейтін арнайы мұғалімдердің сауалнамасы. Зерттеу ақпараттық сауаттылыққа ие арнайы мұғалімдерге тәжірибенің жоғары қажеттілігін көрсетті. Мақалада дуальды оқытуды ұйымдастыруды жетілдіру арқылы арнайы педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің негізгі компоненті ретінде ақпараттық сауаттылықты дамыту мәселелері талқыланды.

Кілт сөздер: ақпараттық сауаттылық, кәсіби дайындық, кәсіби құзыреттілік, дефектология, арнайы педагогика, дуальды оқыту, жоғары мектеп, оқыту әдістері.

Jan Danek, A.K. Murzataeva, N.V. Mirza

The role of information literacy in the formation of professional competence of future special educators

The article is devoted to determining the place of information literacy in the structure of professional competence of special teachers. The analysis of the works of domestic and foreign researchers made it possible to reveal the specifics of the interpretation of the concept of “information literacy”, ideas about its meaning in the general training of future special teachers. Professional competence as a result of vocational education presupposes the presence of specific elements that serve as criteria for assessing the level of its formation. Indicators of information literacy are clearly expressed in characteristics that describe the current requirements for a future special teacher, and are part of the content of professional competence. The ability to satisfy one's own information needs, collect, exchange, store information and assess its quality are essential components of the general culture of a modern person. In the development of professionalism of future special teachers these abilities perform significant functions. The empirical research was organized in order to identify the degree of understanding in special educators necessary for effective teaching. The study involved 120 defectologists who studied at the Pavlodar Pedagogical University. The experiment is a survey of working special teachers, which was carried out using the author's questionnaire. The study showed a high need for practice in special teachers who have information literacy. The article discusses the development of information literacy as a fundamental component of the professional competence of special teachers through improving the organization of dual education.

Keywords: information literacy, professional training, professional competence, defectology, special pedagogy, dual education, higher school, teaching methods.

References

- 1 Movkebayeva, Z.A. (2014). Sovremennye podkhody v podgotovke uchitelei-defektologov v Respublike Kazakhstan [Modern approaches to the training of teachers-defectologists in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Kazakhskogo nacionalnogo pedagogicheskogo universiteta imeni Abaia. Seriya Spetsialnaia pedagogika — Bulletin of KazNPU named after Abai, series “Special pedagogy”*, 4 (39), 2–8 [in Russian].
- 2 Sariyeva, K.N., & Sayakova, A.M. (2014). Razvitie professionalnykh kompetentsii pedagoga-defektologa kak osnova povysheniia kachestva spetsialnogo obrazovaniia [Development of professional competencies of a teacher-defectologist, as the basis for improving the quality of special education]. *Innovatsii v nauke — Innovation in Science*, 32, 78–80 [in Russian].
- 3 Agavelyan, O.K., & Agavelyan, R.O. (2004). *Sovremennye teoreticheskie i prikladnye aspekty spetsialnoi psikhologii i korrektsionnoi pedagogiki [Modern theoretical and applied aspects of special psychology and correctional pedagogy]*. Novosibirsk: NIPKPRO — NIARPEW, 413 [in Russian].
- 4 Zarin, A.P., Il'ina, S.Yu., & Filatova, I.A. (2015). Development of the system of training teachers-defectologists in Russia at the turn of the 20th century. *Special Education*, 3, 81–92.
- 5 Kulsariyeva, A.T. (2016). Inkluzivnoe obrazovanie: normativno-pravovaia baza integrirovannykh protsessov [Inclusive education: regulatory framework for integrated processes]. Mature management is the basis of stability and development '16: IX Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskai konferentsiia (10–12 dekabria 2016 goda) — 9th International Scientific and Practical Conference. (pp. 6–15). Krasnoarsk: Izdatelstvo Vostochno-Sibirskoi otkrytoi akademii [in Russian].
- 6 Darkulova, K.N. (2019) Logopediia v Kazakhstane: istoriia stanovleniia i sovremennoe sostoianie [Speech therapy in Kazakhstan: the history of formation and the current state] *Special education and socio-cultural integration'19: sbornik materialov mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (20–25 sentiabria 2019 goda) — collection of materials of the International Scientific and Practical Conference. (pp.146–153)*. Saratov: Saratovskii istochnik [in Russian].
- 7 Taubayeva, Sh.T. (2006). Gosudarstvennye obshcheobiazatelnye standarty vysshego professionalnogo obrazovaniia: metodologiia, teoriia i tekhnologiia proektirovaniia v kompetentnostnom формате [State Compulsory Standards of Higher Professional Education: Methodology, Theory and Technology of Design in a Competence Format]. *V mire obrazovaniia — In the world of education*, 1 (3), 19–28 [in Russian].
- 8 Dmitriyev, Yu.A., & Oralbekova, A.K. (2016). Podgotovka uchitelei nachalnykh klassov Respubliki Kazakhstan k ispolzovaniiu informatsionnykh tekhnologii v inkluzivnom obrazovanii [Preparation of primary school teachers of the Republic of Kazakhstan for the use of information technologies in inclusive education]. *Prepodavatel XXI veka — 21st century teacher*, 1 (1), 121–129 [in Russian].
- 9 Maybee, C. et al. (2013). Learning to use information: Informed learning in the undergraduate classroom. *Library & Information Science Research*, 3 (35), 200–206.
- 10 Gendina, N.I. (2007). Informatsionnaia gramotnost i informatsionnaia kultura lichnosti: mezhdunarodnyi i rossiiskii podkhody k resheniiu problemy [Information literacy and information culture of the individual: international and Russian approaches to solving the problem]. *Otkrytoe obrazovanie — Open education*, 5, 58–69 [in Russian].
- 11 Gorbunova, N.V., & Vezetiu, Ye.V. (2017). Mediaobrazovatelnye tekhnologii v sisteme formirovaniia informatsionnoi kompetentnosti budushchikh pedagogov [Media educational technologies in the system of formation of information competence of future teachers]. *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniia — The world of science, culture, education*, 5 (66), 66–69 [in Russian].

- 12 Kasymova, G.M. (2016). O keis-metode v professionalnom obuchenii studentov [On the case method in vocational training of students]. *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta — Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University*, 1 (16), 47–153 [in Russian].
- 13 Goncharova, N.A. (2008). Informatsionno-kommunikatsionnye tekhnologii kak sredstvo formirovaniia professionalnoi kompetentnosti budushchego uchitelia [Information and communication technologies as a means of forming the professional competence of a future teacher]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Belgorod [in Russian].
- 14 Niyazova, G.Zh. (2018). Bolashaq muqalimderdin tsifrlyq quzyrettilikterin qalyptastyrudyn adistemelik aspektleri [Methodological aspects of the formation of digital competencies of future teachers]. *Yasawi universitetinin khabarshysy — Bulletin of Yasawi University*, 3, 213–216 [in Kazakh].
- 15 Yerkinay, Yu., Abdigapbarova, Yu., & Dzhusubaliyeva, D. (2020). Zhappai ashyq, onlain kurstary (MOOCS) — bolashaq pedagogtardyn tsifrlyq quzyrettiligin damytu quraly [Mass open online courses (MOOCS) — a tool for the development of digital competence of future teachers]. *Qazaq ultyq universitetinin khabarshysy. Pedagogikalyq seriia — Bulletin of the Kazakh national university. Pedagogical series*, 3 (64), 50–58 [in Kazakh].
- 16 Mackey, T.P., & Jacobson, T.E. (2011). Reframing information literacy as a Metaliteracy. *College & research libraries*, 1 (72), 62–78.

Sh.S. Zhaukumova¹, N.N. Khanina¹, G.K. Tleuzhanova²

¹*Zhetysay University of the name of I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan*

²*Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

(Corresponding author's E-mail: sholpan6908@mail.ru)

Forming communicative competence of future primary school teachers

The article reveals the key stages of the formation of professional competencies of students of specialty "Pedagogy and Methodology of Primary Education" in the reform of the educational process, justifies the understanding of the term "competence", special attention is paid to various aspects of the definition of the concept. The characteristic features of global changes associated with the urgent need of society in intellectual, creative individuals with critical thinking skills are highlighted and described. In this regard, the main task of universities is the orientation of the educational process towards modernization, which consists in changing the role of the teacher, applying new approaches to the organization of the educational process, using modern educational technologies, contributing to the formation of students' competencies required in their future professional activities. The authors point out a number of topical issues related to the problem of forming professionally oriented communicative competence of future primary school teachers. The main content of the study is the analysis of the author's experience of enhancing the educational process in elementary school and the organization of conditions for the formation of professional competencies of future professionals required in the learning process, generalized educational technology, which is very relevant in the university. Based on the study of this problem conclusion was made that a renewed understanding and formation of professional and general cultural competencies of future specialists should consist not only of professional knowledge, but also general human values in general. The article presents the criteria of forming professional and communicative competencies of students in higher education institution. According to the results of the study, the authors' vision of intensifying the learning process and the formation of professional competencies of students, which they need in their future profession, is presented. Pedagogical conditions contributing to the effective formation of communicative competence of a future elementary school teacher are revealed.

Keywords: primary school teacher, content of professional activities, communicative competence, specialist training, education development, professional activity, interdisciplinary integration, educational content updating, university educational process.

Introduction

In the modern period of higher education development the formation of fundamentally different specialists, whose basic characteristics include the ability for conscious personal growth, the focus on overcoming social and professional stereotypes, strengthening of professional responsibility and leadership qualities, is of particular relevance. This process is associated with the formation of educational models and technologies [1].

Preparation of students as subjects of professional and pedagogical activity remains one of the current problems, as modern Kazakhstan educational system is in a stage of dynamic renewal caused by, on the one hand, the process of reforming society as a whole, and on the other hand, the logic of the educational system development. Thus, it is important to develop new approaches, new forms of learning.

The study at the university should be communicatively oriented and professionally directed, leading to the formation of professional communicative competence.

The training at the university should be communicatively oriented and professionally directed, leading to the formation of professional communicative competence. In the studies of D. Hymes, A.V. Vakhrushev, I.A. Zimnaya, Sh.K. Zhantleuova and V.A. Slastenin the essence of communication professional and the search for optimal conditions and effective methods of formation of communicative competence of future specialists is presented. It is assumed that a successful young specialist has a number of main (research, communicative, intercultural, organizational, etc.), basic and special, in other words, professionally-oriented competencies, the formation of which, along with the acquisition of subject knowledge, constitutes the value and meaningful sphere of the participants of the educational and training process.

In psycho-pedagogical and methodological research there is a sufficient material on formation of communicative competence of students — future teachers, however in practice of higher education there is a low level of possession of the main components of communication. In this connection, pedagogical and psychological conditions of formation of this competence require clarification and thorough study.

This competence is fundamental because it is important for the teacher to be able to establish social connections, interact with students and their parents, be able to organize cooperation, partner relations with children, have a sufficient level of development of coherent, grammatically and logically correct speech. In addition, the school teacher must have a broad outlook and the ability to explain to the students the richness of the world around them. The teacher defines and creates comfortable conditions for the democratic development of the child as an active participant in the educational process.

Materials and Methods

The content of the professional activity of primary education teachers imposes a number of specific requirements for them, forcing to develop certain personal qualities as professionally significant, necessary and obligatory. These qualities, being implemented in the teacher's activity, ensure the success of pedagogical activity, acquire a specific professional coloring, they are necessary for the performance of teacher functions (developing, informational, constructive, organizational) [2].

However, according to researchers, in particular O.I. Matyash [3] he points out that in the educational process of higher education in the course of teaching the disciplines does not pay due attention to the issue of teaching speech technique, the ability to build statements aimed at explaining, argumentative presentation of educational material. Students are not specifically taught how to coordinate communication, communicate with colleagues, administrators, parents, and most importantly with students, because the effectiveness of the educational process depends on it. In the process of communication each participant in the communicative act has their own goals and motives, the purpose of the statement.

Quite revealing is a work of I.A. Zimnaya [4] devoted to the study of the development of communicative skills in students. During the experiment it was found that teachers are not competent enough in matters of formation of communicative skills, not ready to do this work, they find it difficult to identify methods and effective techniques for raising this quality in students, not ready to accurately determine the level of development of communication skills, refer to the lack of methodological recommendations; all teachers note the importance of forming communicative skills.

A.Zh. Azhibayeva's research also confirms the necessity of purposeful formation of communication skills. She states the fact that first- and second-year students of pedagogical specialties have a higher level of formation of communicative skills than university graduates, i.e., there is a decrease in these skills [5].

Analysis of the features of the educational and training process at the university showed that the problem of communicative training of future teachers of primary classes is not paid enough attention: curricula and training programs are not oriented to the formation of communicative competence in them. There is no integration with other disciplines (general education, basic) in this process, theoretical and practical aspects of psychological and pedagogical preparedness to form communicative competence are not presented enough.

Thus, a number of topical issues related to the problem of formation of professionally oriented communicative competence in future teachers of primary classes are insufficiently investigated.

We note the existence and relevance of the problem of formation of communicative competence of future teachers in the modern school based on these studies. Future teachers must have a meaningful, accurate, correct speech, ensuring successful communication and effective learning. Each teacher chooses their style of professional communication, it is important that all activities are for the benefit of the child, aimed at the harmonious personal development of the schoolchild.

Let us dwell on the characteristics of the main theoretical concepts. Competence is understood as the ability and readiness of a person to perform activities, which consist of understanding the essence of the tasks and problems to be solved, active possession of the best achievements, the ability to select ways of action adequate to the specific conditions of place and time, a sense of responsibility for the results (V.N. Vvedensky, A.A. Derkach, Sh.K. Zhantleuova, G.A. Kolesnikova, Sh. Kurmanalina, A.K. Markova, A.A. Leontiev, V.A. Slastenin, etc.). Purposeful formation of competencies allows to achieve high quality learning outcomes, increases students' independence, influences the formation of such personal qualities as purposefulness and responsibility, striving for improvement and professionalism.

One of the important professional competencies of a teacher is communicative competence, which allows to carry out effective interaction with children, and to create conditions for their cooperation with the surrounding society. A high level of communicative competence allows a teacher to optimize learning, simulate safe communication situations, broadcast adequate, flexible and variable models of communicative behavior. A teacher is required to know the techniques of verbal and nonverbal communication, to be able to

create socio-pedagogical situations in which students practice establishing contacts with others, asking them for help and advice, building proper communication. The effectiveness of the educational process depends on the success of interpersonal interaction, the ability to enthuse in joint activities.

Modern research continues theoretical analysis of the concept of communicative competence and comprehension of this category, its substantive content is expanded. Currently, the category of communicative competence is considered widely enough, and there is still no unambiguous view on the content of this concept, on what is included in communicative competence: ability, property, body of knowledge, abilities and skills or personal qualities. Thus, the integral characteristic of a person who has the ability to solve special problems and tasks in a real situation of professional activity with the application of knowledge, experience, values and inclinations is considered through communicative competence [6].

The process of formation of the teacher includes the development of skills to establish psychological contact with students and parents, to manage the audience. Empathic qualities of the teacher are fundamental: effective love for the child, attentiveness, tolerance, generosity of soul and tactfulness. Self-development, self-control, and reflection are essential for the teacher. Subject — cognitive tasks, practice-oriented issues, personality development tasks are solved in the process of professional activity of a teacher, in the interaction of subjects of the educational process, it is possible in the organization of effective conditions of communication. The choice and relevance of the topic of research is determined by a number of factors, such as the social order of society to graduate qualified specialists with professional competence, lack of theoretical and practical development ensuring full-fledged communication in various spheres of activity.

The purpose of this study is to form the professional competence of the future elementary school teacher.

The following tasks were solved in carrying out the study:

- to reveal the content of the definition of communicative competence and to highlight its structure;
- to characterize the main pedagogical aspects on the development of communicative competence of a primary education specialist;
- to clarify the content, the essence of the place and role of communicative-speech competence, to structure the model of professional training of an elementary school teacher.

Results and Discussion

The following tasks for the first phase of the study were defined. The experiment was organized in three stages.

At the first (primary) stage the methodological aspects of the study were considered, the theoretical directions of psychological and pedagogical literature were studied. Then the diagnostics of the level of formation of communicative skills in the students of the specialty “Pedagogy and Methodology of Primary Education” in the experimental and control groups was carried out. For this purpose diagnostic materials and tests were selected, and questionnaire questions were developed. In the ascertaining experiment the methods of diagnostics of V.V. Sinyavsky and B.A. Fedorishin [6] were used, determining the level of sociability by the method of Y.M. Zhukova [7].

The research was based on the educational process of the Faculty of Pedagogy and Psychology of Zhetysu University named after Ilyas Zhansugurov, students of 1–2 years were involved.

Also as methods of diagnostics we chose interview with students, conversations with teachers, expert assessment, self-diagnosis, performance of tasks, results of tests and examinations, the analysis of creative works on methodological disciplines aimed at performance of labor activity.

Analyzing the data of the ascertaining experiment, we can highlight that teachers and students note the relevance of the problem of formation of communicative skills. At the same time they point to the current low level of development of communicative skills. Students find it difficult to accurately express the communicative task, choose the right word and phrase in this pedagogical situation, violate the norms of literary pronunciation of words, which leads to slang colloquial speech, make mistakes in the style of the statement. It is difficult to establish contact with the child. Future teachers believe that they need communicative, organizational, and didactic abilities to a greater extent in their work activity, because they see the profession of a teacher first of all as a communicational, organizational, and educational activity.

We conducted a questionnaire survey, a conversation, the purpose of which was to identify the reasons for choosing the profession of elementary school teacher, the presence or absence of interest in this activity, understanding, as well as identifying students' satisfaction with the quality of professional training in higher education and their professional intentions in the future. Students were offered questionnaires to study the their current level of motivation and personality component, as well as the state of the pedagogical process [8].

Having analyzed the state of formation of motivational and personal component in students of the specialty "Pedagogy and Methodology of Elementary Education", we concluded that this component is formed at the low and the average level. The least represented is the presence of students' awareness of communication as the basis of their activities, hence students have no desire, and therefore the need, to improve the necessary communicative knowledge, skills and methods of communication, as well as personal qualities in this area. At the same time, students expressed a lack of satisfaction with their readiness to enter the teaching profession, uncertainty about their future employability, and anxiety about interaction with members of the school staff and their ability to work with students' parents.

The study of L.A. Povarnitsina [9] gives reasons why students have difficulties in the implementation of communicative skills. So, to the question "What do you understand by the object of your future profession?" 52 % of students named teaching children to read and write, 30 % teach children to read, write, count, 10 % of students did not answer at all, and only 8 % of students pointed to the educational process. The interviewees did not adequately define the activity of an elementary school teacher. Students also had difficulty naming all the regularities of the educational process in school, which indicates a low level of theoretical knowledge and the unlikelihood of effective application of the acquired skills in practice [9].

Thus, the analysis of the results of the study of the formation of the content component of communicative competence of future elementary school teachers indicates the poor development of knowledge about the object of professional activity, insufficient understanding of the varieties of communication (monological and dialogic, speech and nonverbal, business and personal) and the requirements for their implementation.

During the evaluation of senior students (3–4 year, 53 students) of the Faculty of Pedagogy and Psychology, students were asked questions about the use of interactive dialogical forms of learning by teachers in the process of teaching major disciplines. The data are as follows:

Difficulty to communicate with students, fellow students — 40 %;

Can not organize a dialogue — 25 %;

Do not know the technology of dialogical learning — 35 %.

During the conversation the question was asked: "Did you learn communication skills during your studies at the university, if so, in what form?" Students pointed to practical classes in such disciplines as "Methods of teaching the Russian language", "Methods of teaching English" during which individual speech and communication skills were practiced. As can be seen, there is only a language orientation and a lack of consistency and inter subject in this process.

Students who do not have sufficiently developed communication skills are characterized by inability to convey their own thoughts to others and formulate answers to questions addressed to them, they also do not know how to formulate their own questions. There are students who simply shut down, and the discomfort manifests itself at the level of physiological manifestations: redness of the skin, anxiety, embarrassment or detachment.

During the discussion they often show incorrect behavior. They cannot reasonably defend their own position and flexibly change it. When interacting in a group, they do not obey the general decision. With them, it is necessary to use methods of work aimed at organizing the discussion, direct it in the right direction, while not suppressing anyone's opinion, but giving the opportunity to speak out, justify, just voice the idea. In any case, critical remarks, irony, or distrust about the answer expressed or the example given should not be allowed. An important rule — every opinion is valuable, this is the first step for establishing contact with classmates, a teacher.

Students in the middle group show difficulties in reacting to problematic situations, answering questions addressed to them, show excitement or cannot find the right phrases. Students of the average group often cannot convince their opponents, sometimes do not obey the decision of the group without an explanation and the rules of it, enter conflict situations, preventing the group from finding the solution of the general problem. With these students it is important to practice social networking skills, learn to listen to and respect the opinions of others, develop reflection, the ability to see yourself from the outside. It is desirable to help in the development of asserting one's position or intelligently changing it, defend their position in an argument, change it reasonably, and comply with the decision of the group for the success of the common cause, work to improve the ability to articulate one's thoughts with students in this group, formulate questions to the interlocutor, and answer the questions posed.

Strong group of students is able to reason their position clearly and understandably for all participants in the process of communication, give exhaustive answers to questions, change their opinion if necessary, be able to obey the decision of the group to achieve the goal.

Initial levels of communicative competence formation among students of the specialty “Pedagogy and Methodology of Primary education” are shown in the table 1.

Table 1

Initial levels of formation of communicative competence among students of the specialty “Pedagogy and methodology of primary education” (PMPE) in (%)

Level of the formation of communicative competence (CC)	Number of students (in %) having CC			
	Motivational and personal	Informative	Practical	Psychological and ethical
Low	73,2	73,7	72,3	55,8
Average	26,8	26,3	27,7	44,2
Necessary	-	-	-	-
High	-	-	-	-

In order to identify the overall level of formation of communicative competence of future elementary school teachers we identified four criteria (P1, P2, P3, P4) characterizing the state of communicative competence, which correlated with the level of formation, i.e. their qualitative description: low, medium, necessary and high.

The presence of low and average levels of students does not contribute to quick adaptation, and, consequently, successful professional activity. Changes in the results of training will be explained by the introduction in the educational process of various pedagogical conditions that contribute to the formation of this integral quality in future elementary school teachers. In the presence of disciplines of communicative nature, communicative knowledge and skills are presented superficially, fragmentarily and haphazardly. Many students had difficulties in defining the basic concepts of communication theory, in determining the role and specificity of communication, communicating their professional activities. Despite the humanitarian orientation of this specialty, very clearly there is a lack of purposeful fundamental communicative training focused on the development of communicative competence in students.

Thus, the results of the ascertaining experiment indicated a predominantly low level of formation of communicative competence, which actualizes the organization and conduct of experimental and pedagogical work on the formation of this quality in students to test the effectiveness of the proposed research system and methodology, as well as testing the identified teaching conditions in the holistic teaching process of the university. Almost all the disciplines of the humanities, psychological and pedagogical cycle have possibilities for the formation of communicative competence as of affect and the various aspects of communication within their subject areas, as well as special disciplines that prepare for direct professional activities, the purpose of which dictates the purpose of communication; and pedagogical practice, allowing to consolidate the knowledge and skills in a real activity. But they do not solve the independent task of forming the communicative competence of future teachers.

As we have already noted, future teachers are not taught enough pedagogical communication. And the problem of formation of communicative skills in general falls out of the educational process at the university. Hence the contradiction in the professional formation of the future teacher: having knowledge, the teacher is poorly armed with the technique of its effective transfer.

At the formative stage this stage forms and methods of formation of professional abilities of future teachers of primary classes in higher education institutions are theoretically justified the model of development of professional communicative competences of students — future teachers of elementary school during training in higher education institution based on formation of investigated competences is offered, the pedagogical conditions providing efficiency of this process are experimentally tested. The intermediate results are tracked.

When organizing a holistic pedagogical process attention was paid to the types of activities, forms, methods and techniques, assignments, i.e. means providing the movement and development of the pedagogical process for the formation of communicative competence in students of the Faculty of Pedagogy and Psychology. The communicative activity of future elementary school teachers, in our opinion, should be the basis when organizing the pedagogical process throughout the course of students' training by including them in such activities as learning and cognitive, research, labor (internship), communication, play.

Of particular interest for our study is pedagogical design, which is understood as a preliminary development of the main details of the upcoming activities of students and teachers, i.e. creating a presumptive version of the upcoming activities and predicting its result. The objects of pedagogical design can be pedagogical systems, pedagogical process, pedagogical situations. In our case the pedagogical process, namely the process of formation of communicative competence of students of PMPE specialty, is the object of design.

Pedagogical design is characterized as a complex multi-step activity consisting of three consecutive stages (or steps) which allow to bring “the development of the forthcoming activity from a general goal to precisely described concrete actions”:

- Modeling (creation of the model, that is, the development of objectives or the overall goal of creating the process of formation of communicative competence of teachers).

- Designing (creation of the project, further development of the created model and bringing it to the level of practical use).

- Designing (creation of the construct, namely further detailing of the created project, approaching it for use in specific conditions by real participants of pedagogical process of higher education institution).

Conclusions

The above-mentioned allows stating that pedagogical design begins with the creation of a model that allows predicting the process of formation of communicative competence of future teachers. At the second stage the work with the created model, which can be used directly to transform any pedagogical reality, in particular the process of formation of communicative competence in students, is made. Then the third stage further details the project, specifies it and brings it closer to the real conditions of activity.

We believe that this stage to a greater extent is decisive, because if the student has formed a positive motivation for the chosen profession and its basis, which is communication, then there are favorable conditions for the quality to be formed.

Communicative and verbal competence of an elementary school teacher is one of the significant components of his professional competence determining the culture of interaction in the process of conducting pedagogical activity. It is an integral, developing quality of a specialist who possesses the knowledge of the basics of the process of educational communication, abilities, skills and techniques of communication, reflection able to communicate, a variety of statements in both oral and written form.

Thus, we identified the pedagogical conditions that contribute to the effective formation of communicative competence of a future teacher, which include the implementation of the relationship of academic disciplines in the formation of communicative competence; use of active learning methods in the educational process of higher education; use of variable courses in the formation of communicative competence of the future teacher, implementation of activity-based approach in the communicative-oriented practice.

References

- 1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 годы [Электронный ресурс]// Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. — Астана, 2016. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>.
- 2 Ковалева Г.Н. Формирование коммуникативной компетентности у студентов вузов культуры и искусств в процессе интегрированного обучения риторике и этикету: дис. / Г.Н. Ковалева. — М. 2006. — 213 с.
- 3 Матяш О.И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование? / О.И.Матяш // Сибирь. Философия. Образование. — 2002. — № 6. — С. 36–47.
- 4 Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2005. — № 11. — С. 14–20.
- 5 Ажибаева А.Ж. Реализация личностно-ориентированного подхода в профессиональном воспитании будущего учителя: автореф. ... канд. пед. наук / А.Ж. Ажибаева. — Бишкек, 2007. — 22 с.
- 6 Коммуникативные и организаторские склонности. В.В. Синявский, В.А. Федорошин (КОС) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://testoteka.narod.ru/lichn/1/17.html>
- 7 Жукова Ю.М. Диагностика и развитие коммуникативной компетентности: учеб. пос. / Ю.М. Жукова, Л.А. Петровска, П.В. Растянникова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. — 96 с.
- 8 Бухарова И.С. Психология. Практикум: учеб. пос. для бакалавриата и специалитета / И.С. Бухарова, М.В. Бывшева, Е.А. Царегородцева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 208 с.
- 9 Поварницына Л.А. Психология личности вузовского преподавателя: учеб. пос. / Л.А.Поварницына. — Тверь: Изд-во ТГУ, 1995. — 99 с.

Ш.С. Жаукумова, Н.Н. Ханина, Г.К. Тлеужанова

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру

Мақалада білім беру процесін реформалауда «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі кезеңдері ашылған, «құзыреттілік» терминін түсіну негізделген, осы ұғымды анықтаудың әртүрлі аспектілеріне ерекше назар аударылған. Авторлар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-бағдарланған коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне байланысты бірқатар өзекті мәселелерді анықтаған. Мақалада студенттердің жоғары оқу орындарында кәсіби және коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру критерийлері көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша оқу процесін қарқынды және студенттердің болашақ мамандығына қажетті кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру туралы авторлық көзқарас ұсынылған. Болашақ бастауыш мектеп мұғалімінің коммуникативтік құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайлар анықталды. Сонымен қатар жоғары білім берудегі кәсіби коммуникативтік құзыреттілікті дамытудың практикалық механизмін көрсететін оқытудың педагогикалық тәжірибесі ұсынылған.

Кілт сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, кәсіби қызметтің мазмұны, коммуникативтік құзыреттілік, маман даярлау, білім беруді дамыту, кәсіби қызмет, пәнаралық интеграция, білім беру мазмұнын жаңарту, жоғары білім беру.

Ш.С. Жаукумова, Н.Н. Ханина, Г.К. Тлеужанова

Формирование коммуникативной компетенции будущих учителей начальных классов

В статье раскрыты ключевые этапы формирования профессиональных компетенций учащихся специальности «Педагогика и методика начального образования» в реформировании образовательного процесса, обосновано понимание термина «компетенция», особое внимание уделено различным аспектам определения этого понятия. Авторами представлены критерии формирования профессиональных и коммуникативных компетенций студентов в вузе. По результатам исследования представлено авторское видение интенсификации учебного процесса и формирования профессиональных компетенций студентов, необходимых им в будущей профессии. Выявлены педагогические условия, способствующие эффективному формированию коммуникативных компетенций будущего учителя начальной школы. Кроме того, представлен педагогический опыт обучения, отражающий практический механизм развития профессиональной коммуникативной компетентности в высшем образовании.

Ключевые слова: учитель начальных классов, содержание профессиональной деятельности, коммуникативная компетентность, подготовка специалиста, развитие образования, профессиональная деятельность, междисциплинарная интеграция, обновление содержания образования, учебный процесс вуза.

References

- 1 Gosudarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2016–2019 gody. Adilet. Informatsionno-pravovaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan [State program of education development and science in the Republic of Kazakhstan for 2016–2019. Adilet. Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan]. (2016). Astana. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> [in Russian].
- 2 Kovaleva, G.N. (2006). Formirovanie kommunikativnoi kompetentnosti u studentov vuzov kultury i iskusstv v protsesse integrirovannogo obucheniia ritorike i etiketu [Formation of communicative competence among students of universities of culture and arts in the process of integrated training in rhetoric and etiquette]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- 3 Matyash, O.I. (2002). Chto takoe kommunikatsiia i nuzhno li nam kommunikativnoe obrazovanie? [What is communication and do we need communication education?]. *Sibir. Filosofii. Obrazovanie — Siberia. Philosophy. Education*, 6, 36–47 [in Russian].
- 4 Zimnyaya, I.A. (2005). Obshchaia kultura i sotsialno-professionalnaia kompetentnost cheloveka [General Culture and Socio-Professional Competence of Man]. *Vyshee obrazovanie segodnia — Higher Education Today*, 11, 14–20 [in Russian].
- 5 Azhibayeva, A.Zh. (2007). Realizatsiia lichnostno-orientirovannogo podkhoda v professionalnom vospitanii budushchego uchitelia [Implementation of a personality-oriented approach in the professional education of a future teacher]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Bishkek [in Russian].
- 6 Kommunikativnye i orhanizatorskie sklonnosti. V.V. Sinyavskii, V.A. Fedoroshin (KOS) [Communicative and Organizational Aptitudes V.V. Sinyavsky, V.A. Fedoroshin]. *testoteka.narod.ru*. Retrieved from <http://testoteka.narod.ru/lichn/1/17.html> [in Russian].
- 7 Zhukova, Yu.M., Petrovska, L.A., & Rastyannikova, P.V. (1991). *Diagnostika i razvitie kommunikativnoi kompetentnosti* [Diagnosis and development of communicative competence]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].

8 Bukharova, I.S., Byvsheva, M.V., & Tsaregorodtseva, E.A. (2019). *Psikhologiya. Praktikum [Psychology. Workbook for Bachelor's and Specialist's Degree]*. Moscow: Izdatelstvo «Yurait» [in Russian].

9 Povarniczyna, L.A. (1995). *Psikhologiya lichnosti vuzovskogo prepodavatelia [Psychology of the personality of the university teacher]*. Tver: Izdatelstvo Tverskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].

B.A. Zhetpisbaeva, T.Yu. Shelestova, A.K. Ospanova, B.Zh. Zhankina

Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

(Corresponding author's E-mail: glamorous_aida@mail.ru)

orcid.org/0000-0003-2302-1595

https://orcid.org/0000-0001-5072-454X

Organizational-pedagogical conditions of multiculturalism in Kazakhstan

The article is devoted to the problem of organizational and pedagogical conditions in the framework of trilingual education in the Republic of Kazakhstan. The authors consider the essence of the concepts of “conditions”, “pedagogical conditions”, “organizational and pedagogical conditions”, “structure of organizational and pedagogical conditions” in more detail. Psychologists consider the concept of “conditions” in the context of mental development through a set of internal and external causes that determine the overall psychological development of a person, accelerating and slowing it down, influencing the development process, its dynamics and final results. Pedagogical condition is a general scientific one, and its essence in the pedagogical aspect can be characterized in several provisions: 1. A condition is a set of causes, circumstances, any objects, etc. 2. The influence of conditions can accelerate and slow down the processes of development, education and training, as well as affect their dynamics and final results. 3. Characterized complex influence on the developing, education and studying of a person. The organizational-pedagogical conditions and its’ structure were defined, from the perspective of language education, which is based on problem of investigation of the succession of the multiculturalism in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: multiculturalism, condition, pedagogical condition, socio-pedagogical condition, organizational-pedagogical condition, trilingualism, multiculturalism, polylingual education.

Introduction

Kazakhstan is one of the modern, quickly developing countries. With the declaration of independence the country was faced with an array of problem and one of the difficulties was the educational process, particularly teaching foreign languages [1]. According to the President of Kazakhstan’s annual state of the nation address from January 10, 2018 “New opportunities for development in the conditions of the fourth industrial revolution”, the issue of trilingual’s remains significant importance in the direction for a competitive nation, as the Head of State stressed that “The future of Kazakhstan’s nation — for language ability: Kazakh, Russian, English” [2].

Kazakhstan is a developing multi-ethnic country rich in cultural values. With the acquisition of independence, Kazakhstan faced several tasks in the field of economy, health care and as education. In the field of science and education, development of the language policy of Kazakhstan remains one of the main tasks [2].

The significance of studying foreign language in the country rises every day. Thereby, the problem of implementing new approaches in teaching foreign languages leads to the row of problem from different sides: formal and informal communication, influence of parents in the process of teaching foreign language, teaching foreign languages.

President Nazarbayev said that “... Kazakhstan is singular, and the strong point is multinationality. Multiculturalism in the Republic of Kazakhstan remains one of the progressive factors in the society’s development. Kazakh’s society allow us create a unique version of Kazakh multiculturalism, blended with the Eastern, Asian, Western, European flows” [3].

“Now bilingualism is a form of cultural cross-national communication in Kazakhstan. The bilingual person is a person who knows several languages, have an opportunity to communicate with people, to take up the material and spiritual wealth of other native speakers. He can get familiar with the history and culture of the person” [4].

Literature review

The significance of bilingualism and multilingualism in the educational process of Kazakhstan is proved by many factors, but the lack of its professional integration occurs in the teaching process.

A systematic analysis of the required field lead us to investigate the basic concepts of “condition”, “pedagogical condition”, “social and pedagogical condition”, “organizational and pedagogical conditions”.

We are going to investigate the term “condition”:

- something on which something else depends;
- a reservation, significance from something; [5]
- an essential component of a complex of objects, from the presence of which the existence of this phenomenon stems [6];
- the circumstance on which something depends; a requirement presented by one of the contracting parties; verbal and written agreement of something; rules established in any area of life, activity; the environment in which something happens; requirements to proceed from [7];
- the relation of an object to the phenomena around it, without which it cannot exist, while the object itself appears as something conditioned, and the condition;
- as a relatively external diversity of the objective world [6];
- the situation, where something is happening;
- the basis or premise of something;
- a circumstance on which something depends [8].

The concept “condition” is divided into sufficient and necessary. Sufficient is the above mentioned complex of objects, and necessary is a common from all possible sets of sufficient conditions.

As to the philosophical encyclopedic dictionary, the concept of a condition is something on which something else relies on, as the complex of objects as things, their states and interactions. The actions of the laws of nature and society depend on the set of specific conditions of the given phenomenon [6: 707–708]. In our opinion, condition is an essential component of the complex of objects and processes, on which other conditions depends.

S.I. Zmeeva’s interesting view about pedagogical conditions relies on identifying three main groups of physical, psychological and pedagogical conditions, namely, creation of comfortable physical conditions (availability of places for discussions, seminars, consultations, watching video lectures individually, and recording oral, etc.); maintaining psychological conditions (creating respectful relations between the students, taking into account the strengths of each teacher, his interests, goals); pedagogical conditions ensuring that the principle of the contextual nature of teaching is taken into account, implying the development of appropriate teaching materials. V.P. Simonov, when classifying pedagogical conditions, highlights the basic principles of the effectiveness of the functioning of the pedagogical system: rationality, relevance, prospects, activity and competitiveness [9].

The next task in the article is the exploration the meaning “organizational conditions”. Within our work, we highlighted and defined the concept of “organization”. “According to the philosophical encyclopedic dictionary, “organization” considered as: internal orderliness, coordination of interaction of more or less differentiated and autonomous parts of the whole due to its structure; a set of processes or actions leading to the formation and improvement of relationships between parts of a whole; an association of people who jointly implement a certain program or goal and act on the basis of certain procedures and rules. There are two aspects of organization: orderliness and focus. Ordering is defined quantitatively as the reciprocal of the entropy of the system. The orientation of the organization characterizes the compliance of the system with environmental conditions, the expediency of this type of organization in order to maintain the normal functioning of the system, etc”.

“Organizational conditions” is defined and characterized according to the above mentioned definition of “condition”. “Organizational condition is an essential element of a complex of objects, phenomena or processes on which other conditioned phenomena (objects, processes) depends and influencing the directed and orderly formation of the environments in which the phenomenon occurs”.

The concept “pedagogical conditions” represents as a mix and combination of measures of pedagogical crosslink and abilities of material stuff environment. According to this definition, the authors characterize “pedagogical conditions” as: V.A. Belikov — “a set of possibilities of content, forms, methods and material-spatial environment, objectives aimed at solving the problems posed in pedagogy” [10], V.I. Andreev — “a set of measures, content, methods, techniques and organizational forms of training and education [11], I. Nine — “a set of objective possibilities of content, forms, methods, means and material-spatial environment, aimed at solving the assigned tasks” [12].

“Other authors characterize “pedagogical conditions” as a connection with the design and construction of a pedagogical system in which conditions are a component. According to M.V. Zvereva’s point of view, pedagogical conditions are a meaningful characteristic of one of the components of the pedagogical system,

within the content, organizational forms, teaching methods and the nature of the relationship between teacher and students [14]. Also, N.V. Ippolitova pointed out that pedagogical conditions are a component of the pedagogical system, reflecting a set of internal (ensuring the development of the personal aspect of the subjects of the educational process) and external (promoting the implementation of the procedural aspect of the system) elements that ensure its effective functioning and further development" [13].

According to the above mentioned definitions, other directions of the concept of "pedagogical conditions" are characterized as a stable links of the educational process, providing the possibility of verifiability of the results of scientific and pedagogical research [15].

A number of scientists distinguish a group of organizational and pedagogical conditions, the essence of which they convey as a set of actions leading to the formation of relationships between parts, that is to say, they foresee the establishment of such structures of the pedagogical process that are necessary to correct this process. Summarizing all above mentioned clear views of the situation, pedagogical conditions can be construed as a complex of external requisition that determine the characteristics of all system-forming components of pedagogical activity.

It is necessary to state that the definitions of organizational and pedagogical conditions proposed by the researchers make it possible to include a wide variety of conditions: general pedagogical, social, socio-psychological, sanitary and hygienic, organizational, didactic, methodological, etc. Since "the definition of a concept is the most important methodological principle of disclosing the essence of the studied problem". It can be proclaimed that it's impossible to distinguish organizational-pedagogical conditions among many other conditions, to fix their essential characteristics and properties, relations and connections with the phenomena of reality — methodological substantiation of this concept in the theory of pedagogy.

Methods

The system of organizational-pedagogical conditions for cooperation of the subjects of the polylingual education was developed according to the examination the general issues of the bond of polylingual education. As a result of arrangement theoretical material, the concept "organizational-pedagogical conditions" was defined as a set of multilevel complexes (from the didactic types of learning to the management structures of system of education) focused on achieving pedagogical aims, devoted to the principles of bond of polylingual education in the system "school-university".

"Due to the definition the multi-vector structure of" organizational-pedagogical conditions», interaction the subjects of continuous polylingual education includes:

- institutional interaction between the organizational structure of school and university, whose work directed to the organization of polylingual education;
- the hierarchy of the interaction between the subjects of polylingual education (students-teachers-head of all universities' levels)

By the institutional interaction between organizational structures of the school and university suppose, first of all, implementation the center of multilingual education in the university and specialized methodological association of teachers at school (name of organizations can be formal)".

"Next step of our work is to identify the favorable conditions for the center of development the multilingual education at the university. One of the main task and aim of the Center is management the process of multilingual education in the university, as well as its regulation. The functions of the Center of development the multilingual l education are organization the seminars by the teachers of the university, which should be directed to the strategic and normative documents in the field of polylingual education; The Concept of the development the polylingual education, the program of the development the polylingual education; studying the domestic and foreign experience in the realization the principles of polylingual education; specific direction in teaching common and specific disciplines in English; development the educational-methodological material for the disciplines in English and etc".

The implementation the methodological association of teachers at school leads also the raw of aims and tasks. The methodological association of the teachers is a branch of methodological work at schools, which carried out the educational, methodological, experimental work within several subjects. The members of the organization are teachers of the subjects, whose task is to organize and run the educational, methodological and experimental work within one disciplines or cognate disciplines. We are going to consider the methodological association of teachers within multilingual education in greater detail.

The main aim of the organization is development of conditions for modernizing the teachers' competence in the field of systematization of the educational work of pupils at the English language lessons. Ac-

cording to it, the several tasks were provided such, as development educational and methodological base at schools, as well as in the universities. It means implementation of the textbooks and manuals on basis, profile disciplines, teaching material for teachers of English language, multilingual dictionaries, reference books, etc.

Also next a row of tasks of this association are a regulation the activities of subjects at school; the process of polylingual education, monitoring of polylingual education;

“Its tasks are also to regulate the activities of subjects of multilingual education at school; regulation of the process of multilingual education at school; development of an educational and methodological base for multilingual education at school; monitoring of multilingual education; supporting the bond between teaching language disciplines (Kazakh, Russian, English) and disciplines taught in English (teaching technology) at the university and school. Also one of the significant tasks of association is conduction the scientific research within the problem of multilingual education. Thus, teachers should be involved by the scientists of university in the research carried out as co-executors”.

Besides the implementation the institutional units at schools and universities, next subject of the organizational and pedagogical condition is teachers’ competency. The professional standard of a teacher requires the high level of language competence, ability to plan and conduct lessons, analyze it effectiveness (self-reflection), objectively rate students and own the method and form of teaching, which allows to involve all students in the process of teaching [16]. The teachers’ professional competence depends on up-to-date work, upgrade training, study placement. The work of a teacher should be confirmed by the students’ feedback. Synthesis and analysis knowledge, skills to consume the given knowledge are required from modern students. “The street with two-way direction” is a statement, which shows dual works of student and teacher (K.S. Stanislavskii).

Discussion

The collateral functional and effective developments of pedagogical system lead development the structure of organizational and pedagogical conditions. Organizational-pedagogical condition is a represented set of opportunities, form, methods of the whole pedagogical process. In the previous paragraph we tried to reflect the main subject of these conditions.

The definition “organizational-pedagogical conditions” met in a different theme of scientific researches, as well as in the article. Development of suitably matched conditions, leads to the row of problem of modern education in the Republic of Kazakhstan:

- The process of ethnical character education, as well as knowledge of the history, culture, development of polylingual character, formation multilingual personality.

- The lack of qualitative material and technical base. The last decade the extermination of old books, the lack of experience in the development books, textbooks, and an array of problems from pedagogical communities.

- One of the main problems of modern education is preparation of future teachers. As L.S. Vygotskii said, the first rule to the future teacher should be the proficiency and genuine teacher [17].

The first problem of modern education is the process of ethnical character education that leads to the necessity of studying the informative-cognitive materials within ethnical content, as well as the necessity of implementation experimentally active direction of learning ethical experience of a person.

Development of ethnical person means qualities of a person reflect the complex of objective expectations and knowledge about the culture, which is realized through the skills, abilities and the forms of behavior.

The lack of qualitative materials and books in the specific fields became one of the main problems in the educational process. With the passing of the bills, old books, material, textbooks begin to upgrade. Next lack of education came across with the second problem, due of incompetence of the teaching staff. The problem of preparation of future teachers is why the issue of deficiency qualitative technical and material base is still relevant.

In our work we tried to describe the methods of solving these problems. But the development the suitable organizational-pedagogical conditions for universities and schools depends on the subjects, problems, abilities of organizations, teachers’ proficiency and students’ motivation.

Conclusion

The proposed structure for the implementation of organizational and pedagogical conditions in the multicultural education have such advantages, as improvement the teachers’ proficiency in the studied field, mo-

tivation the students' work, help to work collaboratively and creation of a unified system for solving the main tasks of developing language policy within trilingual education.

Having regard to the above said, it can be concluded that the structure of organizational-pedagogical condition is a successful and effective key in the field of foreign language education, which can be implemented in the system of multilingual education.

References

- 1 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». 28.02.2007 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 28 февраля 2007 г. — Официальный сайт Президента Республики Казахстан (akorda.kz)
- 2 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни. 05.10.2018 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. — Официальный сайт Президента Республики Казахстан (akorda.kz)
- 3 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация — главный вектор развития Казахстана». 27.01.2012 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 27 января 2012 г. — Официальный сайт Президента Республики Казахстан (akorda.kz)
- 4 Жетписбаева Б.А. Структура организационно-педагогических условий взаимодействия субъектов непрерывного полиязычного образования / Б.А. Жетписбаева, С.А. Шункеева // Actual problem of humanities and natural sciences. — 2014. — № 4–2.
- 5 Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В.И. Даль. — М.: Эксмо, 2001. — 736 с.
- 6 Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. — М.: Сов. энцикл., 1983. — 840 с.
- 7 Ожегов С.И. Словарь (на русс. языке 7000 слов) / С.И. Ожегов / гл. ред. Н. Ю. Шведова // 23-е изд. — М.: Рус. яз., 1990. — С. 758.
- 8 Словарь русского языка: [В 4-х т.]. АН СССР; Ин-т рус. яз.; под ред. А. П. Евгеньева. — 3-е изд. — М.: Рус. яз., 1985–1988. — 800 с.
- 9 Симонов В.П. Педагогический менеджмент / В.П. Симонов. — М., 1994. — 97 с.
- 10 Беликов В.А. Философское воспитание личности: деятельностный аспект: моногр. / В.А. Беликов. — М.: Владос, 2004. — 357 с.
- 11 Андреев В.И. Диалектика воспитания и самообразования творческой личности / В.И. Андреев. — Казань: КСУ, 1988. — 238 с.
- 12 Наин А.Я. О методическом аппарате диссертационного исследования / А.Я. Наин // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 44–49.
- 13 Ипполитова Н.В. Теория и практика подготовки будущих педагогов к патриотическому воспитанию студентов: дис. канд. пед. наук / Н.В. Ипполитова. — Челябинск, 2000. — 383 с.
- 14 Зверева М.В. О понятии «дидактические условия» / М.В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. — 1987. — № 1. — С. 29–32.
- 15 Куприянов Б.В. Современные подходы к определению понятия «педагогические условия»: сущность и классификация / Б.В. Куприянов // Общая и профессиональная педагогика. — 2012. — № 1.
- 16 Повышение качества теоретической методической подготовки студентов — будущих учителей иностранного языка: метод. реком. — М., 1985. — 87 с.
- 17 Выготский Л.С. Собрание сочинений: [В 6-и т.] / Л.С. Выготский. — М., 1984.

Б.А. Жетписбаева, Т.Ю. Шелестова, А.К. Оспанова, Б.Ж. Жанкина

Қазақстандағы мультимәдениеттіліктің ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары

Мақала Қазақстан Республикасындағы үштілді білім беру аясындағы ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар мәселесіне арналған. Авторлар «шарттар», «педагогикалық жағдайлар», «ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар», «ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлардың құрылымы» ұғымдарының мәнін ашқан. Психологтар «жағдай» ұғымын психикалық даму контекстінде және адамның жалпы психологиялық дамуын анықтайтын, оны тездететін және баяулататын, даму процесіне, оның динамикасы мен соңғы нәтижелеріне әсер ететін ішкі және сыртқы себептердің жиынтығы арқылы ашады. Педагогикалық жағдайлар жалпы ғылыми болып табылады және оның педагогикалық аспектідегі мәні Н. Ипполитова көрсеткен бірнеше ережелерде сипатталуы мүмкін: 1. Шарт-себептердің, жағдайлардың, қандай да бір объектілердің және т.б. жиынтығы; 2. Жағдайлардың әсері даму, білім беру және оқыту процестерін жеделдетіп, баяулатуы мүмкін, сонымен қатар олардың

динамикасы мен соңына әсер етуі мүмкін. 3. Белгіленген жиынтық адамның дамуына, тәрбиесіне, оқуына әсер етеді. Еліміздегі көпмәдениеттіліктің сабақтастығы мәселелерін зерттеу негізінде тілдік білім тұрғысынан ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттардың анықтамасы берілген, дағдылардың құрылымы әзірленген.

Кілтсөздер: мультимәдениеттілік, педагогикалық жағдайлар, әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар, ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар, үштілділік, көптілді білім беру.

Б.А. Жетписбаева, Т.Ю. Шелестова, А.К. Оспанова, Б.Ж. Жанкина

Организационно-педагогические условия мультикультурализма в Казахстане

Статья посвящена проблеме организационно-педагогических условий в рамках трехязычного образования в Республике Казахстан. Авторами рассмотрены сущность понятий «условия», «педагогические условия», «организационно-педагогические условия», «структура организационно-педагогических условий». Исследование понятия «условия» с точки зрения психологического развития человека понимается как совокупность внутренних и внешних причин, выявляющих общее психологическое развитие человека, оказывающих ускоряющее и замедляющее влияние на процессы развития, его динамику и конечные результаты. Однако педагогическое условие является общенаучным, а его понятие в контексте педагогического образования может быть охарактеризовано в нескольких положениях: 1. Условие есть совокупность причин, обстоятельств, каких-либо объектов и т.д. 2. Влияние условий может ускорять и замедлять процессы развития, воспитания и обучения, а также воздействовать на их динамику и конечные результаты. 3. Обозначенная совокупность влияет на развитие, воспитание и обучение человека. На основе исследования вопросов преемственности мультикультурализма в стране дано определение организационно-педагогических условий с точки зрения языкового образования, а также разработана структура умений.

Ключевые слова: мультикультурализм, условия, педагогические условия, социально-педагогические условия, организационно-педагогические условия, трехязычие, полиязычное образование.

References

- 1 Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Novyi Kazakhstan v novom mire». 28.02.2007 g. [Message of the President of Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev “New Kazakhstan in the new world”]. *akorda.kz*. [in Russian].
- 2 Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Rost blagosostoianii kazakhstantsev: povyshenie dokhodov i kachestva zhizni» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation “Rost blagosostoianii kazakhstantsev: povyshenie dokhodov i kachestva zhizni”, 05.10. 2018]. *akorda.kz*. Retrieved from [in Russian].
- 3 Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Sotsialno-ekonomicheskaiia modernizatsiia — glavnyi vektor razvitiia Kazakhstana» 27.01.2012 [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation “Sotsialno-ekonomicheskaiia modernizatsiia — glavnyi vektor razvitiia Kazakhstana”, 27.01.2012]. *akorda.kz*. Retrieved from [in Russian].
- 4 Zhetpisbaeva, B.A., & Shunkeeva, S.A. (2014). Struktura organizatsionno-pedagogicheskikh uslovii vzaimodeistviia subektov nepreryvnogo poliiazychnogo obrazovaniia [The structure of the organizational and pedagogical conditions for the interaction of subjects of continuous multilingual education]. Actual problem of humanities and natural sciences. № 4–2. Retrieved from: *struktura-organizatsionno-pedagogicheskikh-usloviy-vzaimodeystviya-subektov-npreryvnogo-poliyazychnogo-obrazovaniya.pdf* [in Russian].
- 5 Dal, V.I. (2001). *Tolkovyi slovar russkog o yazyka* [Explanatory dictionary in Russian]. The modern version. Moscow: Eksmo press publishing house [in Russian].
- 6 Ilyichev, L.F., Fedoseev, P.N., Kovalev, S.M., & Panov, V.G. (1983). *Philosophskaia entsiklopediia* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 7 Ozhegov, S.I. (1990). *Slovar (na russkom yazyke 7000 slov)* [Dictionary of the Russian language 70000 words] / Pod. Edited by N.Yu. Shvedova. 23rd ed., ispr. Moscow: Russkii yazuk [in Russian].
- 8 *Slovar russkogo yazyka 1985–1988* [Dictionary of the Russian language]. AN SSSR, IN-t rus. yaz.; Ed. by A.P. Evgeneva. Moscow: Russkii yazyk (Vols. 1-4; Vol. 4). Moscow [in Russian].
- 9 Simonov, V.P. (1997). *Pedagogicheskii menedzhment* [Pedagogical management]. Moscow [in Russian].
- 10 Belikov, V.A. (2004). *Filosofiia vospitaniia lichnosti: deiatelnostnyi aspekt* [The philosophy of personality education: the activity aspect]. Moscow: Vlado [in Russian].
- 11 Andreev, V.I. (1988). *Dialektika vospitaniia i samoobrazovaniia tvorcheskoi lichnosti* [Dialectics of education and self-education of a creative person]. Kazan: KSU [in Russian].
- 12 Nain, A.Ya. (1995). *O metodicheskoi apparate dissertatsionnogo issledovaniia* [On the methodological apparatus of dissertation research]. *Pedagogy*, No. 5, 44–49 [in Russian].
- 13 Ippolitova, N.V. (2000). *Teoriia i praktika podgotovki budushchikh pedagogov k patrioticheskomu vospitaniiu studentov* [Theory and practice of training future teachers for patriotic education of students]. Candidate's thesis. Chelyabinsk [in Russian].

-
- 14 Zvereva, M.V. (1987). *O poniatii «didakticheskie usloviia»* [“On the concept of “didactic conditions”]. *Novye issledovaniia v pedahohicheskikh naukakh*, No. 1, 29–32. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 15 Kupriyanov, B.V. (2012) *Sovremennye podkgody k opredeleniiu poniatiiia «pedagogicheskie usloviiia»: sushchnost i klassifikatsiia* [Modern approaches to the definition of the concept of “pedagogical conditions”: essence and classification]. *General and Professional education*, 1 [in Russian].
- 16 *Povyshenie kachestva teoreticheskoi metodicheskoi podgotovki studentov — budushchikh uchitelei inostrannogo yazyka: metodicheskie rekomendatsii* (1985). Moscow [in Russian].
- 17 Vygotskij, L.S. (1984). *Sobranie sochinenii* (Vols. 1-6). Moscow [in Russian].

E.R. Tazhibayeva¹, T. Dolidze²¹Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan²Batumi State Maritime Academy, Georgia

(Corresponding author. E-mail: mebright82@gmail.com)

Gains of e-collaboration in professional engagement initiatives

This paper presents a single case study of SR Teaching and Learning community, initially established as an English teacher professional development company in Baku, Azerbaijan. Since July, 2020, the company has determined to enhance its geography by cooperating with academicians and practitioners from different countries by engaging official representatives from Kazakhstan, Georgia, Russia, Poland, Panama, Iran and Uzbekistan through e-collaboration processes, which aims to meet the needs of in-service and pre-service English teachers in their home countries. By investigating ongoing e-collaboration created by the community we attempted to provide a better understanding of the benefits of teachers' online collaboration and its role in teacher professional engagement initiatives. The community members' responses about the nature and extent of e-collaboration they experience served as empirical data for our study. A significant role of moderators in teaching partnership has been noted. The minority of teachers were negative about teamwork claiming that online sessions had led to increase in their personal workload.

Keywords: e-collaboration, virtual environment, technologies, e-collaborative activities, language community, in-service and pre-service teachers, professional engagement, English language.

Introduction

Currently, professional standards of teachers, which pay a greater attention to such qualities as the desire to improve professional competence, the ability to work in a team, effectively interact with colleagues, and be involved in joint projects, are being developed. The professional standard is designed to increase the motivation of teachers to work and the quality of education. Professional collaboration will allow specialists to continuously grow, develop and improve the level of their professional competence, constantly remaining relevant.

Traditionally collaboration has been regarded as one of successful strategies for teacher development. It is claimed that collegial support and sharing results plays a role in teachers' strong confidence and readiness to take risks and experiment. In this sense collaboration is a bridge between university improvement and teacher advancement. In the field of education changes are taking place that directly affect the personality of specialists.

Language teachers within remote learning are known to be instructors and moderators due to a global pandemic situation. Investigating new modes to ensure quality e-learning as a funny and engaging virtual learning environment for successful language acquisition is high on the agenda in many education institutions and communities around the world. Language teacher education programs request to address the standards of innovative education, and language experts are challenged to reconsider and reflect on their teaching traditions as well. Therefore, constant professional training for a better knowledge and skills acquisition is always welcomed [1]. In addition in every career development, collaborative working and engagement activity is "something for each individual" [2]. The success of teaching and learning practices can be found in collaboration amid fellow workers, since it enables them to refine teaching techniques and can guarantee a support and inspiration from other educators of a common passion [3]. Collaboration within a single education institution is no longer relevant in COVID-19 pandemic situation. Big gains of electronic collaboration (e-collaboration) have been argued due to its benefits of connecting a new set of educators around the globe [4, 5]. In the nearest future the new e-collaboration systems will be developed in several dimensions, and one of them can be implemented through online collaboration processes [6].

Before elaborating on the significance of e-collaboration as a means of teacher professional development and engagement, and go deeper to the empirical data analysis, we attempted to specify the concept of e-collaboration itself.

Theoretical background

E-collaboration encompasses a collaboration using digital technologies with other people to succeed in accomplishment of a common task [7]. E-collaboration abolishes the geographical and time obstacles and lets people from everywhere cooperate together as if side by side [8]. Traditionally, e-collaboration technologies are associated with the use of computer-mediated communication (CMM) and non-computer electronic technologies such as telephones and radio. However, virtual reality can cause the detachment of interaction from physical interlocutor co-presence to its logical extreme, and challenges the very concept of interlocutor identity. The main issue in e-collaboration perspectives with a multinational focus is to establish informal relationships to fill in academic gaps. Engagement with foreign institutions within the framework of e-collaboration ensures expert's personal development.

Kock distinguishes six major constituents of e-collaboration, including the collaborative task, the e-collaboration technologies, the individual involvement, mental schemes, and physical and social surroundings [7]. With the reference to e-collaboration between language educators a variety of activities provided in the Practical Guide are more relevant. Namely, group discussions, data collection and organization, synchronous communication, online courses and workshop participation.

Research has shown that educators who look for meeting professional needs individually fail to improve student achievements, unlike those who willingly engage in collaborative activities. For creating a quality learning environment and ensuring student progressive learning, active collaboration is of vital importance. All the activities mentioned above have their advantages for shaping teachers' professional skills in working with digital natives in the virtual environment.

For building an effective virtual environment the following technologies can be introduced to support e-collaboration (Table 1).

Table 1

E-collaborative activities and technologies

E-collaborative activities	Technologies to use
Discussion groups (forums, newsgroups, conferences)	https://voicethread.com/ , https://padlet.com/ , https://screencast-o-matic.com/ , https://jamboard.google.com/ , https://miro.com/
Data collection, organization and sharing (curriculum resources, references to articles or research papers, specific curriculum projects, contact information for colleagues in relevant fields)	http://www.curriculumresources.net/ , https://www.ipl.org/ , http://www.globalschoolnet.org/index , https://classtools.net/ , https://www.pedagonet.com/ , https://www.samepage.io/
Synchronous communication (online chatting, desktop video conferencing)	http://www.chatzy.com/ , https://www.vidyo.com , https://zoom.us/ , https://whereby.com/
Online courses and workshops	https://www.sessionlab.com/ , https://www.thinkific.com/ , https://www.learnworlds.com/

Granting that online collaboration reinforces learning and sharing experience, the role of a moderator or instructor is instrumental. There are some distinctive roles for e-moderators in facilitating mediated opinion polls and discussions: pedagogical, social, managerial, and technical [9]. Pedagogically, e-moderators address questions and probe for colleagues' feedback on issues raised. Socially, e-moderators are expected to promote a constructive dialogue between participants for successful conferencing activities. Managerially, e-moderators demonstrate strong organizational, procedural, administrative skills. Technically, e-moderators

are responsible for introducing a user-friendly technology that eliminates trouble-shooting faults until the collaborators meet their goals and objectives.

Results and Discussion

SR Teaching and Learning Language Centre is a professional educational institution that was established in 2008 in the central district of the capital city of Azerbaijan, Baku. It has been offering English courses to in-service and pre-service teachers from different countries for more than a decade. Their vision is to become the preferred language teaching organization, not only in country but also abroad. Since the birth of the company SR has invested a lot of time and effort to ensure it continues to deliver high-quality yet affordable education to language instructors from diverse backgrounds. “SR Teaching and Learning” integrates excellent and innovative approaches to language with a curriculum that incorporates culture, world languages and area studies. They also hope to offer EFL/ESL teachers the opportunities to collaborate through joint academic activities. Their programs connect a network of partners of world-known ELT leaders to bring all the aspects of teaching to life for more than 500 trainees each year. The official partners: Lexical Lab, the UK, TESOL Asia, Australia, Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi State Maritime Academy, Teacher Professional Development Center, SUTA, Ukraine, American-Georgian School of Progress. For reinforcing teachers e-collaboration around the globe since July 2020 several representatives from the Kazakhstan, Georgia, Russia, Poland, Panama, Iran, Uzbekistan branches of the company have been appointed to create a community of English language teachers.

A qualitative research method was used to explore “SR Teaching and Learning” community members’ attitudes towards e-collaboration. A qualitative research is defined as a situated activity that locates the observer in the world [10]. This study investigated an experience of a multinational e-collaboration within one language community. We focused on exploring teachers’ reflections, shared individually.

Multiple sourced data was collected during the period from July 2020 to October 2020. Since the research site is the current online workplace of the researcher, it makes it a convenient and accessible site for oral and written accounts, semi-structured interviews and a survey. These accounts provided a medium to contextualize community members’ activities and social roles that will constitute and explain their contribution in teachers’ e-collaboration initiatives.

Seven “SR Teaching and Learning” community members were selected as subjects in the study because they participated in the most recent online events organized by the company: Evanna, Nancy, Oprah, Samanta, Charlize, Todd, and Jules (all pseudonyms). All but one members were experienced English language instructors with more than 6 years of working experience in self-funded and state endorsed institutions. Nancy has been a teacher assistant for 5 years in British School in her hometown.

Our analysis revealed that in a time period of four months the community members managed to establish friendly relationships with each other through online chatting, video-conferencing and taking an active part in online events provided by the “SR Teaching and Learning”. The empirical data from online-survey showed the positive attitude and experience towards multinational e-collaboration within SR Teaching and Learning community.

The survey consisted of 12 questions with one open-ended question. Since we were interested in a well-defined variable, providing a relatively quick and easy questionnaire for the participants to complete was paramount. So the majority were designed in the close-ended pattern of a multiple choice. The survey shows that the overwhelming majority of the respondents describe themselves as highly motivated members, and only ¼ as motivated moderately. This can be explained by the teachers’ personal commitment and willingness for collaborative activity by sparing one to six hours per day for it (Question 5, 6).

The pie chart illustrates in-service English language teachers' reflection on benefits of e-collaboration. Half of the survey participants strongly believe that e-collaboration is effective, since it ensures a pool for teaching and learning resources; 28,6 % agreed that it provides time for reflection on teaching practices; the smallest percentage agreed that it guarantees new professional companions (figure 1).

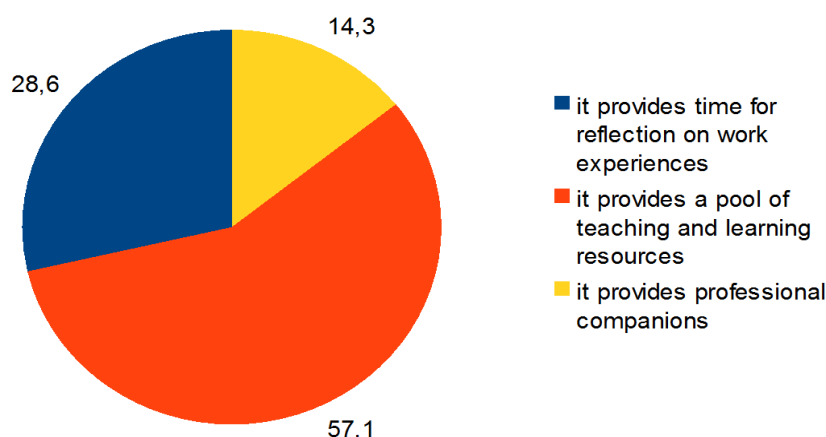

Figure 1. Teachers' reflection on benefits of e-collaboration

One of the challenges in collegial partnership is misinterpreted or missing information. This collaboration problem can lead to mistakes and missed deadlines which in turn can have massive consequences. The main obstacle which teachers can face in collaborating remotely is a time difference; few people suppose that poor linkages trigger difficulties, and one person believes in its inability to fully replace an offline communication (figure 2).

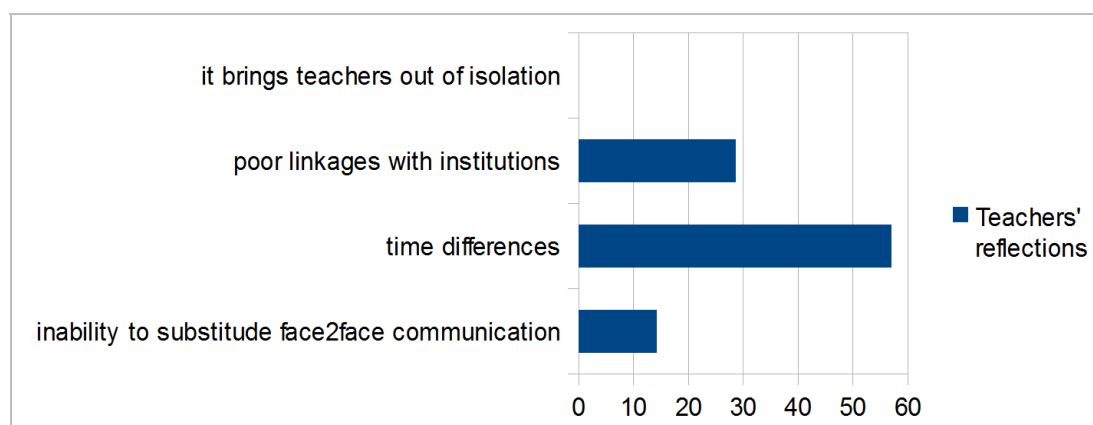

Figure 2. Teachers' reflection on obstacles

The open-ended item helped to reveal that the overwhelming majority of all respondents found Teacher's Voice Marathon and Paul Harvey training to be the most helpful input for their professional development.

Another remarkable event which recently took place with the active participation of community members proved how much teachers can gain from e-collaboration activities. Namely, February 15–16 “CUTO PAZLY 2021” online-conference for teachers with the help of training center “SUTO PRO” in Ukraine. A speech to Ukrainian audience with the aim to reveal the features of cognitive approach to learning process at secondary schooling in Kazakhstan was delivered. The report has presented information about the academic policy and international bachelor program at Nazarbayev Intellectual School located in Nur-Sultan. The participants of the conference could gain a lot of facts and figures about some features of students' activities in classroom and out of the classroom within IB Learner profile. The majority of active listeners showed interest in CAS (C-creativity, A-activity, S-service), a long term project for high school students, which is aimed at developing creative skills, advocating healthy life style and being a socially active member of the community. That was a great opportunity to reveal best practices of national schooling system for neighboring countries and for exchanging ideas within online conference by a full engagement in e-collaboration.

For locating another credible research participants online we referred to the generated sample frame. Since this method is effective to identify people who are willing to consider taking part in the study, we were seeking their permission to contact them privately to discuss the issue in detail [11]. Using text messaging through a mobile device and video conferencing, participants we were asked to ponder over the further per-

spectives of e-collaboration. All the participants emphasized the importance of teachers' sharing and caring practices through the e-collaborative activities. The language experts recognized peer dialogue as a source for learning and professional development. Likewise, one of the participants stressed her reconsidering the potentials and perspectives of working together with people from different cultural backgrounds and geographically dispersed areas: "Individuals at each end rely on the peer support, admitting the fact that technological scarcity delays completion of multinational collaborative tasks. We should look for better ideas in cooperating globally by getting more involved in joint publications and peer teachers projects to ensure teacher professional engagement".

Conclusion

In today's world successful implementation of e-collaboration between language instructors is a must. The study of electronic collaboration is relatively new, but globalization predicts greater popularity of e-collaboration practices in the academic environment. Through close examination of the SR Teaching and Learning community experience and its members' collaboration activities we can conclude that teachers gain much from the meaningful online discussions. There is a high degree of agreement about the successful strategies and principles in the area of teachers' e-collaboration. One also can not neglect the role of moderators in establishing better academic relationships, in choosing appropriate technologies for teachers' professional engagement, defining clear roles and expectations, regular ongoing instructor presence.

In the article we provided operational definition of e-collaboration, discussed key elements of teacher collaboration, the functions of moderators in cooperating initiatives, provided the case study aimed at checking the efficiency of teachers' e-collaboration within a multinational community. As advancement for language teacher development it is less time and cost consuming, therefore it raises its efficiency and relevance, prepares teachers for lifelong learning. One should take into consideration three parts of a project:

- organizational culture;
- scrupulous and detailed plan;
- technology.

Because there are not many e-collaboration products on the market that provide complete answer to teacher and language community needs, there is a great potential in creating domestic implementations.

References

- 1 Jack C. Richards, Thomas S.C. Farrell. (2005). *Professional Development for Language Teachers. Strategies for Teacher Learning*. Cambridge University Press. P. 200.
- 2 Julie Reeves, Sue Starbuck, Alison Yeung, Inspiring collaboration and engagement. SAGE publications, Ltd.
- 3 Ann Koufman-Frederick, Martha Lillie, Laurie Pattison-Gordon, Daniel Lynn Watt, Richard Carter. (1999). *Electronic Collaboration: A Practical Guide for Educators*. LAB at Brown University.
- 4 Marie-Noëlle Bessagnet, Lee Schlenker, & Robert Aiken. (2005). Using e-collaboration to improve management education: three scenarios. *JISTEM Journal of Information Systems Technological Management (Online)*, Vol. 2, No. 1, São Paulo, P.81–94. <https://doi.org/10.1590/S1807-17752005000100007//>
- 5 Christos Bouras, Eri Giannaka, & Thrasyvoulos Tsiatsos. (2008). E-Collaboration Concepts, Systems and Applications. *researchgate.net*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/228641526>
- 6 Through Growth to Achievement: Report of the Review to Achieve Educational Excellence in Australian Schools. (2018). *files.eric.ed.gov*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED586130.pdf>
- 7 Kock, N., & D'Arcy, J. (2001). Resolving e-collaboration paradox. The competing influences of media naturalness and compensatory adaptation. *Information management and consulting (Special issue on electronic collaboration)*, 7/4, 74–78.
- 8 Marie-Noëlle Bessagnet, Lee Schlenker. (2005). Using e-collaboration to improve management education: Three scenarios. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 81–94.
- 9 Berge, Z.L. (1995). Facilitating Computer Conferencing: Recommendations From the Field. *Educational Technology*, 35(1). 22–30. berge@umbc.edu
- 10 Norman, K. Denzin, Yvonna S. Lincoln, (2008). *The landscape of qualitative research*. Sage Publications, Inc.
- 11 Ritchie, J. & Lewis, J. (2003). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. Sage Publications, London.

Э.Р. Тажибаева, Т. Долидзе

Кәсіби қатысушылықты бастаудағы электронды ынтымақтастықтың артықшылықтары

Мақалада бастапқыда Бакуде (Әзірбайжан) ағылшын тілі мұғалімдердің кәсіби біліктерін жоғарлатуымен айналысатын компания ретінде құрылған SR Teaching and Learning білім беру қауымдастығының бірегей тәжірибесі ұсынылған. 2020 жылдың шілдесінен компания Қазақстан, Грузия, Ресей, Польша, Панама, Иран, Өзбекстанның ресми өкілдерін тарта отырып, түрлі елдердің академиктері мен тәжірибешілерімен ынтымақтасып, жағрафиясын кеңейтуге шешім қабылдады. Электрондық ынтымақтастық процестері әр елдегі ағылшын тілі мұғалімдері мен болашақ ұстаздардың қажеттіліктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Қауымдастықтың нәтижесінде пайда болған электронды ынтымақтастықты зерттеуде авторлар мұғалімдердің онлайн-ынтымақтастығының артықшылықтары және оның мұғалімдерді кәсіби тарту бастамаларындағы рөлін жақсы түсінуге тырысқан. Қауымдастық мүшелерінің электронды ынтымақтастықтың сипаты мен ауқымы туралы жауаптары зерттеудің эмпирикалық материалына негіз болды. Онлайн-ынтымақтастықта модераторлардың ерекше рөлі атап өтілді. Зерттеуге қатысушылардың аз бөлігі онлайн кездесулер олардың жұмыс жүктемесінің артуына әкелді деп мәлімдеп, мұндай біріккен шараларға жағымсыз пікірлер білдірді.

Кілт сөздер: электрондық ынтымақтастық, виртуалды орта, технологиялар, электронды ынтымақтастықтағы іс-әрекеттер, тілдік қоғамдастық, мұғалімдер мен болашақ мұғалімдер, кәсіби тарту, ағылшын тілі.

Э.Р. Тажибаева, Т. Долидзе

Преимущества электронного сотрудничества в инициировании профессиональной вовлеченности

В статье представлен единичный опыт образовательного сообщества SR Teaching and Learning, первоначально созданного как компания, деятельность которой направлена на профессиональное развитие учителей английского языка в Баку (Азербайджан). С июля 2020 г. компания решила расширить свою географию, сотрудничая с академиком и практиками из разных стран, привлекая официальных представителей из Казахстана, Грузии, России, Польши, Панамы, Ирана и Узбекистана посредством реализации электронного сотрудничества, направленного на удовлетворение потребностей учителей и будущих учителей иностранного языка в своих странах. Исследуя текущее электронное сотрудничество, созданное сообществом, авторы статьи предприняли попытку понять преимущества онлайн сотрудничества учителей и его роль в инициативах по профессиональному вовлечению учителей. Отзыв членов сообщества о характере и масштабах электронного сотрудничества, с которыми они столкнулись, послужил эмпирическим материалом для исследования. Ими отмечена значительная роль модераторов в коллаборации учителей. Меньшая часть участников исследования отрицательно выразились относительно электронного сотрудничества, утверждая, что онлайн встречи привели к увеличению их собственной рабочей нагрузки.

Ключевые слова: электронное сотрудничество, виртуальная среда, технологии, электронная совместная деятельность, языковое сообщество, практикующие учителя, будущие учителя, профессиональная вовлеченность, английский язык.

Г.Б. Саржанова, Д.К. Джолданова*, Е.А. Утеубаева

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Казахстан

(Корреспондирующий автор. E-mail: mit1dd5@mail.ru*)

Scopus Authors ID: 57189506923

ORCID iD: 0000-0002-3461-8963, 0000000349404412

Акмеологическая компетенция как фактор развития лидерских качеств будущего педагога

В статье рассмотрено понятие «акмеологическая компетенция» как фактор развития лидерских качеств будущего педагога. Даны определения понятиям «акмеологическая компетенция», «лидерство», «лидер» и «лидерские качества». Приведены теории ученых по проблеме развития лидерства и лидерских качеств педагога. Также отмечена роль формирования акмеологической компетенции в развитии лидерских качеств педагога. Рекомендовано использование акмеологического подхода при формировании и развитии личностных качеств педагога, которые будут ему необходимы при развитии его лидерских качеств. По мнению авторов, акмеологическая компетенция и лидерские качества формируются у педагога на основе одних и тех же качеств личности, таких как ответственность, самостоятельность, умение творчески решать проблемы, проявление инициативности, умение ставить перед собой цели, проявлять активность, мотивировать себя на успех, на саморазвитие, самопознание, самосовершенствование, самообразование и др. Самым главным качеством в развитии тех или иных сторон личности является раскрытие внутренних психологических сторон человека. Исходя из этого, авторы приходят к мысли, что, сформировав акмеологическую компетенцию, педагог сможет показать свои лучшие стороны и достичь поставленных целей, среди которых есть и развитие лидерских качеств.

Ключевые слова: акмеологическая компетенция, лидер, лидерство, лидерские качества, акмеологический подход, акмелингвистика, саморазвитие, мотивированность.

Введение

В наше время педагогическая деятельность характеризуется регулярными нововведениями, происходящими в системе среднего и высшего образования. Изменения в системе обучения и нестабильные требования к педагогам приводят мышление и тактику педагога каждый раз в новое русло.

Традиционное среднее образование имеет недостаток в том, что ученик не получает полноценную подготовку к жизни в социальном обществе. Перед педагогом нового времени стоит задача — воспитать сильную личность, умеющую адаптироваться в различных сферах жизнедеятельности. Мы полагаем, что педагог с лидерскими качествами сможет справиться именно с такой задачей [1].

В связи с этим, необходимо рассмотреть проблему развития лидерских качеств педагога. Актуальность нашего исследования заключается в том, чтобы показать роль акмеологической компетенции будущего педагога, которая должна быть направлена на раскрытие лучших сторон личности для формирования активного и инициативного лидера, так как в студенческие годы наиболее полно раскрываются организаторские склонности, формируются и развиваются умения и навыки лидера, лидерские качества, необходимые для эффективного руководства коллективом. Как мы полагаем, акмеологическая компетенция играет важную роль в развитии лидерских качеств будущего педагога.

Целью нашего исследования является рассмотреть роль акмеологической компетенции в развитии лидерских качеств педагога.

Исследованием понятия «акмеологическая компетенция» занимались такие ученые, как Н.А. Филонова, Л.В. Абдалиева и другие. Они отмечают, что акмеологическая компетенция — это та компетенция педагога, которая стоит на пути реализации таких личностных качеств индивида, как самореализация, самопознание, самосовершенствование, саморазвитие и самоопределение [2].

Основным качеством личностно-профессионального развития педагога, по Д.М. Кошману, является процесс саморазвития. Саморазвитие — это пробуждение имеющихся личностных способностей и умений, а также овладение не имеющимися ранее качествами личности [3].

По нашему мнению, акмеологическая компетенция будущего педагога напрямую зависит от его саморазвития. А один из способов развития лидерских качеств педагога — акмеологическая компетенция.

Основная часть

Современное направление образования требует от будущего учителя быть профессионально-компетентным в соответствии с требованиями времени и общества, иметь навыки лидера-педагога, что включает в себя умение мотивировать, планировать, организовывать свою профессиональную деятельность [4].

Лидерство является одним из важнейших вопросов в межличностных отношениях. Это вид управленческой деятельности, направленный на ориентирование людей к достижению общей цели. Лидер — это организатор и инициатор в коллективных вопросах, член коллектива, участники которого признают его уникальным и который способен вести за собой людей и удовлетворять их потребности. Лидер может влиять на группу людей и направлять их к достижению цели.

В.А. Ильин в «Психологии лидерства» объединяет такие понятия как «профессионализм деятельности» и «профессионализм личности». Эти два понятия можно отнести к компетенциям, которые играют важную роль в личностном развитии профессионала.

Профессионализм деятельности — совокупность характерных черт педагога, отражающих высокие профессиональные навыки и умения. Профессионализм личности — личностные качества педагога, направленные на развитие педагога.

Степень личностного развития профессионала, по В.А. Ильину, определяется понятием «лидерство». Он подчеркивает психолого-акмеологические компетенции лидера, такие как интеллект, мышление, стремление к знаниям и развитию своих способностей, творческие способности, самоуверенность, целеустремленность, инициативность, трудолюбие, уровень коммуникативных навыков и др. [5].

Из идей просветителей-педагогов (А. Кунанбаев, С. Торайгыров, А. Байтурсинов, М. Дулатов, М. Жумабаев, Ш. Есмуханбетулы, Ш.Е. Альжанов) можно увидеть, насколько важно развивать профессиональное лидерство будущих учителей. Выполнение профессиональных обязанностей, по их мнению, основывается на человеческих ценностях.

Приведем определение лидерским качествам. Под лидерскими качествами мы понимаем качества личности, которые помогают ему воздействовать на человека или группу людей и достигать поставленных перед собой целей.

К лидерским качествам педагога можно отнести творческое решение задачи, готовность изменяться в соответствии с новыми правилами педагогической деятельности, организаторские способности, высокий интеллект, отличное знание своего предмета, правильная постановка цели, высокая мотивация в профессиональной деятельности, морально-психологическая готовность работать в коллективе и т.д. [6].

Для развития лидерских качеств будущих педагогов, по мнению ученых (А.К. Рысбаева, К.К. Шалгинбаева, Г.Б. Кертаева, Т.С. Сламбекова), необходимо обладать такими человеческими качествами, как мораль, долг, честность, рассудительность, трудолюбие, терпение, ум и др. В современном обществе воспитание лидера зависит от формирования общечеловеческих ценностей будущих учителей в условиях педагогического процесса.

Одним словом, выявление педагогических предпосылок развития важных профессиональных лидерских качеств будущих учителей позволит студентам приобретать высокий уровень профессиональных знаний, навыков и умений в высшей школе, теоретически и методически эффективно решать вопросы успешной реализации своего педагогического потенциала на практике. В связи с этим педагогические предпосылки развития лидерских качеств будущих учителей позволяют сформулировать необходимость изучения научных теорий и методических подходов к лидерству и лидерским качествам.

В зарубежной практике лидерских исследований выделяются следующие: теория личности, методы поведения и манеры, ситуационная теория лидерства. Теория личности характеризуется принципом личностных качеств (Р. Стогдилл). Согласно этой теории, лидером может быть ни кто угодно, а человек, обладающий определенным набором личных качеств (инициативность, ум, трудолюбие, активность, уверенность, ответственность, красноречие). Согласно подходу характера и методов поведения эффективность организованных действий определяется не только личностными

качествами лидера, но и его стилем поведения по отношению к другому человеку. Своим авторитетом лидер влияет на поведение и стиль общения окружающих.

Теория ситуации описывает лидерство как результат обстоятельств. В группе существует человек, который отличается каким-либо качеством в решении разных ситуаций, это руководитель, то есть по этой теории качество лидера рассматривается относительно. С педагогической точки зрения ситуация — целенаправленное, организованное сочетание условий, в котором параллельно присутствуют положительное, эмоциональное, психологическое впечатление и психологический комфорт. Различные ситуации управления требуют использования разнообразных навыков. Следовательно, лидерство становится результатом содействия личных и ситуативных факторов [7].

Организация процесса развития лидерских качеств — сложный процесс, который должен осуществляться в значительной степени естественным образом. Формирование лидера — это процесс и результат развития внутренней психологической и организационной структуры человека. При этом лидер должен быть готов к действиям в команде и с ее членами. Педагоги должны взаимодействовать со студентами таким образом, чтобы привить им желание стать лидером. На сегодня личностное образование стало идеологией нашего государства. Развитие лидерских качеств будущих педагогов на основе формирования их нравственных качеств гарантирует их ответственность в выполнении профессиональных задач.

И.Б. Бичева и О.М. Филатова считают, что основополагающими качествами лидера являются ответственность и самостоятельность. Самостоятельность личности является обобщенным свойством, в котором проявляются такие качественные характеристики, как инициативность, критичность, адекватная самооценка, чувство личной ответственности за свою деятельность и поведение. Самостоятельной личностью становится, когда проявляет способность к осознанному выбору, демонстрирует ответственность за принятие решений и самоконтроль в деятельности. В данном контексте самостоятельность характеризует потребность личности достигнуть необходимого качества своей жизнедеятельности в конкретных условиях посредством формирования представлений о себе как целеустремленной непрерывно развивающейся личности и самоопределяющемся профессионале, способном преодолевать стереотипы, осваивать и реализовывать инновационные способы профессиональной деятельности.

Ответственность отражает зависимость ценностных ориентаций, намерений, оценок личности и способов принятия решений для достижения конкретных результатов. Именно в ответственности выражается степень зрелости личности, ее способность к саморегуляции и самодетерминации. Готовность отвечать за свои поступки и принятые обстоятельства становится для будущего педагога важнейшим фактором развития лидерских позиций, поскольку характеризует его как надежного, честного специалиста, действующего на основании нравственных норм с целью достижения благополучного состояния, прежде всего, для своего окружения (воспитанников, их родителей, коллег) [8].

Результаты исследования

Таким образом, мы видим, что акмеологическая компетенция и лидерские качества личности строятся на одних и тех же категориях, как самостоятельность и ответственность. Проявление самостоятельности необходимо и при формировании акмеологической компетенции, так как путь к развитию и совершенствованию личности включает в себя множество самопроцессов (самосовершенствование, саморазвитие, самореализация, самообразование, самоконтроль и др.), а умение решать те или иные задачи в профессиональной и личной жизнедеятельности и нести за них ответственность является одной из главных позиций при формировании акмеологической компетенции. Для успешной реализации ответственности и самостоятельности личности в профессиональной деятельности невозможно обойтись без ее мотивации. Наличие мотивации позволяет использовать данные качества для достижения поставленных целей.

Мотивированность на саморазвитие и самоизменение, а также самокритичное отношение к своему внутреннему миру являются признаками акмеологических способностей человека. На пути формирования акмеологической компетенции особое значение занимает данная категория личности. По нашему мнению, данная категория является точкой включения всех самопроцессов, обеспечивающих личностно-профессиональный рост будущего педагога.

Мотивация к саморазвитию личности подразделяется на продуктивную и непродуктивную. Продуктивная мотивация саморазвития направлена на достижение нравственно-духовных ценностей, а непродуктивная мотивация саморазвития ставит перед собой решение таких задач, как улучшение

уровня своей профессиональной деятельности, и определяется такими понятиями, как «эффективность», «лидерство», «победитель», «успех».

Понятия «эффективность», «лидерство», «победитель», «успех» означают отличнорезультативный результат, а также могут состоять из таких критериев, как творчество, мобильность и постоянное саморазвитие и самосовершенствование. Последний критерий определяет данные понятия необходимыми категориями для формирования акмеологической компетенции будущих педагогов.

По мнению А.А. Деркача и В.Г. Зазыкина, процесс личностно-профессионального роста характеризуется мотивационными изменениями личности, где преобладают общечеловеческие ценности, умения четко планировать и осуществлять запланированное в соответствии с названными ценностями, умения самостоятельно решать трудные задачи, умения правильно оценивать свои достоинства и недостатки. Осуществление процесса личностно-профессионального роста происходит за счет включения названных выше самопроцессов, а именно саморазвития и самореализации и др. Этому следует необходимость сформированности у педагогов акмеологической компетенции [9].

Так как акмеология является наукой, занимающейся проблемой личностного и профессионального роста преподавателей, обратимся к некоторым подходам данной науки. Исследователи в области качества образования, в котором присутствует акмеологический подход, говорят, что качество образования зависит от хорошо поставленной цели, от педагогического процесса, в котором педагог должен не просто обучать, а воспитывать ребенка в лице студента.

Акмеологический подход в формировании личности будущего педагога помогает преодолеть барьер неуверенности в адаптационный период в вузе и в стремлении к самосовершенствованию. Задача акмеологического подхода в формировании личности, готовой постоянно развиваться и раскрывать свои лучшие стороны.

В результате использования акмеологического подхода можно добиться формирования у будущего специалиста профессионально-творческих способностей, а также способностей к саморазвитию, самосовершенствованию и самореализации.

В нашем случае основной задачей акмеологического подхода в контексте трехязычного образования, а именно в обучении языкам является получение наивысшего результата в языковом общении, формирование языковой компетенции на таком уровне, чтобы коммуникация была эффективной. Для осуществления данной задачи преподавателям иностранного языка необходимо прибегнуть к обучению языку на новом уровне, которым может обеспечить акмелингвистика.

Под акмелингвистикой понимается раздел научной и практической деятельности, которая рассматривает и использует закономерности, факторы и механизмы развития и саморазвития взрослого обучающегося в целях достижения им наиболее высоких результатов в обучении иностранному языку. Другими словами, язык в данном случае рассматривается способом достижения личного акме. Таким образом, акмелингвистика — это наука, разрабатывающая новые подходы и методы к освоению иностранных языков.

По мнению, Е.Е. Русиновой, выведение языковой личности на новый уровень возможно при помощи интегративной технологии. В процессе работы с интегративной технологией основная роль отводится педагогу, который организует весь учебный процесс. В этой сфере он должен хорошо владеть возможностями программированного обучения. Это также говорит нам о том, что развитие интегративной технологии требует от педагога соответствующей подготовки [10].

Акмеологический подход в формировании языковых компетенций будущих педагогов раскрывает в них мотивированность к самосовершенствованию, самореализации в условиях трехязычного образования.

Заключение

В целом, по нашему мнению, педагог, обладающий акмеологической компетенцией, является лидером, так как мотивация и самопроцессы, которые будут хорошо работать у такого педагога, приводят его к лидерству. Основным самопроцессом мы выделили процесс саморазвития. Для включения саморазвития личности необходимо наличие мотивации. В связи с этим является важным внутренняя психологическая подготовленность личности, благодаря которой педагог сможет раскрыть свои личностные возможности и достичь высоких результатов в профессиональной деятельности.

Для развития лидерских качеств нужно работать над собой, мотивировать себя на успех и уметь изменяться в соответствии с каждым нововведением в образовательном пространстве. Стремление педагога на раскрытие своих личностных качеств формирует его акмеологическую компетенцию.

В свою очередь, акмеологическая компетенция, как мы подразумеваем, станет фактором в развитии лидерских качеств педагога.

Таким образом, чтобы развить лидерские качества педагога, необходимо сначала сформировать акмеологическую компетенцию, которая предполагает владение педагога способностями к личностно-профессиональному росту и умение использовать их в намеченных целях.

Список литературы

- 1 Салимуллина Е.В. Лидерские качества учителя как фактор успешной профессиональной деятельности / Е.В. Салимуллина // Современные исследования социальных проблем. — 2017. — Т. 8, № 2–2. — С. 198–202.
- 2 Абдалина Л.В. Акмеологическая компетенция преподавателя колледжа: структура и содержание/ Л.В. Абдалина, Н.А. Филонова // Вестн. ТГУ. — 2009. — Вып. 2 (70). — С. 249–251.
- 3 Кошман Д.М. Научно-методические основы акмеологической компетентности будущего учителя: практическое руководство / Д.М. Кошман. — Гомель: Изд-во ГГУ им. Ф. Скорины, 2017. — 47 с.
- 4 Жуина Д.В. Акмеологический центр в образовательном пространстве вуза /Д.В. Жуина // Высшее образование в России. — 2013. — № 4. — С. 81–86.
- 5 Ильин В.А. Психология лидерства: учеб. для бакалавриата и магистратуры/ В.А. Ильин. — М.: Юрайт, 2015. — 311 с.
- 6 Ануфриенко Л.В. Развитие лидерских качеств у студентов на основе педагогической модели /Л.В. Ануфриенко // Современные технологии в образовании: материалы Междунар. науч.-практ. конф. — БНТУ, 2016. — С. 3–7.
- 7 Алимбекова А.А. Болашақ педагогтардың лидерлік сапаларын дамыту: моногр. / А.А. Алимбекова. — Алматы, 2019. — 222 б.
- 8 Бичева И.Б. Формирование педагога – лидера в образовательном процессе вуза / И.Б. Бичева, О.М. Филатова // Вестн. Минин. ун-та. — 2017. — № 3. — С. 1–12.
- 9 Деркач А.А. Акмеология: учеб. пос./А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. — М.: РАГС, 2006. — 256 с.
- 10 Русинова Е.Е. Акмеологический подход к формированию языковых компетенций обучающихся в системе непрерывного образования / Е.Е. Русинова //Акмеология. — 2009. — № 4. — С. 53–58.

Г.Б. Саржанова, Д.К. Джолданова, Е.А. Утеубаева

Акмеологиялық құзыреттілік — болашақ мұғалімнің көшбасшылық қасиеттерін дамыту факторы ретінде

Мақалада «акмеологиялық құзыреттілік» тұжырымдамасы болашақ мұғалімнің лидерлік қасиеттерін дамыту факторы ретінде қарастырылды. «Акмеологиялық құзыреттілік», «лидерлік», «лидер», «лидерлік қасиеттер» ұғымдарының анықтамалары берілген. Мұғалімнің лидерлігін және лидерлік қасиеттерін дамыту мәселесі бойынша ғалымдардың теориялары келтірілген. Сонымен қатар, мұғалімнің лидерлік сапасын дамытуда акмеологиялық құзыреттілікті қалыптастырудың рөлі де атап өтілген. Атап айтқанда, мұғалімнің лидерлік қасиеттерін дамытуда қажет болатын жеке қасиеттерін қалыптастыру мен дамытуда акмеологиялық тәсілді қолдану ұсынылған. Авторлардың пікірі бойынша, акмеологиялық құзыреттілік пен лидерлік қасиеттер мұғалімде жауапкершілік, дербестік, мәселелерді шығармашылықпен шеше білу, бастама көтеру, алдына мақсат қоя білу, белсенді болу, сәттілікке өзін-өзі ынталандыру, дамыту, тану, жетілдіру, тәрбиелеу және т.б. мотивациялар сияқты бірдей тұлғаның қасиеттері негізінде қалыптасады. Тұлғаның кейбір аспектілерін дамытудағы ең маңызды сапа — адамның ішкі психологиялық аспектілерін ашу. Осыған сүйене отырып, авторлар акмеологиялық құзыреттілікті қалыптастыра отырып, мұғалім өзінің жақсы жақтарын көрсете алады және алға қойған мақсаттарына жетеді, олардың арасында оның лидерлік сапаларын дамытуда жатыр деген қорытындыға келген.

Кілт сөздер: акмеологиялық құзыреттілік, лидер, лидерлік, лидерлік сапалар, акмеологиялық тәсіл, акмелингвистика, өзін-өзі дамыту, ынталандыру.

G.B. Sarzhanova, D.K. Dzholdanova, E.A. Uteubaeva

Acmeological competence as a factor of a future teacher's leadership development

This article presents the concept “acmeological competence” as a factor of a future teacher leadership development. Definitions of concepts “acmeological competence”, “leadership development”, “leader”, “leadership” are given as well. The theory on a teacher's leadership and leadership development are given. The

acmeological competence formation in the teacher's leadership development has been noted as well. The article recommends using the acmeological approach in the formation and development of the teacher's personality, which will be necessary in his leadership development. According to the authors' viewpoint, acmeological competence and leadership are developed on the basis of such personal qualities as responsibility, independence, the ability to solve problems creatively, initiative, the ability to set one's goals, taking an active part, success-motivation, self-motivation, self-knowledge, self-improvement, self-education, etc. The most important quality in the development of certain aspects of personality is to reveal internal psychology of a person. Hence, the authors come to the conclusion that having formed acmeological competence, the teacher will be able to be on their best and achieve goals, among which there is also leadership development.

Keywords: acmeological competence, leader, leadership, leadership development, acmeological approach, acmelinguistics, self-development, motivation.

References

- 1 Salimullina, E.V. (2017). Liderskie kachestva uchitel'ia kak faktor uspekhnoi professionalnoi deiatel'nosti [Leadership qualities of a teacher as a factor of successful professional activity]. *Sovremennye issledovaniia sotsialnykh problem*, 8, 2-2, 198-202 [in Russian].
- 2 Abdalina, L.V. (2009). Akmeologicheskaiia kompetentsiia prepodavatel'ia kolledzha: struktura i sodержanie [Acmeological competence of a college teacher: structure and content]. *Vestnik THU*, 2 (70), 249-251 [in Russian].
- 3 Koshman, D.M. (2017). Nauchno-metodicheskie osnovy akmeologicheskoi kompetentnosti budushchego uchitel'ia: prakticheskoe rukovodstvo [Scientific and methodological foundations of the future teacher's acmeological competence: a practical guide]. *Gomel: Izdatel'stvo Gomelskogo gosudarstvennogo universiteta imeni F. Skoriny* [in Russian].
- 4 Zhuina, D.V. (2013). Akmeologicheskii tsentr v obrazovatel'nom prostranstve vuza [Acmeological Center in the educational space of the university]. *Vyshee obrazovanie v Rossii*, 4, 81-86 [in Russian].
- 5 Ilin, V.A. (2015). *Psikhologiya liderstva [Leadership Psychology]*. Moscow: Yurait [in Russian].
- 6 Anufrienko, L.V. (2016). Razvitiie liderskikh kachestv u studentov na osnove pedagogicheskoi modeli [Development of students' leadership skills based on the pedagogical model]. *Sovremennye tekhnologii v obrazovanii: materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, BNTU*, 3-7 [in Russian].
- 7 Alimbekova, A.A. (2019). *Bolashaq pedagogtardyn liderlik sapalaryn damytu [Development of leadership qualities of future teachers]*. Almaty [in Kazakh].
- 8 Bicheva, I.B., & Filatova, O.M. (2017). Formirovanie pedagoga – lidera v obrazovatel'nom protsesse vuza [Formation of the teacher-leader in the educational process of the university]. *Vestnik Mininskogo universiteta*, 3, 1-12 [in Russian].
- 9 Derkach, A.A., & Zazykin, V.G. (2006). *Akmeologiya [Acmeology]*. Moscow: RAHS [in Russian].
- 10 Rusinova, E.E. (2009). Akmeologicheskii podkhod k formirovaniuu yazykovykh kompetentsii obuchaemykh v sisteme nepreryvnogo obrazovaniia [Acmeological approach to the formation of language competencies of students in the system of continuing education]. *Akmeologiya*, 4, 53-58 [in Russian].

N.N. Khanina¹, I.V. Li²¹*Zhetysay University of the name of I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan*²*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan**(Corresponding author's E-mail: khanina-nadezhda@mail.ru)*

Senior preschool children's speech development through dialogue with peers

The article is devoted to the relevant problem of speech development, specifically its dialogic component. The development of coherent dialogic speech as a means of forming communication skills plays an important role in the process of preschoolers' speech development. As a form of speech interaction with other people, dialogue requires special social and speech skills from the child, the development of which occurs gradually. Dialogue for a child is the first school of mastering speech, the school of communication; it is, in fact, the base of personal development. Through dialogue children learn the grammar of their native language, its vocabulary, phonetics, and draw useful information. The topic is relevant, since the development of dialogue in preschool childhood affects the formation of speech and communicative abilities, which are one of the aspects of individual success in modern society. The article focuses on the cooperative type of activities that are particularly important for the development of dialogic speech, primarily in which children jointly create a subject-game environment, come up with a theme and develop a plot, role-play dialogues and in the course of them enter into a variety of real relationships. The program that includes a set of didactic games for older preschoolers and is aimed at improving the level of dialogic communication skills is proposed. An experiment was conducted and described in which a set of didactic games was tested. The experiment showed growth in the skills of dialogic speech.

Keywords: dialogue, speech, communication, communication skills, didactic games, speech development, senior preschool age, dialogic communication.

Introduction

Speech is the most important creative mental function of a person, the area of manifestation of the inherent ability of all people to learn, self-organize, self-develop, build their personality and inner world through dialogue with other people. A person improves his speech all his life, mastering the language skills. Each age stage brings something new to speech development. The most important stages in the mastery of speech accounts for childhood are its preschool and school periods.

Dialogue with a peer is a field of cooperation pedagogy, pedagogy of self-development. Direct instructions, educational motivation, and strict regulations are inappropriate here. And yet, as studies show (L.S. Vygotsky [1], L.P. Yakubinsky [2], D.B. Elkonin [3], M.M. Bakhtin [4]), dialogue with a peer should be taught, as well as language games verbal creativity.

Even Vygotsky [1] noted the fact that it is on the basis of dialogue (the primary form of speech) a monologue is formed — the highest form of speech that developed historically later than dialogue. It is obvious that dialogue is born because of a person's need for communication.

The characterization of dialogic speech is given in a number of works: L.P. Yakubinsky "O dialogicheskoi rechi (On dialogic speech)" [2]; T.G. Vinokur "O nekotorykh sintaksicheskikh osobennostyah dialogicheskoi rechi (On some syntactic features of dialogic speech)" [5]. Thus, T.G. Vinokur defines dialogue from the point of view of the language specifics: "...a dialogue can be defined as a special, functional and stylistic form of speech communication, which is characterized by the presence of two or more participants exchanging speech; a more or less rapid pace of speech, when each component of it is a reply; comparative brevity of replies; conciseness and ellipticity of constructions within replicas". The authors conducted experimental studies in preschool institutions and found that children have difficulty in communication with peers. The authors developed scenarios and implemented them in the practice of developing dialogic communication in preschool institutions. As the main form of training, they used games-classes.

In the work on the theory and methodology of preschool childrens' speech development by A. Arushanova [6] it is said that the formation of dialogic speech is realized in the process of conversations between the teacher and children in everyday communication and in the form of specially prepared conversations. The method of conducting a conversation with children is described in the works of E.I. Tikheeva [7]

and E.A. Flerina [8]. The classification of conversations, their target setting and the method of conducting them were developed by E.A. Flerina.

Based on the data of the above studies, there is a need for a complex approach to the formation of dialogic speech and the unacceptability of reducing the tasks of teaching dialogue only to the question-answer form development. In the practice of preschool institutions we observe the opposite trends. Nowadays, the problem of speech communication in the context of organized learning has not been sufficiently studied, there is no classification of games for the development of dialogue, joint games.

This topic is relevant in this regard, since the development of dialogue in preschool childhood affects the formation of speech and communicative abilities. Specifically, the communicative abilities are one of the aspects of the successful presence of the individual in contemporary society.

The aim of our research is to study the features of the development dialogic form of speech by senior preschool age children and to develop a pedagogical program for the creation of the dialogic form of speech.

Objectives of the study:

1. To identify the level of dialogic speech formation of 5–6 years old children on the basis of psychological and pedagogical research on the problem.
2. To develop a pedagogical program, that includes the content and methodology of language games and exercises aimed at developing the dialogue of older preschool children.

Based on the research carried out under the leadership of F.A. Sokhin [9] and O.S. Ushakova [10] and such scientists as L.G. Shadrina, A.A. Smaga, A.I. Lavrentiev, G.I. Nikolaichuk, L.A. Kolunov, we determined that cooperative activities are especially important for the development of dialogic speech, primarily creative story-role-playing games, in which children jointly create a subject-playing environment, invent a theme and develop a plot, play role-playing dialogues and, in the course of them, enter into a variety of real relationships.

Games and exercises for the development of preschool children dialogic speech were developed by O.S. Ushakova and E.M. Strunina [11]. We consider the development of creative games as an indicator of children's communicative competence.

Materials and Methods

Our main research methods were:

- study and analysis of psychological, pedagogical and special literature on the topic of research;
- analysis of the content of various didactic materials;
- monitoring the activities of children in the classroom and in everyday life;
- the pedagogical experiment designed to foster speech development through the dialogue of preschool children.

In order to identify the level of 5–6 year old children dialogic speech formation an ascertaining experiment was conducted. We used a modified test by M. Lisina, which allows us to identify first of all the level of formation of the motivational sphere, that is, to determine what the main activity of children is aimed at: playing, reading or talking. This allows to find out the main object of the child's attention, which helps to identify the level of their speech activity.

The basis of these methods is a set of tasks and exercises, as well as games and conversations aimed at identifying:

- the child's desire to communicate and make contact;
- ability to make contact;
- ability to navigate the social situation;
- self-sufficiency, and so on.

For the control experiment two groups were allocated: experimental — senior group “A” of kindergarten #42. The group consisted of 25 children, which possessed the normal psychological climate. And the control group — senior group “B” with 25 children. The training was conducted in 2019–2020. In the control group the training was based on the traditional method of speech development in kindergarten. In the experimental group the training was based on the methodology developed in our study, which includes special tasks, exercises and games for the development of communication skills. At the first stage the method was used, where the child is offered 3 types of activities: play, conversation or reading a book.

Teacher: "Please tell me, would you like to play, read a book together, or talk?" Depending on the choice, children are asked questions. If children cannot make a choice on their own, the adult suggests playing first, then reading, then conversation. The examination is carried out individually in a separate room, each situation approximately lasts for 15 minutes.

After analyzing the data of the first stage we came to the conclusion that in experimental group "A":

- 12 % of children have a high level of development of communication abilities;
- 56 % showed average results;
- 32 % revealed a low level of development of communication abilities.

The control group of children showed the following results:

- 17 % of the surveyed group showed a high level of development of communication skills;
- 54 % showed average results;
- 29 % revealed a low level of development of communication skills.

Summing up the results of our study, we see that in the experimental group 14 out of 25 children have difficulties communicating, and 8 of them will not be able to cope with these difficulties alone, they need qualified help and support. These children have a low level of coherent speech development, they have obstacles in coming into contact with peers, moreover, they have difficulty contacting an adult with a request, and so on. All this indicates an alarming state of speech development in them. The reason for this are often adults, who often do not notice how difficult it is for a child to establish contact with anyone other than family or the immediate environment. The development of communication skills in preschool childhood has a huge impact on the development of dialogue at school age, and therefore on the formation of speech in general.

When organizing the formative experiment, we relied on the position that the classes, during which the method of indirect influence was used, are the most effective. The main task of the formative experiment is to develop the ability of older preschool children to independently choose a way to achieve communication with their peers and adults.

We taught dialogic communication in the form of lessons of activating communication in kindergarten #42 (Taldykorgan city). The communication scenario includes a dialogue between the teacher and children, didactic, mobile, pair games, dramatizations, games-dramatizations, in classes' visual activities. Activities are developed so speech acts in all its various functions, bears the main burden in solving practical and cognitive tasks.

In the proposed scenarios of activating communication a number of tasks are identified that are already traditional for the speech development methodology: enriching and activating the vocabulary, educating the sound culture of speech, forming the grammatical structure of the child's language, and developing coherent speech. To solve them special complex speech classes have been developed, for example, in the works of M.M. Alekseeva, V.I. Yashina [12] and others. During our classes specific language material, game tasks and problem situations were selected in such a way as to activate speech communication between children, their initiative statements, questions, stories from personal experience, involuntary situational speech, the use of non-verbal means of communication, as well as to initiate amateur linguistic experiments and language games. At the same time, we proceeded from the L.S. Vygotsky's [1] point of view about the self-worth of the age stage of preschool childhood. Such a valuable type of activity is the initiative involuntary speech of children, their emotional personal contact, achieved with the help of verbal and non-verbal means (facial expressions, gestures, postures, gaze, objective actions), those are components of communication that develop a dialogue. Thus, those special speech classes that solve the problems of language development are transformed so as to simultaneously solve the obstacle of establishing emotional personal contacts between children. This is achieved by changing the style of the relationship between the teacher and the children, by changing teaching position to a partner one.

The teacher's duty is to form a communicative culture, which includes establishing friendly relations among children, developing their interest in everything that happens, creating an atmosphere of goodwill, mutual respect and trust, compliance and, at the same time, initiative. To achieve this, in our opinion, the organization of work in small groups is most suitable. Working in small groups is less tiring for children, as they are in closer contact with each other. Children in small groups work on the principle of "if you know it, tell another" and "if you know how to do it, teach another". It is also important that small groups form a self-assessment. The child learns to objectively compare their own skill with the skills of peers, to compare their opinion with the opinions of others. That is why at the beginning we offer children paired tasks, that is, tasks that require the participation of two children. In this way we help children to find common language with a

peer in the form of a game, to go with him to “contact”, to be precise. After the children have mastered these techniques, they are offered a complication: games in which it is necessary to divide into small subgroups of 4–6 people.

The dialogue development program consisted of a set of classes, games, and sessions of activating communication.

The organization of the story-role-playing game as a sphere of children's communicative self-activity had a great effect, which assumed their freedom in choosing partners, topics and game actions and allowed a pedagogue to participate only in the role of an equal partner. Dialogic communication developed in a creative game as a result of self-development. The emergence and resolution of contradictions between the means of communication available to children and the requirements for their effectiveness in the game the mechanism of such self-development. The children were passionate about the game, they themselves mastered new means and ways of communication, which they lacked and need. Therefore we observed the development of dialogic communication in the story-role-playing game, which had a developing influence through the creation of a subject-game environment, enriched the children's knowledge about the environment and social relations.

Of particular importance for the development of dialogical communication with peers were verbal didactic games with small subgroups of children (2–3 people). The rules of the game encouraged children to listen and hear the partner, to ask questions if necessary, give instructions, express agreement or disagreement with the partner's game and speech actions, argue the statement, reason, follow the order, respond to the statements of the interlocutor.

During the game “Little Tiger's Birthday”, the goal was: to consolidate the ability to coordinate nouns with adjectives in gender and number as well as speech etiquette skills development. Speech etiquette includes address, introduction, greeting, apology, sympathy, congratulations, gratitude, farewell, and so on. It's also important to form the capability to communicate in a pair, a group of 3–5 people, in a team.

The plot of the game. On the birthday of the Little Tiger Roma, guests came. They congratulate the Tiger, get acquainted with each other, greet guests, make a request. The gifts they brought are not simple, but with a surprise, a mystery. And to get them to the Tiger Roma, a help is needed to solve the riddles. The main rule of the game is that objects and toys appear when the correct answer is found, and children use the rules of speech etiquette. Then the guests made riddles.

The game situation is aimed at mastering the rules, confirming that the child consciously calls the word, focuses on the grammatical form. At the beginning of the game the children found it difficult to explain their answer, politely address the guests, start a conversation, so the teacher came to help, explaining without using grammatical terms, that we would say, for instance, about the locomotive: “Beautiful, big, clockwork”, and about the dandelion – “fragrant, aromatic, yellow”. Further, the children proved the correctness of their answer. At the same time, this contributed to the formation of elements of explanatory speech, children practiced the use of complex sentences and formed communication skills.

The game “Let's Brag” was planned with the aim of teaching children the comparative degree of adjectives, and for the development of the following communication skills: to consolidate the ability to participate in a general conversation, listen carefully to the interlocutor, not to interrupt them, not to be distracted. Special attention was paid to the ability to formulate and ask questions, build an answer in accordance with what they heard, supplement, correct the interlocutor if necessary, compare their point of view with others opinions.

The plot of the game. The children read the folk tale “The Hare-Braggart”. The teacher asked: “Was it really about the giant hare?” “No, the braggart. Today we have two little hares who like to show off. Only one of them succeeded at it, and the other constantly forgets the word, help him”. A dramatization is being played out. During the dramatization children play roles while removing the communicative barriers between each other.

One child-hare says: “I have long ears” and the other: “And I have even... (longer)” the children suggest. “My legs are fast — and I have... (faster) legs”, “the fur coat is soft — and I have...(softer)”. The teacher spoke for the first hare, called the initial form of the word, the second was helped by the children.

During the game “On the roof of Karlsson”, the following tasks were solved: the formation of the genitive case of plural nouns, the ability to answer and ask questions, and to conduct a conversation. The speech material that causes difficulties in children was offered. The main game rule that performs the control action is that items do not appear if they are named incorrectly. The attention of children is drawn to the grammatical correctness of speech, the desire to speak correctly was developed.

Description of the game. On the teacher's desk is Karlsson's room and the fairy-tale character himself. Karlsson turns to the children: "Thank you, friends, for coming to help, my things have disappeared somewhere". The children answer and the object appears; Karlsson is happy and asks to answer his questions. Then the words were suggested: "matches", "chairs", "shoes", "pictures", "candles", "glasses", "spoons", "stockings", "socks". Over the course of the game the children cleaned up Karlsson's room, had a conversation with him, and put things in their places.

One of the methods of developing dialogic speech is conversation. A conversation is an organized discussion between a teacher and the entire group of children, dedicated to one particular issue.

In the conversation the preschool teacher:

1) clarified and organized the children's experience, that is, the ideas and knowledge about people life and nature that children acquired during observations under the guidance of a teacher and in various activities in the family and in kindergarten;

2) trained the children's correct attitude to the environment;

3) taught children to think purposefully and consistently, without getting distracted from the topic of conversation;

4) taught to express thoughts simply and clearly.

In addition, during the conversation the teacher brought up children's steady attention, the ability to listen and understand the speech of others, to restrain the desire to immediately answer a question without waiting for a call, the habit of speaking loudly and clearly enough for everyone to hear.

Methodically, the ratio of adult and child speech in a conversation is important. As observations show, often the speech activity of the teacher prevails over the child's. Sometimes teachers asking a question do not give children the opportunity to concentrate and think, they hurry to answer themselves, starting to talk about what they observed, for example, on an excursion. Children have no choice but to listen passively. The other extreme is to "pull" the correct answers from children at the cost of considerable effort. The effectiveness of the conversation largely depends on the teacher's ability to purposefully lead children, direct children's thoughts and activate speech activity.

Didactic games with a doll, which consisted in playing a small dramatization with the participation of a doll, were effective as method of speech development. Children talk to each other by themselves on behalf of the dolls. This form of conversation corresponds to children's interests and serves as an excellent means of activating children's speech. They follow each other's actions with interest, listen carefully, answer readily, and ask questions themselves. Conducting such classes required prior preparation from the teacher. A script was drawn up where the actors, the order of actions and the approximate speech of the actors are listed.

Pair interaction was also effectively organized in the process of collective speech training. For this purpose tasks with split pictures were used to compose a story based on a series of pictures or on conditional schemes, games with collective drawing of the type "Remember and draw", as well as a game in a circle with a ball "End the sentence".

The program defines in which age groups classes-conversations are held. In relation to the younger preschool age a conversation in the process of gaining experience is used. The conversation is accompanied by viewing toys, pictures.

In the middle preschool age conversations accompanying the acquisition of new knowledge and observations are mainly used, (what objects are made of, our clothes, washing accessories) and excursions (what the postman does). In the older preschool age, all kinds of conversations are held.

According to the same principle, games in which the material was a variety of toys, dishes, furniture, story pictures were built. The teacher chose language tools that were quite accessible to the preschoolers in order to increase the emotionality and imagery of their speech, thereby deepening the perception of the picture and introducing children to the richness of language riches.

Results and Discussion

At the end of the development work a final evaluation was carried out, which allowed us to see how much the level of communicative development through dialogue of older preschool children has changed.

In the control group, there is a smooth growth dynamic:

- high level — 32 % (8 preschoolers);
- average level — 52 % (13 children);
- low level — 16 % (4 children).

Comparative results are shown in Figure 1.

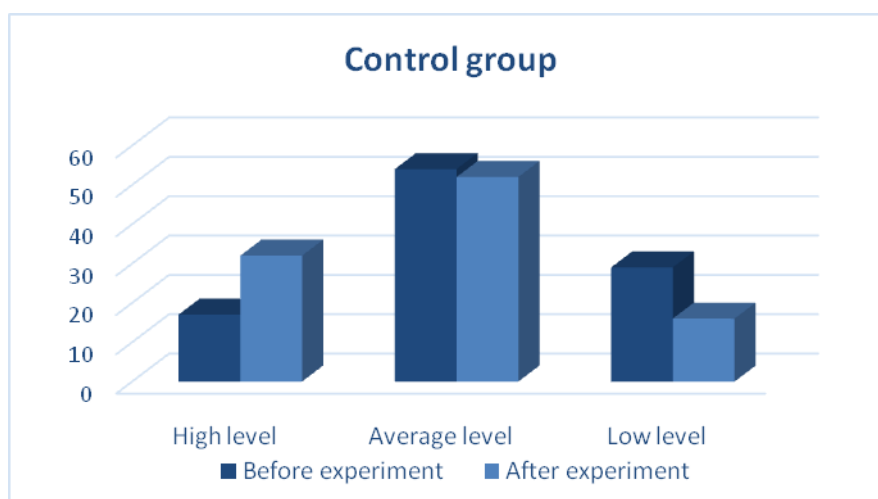

Figure 1. Comparative results of control group

In the experimental group it is necessary to note a significant increase in the number of children who showed a high level of communicative development (it increased from 3 to 10 children — 40 %). The average level was shown by 12 children, which was 48 %. The number of children showing a low level of communicative development also decreased (from 8 to 3 — 12 %).

Comparative results are shown in Figure 2.

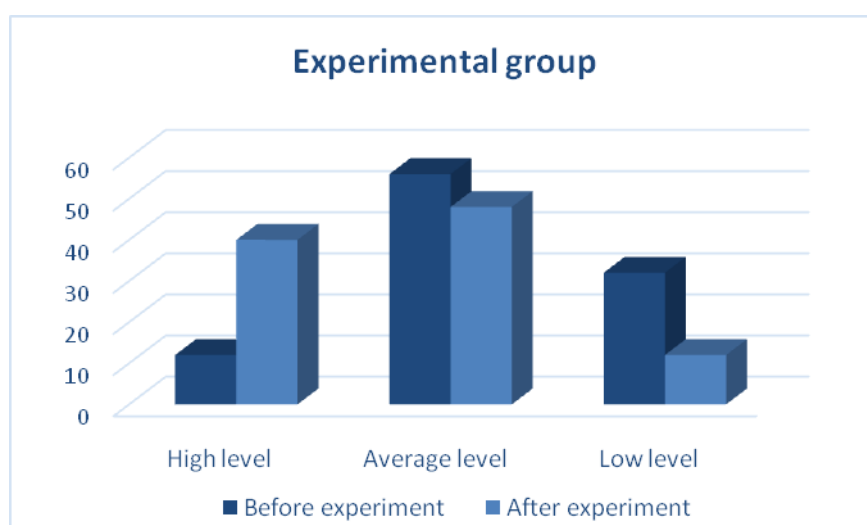

Figure 2. Comparative results of experimental group

After analyzing the data from these tables we came to the conclusion that children who are engaged in the usual program cannot independently overcome the difficulties and obstacles that arise in the way of holding a good conversation and speech development in general. Our programs aim is to help these children. The results of the control experiment confirm positive results.

Conclusions

Based on results of the study we conclude that dialogue will serve the purpose of developing children's speech under the following conditions:

- identification of the causes of the insufficient level of speech development;
- taking into account the age, psychophysiological features of the formation of speech activity of pre-school children;

- psychological and pedagogical readiness of the teacher to organize a dialogue and further teach pre-schoolers to conduct a dialogue;
- taking the role of peers in the speech development of children into account.

The accomplishment of speech exercises organically included in the structure of educational dialogue organization in the classroom in preschool. The purposeful organization of the educational dialogue should include the support of the educator for the communication needs of children and the development of motivation for productive cooperation based on the subjective speech experience of children. The assimilation of the simplest theoretical knowledge of speech is carried out by setting and solving educational tasks under the guidance of a teacher, and then independently, forming the skills and abilities of conducting a culture of dispute, teaching preschoolers to self-reflect.

Taking into account these aspects, we came to the conclusion that it is the experience of dialogical communication with peers and adults in preschool age that later has a huge impact on the formation of the personality in general.

References

- 1 Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. — Т. 2. — Гл. 1. М.: Педагогика, 1982. — С. 10–23.
- 2 Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Язык и его функционирование: избр. работы. — М., 1987. — С.17–59.
- 3 Эльконин Д.Б. Развитие речи в дошкольном возрасте / Д.Б. Эльконин. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1968. — 115 с.
- 4 Бахтин М.М. Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. — М., 1986. — С. 250–269.
- 5 Винокур Т.Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи. Исследования по грамматике русского литературного языка / Т.Г. Винокур. — М.: Изд. АН СССР, 1955. — 154 с.
- 6 Арушанова А. Организация диалогического общения дошкольников со сверстниками / А. Арушанова // Дошкольное воспитание. — 2001. — № 5. — С. 51–61.
- 7 Тихеева Е.И. Развитие речи детей / Е.И. Тихеева. — М.: Просвещение, 1972. — 280 с.
- 8 Флерина Е.А. Разговорная речь в детском саду // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / Сост. М.М. Алексеева / Е.А. Флерина. — М.: Академия, 1999. — 210 с.
- 9 Сохин Ф.А. Развитие речи детей дошкольного возраста: пос. для воспитателя детского сада / Ф.А. Сохин. — М.: Просвещение, 1979. — 223 с.
- 10 Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников: игры, упражнения, конспекты занятий / О.С. Ушакова. — 3-изд., испр. — М.: ТЦ «Сфера», 2014. — 176 с.
- 11 Струнина Е.М. Семантический аспект в развитии речи старших дошкольников / Е.М. Струнина, О.С. Ушакова; под ред. О.С. Ушаковой // Развитие речи и речевого общения дошкольников. — М., 1995. — 21 с.
- 12 Алексеева М.М. Теория и методика развития речи детей: учеб. для студ. учрежд. высш. проф. обр. / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. — М.: Академия, 2013. — 448 с.

Н.Н. Ханина, И.В. Ли

Құрдастарымен диалог арқылы ересек мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту

Мақала бүгінгі таңда сөйлеуді дамытудың өзекті мәселесіне, атап айтқанда оның диалогтық компонентіне арналған. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде үйлесімді диалогтік сөйлеуді дамыту оқушылардың сөйлеу қабілетін дамыту процесінде маңызды рөл атқарады. Басқа адамдармен сөйлесудің өзара әрекеттесу формасы ретінде диалог баладан біртіндеп дамып келе жатқан ерекше әлеуметтік-сөйлеу дағдыларын қажет етеді. Бала үшін диалог — бұл сөйлеуді игерудің алғашқы мектебі, қарым-қатынас мектебі, ол негізінен дамып келе жатқан жеке тұлға. Диалог арқылы балалар ана тілінің грамматикасын, оның сөздігін, фонетикасын үйренеді, пайдалы ақпарат алады. Тақырып өзекті, өйткені мектепке дейінгі балалық шақта диалогты дамыту сөйлеудің қалыптасуына, коммуникативті қабілеттердің қалыптасуына әсер етеді. Атап айтқанда, коммуникативтік қабілеттер қазіргі қоғамда адамның табысты өмір сүруінің аспектілерінің бірі болып табылады. Мақалада кооперативті типтегі диалогтық сөйлеуді дамыту үшін ерекше маңызды іс-шараларға, ең алдымен шығармашылық сюжеттік-рөлдік ойынға баса назар аударылған, онда балалар бірлесіп тақырыптық-ойын ортасын жасайды, тақырыпты ойлап табады және сюжетті дамытады, рөлдік диалогтар ойнайды және олар әртүрлі нақты қатынастарға енеді. Диалогтық қарым-қатынас қабілеттерін арттыруға бағытталған үлкен мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дидактикалық ойындар бағдарламасы

ұсынылған. Эксперимент жүргізілді және сипатталды, онда дидактикалық ойындар кешені сыналды. Экспериментте диалогтік сөйлеу дағдыларының артқаны көрсетілген.

Кілт сөздер: диалог, сөйлеу, коммуникация, қарым-қатынас дағдылары, дидактикалық ойын, сөйлеуді дамыту, мектепке дейінгі жастағы бала, диалогтік қарым-қатынас.

Н.Н. Ханина, И.В. Ли

Развитие речи старших дошкольников через диалог со сверстниками

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме развития речи, а именно ее диалогической составляющей. Развитие связной диалогической речи как средство формирования коммуникативных навыков играет важную роль в процессе речевого развития обучающихся. Как форма речевого взаимодействия с другими людьми, диалог требует от ребенка особых социально-речевых умений, освоение которых происходит постепенно. Диалог для ребенка является первой школой овладения речью, школой общения, он, по существу, является основой развивающейся личности. Через диалог дети усваивают грамматику родного языка, его словарь, фонетику, черпают полезную информацию. Тема является актуальной, так как развитие диалога в дошкольном возрасте влияет на становление речи, формирование коммуникативных способностей, которые являются в современном обществе одним из аспектов успешного существования личности. В статье акцентировано внимание на особенно важных для развития диалогической речи видов деятельности кооперативного типа, прежде всего, в которой дети совместно создают предметно-игровую среду, придумывают тему и развивают сюжет, разыгрывают ролевые диалоги и по ходу их вступают в разнообразные реальные взаимоотношения. Предложена программа, которая включает комплекс дидактических игр для старших дошкольников и направлена на повышение уровня диалогических коммуникативных способностей. Был проведен и описан эксперимент, в котором был апробирован комплекс дидактических игр. Эксперимент показал повышение навыков диалогической речи.

Ключевые слова: диалог, речь, коммуникация, коммуникативные навыки, дидактическая игра, развитие речи, старший дошкольный возраст, диалогическое общение.

References

- 1 Vygotsky, L.S. (1982). *Myshlenie i rech [Thought and language]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 2 Yakubinsky, L.P. (1987). *O dialogicheskoi rechi [On dialogic speech]. Yazyk i ego funkcionirovanie: Izbrannye raboty [Language and its functioning: Selected works]*. Moscow [in Russian].
- 3 Elkonin, D.B. (1968). *Razvitie rechi v doshkolnom vozraste [Speech development in preschool age]*. Moscow: Publ. APN RSFSR [in Russian].
- 4 Bakhtin, M. M. (1986). *Problema rechevykh zhanrov. Estetika slovesnogo tvorchestva [The problem of speech genres. Aesthetics of verbal creativity]*. Moscow [in Russian].
- 5 Vinokur, T.G. (1955). *O nekotorykh sintaksicheskikh osobennostiakh dialogicheskoi rechi [On some syntactic features of dialogic speech]. Issledovaniia po grammatike russkogo literaturnogo yazyka [Research on the grammar of the Russian literary language]*. Moscow: Publ. AN SSSR [in Russian].
- 6 Arushanova, A. (2001). Organizatsiia dialogicheskogo obshcheniia doshkolnikov so sverstnikami [Organization of dialogical communication of preschool children with their peers]. *Doshkolnoe vospitanie — Preschool education*, 5, 51–61 [in Russian].
- 7 Tikheeva, E.I. (1972). *Razvitie rechi detei [Children's speech development]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 8 Flerina, E. A. (1999). *Razgovornaia rech v detskom sadu [Colloquial speech in kindergarten]. Khrestomatiia po teorii i metodike razvitiia rechi detei doshkolnogo vozrasta [Textbook on the theory and methodology of speech development in preschool children]*. M.M. Alekseeva (Ed.). Moscow: Akademiia [in Russian].
- 9 Sokhin, F.A. (1979). *Razvitie rechi detei doshkolnogo vozrasta: posobie dlia vospitatelia detskogo sada [Speech development of preschool children: manual for a preschool teacher]*. F.A. Sokhin (Ed.). Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 10 Ushakova, O.S. (2014). *Razvitie rechi doshkolnikov: igry, uprazhneniia, konspekty zaniatii [Speech development of preschoolers: Games, exercises, lesson notes]*. O.S. Ushakova (Ed.) (3d ed.) Moscow: TTS «Sfera» [in Russian].
- 11 Strunina, E. M., & Ushakova, O.S. (1995). *Semanticheskii aspekt v razvitiu rechi starshikh doshkolnikov [Semantic aspect in the speech development of older preschoolers]. Razvitie rechi i rechevogo obshcheniia doshkolnikov [Development of speech and speech communication of preschool children]*. O.S. Ushakova (Ed.). Moscow [in Russian].
- 12 Alekseeva, M.M., & Yashina V.I. (2013) *Teoriia i metodika razvitiia rechi detei: uchebnik dlia studentov uchrezhdenii vysshego professionalnogo obrazovaniia [Theory and methodology of children's speech development: textbook for students of institutions of higher professional education]*. Moscow: Akademiia [in Russian].

А.Н. Токжигитова*, М.А. Ермаганбетова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: ainura1309@mail.ru)
ORCID 0000-0002-3308-5405¹*

Геймификацияланған бағдарламалық құралдар мен платформаларды талдау

Мақалада оқыту үрдісінде «геймификация» ұғымын нақтылау қажеттілігі және осы ұғымның ерекшеліктері мен принциптерін ескере отырып, геймификацияланған бағдарламалық құралдарға талдау жасалған. Оқытуды геймификациялау мүмкіндігі бар бағдарламалық құралдардың барлық түрлері топтарға бөлінеді: ойын платформалары, білім беру квесттері, оқытуды басқару қызметтері және ойын құрастырушы сайттар. Әр топ аясында шетелдік және отандық білім беру ортасында кең таралған платформалар қарастырылған. Қазіргі білім беру ортасында оқыту сапасын жақсарту үшін цифрлық ойындарды қолдануға деген қызығушылықтың артуы байқалады, бұл мемлекет, қоғам және білім беру талаптары аясында оқу үрдісін геймификациялау мүмкіндігі бар бағдарламалық құралдарды талдау бойынша ұсынылған зерттеудің өзектілігін анықтайды. Коронавирустық пандемия кезінде цифрлық құралдарды пайдалану білім алушылардың өміріндегі күнделікті қажеттілік болып табылды. Геймификацияланған бағдарламалық құралдар білім беру мақсаттарына жетуді жеңілдетеді, көрнекіліктің арқасында геймификация жеке білім алушының мүмкіндіктерін, ойлау түрін, логикалық қабілеттерін көрсетеді. Мақалада бірнеше ойын платформалары мен білім беру квесттері талданды, олардың негізінде болашақта оқыту үрдісінде геймификациялау әдістемесі жетілдірілетін болады. Зерттеу әдістемесі психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және техникалық бағыттағы ақпараттық дереккөздерді зерттеуді, ғылыми қоғамдастық таныған шетелдік және отандық авторлардың цифрлық білім беру ойындарын талдауды талап етеді.

Кілт сөздер: геймификация, оқыту үрдісі, білім беру ортасы, бағдарламалық құралдар, ойын платформалары, білім беру квесттері, цифрлық құралдар, ойын құрастырушы сайттар.

Kipicne

Жаңа Мемлекеттік бағдарламаға сәйкес негізгі міндеттер айқындалды: қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру; жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту; ғылымның ел экономикасына қосар үлесінің артуы. Қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі дамыған цифрлық инфрақұрылым болып табылады. «Сондықтан білім беру ұйымдарында IT-инфрақұрылымды, цифрлық білім беру ресурстарын, ашық онлайн-курстардың желілері мен платформаларын дамыту, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді автоматтандыру қажет», — деп ҚР Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов жаңа Мемлекеттік бағдарламаның негізгі бағыттары туралы баяндамасында атап өтті [1].

Ақпараттық білім беру ортасының қазіргі жағдайы оқу үрдісінде геймификация идеяларын қолданатын қызметтер мен платформалар санының үнемі өсуімен сипатталады.

Геймификация — бұл ойын дизайны мен механикасының элементтерін ойын емес контексте қолдану. Бұл идея көптеген компанияларда қолданушылардың белсенділігін арттыру үшін сәтті қолданылған, алайда зерттеушілер білім беруде студенттердің ынтасы мен белсенділігін арттыру құралы ретінде де қолдануға болатынын атап өткен.

Геймификацияның мәнін неғұрлым толық ашу үшін біз геймификацияны іс жүзінде жиі алмастыратын құбылыстар мен үрдістерді анықтаймыз:

- геймификацияны үш өлшемді виртуалды әлеммен шатастыруға болмайды;
- жұмыс немесе білім беру үшін қолданылатын ойын жаттығулары емес;
- ұшқыштарды, дәрігерлерді, экологтар мен әскери қызметкерлерді оқытуда белсенді қолданылатын тренажерлер емес;
- ойын теориясы емес (ойындардағы оңтайлы стратегияларды зерттейтін қолданбалы математика саласы).

Әдістер мен материалдар

«Геймификация» термині ХХІ ғасырдың басында пайда болды, бірақ бұл тұжырымдаманы әртүрлі қызмет салаларында жаппай қолдану 2010 жылы басталды. Қазіргі уақытта геймификация құбылысын нақтылауға арналған көптеген жұмыстар бар (Л.П. Варенина, И.А. Бахметьева, Р.Н. Яйлаева, Е.В. Соболева, Н.Л. Караваев, М.С. Перевозчикова, Ю.П. Олейник, О.В. Орлова және т.б.). Алайда, осы зерттеулерді талдау барысында біз ғылыми қоғамдастықта бұл терминнің бірыңғай түсіндірмесі аз екенін байқадық.

Л.П. Варенина білім беру саласында ойын технологияларын қолдану мәселесін, ойынның ерекшеліктерін салыстырған. «Геймификация» ұғымы адамның шығармашылық қабілеттерін ашуға және жетістікке жетуге ынталандыруға мүмкіндік беретін үрдіс ретінде қарастырылған [2], И.А. Бахметьева, Р.Н. Яйлаева өз еңбектерінде педагогикалық үрдісте ойын оқу ортасын құру үшін электрондық білім беру ресурстарын пайдалану қажеттілігін атап өтеді [3]. Ал Е.В. Соболева, Н.Л. Караваев, М.С. Перевозчикова әдістемелік және ғылыми зерттеулерді талдау және жалпылау, ойын оқыту технологияларын қолдануды эксперименттік бағалау негізінде оқытушылардың кәсіби дайындығының дидактикалық ерекшеліктерін сипаттау, оқу және сабақтан тыс іс-әрекетте ойын элементтерін құру арқылы анықтаған [4]. Ю.П. Олейник нәтижелерінің маңыздылығы «геймификация» ұғымының мәнін ашудың алғашқы тәсілдерінің бірі болғандығымен анықталады [5]. О.В. Орлованың зерттеулерінде компьютерлік ойындарды оқу үрдісіне енгізу мотивация кезеңін байытып қана қоймай, тапсырмаға деген қызығушылығын, мақсатқа жету ықтималдылығын арттырады [6].

Геймификация сыныптағы кейбір дәстүрлі сабақтар қызықсыз және білім алушылардың назарын аудармайды деген ойдан туындайды. Әлемде болып жатқан коронавирустық пандемия кесірінен елдер қашықтықтан оқыту форматына көшіп, білім алушылар интерактивті медиа және видео ойындармен бірге өсіп келе жатқандай, қазіргі таңда ойындар олардың өмірінің бір бөлігіне айналды.

Шетелдік зерттеушілер Huotari мен Namari-дің пікірі бойынша геймификация — бұл пайдаланушылардың мінез-құлқына әсер етудің қосымша білім беру мақсатымен ойын ойнау кезінде пайда болатын тәжірибе мен ынталандыруды құру үшін жүйелерді, қызметтерді, ұйымдарды және іс-әрекеттерді жобалау әдісі [7]. Ойындар осы іс-шаралар ұсынатын сәттілік пен толқудың арқасында ойыншыларды ынталандыратыны және қызықтыратыны белгілі. Осыған байланысты геймификация осы тәжірибені әртүрлі контексте құруға тырысады. «Бұл әдетте ойын механикасы немесе мақсатты ортадағы басқа ойын құрылымдары арқылы жасалады», – дейді Dichev пен Dicheva өз зерттеулерінде [8].

Соңғы онжылдықта геймификацияны зерттеу білім беру салаларына да әсер етті. Білім беру саласы үнемі дамып келеді, оның ішінде ақпараттық технологиялар саласындағы соңғы жетістіктерді атап өтуге болады. Білім алушылардан терең білім алу үшін табандылық пен құштарлықты талап етеді. Демек, геймификация білім алушылардың оқуын жақсартуда оның әлеуетін зерттейтін білім алушылар үшін үлкен қызығушылық тудырады.

Jonna Koivisto геймификация түрлері мен ойын дизайнының түрлері, әдетте, ойын дизайнын механикаға, динамикаға және эстетикаға бөлетін MDA (Model Driven Architecture) моделі сияқты жалпы тік санаттаудан тыс, қол жеткізу/қоңырау шалу, батыру және әлеуметтік сипаттағы үш негізгі категорияға көлденең жіктеледі деген [9]. Финляндиялық авторлар мен Jenni Majuri, сүңгуірге негізделген ойын дизайны, ең алдымен, ойыншыны немесе пайдаланушыны тарихқа, рөлдік ойынға және аудиовизуалды байлыққа батыруға тырысады деп топшылайды [10]. Әлеуметтік ойын дизайны әдетте бәсекелестік пен ынтымақтастықтың әртүрлі формаларына бағытталған. Соңында, жетістіктерге және қиындықтарға негізделген ойын дизайны қиындықтарды жеңуге, прогреске, марапаттарға және құзыреттілік сезіміне бағыттайды [11]. Жетістіктерге негізделген геймификация аясында ең көп енгізілген ұпайлар, қоңыраулар, көшбасшылар тақталары, деңгейлер мен белгішелер болды. Өзін-өзі анықтау теориясына сәйкес, жетістікке байланысты сипаттамалар мен тиімділіктің тікелей көрсеткіштері ретінде қарастырылатын осы элементтерді қолдану студенттердің ішкі уәждерімен байланысты. Осыған байланысты, бұл элементтер білім алуды барынша арттырып ынталандыру үшін қиындықтарға негізделген геймификацияның негізін құрайды [12, 13].

Геймификацияның тиімділігі туралы жалпы зерттеулер оңтайлы болып табылады, алайда қолдану саласына немесе пайдаланылған геймификациялық стратегияға қарамастан, геймификацияның әсерін неғұрлым бақыланатын эксперименттік зерттеулердің қажеттілігі туралы айта кеткен жөн. Геймификацияның элементтері мақсатты аудиториямен және контекстпен тығыз байланысты. Демек, геймификацияның нәтижелері тақырыпқа және қолдану саласына байланысты өзгереді. Сондықтан зерттеушілер, әдетте, бастапқы әдістердің қажеттілігімен келіседі.

Нәтижелер және оларды талдау

Осылайша, қолданылатын зерттеу әдістерінің құрамына салыстырмалы, жүйелі, логикалық талдаудың теориялық әдістері, практикалық тәжірибені жалпылау кіреді. Бұрын сипатталған геймификация элементтерінің ерекшеліктерін ескере отырып, білім беруді геймификациялауды тек білім беру бейне ойындарын құрумен, онлайн оқытуды қолданумен, компьютерлік ойындар мен тренажерлерді қолданумен алмастырмау керек екенін атап өтеміз. Оқу үрдісін геймификациялау қатысушылары бір-біріне көмектесетін, бір-бірімен бәсекелесетін және бір-бірін ынталандыратын қоғамдастық құруды қамтиды [14]. Мұндай геймификацияланған оқытудың артықшылықтарының бірі — жүйенің білім алу мүмкіндігі, онда қатысушының ойын сәттілігі оның дағдылары мен білімімен анықталады, оны кейіннен нақты әлемге ауыстыруға болады. Геймификация жағдайында жүзеге асырылатын оқу үрдісінің ерекшеліктері білім алушылардың оқу мен танымға деген қызығушылығын арттыру ғана емес, сонымен қатар мақсаттар мен міндеттердің күрделілігін біртіндеп арттыру болып табылады.

Цифрлық әлемде мұндай өсу ұпай, сыйақы алу арқылы мүмкін болады, ал іс жүзінде бұл жаңа дағдылар мен құзыреттерді игеруге үйретеді. Геймификацияланған оқу үрдісін жобалау кезінде оқытушы компьютерлік ойынның негізгі қасиеттерін ескеруі керек: өзара әрекеттесу, динамика, механика және эстетика. Қазіргі уақытта геймификация әдістерін бүкіл әлем бойынша әртүрлі білім беру мекемелері енгізуде [15; 16]. Отандық және шетелдік оқытушылардың тәжірибесін талдау барысында біз көп немесе аз дәрежеде геймификацияның принциптері мен идеясына сәйкес келетін бірнеше компьютерлік қызметтер мен платформаларды бөлдік. Талдау үшін келесі критерийлер қолданылды:

- (i) меңгерудің қарапайымдылығы (пән мұғалімдері, техник-бағдарламашы мамандар емес);
- (ii) пайдаланудың ыңғайлылығы, бірнеше тілді интерфейстің болуы;
- (iii) ақылы/тегін қызмет;
- (iiii) ресурс кімге арналған (қандай мектеп пәндерін қолдануға болады, ойынға қатысушылар);
- (iiiii) офлайн жұмыс істеу мүмкіндігі;
- (iiiii) ұпайлар мен марапаттар жүйесі.

Таңдалған критерийлерді дұрыс қолдану үшін оқытуды геймификациялау мүмкіндігі бар бағдарламалық құралдардың барлық түрлері топтарға бөлінді: ойын құрастырушы сайттар, ойын платформалары, білім беру квесттері, оқытуды басқару қызметтері, дайын онлайн тренажерлер, бағдарламалауды оқытудың ойын құралдары.

<i>Білім беру ортасында жиі кездесетін платформалар</i>			
	Duolingo /www.duolingo.com/	Classcraft /www.classcraft.com/	Education.minecraft /education.minecraft.net/
(i)	Жүйе бейімделгіш, яғни ол оқушыға кері байланыс беру және болашақ сабақтар мен аударма тапсырмаларын оның тілді білу деңгейіне сәйкес жоспарлау үшін әр аяқталған сабақтың, аударманың, тестілеудің және практикалық тапсырмалардың нәтижелерін бақылайды	Тіркелгеннен кейін — таңбаны баптау кезеңі (көрініс, сынып және қабілет). Бастапқы деңгейде сіз тек бір қабілетке ие бола аласыз. Қабілеттерді дамыту үшін жаңа деңгейлерді алу керек	Онлайн-тренажер, оның ашық әлемінде ойыншылар блоктардан қалағанның бәрін жасай алады, сонымен қатар басқа ойыншылармен өзара әрекеттесе алады
(ii)	Орыс тілді интерфейсі бар	Тілдік интерфейстері бар	Оқу материалдарының көпшілігі ағылшын тілінде ұсынылған
(iii)	Тегін, бірақ ақылы деңгейлері де бар	Тегін және ақылы (айына \$12 бастап) тарифтер бар	Мұғалім ресми сайтқа тіркелу үшін Office 365 Education қызметінде есептік жазбаның болуын және уәкілетті орталықтар тізімінен мекеменің (оқу орнының) ресми электрондық поштасының мекенжайын талап етеді
(iiii)	Тілдерді үйренуге арналған тегін веб-сайтты краудсорсингті қолдана отырып, мәтіндерді аударуға арнал	Тірі ойын түрі. Бұл бірлескен қызмет пен коммуникацияның болуын, қызметтің жалпы мәні	Иммерсивті сандық ортадағы шығармашылық, ынтымақтастық және мәселелерді шешуге

	ған ақылы платформамен біріктіреді	мен тәсілін, ойын мотивтерінің иерархиясын, нақты үрдістерге еліктеуді қамтиды	ықпал ететін ойын негізіндегі оқыту платформасы
(iiii)	Интернетті қажет етеді	Ресурсты қолдану Интернет болған жағдайда ғана мүмкін болады	Интернетті қажет етеді
(iiiiii)	Уақытқа негізделген ойын элементтерін қамтиды: тәжірибе ұпайлары сұрақтарға дұрыс жауап берген кезде уақытша бонустар. Қате жауаптар ұпай жоғалтуға, сондай-ақ келесі оқу деңгейіне ауысудың кешіктірілуіне әкеледі	Ойынды мұғалім (шебер) басқарады, сонымен қатар әртүрлі жетістіктер үшін ұпай береді (тапсырмаларды орындау, сұрақтарға жауап беру). Ойында сыйақылар мен жазалау жүйесі қарастырылған	Ойын ережесі қарапайым – ойыншылар үйлер, құлыптар және қалалар салу үшін ресурстар алады. Minecraft-та деңгейдің биіктігінен басқа ешқандай шектеулер жоқ, ойыншылар өздері қалаған нәрсені жасай алады
<i>Білім беру квесттері</i>			
	Quandary /quandarygame.org/	RibbonHero	Scratch /https://scratch.mit.edu/
(i)	Техникалық сипаттамаларға қойылатын талаптар: браузердің болуы, лабиринт құруға арналған Windows операциялық жүйесі. Лабиринтті Интернетте де, ойыншының жергілікті жұмыс орнында да орналастыруға болады. Сондай-ақ, егер лабиринтті жасау үшін операциялық жүйеге қойылатын талап болса, оны пайдалануға ешқандай шектеулер жоқ	Пайдаланушының Office функциялары мен құралдарын қолдануды үйренудегі прогресін бақылау және проблемаларды сәйкесінше реттеу мүмкіндігі	Ойынның қатысушылары тек ойыншылар мен мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар ата-аналар да бола алады. Scratch-ті математика, бағдарламалау, орыс тілі, тарих және бейнелеу өнері сабақтарында (дизайн негіздері) қолдануға болады
(ii)	Көптеген дизайнерлер үшін маңызды минус — орыс тіліндегі интерфейстің болмауы	Орыс тілді интерфейс	Тілдерді таңдау мүмкіндігі (60 тілге аударылған) бар
(iii)	2009 жылдың 1 қыркүйегінен бастап бағдарламалық құрал тегін, ал орнатушы файл ресми сайтта орналасқан	Microsoft Office пакетіне ақысыз орната аласыз	Интерактивті қосымшалар жасауға мүмкіндік беретін ақысыз бағдарламалық өнім
(iiii)	Ортада жұмыс белгілі бір тақырып бойынша интерактивті зерттеу түрінде ұйымдастырылады (мысалы, биология сабағы үшін бұл егін жинау, бақша дақылдарын өсіру үшін күрес болуы мүмкін; химия сабақтарында осы құралмен геймификация ойын түрінде жаңа химикатты ашуға мүмкіндік береді және т.б.)	Пайдаланушыларға жаңа таспа интерфейсінде қолжетімді құралдарды қолдануға үйрету үшін Microsoft Office кеңсе пакетіне ақысыз қондырма. Ойынды орнатқаннан кейін Word, Excel және PowerPoint сияқты кез келген негізгі Office бағдарламасынан оңай бастауға болады	Бастауыш сынып оқушыларын алгоритмдеу және бағдарламалау негіздерімен таныстыруға арналған қарапайым, интуитивті және көрнекі бағдарламалау тілі
(iiiii)	Орнату қажет	https://www.microsoft.com/жүктеу керек	Интернетті қажет етеді
(iiiii)	Дұрыс емес тәжірибе кезінде жарылыс, бағдарламалық жасақтаманы орнатқан кезде компьютерді вируспен жұқтыру, бақшаны арамшөптермен басып алу және т. б. мұндай виртуалды таңдау тізбегінің артықшылығы, бұл бастамаға оралу мүмкіндігі, қайта ойнау құқығы бар	Ойын элементтері төрт бөлімге топтастырылған тапсырмаларды орындау кезінде ұпай жинаудан тұрады: мәтінмен жұмыс, бет дизайны және орналасу, безендіру және жылдам көзілдірік. Алғашқы үш бөлімнің көмегімен әр тапсырма пайдаланушыларды негізгі функциямен таныстыруға арналған және осы функцияны қолдана отырып, құжат үлгісін өңдеуге мүмкіндік береді	Оқушының өз бетінше жаңа технологиялар құруға деген ұмтылысын дамыту, өзін ерекше белгісіз нәрседі сынап көру мүмкіндігі — осы ортаның толық артықшылығы және оны білім беру үрдісінде қолдану практикалық мәселелердің кең спектрін шешуге жан-жақты қарауға мүмкіндік береді

Қорытынды

Оқытуды геймификациялау үшін дидактикалық әлеуеті бар бағдарламалық қызметтер мен платформалардың ауқымы өте кең және алуан түрлі. Біз талдау жасаған құралдар шет елдерде оқытушылар мен білім алушылар арасында ең танымалдылары. Арнайы талдау критерийлерін ескере отырып және геймификация идеясын барынша толық іске асыру үшін қазақстандық білім алушылар үшін өз тілінде жасалған геймификациялық құралдар жоқтығын байқауға болады. Геймификация көбінесе әр білім алушының жеке ерекшеліктеріне байланысты жасалады. Қазақстан аумағында тәжірибеде геймификация әзірге кең тарала қойған жоқ. Негізгі себептері университеттердің әлсіз технологиялық жабдықталуы, нақты алгоритмнің және оны практикалық қолдану бойынша әдістемелік құралдардың болмауы деп түсінеміз. Тағы бір ескеретін жайт, сабақтарда ойын элементтерін қолдану өте қиын, себебі геймификацияланған ойын құру үшін оқытушыдан бірнеше сағатты қажет етеді, алдымен ойын бағдарламалауды, құралдарды, жаңа технологияларды тиімді пайдалану үшін жаңа әдістерді үйрену керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://bilimdinews.kz/>
- 2 Варенина Л.П. Геймификация в образовании // Л.П. Варенина // Историческая и социально-образовательная мысль. — 2014. — Т. 6. — № 6. — Ч. 2. — С. 314–317.
- 3 Бахметьева И.А. Игрофикация в образовании / И.А. Бахметьева, Р.Н. Яйлаева // Pedagogical Sciences / «Colloquium-journal». — 2019. — № 21 (45). — С. 10–12.
- 4 Караваев Н.Л. Анализ программных сервисов и платформ, обладающих потенциалом для геймификации обучения / Н.Л. Караваев, Е.В. Соболева // Науч.-метод. электрон. журн. «Концепт». — 2017. — № 8. — 2017. — С. 14–25.
- 5 Олейник Ю.П. Игрофикация в образовании: к вопросу об определении понятия / Ю.П. Олейник // Современные проблемы науки и образования. — № 3. — 2015. — С. 476.
- 6 Орлова О.В. Геймификация как способ организации обучения / О.В. Орлова, В.Н. Титова // Вестн. Том. гос. пед. ун-та. — 2015. — № 9 (162). — С. 60–64.
- 7 Huotari K. A definition for gamification: anchoring gamification in the service marketing literature / K. Huotari, J. Hamari // Electron. Markets. — 2017. — 27 (1), 21–31.
- 8 Dicheva D. Gamification in education: where are we in 2015? / D.Dicheva, C. Dichev // World Conference on E-Learning (ELEARN 2015). Kona, Hawaii. — 2015. — October 19–22 (pp. 1276–1284).
- 9 Koivisto J. The rise of motivational information systems: a review of gamification research / J.Koivisto, J.Hamari // Int. J. Inf. Manage. — 2019. — 45, 191–210.
- 10 Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From game design elements to gamefulness: Defining «gamification». Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments. — ACM, New York, NY, USA, 2011. — P. 9–15.
- 11 Majuri J., Koivisto J., Hamari J. (2018). Gamification of education and learning: A review of empirical literature. Proceedings of the 2nd International GamiFIN Conference, GamiFIN 2018. CEUR-WS.
- 12 Dichev C., Dicheva D. Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review / C.Dichev, D. Dicheva // International Journal of Educational Technology in Higher Education. — 2017. — 14(9).
- 13 Kasurinen J. Publication trends in gamification: a systematic mapping study / J.Kasurinen, A.Knutas // Comput. Sci. Rev. — 2018. — 27, 33–44.
- 14 Osatuyi B. Systematic Review of Gamification Research in IS Education: A Multi-method Approach /B. Osatuyi, T. Osatuyi, de la R. Rosa // Communications of the Association for Information Systems. — 2018.— 42pp.
- 15 Attali Y. Gamification in assessment: do points affect test performance? / Y.Attali, M.Arieli-Attali // Comput. Educ. 2015. — 83, 57–63.
- 16 Buckley P. Individualising gamification: an investigation of the impact of learning styles and personality traits on the efficacy of gamification using a prediction market / P.Buckley, E.Doyle // Comput. Educ. — 2017. — 106, 43–55.

А.Н. Токжигитова, М.А. Ермаганбетова

Анализ геймифицированных программных средств и платформ

В статье представлен анализ геймифицированных программных средств с учетом необходимости уточнения понятия «геймификация» в учебном процессе, а также особенностей и принципов применения этого понятия. Все виды программных средств с возможностью геймификации обучения делятся на группы: игровые платформы, образовательные квесты, сервисы управления обучением и сайты разработки игр. В рамках каждой группы рассмотрены наиболее распространенные платформы

в зарубежной и отечественной образовательной среде. В современной образовательной среде наблюдается возрастающий интерес к использованию цифровых игр для повышения качества обучения, что определяет актуальность предлагаемого исследования по анализу программных средств, обладающих способностью геймифицировать образовательный процесс в рамках требований государства, общества и образования. Использование цифровых инструментов во время пандемии коронавируса стало повседневной необходимостью в жизни студентов. Геймифицированные программные средства облегчают достижение образовательных целей, благодаря наглядности геймификации отражают возможности, тип мышления, логические способности обучающихся. Авторами проанализировано несколько игровых платформ и образовательных квестов, на основе которых будет дополнительно усовершенствован метод геймификации учебного процесса. Методология исследования требует изучения информационных источников психолого-педагогической, методической и технической направленности, анализа цифровых образовательных игр зарубежных и отечественных авторов, признанных научным сообществом.

Ключевые слова: геймификация, процесс обучения, образовательная среда, программные средства, игровые платформы, образовательные квесты, цифровые инструменты, сайты-разработчики игр.

A.N. Tokzhigitova, M.A. Yermaganbetova

Analysis of gamified software tools and platforms

The article provides an analysis of gamified software tools, taking into account the need to clarify the concept of “gamification” in the educational process and the features and principles of this concept. All types of software tools with the ability to gamify learning are divided into groups: game platforms, educational quests, training management services, and game development sites. Within each group the most common platforms in the foreign and domestic educational environment are considered. In the modern educational environment there is an increased interest in the use of digital games to improve the quality of learning, which determines the relevance of the proposed research on the analysis of software tools with the possibility of gamifying the educational process within the requirements of the state, society and education. The use of digital tools during the coronavirus pandemic has become a daily necessity in the lives of students. Gamified software tools facilitate the achievement of educational goals, thanks to the clarity of gamification reflect the capabilities, type of thinking, logical abilities of an individual student. The article analyzes several game platforms and educational quests, on the basis of which the method of gamification of the learning process will be further improved. The research methodology requires the study of information sources of psychological, pedagogical, methodological and technical orientation, the analysis of digital educational games of foreign and domestic authors recognized by the scientific community.

Keywords: gamification, learning process, educational environment, software tools, game platforms, educational quests, digital tools, game development sites.

References

- 1 Qazaqstan Respublikasynyn bilim berudi zhane gylymdy damytydyn 2020–2025 zhyldarga arnalgan Memlekettik bagdarlamasy [The state program of development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020]. Retrieved from <https://bilimdinews.kz/> [in Kazakh].
- 2 Varenina, L.P. (2014). Geimifikatsiia v obrazovanii [Gamification in education]. *Istoricheskaiia i sotsialno-obrazovatelnaia mysl — Historical and socio-educational thought*, 6, 6, 2, 314–317 [in Russian].
- 3 Bakhmeteva, I.A., & Yailaeva, R.N. (2019). Igrofikatsiia v obrazovanii [Igrophication in education]. *Pedagogical Sciences «Colloquium-journal»*, 21(45), 10–12 [in Russian].
- 4 Karavaev, N.L., & Soboleva, E.V. (2017). Analiz programmnykh servisov i platform, obladaiushch potentsialom dlia geimifikatsii obucheniia [Analysis of software services and platforms related to the potential of gamification training]. *Nauchno-metodicheskii elektronnyi zhurnal «Kontsept» — Scientific and methodological electronic journal “Concept”*, 8, 14–25 [in Russian].
- 5 Oleinik, Yu. P. (2015). Igrofikatsiia v obrazovanii: k voprosu ob opredelenii poniatii [Gamification in education: the question of the definition]. *Sovremennye problemy nauki u obrazovaniia — Modern problems of science and education*, 3, 476 [in Russian].
- 6 Orlova, O.V., & Titova, V.N. (2015). Geimifikatsiia kak sposob organizatsii obucheniia [Gamification as a way of organizing learning]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta — Bulletin of Tomsk state pedagogical University*, 9(162), 60–64 [in Russian].
- 7 Huotari, K., & Hamari, J. (2017). A definition for gamification: anchoring gamification in the service marketing literature. *Electron. Markets* 27 (1), 21–31.
- 8 Dicheva, D., & Dichev, C. (2015). Gamification in education: where are we in 2015? *World Conference on E-Learning (ELEARN 2015)*, Kona, Hawaii, October 19–22 (pp. 1276–1284).
- 9 Koivisto, J., & Hamari, J. (2019). The rise of motivational information systems: areview of gamification research. *Int. J. Inf. Manage*, 45, 191–210.

- 10 Deterding, S., Dixon, D., & Khaled, R., Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining «gamification». *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*. ACM, New York, NY, USA, pp. 9–15.
- 11 Majuri, J., Koivisto, J., & Hamari, J. (2018). Gamification of education and learning: A review of empirical literature. *Proceedings of the 2nd International GamiFIN Conference, GamiFIN 2018*. CEUR-WS.
- 12 Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14(9).
- 13 Kasurinen, J., & Knutas, A. (2018). Publication trends in gamification: a systematic mapping study. *Comput. Sci. Rev.* 27, 33–44.
- 14 Osatuvi, B., Osatuvi, T., & de la Rosa, R. (2018). Systematic Review of Gamification Research in IS Education: A Multi-method Approach. *Communications of the Association for Information Systems*, 42. Retrieved from <https://doi.org/10.17705/1CAIS.04205>.
- 15 Attali, Y., & Arieli-Attali, M. (2015). Gamification in assessment: do points affect test performance? *Comput. Educ.* 83, 57–63.
- 16 Buckley, P., & Doyle, E. (2017). Individualising gamification: an investigation of the impact of learning styles and personality traits on the efficacy of gamification using a prediction market. *Comput. Educ.* 106, 43–55.

А.Р. Рымханова^{1*}, С.К. Абильдина¹, Р.К. Дюсембинова¹, А.А. Рыскулова²

¹Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Казахстан;

²Университет «Болашақ», Кызылорда, Казахстан

(Корреспондирующий автор: E-mail: ainagul_rymhanova@mail.ru)

Scopus Authors ID: 157193953755, 256128026400

ORCID iD: 10000-0003-3177-4810, 20000-0002-8324-8444

Волонтерская деятельность студенческой молодежи как средство формирования личностных и профессиональных качеств у будущих специалистов

Статья посвящена исследованию нормативно-правовых основ, передового опыта волонтерской деятельности в Республике Казахстан и Республике Беларусь посредством обзора и анализа имеющейся научно-методической литературы и официальных данных обеих стран, также непосредственным посещением волонтерских центров при Белорусском государственном педагогическом университете им. М. Танка. Исследование было направлено на выявление организационно-методических проблем волонтерства в отношении лиц с особыми потребностями, в том числе взрослых и детей с различными особенностями развития и состояния здоровья. В Казахстане со стороны государства оказывается полная поддержка волонтерскому движению и развитию гражданских инициатив, однако это больше носит социальный характер, что указывает на необходимость рассмотрения волонтерства как средства формирования не только личностных, но и профессиональных качеств у будущих педагогов. Это позволяет не только инициировать волонтерское движение в социальной сфере, но и выстроить систему подготовки волонтеров в условиях высшей и средней профессиональной подготовки. Авторами приведен опыт применения волонтерской практики в профессиональной подготовке педагогов в Республике Беларусь, который позволяет решить данный вопрос посредством создания волонтерской сети в вузе, внедрением волонтерской практики как одного из видов практики и спецкурсов у студентов, которые формируют компетенции, необходимые в работе с разными категориями детей, способствуют пониманию сути волонтерской деятельности как неотъемлемой части педагогической работы. На основании анализа официальных данных и научной литературы авторы выделяют основные проблемы, такие как необходимость системного подхода в подготовке волонтеров на уровне вуза и колледжей; разработка и реализация образовательных программ краткосрочных курсов; а также научно-методических основ волонтерской деятельности в рамках инклюзии. Соответственно, авторами предложены пути их решения: разработка концепции и модели волонтерского движения студентов в рамках инклюзивного образования; организация и внедрение элективного курса для студентов; координация и методическое обеспечение существующей сети волонтерства; создание волонтерских клубов, школ, центров во всех образовательных, социальных и других организациях. Передовой опыт дружественных стран и системные шаги повсеместного внедрения и развития волонтерского движения среди студенческой молодежи позволят осуществить подготовку педагогических кадров, способных к конкуренции в рынке труда, готовых работать в меняющихся условиях современного образовательного и социального пространства.

Ключевые слова: волонтерство, инклюзия, подготовка к волонтерству, духовно-нравственное воспитание, студенческая молодежь, опыт волонтерства, волонтерские организации.

Введение

Под волонтером понимают человека, который добровольно предоставляет свои услуги не из каких-либо материальных или финансовых побуждений и не по социальным, экономическим или политическим мотивам, а по убеждению, что его деятельность принесет пользу человеку, обществу. Волонтерство — это неоплачиваемая, сознательная, добровольная деятельность на благо других. А также возможный способ организации молодежи вокруг решения важной государственной задачи [1].

Добровольческий труд играет огромную и все возрастающую роль во всем мире. Его весомый социальный и экономический вклад в развитие государств был подтвержден и в ходе исследования некоммерческого сектора 22 стран, среди которых страны Западной Европы, а также Австралия, США, Израиль, Япония, государства Центральной и Восточной Европы, Латинской Америки. Исследователи отмечают, что в настоящее время в мире происходит «глобальная общественная революция», заключающаяся во «взрыве» организованной частной добровольческой деятельности [2].

В научных трудах волонтерство исследуется с разных точек зрения: есть психологические, экономические, социальные, философские и педагогические аспекты, которые позволяют определять суть волонтерства и его пользу для общества и государства в целом. По мнению исследователей, волонтерство — интегральный и разносторонний феномен, изучение которого ведется в рамках нескольких наук.

Например, философские основы волонтерства освещены в работах Аристотеля, И. Канта, Г. Гегеля, Ф. Ницше, Б. Спинозы и других. Ряд педагогических исследований направлен на изучение условий, способных обеспечить достижение воспитательного эффекта в ходе общественно-полезной деятельности молодежных объединений различных структур и направленности.

Однако, несмотря на существенный интерес ученых и значительность полученных результатов, собственно, научно-методическая обеспеченность деятельности волонтерского движения не рассматривалась. До настоящего времени необходимость принципиального обновления и совершенствования его структуры и содержания не исследованы. Имеющаяся в настоящее время статистическая информация о занятости добровольцев имеет системный характер только в последние годы и трудно проводить качественное сравнение показателей по Республике Казахстан, а также достоверно оценить их трудовой потенциал, вклад в развитие общества, социальной сферы и экономики.

Таким образом, анализ практики показывает, что процесс волонтерской деятельности больше носит характер помощи в социальном плане. Мы не обнаружили ее в контексте профессионального образования будущих педагогов с присущей методологической основой, соответственно можно полагать, что студенческая молодежь приступает к волонтерству спонтанно, не имея методического направления работы с лицами с особыми потребностями.

Методы и материалы

На основании анализа изученной литературы и официальных сведений возникает необходимость более глубокого изучения мирового опыта, определения педагогических условий формирования готовности к волонтерству и разработки научно-методических основ волонтерского движения среди студенческой молодежи.

На данном этапе исследования нами изучены опыты волонтерской деятельности Республики Казахстан и Республики Беларусь посредством обзора и анализа имеющейся научно-методической литературы и официальных данных обеих стран, также непосредственным посещением волонтерских центров и клубов при Белорусском государственном педагогическом университете им. М. Танка. Исследование было направлено на выявление организационно-методических проблем волонтерства в отношении лиц с особыми потребностями, в том числе взрослых и детей с различными особенностями развития и состояния здоровья.

В последнее время, в связи с актуальностью тенденции гуманизации общества, активизирована работа с лицами, имеющими ограниченные возможности жизнедеятельности. Среди населения стало необходимо реализовать свой гуманный потенциал относительно лиц, нуждающихся в добровольческой поддержке, содействуя их полноценному включению в общественную жизнь, получения образования и трудоустройству. Такие явления также детерминированы развитием инклюзивного образования и инклюзивности общества в целом.

Результаты и их обсуждение

Сегодня волонтерство в Казахстане находится на пути стремительного роста и становится одним из основных гражданских институтов. Благотворительность, как часть культуры, имеет глубокие корни, что позволяет говорить об определенном образе жизни в историческом Казахстане, основанном на милосердии и особых духовных началах заботы о ближнем, в чем так нуждается современное общество. Процесс становления и развития волонтерства имеет свои особенности на основе исторического подхода и определенные этапы [3].

Волонтерская деятельность в Казахстане регулируется рядом нормативно-правовых актов, которыми являются «Всеобщая декларация добровольцев» (ООН, 1990), определяющая смысл, цели и основные принципы движения добровольцев, а также призыв государств, международных организаций, предприятий, средств массовой информации к партнерству в создании международной атмосферы, благоприятной для эффективного открытого волонтерства; «Всеобщая декларация добровольчества» (XVI Всемирная конференция Международной ассоциации добровольческих усилий (Амстердам, 2001); «Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН» 40/212 от 17 декабря 1985 г.; Закон

Республики Казахстан «О волонтерской деятельности» (с изменениями от 11.07.2017 г.), где раскрыты предмет, цели и задачи, принципы, а также формы и виды волонтерской деятельности; «Концепция развития молодежной волонтерской деятельности в организациях образования РК» (2013). Настоящая Концепция определяет порядок взаимодействия по развитию молодежной волонтерской деятельности в учреждениях образования Республики Казахстан, возможные направления ее поддержки органами государственной власти и органами местного управления в целях широкого распространения и развития волонтерской, добровольческой деятельности школьников и молодежи, социальной активности и гражданственности; «Дорожная карта по развитию волонтерской деятельности на 2018–2020 годы» (2018), утвержденная ведомством по делам религий и гражданского общества Республики Казахстан. В Дорожной карте запланированы основные мероприятия совершенствования механизмов развития волонтерства и др.

29 апреля 2019 г. состоялась официальная презентация онлайн платформы в Службе центральных коммуникаций. Проект разработан Министерством информации и общественного развития РК совместно с ОЮЛ «Национальная волонтерская сеть» при поддержке гранта НАО «Центр поддержки гражданских инициатив». Данная платформа позволяет информационно продвигать волонтерские проекты, программы или акции, для волонтеров — это возможность реализовать новые инициативы, разместить информацию о своей деятельности, для организаторов — поиск волонтеров и волонтерских организаций.

В рамках Плана мероприятий по проведению «Года волонтера» в 2020 г. реализованы 7 общенациональных проектов для развития отраслевого волонтерства [4]. Разработаны методические рекомендации и указания по организации волонтерской деятельности учащихся организаций образования и молодежи по разным направлениям.

Казахстанское добровольное движение имеет свои особенности, связанные с методами пропаганды и организации, формами и содержаниями деятельности, также типами уполномоченных органов, создающих волонтерские организации. В настоящее время количество организаций, привлекающих волонтеров в свою деятельность, довольно большое, поле активных субъектов волонтерства значительно расширилось, и потенциал есть. В поддержке сегодня нуждаются различные группы граждан, это — пожилые люди, люди с заболеваниями, молодежь села, воспитанники детских домов, особенные дети и их семьи, есть проблемы в сфере правовой грамотности населения, проблемы окружающей среды и т. д.

Благодаря вовлеченности в волонтерскую и благотворительную деятельность, обладая осведомленностью о реальных проблемах общества, имея опыт работы с конкретными целевыми группами, неправительственные организации (НПО) принимают самое активное участие в жизни страны в соответствии с современными общественными запросами и задачами. В этом направлении складываются партнерские отношения между НПО, государственными и местными органами власти, этнокультурными объединениями, учреждениями культуры, образования.

Перспективными формами и направлениями дальнейших волонтерских инициатив для общественных организаций должны стать активное продвижение в информационном пространстве, освещение инициатив в СМИ и социальных сетях; партнерское взаимодействие с бизнес-компаниями по развитию корпоративного волонтерства; вовлечение в международные волонтерские инициативы, решающие актуальные региональные и глобальные вопросы.

Со стороны государства в части дальнейшей поддержки волонтерского движения и развития гражданских инициатив и перспективных проектов планируется создание Фонда культуры и поддержки творческих инициатив, расширение практики тренинговых программ, обучающих семинаров и других форматов для подготовки волонтеров из числа молодежи, внедрение специальных образовательных программ в вузах.

Выше мы упоминали, что волонтерская деятельность в стране больше носит социальный характер, что указывает на необходимость педагогического контекста, т.е. рассмотрения волонтерства как средства формирования не только личностных, но и профессиональных качеств у будущих педагогов. Это позволяет не только инициировать волонтерское движение в социальной сфере, но и выстроить систему подготовки волонтеров в условиях высшей и средней профессиональной подготовки.

Необходимо отметить значимый опыт применения волонтерской практики в профессиональной подготовке педагогов в Республике Беларусь. В Белорусском государственном педагогическом университете им. М.Танка создана социально-образовательная среда для волонтерского движения сту-

дентов. Основными направлениями волонтерской деятельности являются социально-психолого-педагогическая поддержка детей-сирот, детей с особенностями психофизического развития, детей с девиантным поведением, пожилых людей и ветеранов; пропаганда здорового образа жизни и профилактика асоциальных явлений среди студенческой молодежи; волонтерство в сфере спорта; экологическое волонтерство и сбор добровольных пожертвований. Студенты и преподаватели посещают различные образовательные, социальные и медицинские учреждения для оказания добровольной помощи нуждающимся в рамках множества проектов [5].

Реализовывая такие проекты, студенты-будущие педагоги получают возможность развивать навыки и умения, расширять знания, необходимые для педагогической деятельности, в том числе в условиях инклюзивного образования, где включены дети с особыми образовательными потребностями. Надо отметить, что понятие «дети с особыми образовательными потребностями» и группы детей, входящих в данную категорию, несколько отличаются, так как законодательные базы и соответствующие термины у каждой страны имеют свои особенности. Но тем не менее, мы можем рассматривать все группы детей, которые испытывают особый подход в обучении и воспитании, также нуждаются в профессиональной поддержке со стороны студентов-будущих педагогов. Оказывая различные виды помощи «особенным» детям, студенты, в свою очередь, учатся ориентироваться в своей будущей профессии, определять свою профессиональную пригодность, оценивать психологическую готовность, осознавать правильность выбора будущей профессии. Вместе с тем, это одновременная реализация нравственного воспитания студенческой молодежи. Работая с детьми разных категорий, будущие педагоги принимают идею и философию инклюзивного образования, проявляя эмпатию и толерантное отношение к «особенным» учащимся.

Помимо системной волонтерской деятельности, с 2014 г. введена волонтерская практика у студентов 1-го курса, которая отражена в Концепции развития педагогического образования Республики Беларусь на 2015–2020 годы. Основная цель данной практики — формирование у студентов мотивации и готовности к будущей педагогической деятельности, развитие профессиональных компетенций и способствование осознанию значимости профессии педагога [6].

Еще один значимый проект, о разработке и внедрении которого стоит поразмышлять, это — спецкурс для специальностей группы «Образование», рассматривающий вопросы профессиональной вузовской подготовки к волонтерской деятельности. Такие спецкурсы предусмотрены белорусскими образовательными программами бакалавриата. Например, спецкурс «Волонтерское движение в молодежной среде» призван ознакомить будущих педагогов с историческими и методическими аспектами, современными тенденциями волонтерского движения, с основными принципами организации волонтерской работы в подростковой и молодежной среде, воспитательными технологиями, используемыми волонтерскими организациями и объединениями (клубами, группами). В ходе изучения спецкурса у студентов формируются понимания милосердия как основы волонтерского движения и социальной значимости волонтерской деятельности в современном обществе [7].

По мнению автора данного спецкурса, социальная политика государства определяет педагогическое образование как одно из приоритетных направлений, так как педагогическая деятельность, состоящая из образовательных и воспитательных функций, создает идеологическую основу гражданского общества. Приобщение будущих педагогов к волонтерской работе и обучение методическим основам волонтерства одновременно реализует образовательную и воспитательную задачу. Работа с «особенными» детьми в различных образовательных организациях, в условиях непосредственного взаимодействия с социальными партнерами, стейкхолдерами, родителями, предоставляют для студентов возможности проявлять творческие способности, принимать креативные решения, выдвигать инициативы и реализовывать благотворительные проекты относительно особенной категорий детей, что непременно будет способствовать качеству подготовки будущих педагогов.

Заключение

Согласно результатам исследования волонтерства в Казахстане (2019) и проведенного нами анализа вопроса о значении студенческой волонтерской деятельности в профессиональной подготовке, следует выделить некоторые проблемы. Это — необходимость системного подхода в подготовке волонтеров на уровне вуза и колледжей; организация и реализация образовательных программ краткосрочных курсов; разработка научно-методических основ волонтерской деятельности в рамках инклюзии. Соответственно, можно определить следующие шаги:

1. Разработка концепции и модели волонтерского движения студентов в рамках инклюзивного образования.
2. Разработка и внедрение элективных курсов для студентов.
3. Координация и методическое обеспечение существующей сети волонтерства.
4. Создание волонтерских клубов (школ, центров) во всех образовательных, социальных и других организациях для всех желающих развивать волонтерство самостоятельно в своей местности или в сообществе [8].

Внедрение передового опыта дружественных стран и системные шаги повсеместного внедрения и развития волонтерского движения среди студенческой молодежи позволят осуществить подготовку педагогических кадров, способных к конкуренции в рынке труда, готовых работать в меняющихся условиях современного образовательного и социального пространства.

Материал статьи подготовлен по теме АР08856309 — «Научно-методическое сопровождение волонтерской деятельности студентов в рамках инклюзивного образования» в рамках грантового финансирования МОН РК на 2020–2022 годы.

Список литературы

1. Словарь иностранных слов русского языка [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords (дата обращения: 22.05.2020).
2. Лагутина Т.М. Налоговые льготы в сфере благотворительной деятельности в России [Электронный ресурс] / Т.М. Лагутина, М.В. Линович, А.А. Юдина // Всерос. науч.-практ. журн. «Волонтер», 2012. — № 3, 4. — Режим доступа: https://unecon.ru/sites/default/files/no.3-4_pe_inn.pdf
3. Абильдина С.К. Қазақстанда волонтерлік қозғалыстың қалыптасуы мен даму болашағы [Электрондық ресурс] / С.К. Абильдина, Р.К. Дюсембинова, А.Р. Рымханова // Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. — 2020. — № 4. — Б. 179–186. — Қолжетімділік тәртібі: <https://egi.edu.kz/wp-content/uploads/2020/12/Vestnik>
4. Национальная волонтерская сеть [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://qazvolunteer.kz/ru/organizations?region_id=9&page=3 (дата обращения 01.04.2021).
5. Волонтерское движение [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://bspu.by/upravleniya-i-podrazdeleniya/upravlenie-vospitatelnoi-raboty-s-molodezhyu/volonterskoe-dvizhenie>. (Дата обращения 14.04.2021).
6. Коптева С.И. Социально значимый волонтерский проект «Дети столицы» / С.И. Коптева, С.Н. Малиновская, Т.А. Куземкина // под общ. ред. д-ра пед. наук, проф. А.И. Жука. — Минск: БГПУ, 2016. — 122 с.
7. Лазарчук Л.Л. Волонтерское движение в молодежной среде: программно-методический комплекс [Электронный ресурс] / Л.Л. Лазарчук. — Минск: БГПУ, 2007. — 43 с. — Режим доступа: <https://bspu.by/blog/lazarchuk/article/volonterstvo/volonterskoe-dvizhenie-v-molodezhnoj-srede> (дата обращения 14.04.2021).
8. Исследование волонтерства в Казахстане — 2019 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://qazvolunteer.kz/ru/library?page=7> (дата обращения 14.04.2021).

А.Р. Рымханова, С.К. Абильдина, Р.К. Дюсембинова, А.А. Рыскулова

Студент жастардың волонтерлік қызметі болашақ мамандардың жеке және кәсіби қасиеттерін қалыптастыру құралы ретінде

Мақала Қазақстан Республикасы мен Беларусь Республикасы тәрізді екі елдің ғылыми-әдістемелік әдебиеттері мен ресми деректеріне шолу және талдау жасауға, волонтерлік қызметтің нормативтік-құқықтық негіздері мен озық тәжірибелерін зерттеуге арналған, сондай-ақ М.Танк атындағы Беларусь мемлекеттік педагогикалық университетіндегі волонтерлік орталықтарға тікелей барып, олармен тәжірибе алмасуы берілген. Зерттеу ерекше қажеттіліктері бар адамдарға, оның ішінде әртүрлі даму және денсаулығында ерекшеліктері бар ересектер мен балалармен жұмыс жүргізетін волонтерлер қызметіне бағытталған. Қазақстанда мемлекет тарапынан волонтерлік қозғалысқа және азаматтық бастамаларды дамытуға толық қолдау көрсетілуде, бірақ бұл әлеуметтік сипатқа ие, сондықтан волонтерлікті болашақ педагогтардың жеке тұлғалық қасиеттері ғана емес, кәсіби қасиеттерін де қалыптастыру құралы ретінде қарастыру қажеттігі көрінеді. Бұл әлеуметтік саладағы волонтерлік қозғалысқа бастамашы болып қана қоймай, жоғары және орта кәсіптік даярлық жағдайында волонтерлерді даярлау жүйесін құруға мүмкіндік береді. Авторлар Беларусь Республикасындағы мұғалімдерді кәсіби даярлауда волонтерлік тәжірибені қолдану тәжірибесін мысалға келтіреді, университетте волонтерлер желісін құру арқылы бұл мәселені шешуде, студенттерде балалардың

әртүрлі санаттарымен жұмыс істеуге қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыратын волонтерлік практика мен арнайы курстарды енгізу мүмкіндіктерін қарастырған. Бұл волонтерлік қызметтің мәнін педагогикалық жұмыстың ажырамас бөлігі ретінде түсінуге ықпал етеді. Ресми деректер мен ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде авторлар басты проблемалар ретінде жоғары оқу орындары мен колледж деңгейінде волонтерлерді даярлауда жүйелі тәсілдің қажеттілігін атап көрсетеді; сонымен бірге қысқа мерзімді курстардың білім беру бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру; инклюзия шеңберінде волонтерлік қызметтің ғылыми-әдістемелік негіздерін әзірлеуді көрсеткен. Тиісінше, мынадай шешу жолдарын ұсынған: инклюзивті білім беру шеңберінде студенттердің еріктілер қозғалысының тұжырымдамасы мен моделін әзірлеу; студенттерге арналған элективті курсты әзірлеу және енгізу; волонтерліктің қолданыстағы желісін үйлестіру және әдістемелік қамтамасыз ету; барлық білім беру, әлеуметтік және басқа да ұйымдарда волонтерлік клубтар, мектептер, орталықтар құру. Одақтас елдердің озық тәжірибесін енгізу және студент жастар арасында волонтерлік қозғалысты жаппай енгізу мен дамытудың жүйелі қадамдары еңбек нарығында бәсекегеқабілетті, қазіргі заманғы білім беру және әлеуметтік кеңістіктің құбылмалы жағдайларында жұмыс істеуге дайын педагог кадрларды даярлауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: волонтерлік, инклюзия, студенттік волонтерлік, волонтерлікке дайындық, рухани-адамгершілік тәрбие, студент жастар, волонтерлік тәжірибе, волонтерлік ұйымдар.

A.R. Rymkhanova, S.K. Abildina, R.K. Dyusembinova, A.A. Ryskulova

Volunteer activity of student youth as a means of formation personal and professional qualities of future specialists

The article is devoted to the study of the legal framework and best practices of volunteer activity in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Belarus through a review and analysis of the available scientific and methodological literature and official data of both countries, as well as a direct visit to the volunteer centers at the Belarusian State Pedagogical University named after M. Tank. The study was aimed directly at volunteering for people with special needs, including adults and children with various developmental and health conditions. In Kazakhstan the state provides full support for the volunteer movement and the development of civil initiatives, but this is more of a social nature, which indicates the need to consider volunteerism as a means of forming not only personal, but also professional qualities in future teachers. This makes it possible not only to initiate a volunteer movement in the social sphere, but also to build a system of training volunteers in conditions of higher and secondary vocational training. The authors present the experience of using volunteer practice in the professional training of teachers in the Republic of Belarus, which allows us to solve this issue by creating a volunteer network at the university, introducing volunteer practice and special courses for students, which form the competencies necessary in working with different categories of children, contribute to understanding the essence of volunteer activity as an integral part of pedagogical work. Based on the analysis of official data and scientific literature, the authors identify the main problems, such as the need for a systematic approach to the training of volunteers at the university and college level; the development and implementation of short-term educational programs; the development of scientific and methodological foundations of volunteer activity within the framework of inclusion. Accordingly, the following solutions are proposed: development of the concept and model of the student volunteer movement within the framework of inclusive education; development and implementation of an elective course for students; coordination and methodological support of the existing network of volunteerism; creation of volunteer clubs, schools, centers in all educational, social and other organizations. The introduction of the best practices of friendly countries and systematic steps for the widespread introduction and development of the volunteer movement among students will allow for the training of teachers who are able to compete in the labor market and are ready to work in the changing conditions of the modern educational and social space.

Keywords: volunteerism, inclusion, student volunteerism, preparation for volunteerism, spiritual and moral education, student youth, experience of volunteerism, volunteer organizations.

References

- 1 Slovar inostrannykh slov russkogo yazyka [Dictionary of foreign words of the Russian language]. *dic.academic.ru*. Retrieved from https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords [in Russian].
- 2 Lagutina, T.M., Linovich, M.V. & Yudina, A.A. (2012). *Nalogovye lgoty v sfere blagotvoritel'noi deiatelnosti v Rossii [Tax benefits in the field of charitable activities in Russia]. Vserossiiskii nauchno-prakticheskii zhurnal «Volonter» — All-Russian scientific and practical journal "Volunteer"*, 3, 4. Retrieved from https://unecon.ru/sites/default/files/no.3-4_pe_inn.pdf [in Russian].
- 3 Abildina, S.K., Dyusembinova, R.K., & Rymkhanova, A.R. (2020). *Qazaqstanda volonterlik qozgalystyn qalyptasuy men damu bolashagy [Volunteer movement in Kazakhstan formation and development prospects]. Euraziia gumanitarlyq institutynyn*

khbarshysy — Bulletin of the Eurasian humanitarian Institute, 4, 179-186. Retrieved from <https://egi.edu.kz/wp-content/uploads/2020/12/Vestnik> [in Kazakh].

4 Natsionalnaia volonterskaia set [National Volunteer Network]. *qazvolunteer.kz*. Retrieved from https://qazvolunteer.kz/ru/organizations?region_id=9&page=3 [in Russian].

5 Volonterskoe dvizhenie [Volunteer movement]. *bspu.by*. Retrieved from <https://bspu.by/upravleniya-i-podrazdeleniya/upravlenie-vospitatelnoi-raboty-s-molodezhyu/volonterskoe-dvizhenie> [in Russian].

6 Kopteva, S.I., Malinovskaya, S.N., & Kuzemkina, T.A. (2016). *Sotsialno znachimyi volonterskii proekt «Deti stolitsy» [Socially significant volunteer project “children of the capital”]*. A.I. Juk (Ed.). Minsk: BGPU [in Russian].

7 Lazarchuk, L.L. (2007). *Volonterskoe dvizhenie v molodezhnoi srede: programmno-metodicheskii kompleks [Volunteer movement in the youth environment: a program and methodological complex]*. Minsk BHPU. Retrieved from <https://bspu.by/blog/lazarchuk/article/volonterstvo/volonterskoe-dvizhenie-v-molodezhnoj-srede> [in Russian].

8 Issledovanie volonterstva v Kazahstane – 2019 [Research of volunteerism in Kazakhstan – 2019]. *qazvolunteer.kz*. Retrieved from <https://qazvolunteer.kz/ru/library?page=7> [in Russian].

U.M. Abdigapbarova*, N.B. Zhienbaeva

*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
(Corresponding author's E-mail: abdigapbarova_um@mail.ru)*

Social activity of the future teacher's personality in the process of SCL transformation

This article reveals the transformation of student-centered learning (SCL) in the process of forming the social activity of Kazakhstani students, which is a fundamental aspect that has an effective impact on the professional training of future teachers. The author substantiates the fact of the importance of the social activity of the modern student, the success factor of student-centered learning: emotional support and psychological support of teachers to improve the educational potential of student-centered learning. The conceptual provisions of the features of the introduction of student-centered learning in the educational process of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan are argued. Based on a comprehensive analysis it is proved that the distinctive feature of a high-quality university is the success of the process of implementing student-centered learning, where the most important role belongs to teachers and students. A personalized form of student-centered learning in a digital environment is presented. The content aspects of the personalized development of the student's personality and the orientation of the tutor-facilitator functionality of the higher school teacher are developed.

Keywords: professional training of the future teacher, SCL-student-centered learning, transformation of student-centered learning, personalized form of learning, social activity, communication, digitalization, digital environment.

Introduction

The humanistic meaning of social transformations in modern Kazakhstan is the recognition of a person as the highest value of society, the harmonization of public and the personal interests and creating conditions for the development of an active and creative personality.

Due to the multi-level educational organization of the modern student, the improvement of the system of training of these subjects is based on the existence of two priority areas: training and education.

The essence of the modernized system of teacher education is the need to train a new teacher. The new teacher is a socially active representative of the Kazakh society with a high level of national identity, professionalism and competitiveness.

Main body

It could be stated that the teacher training system does not consider the features of education based on the socially active generation of future teachers. We believe that the social activity of the future teacher should be considered in relation to initiative, efficiency, the responsibility of the activity of the individual (its main components), the functions of which are manifested in the process of solving socially significant social tasks.

At the present stage the main characteristic of personal activity is the measure of the value of a person's contribution to the solution of social problems, which allows us to distinguish their social activity in a holistic characteristic of a person's personality and activity. K.A. Abulkhanova-Slavskaya proposed this consideration of the social activity of the individual.

A detailed analysis of activity as psychodynamic characteristics of human behavior is given in the works of such various psychologists as J. Gilford, J. Strelau, G. Heymans, E. Fersman, A.I. Krupnov, V.S. Merlin, V.D. Nebylitsyn, V.M. Rusalov, etc.

L.S. Vygotsky, A.N. Leontiev, S.L. Rubinstein, A.G. Asmolov, V.D. Shchadrikov, D.B. Bogoyavlenskaya and others considered the activity of the individual through the analysis of motivational and operational components within the framework of the personal activity approach, aimed at achieving the goal.

It is known that social activity manifests itself directly in the activity. It should be noted here that: in methodological terms, activity can be a form of activity, and the activity itself can be described through the measure of the activity of the individual. A person can be passive, i.e., not to develop external and internal activities, and active, i.e., to initiate their own actions, intensively implement them and achieve high results.

For psychological science, the traditional approach is one that asserts the principle of activity. The works of L.S. Vygotsky, F.F. Dobrynin, S.L. Rubinstein, A.N. Leontiev, S.D. Smirnov and others played an important role here. In recent years an attempt to formulate the principle of activity has been made by the psychologist S.D. Smirnov, who writes: "Activity acts as one of the constitutive characteristics of human activity, expressing the ability for self-development, self-movement through the initiation of purposeful creative objective actions by the subject. At the same time, the goals and means of activity are the source of events that grow out of the life context, the content of which is formed by relationships with other people" [1: 103].

The importance of this principle is difficult to overestimate for understanding the essence of the activity of the human personality. Its application makes it possible to reveal the creative, transformative nature of human activity. Activity reveals the dynamic features of the psyche, its content aspects, and finally, the quality of the results achieved by a person. In each case the activity acquires its own identity and through this characterizes the human psyche as a complex multi-level formation.

However, before proceeding to the analysis of activity in its various manifestations it is necessary to focus on one more problem, namely, the problem of the sources of personal activity themselves. The source of the activity of the individual is the needs that determine the activity through the corresponding motives, providing it with a certain direction.

We believe that the measure that determines the nature of active student-centered learning is digitalization, which will be considered from the point of view of the value goals the student sets and achieves, and which, in turn, are an integral element that has a positive impact on the professional training of the future teacher of digital Kazakhstan

We are impressed by the consideration of the issue of «social task» in the works of K.A. Abulkhanova-Slavskaya. In her opinion, the social task acts as a specific form of inclusion of the individual in the activity: "It is a form of organization of restriction and at the same time actualization of his activity, a form with definitions and renewal" [2: 187]. The value of the introduction of this concept is that "it is a transition from the definition of the individual through public entity (public relations) to determine its using method of implementation essence" [2: 188].

In exploring the psychological nature of the social activity, we base our work on the principle of activity in defining the concept of communication. Namely, the motives of the subject's activity determine the selectivity and activity of communication [3: 287].

Based on the multi-level structure of a person as an organism, a social individual and a personality, activity considered for that reason. We convincingly reveal the activity of the personality of the modern future teacher through cognitive characteristics, and most importantly, as a measure of values, and contributions to solving the most important tasks set by society.

The activity of communication is an integral part of the communication process as a whole. This phenomenon is characterized by internal and external contradictions, the needs and characteristics of the individual, the level of attitudes, beliefs, value orientations on the one hand, and the changes that occur in the social environment, on the other. In this case, it is the digitalization of Kazakhstan's education. Internal and external contradictions arise and are resolved in the process of interaction of the subjects of the educational process in the digital environment.

Thus, by the communication activity we mean the mental or real direction of the individual's influence on another person in order to obtain information, influence, subordinate, control, change attitudes.

Student-centered learning, based on the scientific research of foreign researchers, represents the holistic cultural and civic position of a modern university.

The transformation of student-centered learning in the light of the competence approach implies the importance of critical study and understanding the future teacher as the central figure of the educational process, whose interests and educational needs should lead to the improvement of methodological, organizational and technological support for personalized learning in a digital environment. The reform of educational programs should enable high quality, flexible and individualized educational trajectories. However, student-centered learning is not limited to a specific methodology; rather, it is a sociocultural change in the university.

In our previous work, we have emphasized the fundamental principles of the SCL such as:

- students should show an active role in learning;
- the student is fully responsible for their education;
- engagement and participation are essential elements of learning;
- relations between students are equal, which contributes to growth and development;
- teacher is a facilitator-tutor;
- merging of the affective and cognitive spheres of the psychological essence of the student's personality.

The successful use of the pedagogical potential of the university and its role in the transformation of student-centered learning are the need to apply its professional and personal resources in using the procedures of pedagogical design; improving the practice of preparing and planning the educational and digital environment. Therefore the most important task of a teacher is to teach students to independently manage their educational activities, to activate the process of self-improvement of the individual, to develop self-regulation, self-organization, and self-control. Meanwhile, it is necessary to form individual styles and strategies for students' learning activities.

Improving pedagogical skills in the university training of future teachers means multi-level updating of educational results, the content of transformed student-centered learning; technologies and organizational forms of the educational process; academic self-assessment and evaluation of the results achieved in an actively developing digital environment to improve radically educational results. Academic self-assessment is one of the main characteristics of improving pedagogical skills and it contains a cognitive representation of the perceived abilities of the teacher and the student in the situation of academic achievements. It is important for learning outcomes that intrinsic motivation related to the perceived competence of the future teacher and supported by skill selection, complex tasks and feedback postulate the causal influence of the academic self-conception on intrinsic motivation.

For example, the American scientists A. Newell and H. Simon, who are engaged in heuristic programming, state that “if we can create a program that, when implemented on computers, well simulates human behavior, we can consider that we have discovered a system of mechanisms at least sufficient to ensure this behavior” [4, 5].

The reform of educational programs should ensure the possibility of high quality, student-centered, and personalized educational trajectories [6].

Personalization is the foundation of student-centered learning involves a high degree of student engagement, shifting the focus of responsibility and expectations to each student's strengths and weaknesses, and then shaping content to meet these needs. Personalized learning should lead to the development of methodological and organizational support, as well as a change in the role of a teacher. A pilot study by J. Sanchez, A. Salinas showed that students need psychological and pedagogical support for personalized learning in a digital environment [7]. This is also confirmed by the research of S.L. Loginova: “emotional support and psychological support of teachers turned out to be a significant factor in the success of training for students” [8].

Research devoted to the theoretical and scientific-practical developments of student-centered learning (SCE):

1. SCL is associated with constructivist paradigms, theories, learning concepts based on the philosophy of innovative thinking and the digital culture of the university [9].

2. The holistic design of the SCL: advantages for the subjects of the educational process in the context of the Bologna Declaration [10].

3. Priority and effectiveness of student-centered learning for the European Higher Education Area.

4. Creating psychological conditions, health-saving technologies for the transformation of student-centered learning. Using innovative methods and a supportive learning environment to engage students and teachers in the management of educational programs at all levels.

5. When implementing transformed student-centered learning in a digital environment, pedagogical universities are recommended to ensure an active position of students in the design of educational programs [11].

In foreign sources SCL is interpreted in the same way as in domestic studies, namely as a method of learning and teaching, in the center of which the student is located.

The concept of student-centered learning (SCL) F. Hayward, D. Dewey, K. Rogers, M. Knowles, J. Piaget [12, 13, 14, 15]; theoretical foundations of the concept of student-centered approach

(L.S. Vygotsky, V.V. Davydov, P.Ya. Galperin, E.V. Bondarevsky); student-centered approach in teaching as the main principle of higher education (V.I. Baydenko, N.A. Selezneva, M.A. Akopov); productive approaches to providing the theoretical and technological basis for training specialists in the conditions of a university (A.A. Verbitsky, E.S. Polat, M.I. Ragulina); education in the digital age (A. Marey, T.V. Nikulina, S.L. Loginova, A.B. Sobolev, N.Yu. Ignatova) [16].

The analysis of the researches allowed us to draw the following conclusions:

- student-centered learning is aimed at overcoming the problems associated with traditional forms of education, focused on the students and their needs, and based on the interaction of subjects of the educational process; if the best possible conditions for the development of the participants are created in this process the ability of self-education, self-determination, autonomy, and self-realization enters the sphere of professional activity;

- student-centered learning requires a constant reflexive process, it does not have a single solution suitable for all cases; students adhere to different learning styles; the choice is essential for the effectiveness of student-centered learning; students have different experiences and basic knowledge; students are called upon to control their learning; student-centered learning means “creating opportunities”, not “informing”; learning requires cooperation between students and teachers;

- in the process of implementing student-centered learning students develop competence in the field of independent cognitive activity based on the assimilation of ways to acquire knowledge from various sources of information, competence in the field of civil and social activities, social and labor activities.

Student-centered learning is not limited to a specific methodology, rather it is a cultural change in the university. It also builds on the successful implementation of the Bologna processes, such as recognition procedures and ECTS based on learning outcomes. Current quality assurance mechanisms highlight the importance of teaching (teacher-student interaction, students as knowledge creators and members of the academic community, curriculum development regarding learning outcomes), however, they have their limitations.

A program-level assessment can provide more insight into the methodological structure of a particular educational program. However, institutional evaluations performed by quality assurance agencies rarely take teaching and learning as the main aspects, which gives a false signal to the university management about the priorities of management. In fact, it means that research activity is rewarded significantly more than high-quality teaching, and teachers have little incentive to develop their teaching skills, apply and evaluate new teaching methods, such as inquiry-based learning and project-focused activities. At the same time, little practice focuses on students and encourages them to take a more active role in developing their learning path, take advantage of collaborative learning methods, and develop critical thinking while questioning established knowledge.

The analysis of the works of Kazakhstani scientists showed the lack of research on student-centered learning (SCL) in relation to higher education.

The fundamental research of the President of IQAA Sh.M. Kalanova “Student-centered learning, teaching and evaluation: basic principles, parameters, and conditions” is the starting point, the key basis for the current stage of education, the implementation of student-centered learning in Kazakhstan's higher education institutions. Grounded positions on the peculiarities of implementation of SCL in the educational process of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, evaluation of the implementation of student-centeredness in the process of accreditation of the universities are the theoretical and methodological basis of student-centered learning. The Independent Agency for Quality Assurance in Education, IQAA (NAOKO), aims at the creation of the educational community that succeeds in the process of implementing SCL, considers it as the distinctive feature of a high-quality university, where the most important role belongs to teachers and students.

Special emphasis is placed on the fact that the SCL does not contain and does not offer a universal approach or answer due to the need for a continuous process of reflection and flexibility in the implementation of the SCL. The point of the SCL is to create opportunities, not to inform. The key aspects of SCL have generally recognized a thorough approach to the learning process with an emphasis on critical and analytical study and understanding, increased autonomy, the responsibility of students; a reflexive approach to the teaching and learning processes [17].

The lack of evidence-based concepts of student-centered learning transformation of subjects of the educational process of the university in the context of the ideas of digital society is what defines the relevance and the specific semantic content of the input in the scientific and pedagogical terminology, i.e., the terms

“transformation of student-centered learning”, “personalized form of learning in the digital environment”. Nowadays there is an increase of activity of Kazakhstani scientists and practitioners in discussing and addressing the problem of student-centered learning as a reflection of modern approaches to higher education and involves the use of interactive teaching methods, emotional and communicative involvement of students in the educational process of the university.

However, insufficient attention is paid directly to the implementation of the student-centered principle in higher pedagogical education of the Republic of Kazakhstan, despite the fact that the design of educational programs was recognized as fundamental in the Bologna reforms. Meanwhile, the demand and relevance of its implementation are acute. A modern university needs to strengthen the criteria that determine the professionalism of a teacher, the willingness to use innovative teaching technologies and knowledge control in the context of student-centered learning.

Current situation in higher pedagogical education dictates the need to introduce the most productive technologies that significantly increase the professional and practical competence of future teachers, such as a personalized form of learning in the digital environment as the basis for transformed student-centered learning. An innovative program for transforming student-centered learning into the process of preparing a future teacher in a digital environment will help to increase the motivation of graduates of pedagogical universities to acquire a teaching profession.

The need for the project from the standpoint of queries teaching practice is determined by the importance of restructuring the professional consciousness of future teachers in order to improve their competitiveness, increase the number of employed graduates of pedagogical universities. From the point of view of the requirements of pedagogical science the project is necessary for the development of modern approaches to teacher training in line with the modernization of the system of higher pedagogical education of the Republic of Kazakhstan.

Conclusion

The development of scientific and practical foundations of student-centered learning as a pedagogical paradigm of digital actualization of the process of professional training of future teachers involves the use of methods of theoretical analysis and generalization of sociological, psychological, and pedagogical research.

The philosophy of student-centered learning consists in that teachers and students should constantly reflexively consider their teaching, learning, and infrastructure systems in such a way as to: actualize students' learning experiences, ensure the achievement of planned learning outcomes and stimulate critical thinking. In the joint mission, students were and should remain the center of the educational process with the full involvement of stakeholders.

The mechanism of transformation of student-centered learning in process request internal training of the future teachers in the digital environment, and allows to present the algorithm of development of interaction of subjects of the educational process of the University, submitted by the unity of methodological approaches (activity and competence); the essential core (representing the characteristics of the relationship of objective and subjective, external and internal factors of development of subjects of interaction, actual or potential, actual and possible); a set of laws and their corresponding general and specific principles.

References

- 1 Смирнов С.Д. Психология образа: проблема активности психического отражения / С.Д. Смирнов. — М., 1985. — 278 с.
- 2 Абульханова-Славская К.А. Проблема активности личности, методология и стратегия исследования / К.А. Абульханова-Славская // Активность и жизненная позиция личности. — М., 1988. — 315 с.
- 3 Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. — М.: Наука, 1977. — 388 с.
- 4 Newell A., Manual. Intelligence Scale for children. — N.Y., 1989.
- 5 Simon H.A., Dearborn D.C. (1978). Selective perception. A note on the departmental identification of executive / H.A. Simon, D.C. Dearborn // Sociometry. — Vol. 21. — P. 140–144.
- 6 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 гг. Постановление Правительства РК от 27 декабря 2019 года № 988. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/>
- 7 Sánchez J. Does the new digital generation of learners exist (2011). A Qualitative Study [Electronic resource] / J. Sánchez, A. Salinas, D. Contreras, E. Meyer // British journal of educational technology. — № 42 (4). — P. 543–556. — Access mode: <https://www.researchgate.net/publication/227793574>

- 8 Логинова С.Л. Цифровизация высшего образования: основные противоречия / С.Л. Логинова // Непрерывное образование: теория и практика реализации: материалы II Междунар. науч.-практ. конф. / С.Л. Логинова. — Екатеринбург, 2019. С. 104–107.
- 9 The European Higher Education Area in the new Decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.eurashe.eu/library/modernisingphe/Bologna_2009_Leuven-Communique.pdf
- 10 Коммюнике Конференции министров Европейского пространства высшего образования, г. Бухарест, Румыния, 26–27 апреля 2012 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bsu.by/Cache/Page/172203.pdf>
- 11 Report of the European Commission «Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation_en.pdf
- 12 Rogers C.R. Freedom to Learn for the 80's. / C.R. Rogers // Columbus Charles Merrill Publishing Company, 1983. — 312 p.
- 13 Knowles M.S. Self-Directed Learning: a Guide for Learners and Teachers / M.S. Knowles. — N.Y.: Association Press, 1975. — 135 p.
- 14 Пиаже Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже. — М.: Питер, 2004. — 192 с.
- 15 Марей А. Цифровизация как изменение парадигмы / А.Марей [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-review/digitalization.aspx>.
- 16 Соболев А.Б. Меняйся или уходи. Цифровое образование бросает вызов преподавателям вуза [Электронный ресурс] / А.Б. Соболев // Электрон. газета «Поиск». — 2018. — № 1, 2. — Режим доступа: <http://www.poisknews.ru/theme/edu/31969/>.
- 17 Каланова Ш.М. Национальная система и образовательные стандарты высшего образования в Республике Казахстан: нац. докл. / Ш.М. Каланова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИЦПКПС, 2009. — 117 с.

Ұ.М. Әбдіғабарова, Н.Б. Жиенбаева

Студентке орталықтандырылған оқытуды трансформациялау үрдісінде болашақ мұғалім тұлғасының әлеуметтік белсенділігі

Мақалада студент жастардың әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру контексінде белсенді өзгерістер студентке орталықтандырылған оқытудың (СОО) сипатын айқындайтын проблемалар қарастырылды, яғни ол өз кезегінде цифрлық Қазақстанның болашақ мұғалімінің кәсіби даярлығына оң әсер ететін ажырамас элементі болып табылады. Қазіргі студентке орталықтандырылған оқытудың табысқа жету факторының бірі — студенттің әлеуметтік белсенділігінің маңыздылығы. СОО білім беру әлеуетін жақсарту үшін оқытушыларға эмоционалды және психологиялық қолдау көрсетілу қажеттілігі талданды. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарының білім беру үрдісіне студентке орталықтандырылған оқытуды енгізу ерекшеліктерінің тұжырымдамалық ережелері дәлелденді. Кешенді талдау негізінде студентке орталықтандырылған оқытуды енгізу үдерісінің нәтижелілігі университеттің жоғары сапалылығымен ерекшеленуінен талап етілетіндігі көрсетілді. Мұнда оқытушылар мен студенттер рөлі аса маңыздылыққа ие. Цифрлық орта жағдайында студентке орталықтандырылған оқытудың жеке формасы ұсынылды. Студент тұлғасының дербестендірілген дамуының және жоғары мектеп оқытушысының тьюторлық-фасилитаторлық функционалды бағыттылығының мазмұндық аспектілері әзірленді.

Кілт сөздер: болашақ педагогтің кәсіби даярлығы, студентке орталықтандырылған оқыту, студентке орталықтандырылған оқытуды трансформациялау, оқытудың персональды формасы, әлеуметтік белсенділік, коммуникативтік қарым-қатынас, цифрландыру, цифрлық орта.

У.М. Абдигабарова, Н.Б. Жиенбаева

Социальная активность личности будущего учителя в процессе трансформации студентоцентрированного обучения

В статье рассмотрены проблемы, определяющие характер активного трансформированного студентоцентрированного обучения (СЦО), в контексте формирования социальной активности студенческой молодежи, которая, в свою очередь, является неотъемлемым элементом, оказывающим положительное влияние на профессиональную подготовку будущего учителя цифрового Казахстана. Обоснован факт значимости социальной активности современного студента, фактор успешности СЦО: эмоциональная поддержка и психологическое сопровождение преподавателей для совершенствования образовательного потенциала СЦО. Аргументированы концептуальные положения особенностей внедрения студентоцентрированного обучения в образовательный процесс высших учебных заведений Республики Казахстан. На основе комплексного анализа доказано, что отличительной чертой высококачественного вуза является успешность процесса внедрения студентоцентрированного обучения, где важнейшая роль принадлежит преподавателям и студентам. Представлена персонализированная форма студенто-

центрированного обучения в условиях цифровой среды. Разработаны содержательные аспекты персонализированного развития личности студента и направленности тьюторско-фасилитаторского функционала преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущего учителя, студентоцентрированное обучение, трансформация студентоцентрированного обучения, персонализированная форма обучения в цифровой среде.

References

- 1 Smirnov, S.D. (1985). *Psikhologiya obraza: problema aktivnosti psikhicheskogo otrazheniya* [Examples the problem of the activity of mental reflection]. Moscow [in Russian].
- 2 Abulkhanova-Slavskaya, K.A. (1988). Problema aktivnosti lichnosti, metodologiya i strategiya issledovaniya [The problem of personality activity, methodology and research strategy]. *Aktivnost i zhiznennaya pozitsiya lichnosti — Activity and the life position of the individual*, 315. Moscow [in Russian].
- 3 Ananyev, B.G. (1977). *O problemakh sovremennogo chelovekoznaniya* [The problems of modern human knowledge examples]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 4 Newell, A. (1989). *Manual. Intelligence Scale for children* [Intelligence Scale for children]. New York.
- 5 Simon, H.A., & Dearborn, D.C. (1978). Selective perception. A note on the departmental identification of executive. *Sociometry. The departmental identification of executive*, Vol. 21, 140–144.
- 6 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020–2025 gody. Postanovlenie Pravitelstva RK ot 27 dekabrya 2019 goda No. 988 [State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025. 2019]. (2019 december). Retrieved from <https://adilet.zan.kz/> [in Russian].
- 7 Sanchez, J., Salinas, A., Contreras, D. & Meyer, E. (2011). Does the new digital generation of learners exist. A Qualitative Study [British journal of educational technology]. *Does the new digital generation of learners exist*, Vol. 42, 543–556. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/227793574.pdf>. San Francisco, CA.
- 8 Loginova, S.L. (2019). Tsifrovizatsiya vysshego obrazovaniya: osnovnye protivorechiya [Digitalization of higher education: the main contradictions]. Continuing education: theory and practice of implementation: *materialy II Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii — Materials of the II International Scientific and Practical Conference* (15 iyunia 2019 hoda). (p. 104–107). Yekaterinburg [in Russian].
- 9 The European Higher Education Area in the new Decade (accessed 17.06.2017) Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve. *eurashe.eu*. Retrieved from <https://www.eurashe.eu/library/modernisingphe/> [in Bologna].
- 10 Kommuniike Konferentsii ministrov Evropeiskoho prostranstva vysshego obrazovaniya [Communique of the Conference of Ministers of the European Higher Education Area]. [n.d.]. *bsu.by*. Retrieved from <http://www.bsu.by/Cache/Page/172203.pdf> (date accessed: 17.06.2017). Bucharest [in Russian].
- 11 Report of the European Commission “Improving the quality of teaching and learning in Europe’s higher education institutions”. (accessed 17.06.2017). [n.d.]. *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation.pdf. Bucharest [in Romania].
- 12 Rogers, C.R. (1983). *Freedom to Learn for the 80’s*. Columbus Charles Merrill Publishing Company [Freedom to Learn for the examples]. Merrill Publishing Company.
- 13 Knowles, M.S. (1975). *Self-Directed Learning: a Guide for Learners and Teachers*. Association Press. New York.
- 14 Piaget, J. (2004). *Psikhologiya intellekta* [Psychology of intelligence]. Moscow: Piter [in Russian].
- 15 Marey, A. Tsifrovizatsiya kak izmenenie paradigmy [Digitalization as a paradigm shift]. [n.d.]. Retrieved from <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-evview/digitalization.aspx.pdf> [in Russian].
- 16 Sobolev, A.B. (2018). Meniaiia ili ukhodi. Tsifrovoe obrazovanie brosaet vyzov prepodavateliam vuzov [Change your clothes or leave. Digital education challenges university teachers]. *Electronic newspaper «Poisk»*, Vol. 1–2. Retrieved from <http://www.poisknews.ru/theme/edu/31969/pdf> [in Russian].
- 17 Kalanova, Sh.M. (2009). Natsionalnaya sistema i obrazovatelnye standarty vysshego obrazovaniya v Respublike Kazakhstan. Obrazovatelnye standarty vysshego obrazovaniya v Respublike Kazakhstan. Natsionalnyi doklad [The national system and educational standards of higher education in the Republic of Kazakhstan. Educational standards of higher education in the Republic of Kazakhstan]. National report, 2nd Ed., reprint. and add. Moscow [in Russian].

Г.Н. Акбаева^{1*}, Н.Рамашов¹, А.Н. Рамашова²¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан²М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

(*Хат-хабарларға арналған автор. Email: rgul.ksu@mail.ru)

ORCID: 0000-0002-0314-0944^{1*}; 0000-0002-7370-563X²

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесін интернационалдандыру: проблемалар, үрдістер, шешімдер

Мақалада Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің трансформациясы мен интеграциясы зерттелген, өйткені әлемдік тәжірибеде білім беру проблемаларын шешудің жаңа тәсілі ұйымдастырушылық, құрылымдық, идеологиялық өзгерістерді, білім беру мазмұнын жаңартуды түбегейлі қайта қарауды, қазақстандық қоғам дамуының қазіргі кезеңіне және әлемдік білім беру кеңістігіндегі жаһандық интеграциялық процестерге сәйкес мамандарды даярлау сапасының талаптарын арттыруды қажет етті. Осыған байланысты жоғары білім берудің негізгі бағыттарындағы шетелдік студенттердің кәсіби даярлығының өзекті мәселесі де талданды: білім беруді интернационалдандыру және білім беру саласындағы мемлекеттердің заң шығарушы және атқарушы органдарының қызметін үйлестіру; үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін ұйымдастыру мүмкіндігі және білім беру сапасын оның барлық деңгейлерінде жетілдіру сияқты проблемалардың шешімдері қаралды. Мақала авторлары білімнің қоғам қажеттіліктеріне, оның экономикасы мен ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне тәуелділігімен, сондай-ақ оқу елін таңдаудың ортаның «зияткерлігіне» тәуелділігімен шарттасқан Қазақстан жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту генезисін анықтады, сондай-ақ шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту перспективаларына және тұтастай алғанда жоғары білімнің интернационалдандырылуына болжам жасаған.

Кілт сөздер: интернационалдандыру, шетелдік студенттер, білім беру саласы, академиялық ұтқырлық, трансформация, этносаралық өзара іс-қимыл, көптілді білім беру, үндестіру, бірегейлік, білім беру ортасы, жоғары оқу орны.

Кіріспе

Жоғары білім беру жүйесінің әлеуметтік белсенділігі оның академиялық ұтқырлығына негізделеді, бұл қарқын халықаралық білім алмасуды білдіреді, оның негізгі қатысушылары орта білімнен кейінгі (бакалавриат, магистратура және докторантура) білімнің барлық деңгейлеріндегі студенттер, профессор-оқытушылар құрамы, инженерлік-техникалық персонал және т. б. [1]. Бұл, ең алдымен, жоғары білім беру жүйесінің өзгеру сипатына байланысты: жоғары білімнің қолжетімділігі күрт өсті, ол элиталық түрден көпшілікке қажетті болып табылады. Демек, интеграциялық үдерістерді бастайтын осы жүйенің ашықтығы барған сайын айқын бола түсуде, нәтижесінде ұлттық білім беру жүйелерінің толық өзгеруі, олардың толықтырылуы, жоғары білімнің жаһандық әлеуметтік жүйеге айналуы орын алады. Сонымен қатар, бірқатар зерттеушілер атап өткендей, интеграцияны «біріктірудің өзі емес, біріктіру үдерісі» деп түсіндіреді [2]. Басқаша айтқанда, академиялық ұтқырлық қандай да бір дәрежеде ұлттық білім беру дәстүрлерінен бас тартуды білдірмейді, керісінше адамның өзінің даму саласын кеңейтуге табиғи қажеттілігін ескеретін жаңа мақсаттағы бағдарлаудың бір түрі болып саналады. Жоғарыда айтылғандардың контекстінде бұл қажеттілік білім беру субъектілерінің халықаралық ынтымақтастыққа және жалпы адамзаттық этика құндылықтарымен танысуға деген ұмтылысында көрінеді.

Осылайша, білім беруді интернационалдандыруға бағытталған интеграциялық үдерістер халықаралық ортада оқитын, жұмыс істейтін, өмір сүретін және қарым-қатынас жасайтын студенттердің, зерттеушілер мен оқытушылардың үдемелі өсіп келе жатқан санын анықтайды.

Негізгі бөлім

Осыған байланысты академиялық ұтқырлықты дамыту бағыты Халықаралық ынтымақтастықтың геосаяси бағыттарымен анықталатынын атап өткен жөн. Мысалы, 1945 жылдан кейін АҚШ пен Батыс Еуропа арасындағы білім алмасу Атлант блогын дамыту мақсатында өтті. Еуропа елдері әлі күнге дейін бұрынғы колониялардан студенттер ағынын қолдайды, ал Оңтүстік

Америкадағы студенттер АҚШ пен Канада университеттерінде магистр және доктор дәрежесін алады, ал КСРО және Шығыс Еуропа университеттері соңғы уақытқа дейін студенттерді тек социализм елдерінен қабылдады. 1994 жылы Тұңғыш Президентіміз — Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев ұсынған еуразияшылдық тұжырымдамасы Қазақстандағы геосаяси стратегия бастамасының бірі болып табылады. Бұл идеяны әртүрлі саяси топтар екіұштылықпен қабылдайды: батыстың өткір сыны және Ресейдің екіжақты көзқарасы деп. Осы уақытқа дейін Қазақстан Ресейді жоғары білім беру реформаларында толықтай ұстанды. Жағдайдың ортақтығы (Ресейде бастапқы позициялар едәуір ғылыми-әдістемелік, кадрлық және материалдық-техникалық базаның болуына байланысты ең жақсы болғанымен) және Қазақстанның әдістемелік қамтамасыз ету тұрғысынан Ресейге тәуелділігі, қазақстандықтардың бірнеше ұрпағында тамыр жайған ресейлік университеттер мен ғылыми орталықтарға бағдарлануы және жеке деңгейдегі көп қырлы байланыстары және Қазақстан тұрғындарының орыс тілді білуінің іс жүзінде бірегей көрсеткіштері, соның арқасында әлемдік ғылыми және оқу әдебиеттерінің басым көпшілігі игеріле берді [3]. Қазақстандық білім беру реформаларында ресейлік жетістіктермен, қателіктермен және мәселелермен ортақ жетістіктер болды. Егер жетістіктер туралы айтатын болсақ, Ресей мен Қазақстан жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде іргелі ғылымдардың рөлін, жалпы жоғары білімнің ғылыми сипатын, жоғары білімнің мәдени қалыптастырушы функцияларын сақтай алды. Сонымен қатар, жалпы тарих, географиялық жақындық, жалпы педагогикалық дәстүрлер бұл тұжырымның пайдасына дәлел бола алады. Алайда, бұл бағыт ұзақ уақыт бойы ресейлік білім беру жүйесі векторында дамитын болады: қазақстандық жоғары оқу орындары ресейлік оқу ұйымдарын үлгі — эталон ретінде санап, студенттердің көбі Қазақстанға емес, ресейлік жоғары оқу орындарына кетуіне себеп болуы мүмкін деген тұжырым бар [4].

Еуразияшылдық тұжырымдамасы сондай-ақ болашақта Еуразия шекараларына шығатын ірі елдер — Қытай, Иран және Үндістан сияқты мемлекеттермен халықаралық ынтымақтастықтың жандануы мен дамуын айқындайды. Қазірдің өзінде, әрине пандемияға дейін, Қазақстанның жоғары оқу орындарында Үндістан, Қытай, Шығыс Азия өңірі елдерінің өкілдері келіп, білім алуда.

Еуразиялық стратегия, ол — ТМД құру идеясының өзіндік саяси желісі, оның бастамашысы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев болды. Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы шетелдік студенттер контингенті көрші елдер (Өзбекстан, Қырғызстан және т.б.) өкілдерінің басым көпшілігінде қалыптастырылатыны кездейсоқ емес. Еуразияшылдық тұжырымдамасы аясында барлық этностардың мүдделерін шоғырландыратын, ұлтына қарамастан барлық азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ететін Қазақстанның саяси жүйесінің маңызды элементін құру идеясы туды және іске асырылды. Әңгіме 1995 жылы құрылған Қазақстан халықтары Ассамблеясы туралы болып отыр [5]. 1997 жылы үшінші сессияда осы ұйымның негізгі стратегиясы қалыптастырылды: еуразиялық интеграцияны дамыту, қоғамды демократияландыру және жаңа азаматтық бірегейлікті қалыптастыру. Сол отырыста Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев мемлекеттік жоғары оқу орындарының әрбір мамандығына ұлттық азшылық өкілдерін 10 пайыздық квота бойынша қабылдау туралы тапсырма берді. 1999 жылы квота тестілеу негізінде жоғары оқу орындарына қабылдаудың жаңа ережелерінің енгізілуіне байланысты жойылды, бірақ квотаның қолданылуының төрт жылында еліміздің жоғары оқу орындарына түрлі ұлт өкілдерінен 7,8 мыңға жуық жас келіп түсті, бұл көші-кон үдерісін тежеудің және жақын болашақта көпұлтты зияткерлік әлеуетті құрудың маңызды факторына айналды. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің он жылдығы қарсаңында өткен жетінші сессияда мемлекеттіліктің қалыптасу жолын атап өтті және азаматтарды қазақстандық патриотизм негізінде қалыптастыру міндетін қойды. «Біз Қазақстанды құрдық, ендігі міндет — қазақстандықтарды құру» (Н.Ә. Назарбаевтың жетінші сессияда сөйлеген сөзінен) [5]. Сол кездегі мемлекет басшысы атап өткендей, азаматтық бейбітшілік пен келісім тәжірибесі әлемдік қоғамдастықта құнды деп танылған елге айналған Қазақстанның этносаралық саясатының негізгі нәтижелері, олар:

- елде этностық және діни тиесілілігіне қарамастан азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының теңдігін қамтамасыз ететін құқықтық базаның болуы. Бұл қағидат мемлекеттік этносаралық саясаттың негізіне айналды;

- Қазақстан халықтары Ассамблеясы тұлғасында ұлттық саясат пен ұлтаралық диалогты іске асырудың бірегей және тиімді тетігі құрылды, соның арқасында барлық жерде этностардың мәдени

жаңғыру үдерісі жүріп жатыр, ал Ассамблея олардың жан-жақты диалогын қамтамасыз етеді. Бүгінгі таңда бұл тәжірибені кейбір көрші елдер өздеріне қабылдайды;

– түрлі мәдениеттер диалогы жолға қойылған, Қазақстан негізінен жалпы адамзаттық құндылықтармен көпмәдениетті қоғам ретінде қалыптасты. Қол жеткізген рухани интеграцияның өзегі сөзсіз, көп ғасырлық толерантты және инновацияларға ашық қазақ халқының мәдениеті болып табылады. Рухани бірегейлік біздің отандастарымыздың азаматтық және саяси бірлігін толықтырады, бұл мемлекет тәуелсіздігін нығайтудың және ХХІ ғасырда қоғамды біріктірудің тағы бір іргетасы болады;

– теңдестірілген тіл саясатына қол жеткізілді және Қазақстан — осы мәселелерді өткір қақтығыстар мен күйзелістерсіз шешкен аз елдердің бірі. Ел азаматтарының, әсіресе жастардың мемлекеттік тілді меңгеруінің табиғи үдерісі жүріп жатыр. Қазақстанның тілдік байлығы қазақ мәдениетін байытады және көпұлтты Қазақстанның бірлігін нығайтудың маңызды факторы болып табылады;

– еліміздің рухани жаңғыруы, ең бастысы — конфессияаралық келісім мен толеранттылық қамтамасыз етілді. Қазақстандықтардың қазіргі ұрпағына мұра болып қалған рухани саладағы толеранттылық болашақта азаматтық және конфессияаралық бейбітшілікті сақтау үшін жақсы негіз болып табылады.

Стратегияда атап өтілгендей, ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге: қазақ этностары арасындағы қарым-қатынастардағы толеранттылық пен сенімді нығайту; мемлекеттік тіл мен қазақ халқының мәдениеті төңірегінде топтасқан қазақ этностарының мәдениеттері мен тілдерін одан әрі дамыту; қазақстандықтардың рухани-мәдени тұтастығын қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету; мемлекеттік тілді әрбір қазақ этносының ішкі мәдениетінің ажырамас элементіне айналдыру негізінде қол жеткізілетін болады. Мемлекеттік және ресми тілдер ұлтаралық қарым-қатынас құралы ретінде одан әрі дамудың нақты перспективаларын алатын көптілділікті қалыптастыру болып табылады. Стратегия дұрыс бағытта жетілдірілген жағдайда келесідей нәтижелерге қол жеткізуге болады, олар: ұлтаралық қатынастарды дамыту негізінде қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру, қазақстандық патриотизмді, қазақстандықтардың рухани-мәдени қоғамдастығын нығайту, жастардың әрбір кейінгі ұрпағында қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу жүйесін құру болып табылады.

Осының барлығы халықаралық білім беру алмасулары саласында қалыптасқан үрдістерге алып келді, өйткені біздің елімізде шетелдік студенттер санының тұрақты өсуінің жетекші факторы Қазақстанның саяси және экономикалық тұрақтылығы болып табылады. Осылайша, жақын арада халықаралық байланыстар кеңейіп, жақын және алыс шетелдермен халықаралық білім беру алмасуларының тәжірибесі артады. Демек, шетелдік студенттерді кәсіби даярлау мәселесі өзекті бола түсуде. Біздің ойымызша, бұл мәселе шешімін екі бағытта табады:

1) білім беру сапасын арттыру мақсатында оның барлық субъектілері шетелдік студенттердің әлеуметтік-мәдени бейімделуі, кәсіптік білім берудің әдістері мен педагогикалық технологияларын жетілдіру, жоғары оқу орындары оқытушыларының біліктілігін арттыру мәселелерін шешу, шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортаны игеруінің нақты тәжірибесінде;

2) педагогикалық ғылымда, зерттеушілердің назары шетелдік студенттердің кәсіптік білім беруінің этнопедагогикалық компонентінің мәселесіне аударылатын болады.

Тұтастай алғанда, осы интеграциялық үдерістердің қарқындылығы еуразияшылдық тұжырымдамасын іске асыру сипаты мен өміршендігімен айқындалатын болады.

Осы орайда, интернацияландыру жүйесінің келесі даму көрсеткіші, ол өзгеріске ұшыраған білім беру, ғылым мен мәдениет мәселелері бойынша БҰҰ-ның «Барлығына арналған білім беру» тұжырымдамасы, яғни «өмір бойы білім алу» деген педагогикалық парадигмаға сәйкес қалыптасады [7]. Өздеріңіз білетіндей, бұл тұжырымдаманың негізгі мақсаты — жоғары білім, үздіксіз білім беру, жоғары оқу орындары үшін ашық және ересектерге арналған білім беру құжаттарында қамтылған әртүрлі идеялар мен тәсілдердің синтезі болып табылады. Аталмыш бағдарламаның алға оң басуы қоғамның ең осал әлеуметтік топтары сауатсыз және бастауыш білімі жоқ немесе білім беру қызметтеріне қолжетімділігі шектеулі болған әлемдегі саяси және экономикалық жағдайға байланысты қамтамасыз ету болып табылады.

Біздің зерттеуіміздің аясында әлемдік қоғамдастықтың стандартты ойлау қабілеті бар тұлға емес, керісінше өзін-өзі тәрбиелеуге дайын, сонымен қатар үздіксіз білім беру қажеттілігін түсінетін білікті маманның жетекші ролін мойындату ерекше мәнге ие. Бұл өз кезегінде келесі факторларға байланысты деп есептейміз:

1) экономикалық, егер «адами капиталдың» сапасы белгілі бір елдің немесе халықтың мәртебесін анықтаса, ал қызметкердің зияткерлік багажы жаңа білімнің өсуін ынталандыратын және оның байлығының көзі болатын болса;

2) мәдени, себебі өзге өркениеттер мен өмір сүру тәсілдерін түсіну этносаралық окшаулануды жеңуге ықпал етеді, сонымен қатар, басқа халықтарға олардың рухани құндылықтары мен тарихын білу негізінде құрмет көрсетуге тәрбиелейді. Сайып келгенде соғыс пен зорлық-зомбылыққа қарсы бейбітшілік мәдениетін қалыптастыруға әкеледі;

3) технологиялық, қарқынды дамып келе жатқан ақпараттық және цифрлық технологияларды меңгеру өмірдің үйреншікті нормасына айналды, ал сауатты пайдаланушы — адамзат қоғамының толыққанды субъектісіне айналады [7].

Сандық жинақтардың сапалық өзгерістерге ауысуының диалектикалық заңының арқасында [8], жақын болашақта шетелдік студенттер санынан олардың Қазақстанның жоғары оқу орындары жағдайында алатын білім сапасына акценттің ауысуын болжауға болады. Осыған байланысты жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясат элиталықтан бұқаралық жоғары білімге көшу ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы тиіс, бұл кезінде әлемдік білім беру кеңістігіндегі жоғары оқу орындары арасындағы бәсекелестікті күшейтті. Сонда көптеген жоғары оқу орындары шетелдік студенттерді даярлауға мүдделі, өйткені олардың саны оқу орындарының қаржылық жағдайына ғана емес, сондай-ақ олардың беделі мен танымалдылығына да байланысты, өйткені бұл алынған білім сапасының халықаралық танылуын куәландырады. Біраз уақыт бұрын Еуропалық студенттер өздерінің туған елінде жоғары білім алуды жөн көрді, мысалы, АҚШ-қа оқуға барғысы келетіндер өте аз болды.

Сондықтан «... болашақта нақты халықтың ұлттық діл есебінен жүзеге асырылмайтын білім беруді интернационалдандыру, нақты тілдің этнолингвистикалық бірегейлігін сақтай отырып, көптілді білім беру, білім беру саласындағы мемлекеттердің заң шығарушы және атқарушы органдарының қызметін үйлестіру, үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін ұйымдастыру және білім беру сапасын оның барлық деңгейлерінде арттыру сияқты міндеттерді шешу қажет», — деп Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында атап өтті [9].

Жоғарыда айтылған мәселе, қазіргі заман парадигмасын анықтауға мүмкіндік береді, олар:

- шетелдік студенттер контингентінің жоғары өсу қарқыны;
- Шығыс Азия аймақтарындағы студенттердің жоғары академиялық ұтқырлығы Қазақстан үшін де маңызды;
- жоғары білім беру саласындағы ұлттық ынтымақтастық шекарасын кеңейту;
- халықаралық білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруға бағытталған инвестицияларды ұлғайту;
- сыртқы саясат пен халықаралық байланыс жүйесін дамыту болып табылады.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында, сонымен қатар үрдістерді анықтай отырып, Қазақстанның жоғары оқу орындар жүйесін интернационализацияландырудың келесідей перспективалары аталмыш педагогикалық заңдармен айқындалатынын меңгерген жөн: білімнің қоғам қажеттіліктеріне, оның экономикасы мен ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне тәуелділігі; оқуға баратын елді таңдау қоршаған ортаның пікіріне тәуелділігі. Бірінші жағдайда, қазақстандық қоғамның негізгі қажеттіліктері оның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруімен және интеграциясымен байланысты. Екінші педагогикалық заңның арқасында білім беру субъектілерінің негізгі күш-жігері білім беру сапасын арттыруға бағытталатын болады, бұл өз кезегінде кез келген азаматтың үздіксіз дербес білім алуға дайындығын қамтамасыз етеді, соның нәтижесінде таяу уақытта Қазақстанда шетелдік студенттер контингентінің өсу динамикасын болжауға болады.

Мұның бәрі, білім берудің жаңа гуманистік парадигмасын қалыптастырады. Бұл парадигманы құрайтын элементтер, әрине: білімнің үздіксіз, синкретикалық үдерісі сияқты білім емес, демек «Өмір бойы білім алу» деген педагогикалық идея; екіншіден, білім беру үдерісіне қатысушыларды «субъект-субъект» қатынастар жүйесіндегі оңтайлы өзара іс-қимылды іздеуге тарту, яғни адамның жеке басының даралығына бағытталған маңызды күштерінің оң өсуіне ықпал ете отырып, ең алдымен жеке тұлғаға бағытталған болу керек; үшіншіден, білім беруді бірізділендіру, демократияландыру және бірізділік принциптерін іске асыру арқылы адамның ішкі табиғатын қайта құру болып табылады.

Бұл, өз кезегінде, отандық пен шетелдік студенттердің мүдделерімен объективті түрде сәйкес келмейтін, білім беру мазмұнын саралау қажеттілігіне әкелді. Мәселенің оңтайлы шешімі жоғары

білім беру мазмұнындағы этномәдени компонентке бөлінген, оқу уақытының көлемін ұлғайту болып табылады. Біріншіден, бұл оқыту тілі мен тілді үйренуге қатысты. Мысалы, тіл өз кезегінде бөлек нәрсе емес; ол міндетті түрде этникалық, мысалы тарих, мәдениет, демек, ана тілі. Қазіргі Қазақстанның этноәлеуметтік жағдайында тілдердің үштұғырлығы (қазақ, орыс және ағылшын) идеясы жарияланғанда, бұл жоғары оқу орындарында тілдерді үйренуге бөлінетін оқу уақытының көлемін кеңейту қажеттілігін туындатты. Бүгінгі таңда халықаралық студенттер әдетте орыс немесе ағылшын тілдерін таңдайды. Бұл үрдіс қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі ресми органдардың нақты күнделікті өмірді насихаттау сатысынан доктринаға көшкенге дейін жалғасатын болады.

Шетелдік студенттерді оқытудағы тіл саясаты мәселесінің күрделілігі мен түсініксіздігі: оның бір жағынан, олар оқу тілін таңдауға, екінші жағынан, оны қажетті минимум көлемінде, яғни оқу пәні ретінде оқуға мәжбүр болады. Шет тілінің оқу пәні ретіндегі ерекшелігі оны ана тілінен меңгерудің бірқатар ерекшеліктерімен анықталады. Қазіргі лингвофилософиялық зерттеулерде тіл тек құрал ретінде ғана емес, ойлау мен таным құралы ретінде де, «ой кеңістігі және рух үйі» ретінде де қарастырылады [10].

Ана тілі мен шет тілдерін тану мен меңгеру үдерістерінің арақатынасы қазіргі ғылымда белсенді дамып келе жатқан этнопедагогикалық тәсілдің әдіснамалық категориясында жүйелі түрде қарастырылады. Бұл тәсілдің мәні біздің болжамдарымыздағы келесі әдіснамалық негізге жүгінудің логикалық тізбегін анықтайды. Әңгіме шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортада дамуы туралы болып отыр. Шет тілін үйренудегі негізгі міндет — мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысу қабілетін игеру, яғни студенттің сөйлеу-ойлау қызметімен байланысты сөйлеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Басқа мәдениеттердің өкілдерімен барабар өзара әрекеттесу ретінде түсінілетін адамның шет тілінде мәдениетаралық деңгейде қарым-қатынас жасау қабілетінің жиынтығы қазіргі лингводидактикамен «екінші тілдік тұлға» ұғымы ретінде анықталады [11; 20–24]. Ю.Н. Карауловтың пікірінше, тілдік тұлға «тілді үйренудің барлық аспектілерін қамтиды және сонымен бірге адамды зерттейтін пәндер арасындағы шекараны бұзады, өйткені адамды тілден тыс зерттеу мүмкін емес» [12]. Екіншіден, тілдік тұлға — бұл зерттелетін тілдің вербалды-семантикалық кодын, яғни осы тілдің спикерлерінің «әлемнің тілдік бейнесін» және адамға жаңа әлеуметтік шындықты түсінуге мүмкіндік беретін «әлемнің ғаламдық (тұжырымдамалық) бейнесін» игеруден тұратын адам қасиеттерінің жиынтығы. Студенттің «өмір үшін», «нақты жағдайларда қарым-қатынас жасау үшін» шет тілін қажет ететін және басқа мәдениеттер өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасай алатын «екінші тілдік тұлға» қасиеттерін дамыту, шын мәнінде, шет тілін оқытудың стратегиялық мақсаты болып табылады [13; 14]. Осы аспектілерді бөліп көрсету тілдік тұлға құрылымындағы келесі компоненттерді анықтауға мүмкіндік береді:

1) құндылыққа бағдарланған, яғни тіл — әлемнің тілдік бейнесін және ұлттық сипатты қалыптастыру негізінде жатқан және тілдік диалогтық қарым-қатынас процесінде іске асырылатын рухани идеялардың иерархиясын қалыптастырады;

2) мәдени компонент ретінде, яғни сөйлеу және тілдік емес мінез-құлық ережелеріне байланысты оқытылатын тіл мәдениетінің фактілері болып табылады, олардың білімі қарым-қатынас серіктесін барабар пайдалану және тиімді әсер ету дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді;

3) жеке компонент ретінде қарастыру болып табылады.

Бұл тұрғыда, біздің шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту перспективаларымыздың болжамдары Қазақстанның көптілді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған шет тілдік білім беру тұжырымдамасын қабылдауына негізделген.

Шетелдік студенттерді кәсіптік даярлаудағы тілдік мәселелердің оң шешімі әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту саласындағы білім беру саясатының сипатын да айқындайды. Бұл жерде инженерлік, медициналық және педагогикалық мамандықтарды даярлауда мемлекеттік тапсырыстың жанданғанына қарамастан, білім беру мазмұнындағы әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің үлесі этномәдени білім беруді әлеуметтік-гуманитарлық пәндер мазмұнына интеграциялау есебінен, арнайы және қосымша курстарды зерделеу есебінен сағат санын қосу мәселесі болып отыр. Басқаша айтқанда, шетелдік студенттердің білім беру мазмұнының жалпы негіздерінен оны саралауға көшу мәселесін шешу қажеттігінен туындап отыр.

Бірақ мемлекеттік білім беру стандартында қарастырылған оқу жүктемесінің көлемі ақылға қонымды шектеулерге ие болғандықтан, арнайы және қосымша курстарды енгізу мүлдем орынды болып көрінбейді. Осыған байланысты шетелдік студенттер үшін шетелдік мәдени ортаны тәуелсіз зерттеу ең қолайлы болып табылады. Бұл үшін, мысалы, электронды оқыту бағдарламаларының әртүрлі нұсқаларын жасауға болады, оларды бос уақытта жеке пайдалануға мүмкіндік беру және т. б.

Интернетте мемлекеттің қалыптасу тарихына, Қазақстан Республикасының қазіргі жағдайы мен мәдениетіне арналған түрлі интерактивті алаңдар бар. Осы платформалар мен сайттардың саралануы көрсеткендей, көп жағдайда олар ағылшын және қазақ тілдерінде ұсынылған. Олар үлкен сұранысқа ие, бұл шетелдік студенттердің веб-сайттарда қалдырған ой-пікірлерінен көрінеді. Сондықтан, Қазақстанда бірінші жыл оқып жүрген шетелдік студенттер әдетте ерекше қызығушылық танытатыны белгілі [15]. Олардың айтуынша, бағдарламалар немесе сайттар материалдары олардың аймақтық жағдайларға әлеуметтік бейімделуін айтарлықтай жеңілдетеді. Яғни, болашақта шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортаны игеруіне бағытталған автономды оқу бағдарламаларының әртүрлі нұсқаларын әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Қорытынды

Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын талдау нәтижесінде келесі даму үрдістерін анықтауға мүмкіндік берді:

– отандық жоғары білім беру жүйесін бірізділендіруге негізделген әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытуға арналған оқу уақытының көлемін ұлғайту қажеттілігі;

– шетелдік студенттердің білім мазмұнының жалпы қазақстандық студенттер оқитын бағдарламалармен сәйкестігінің қажеттілігі.

Бұл перспективалар, өз кезегінде, Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттерді кәсіптік даярлаудың технологиялық құрамдас бөлігін дамытуды айқындайтын болады. Осы компоненттің даму сипаты жоғары білім беру жүйесіндегі сыртқы байланыстарды басқару саласындағы қазіргі заманғы кәсіптік білім беру жүйесіне тән педагогикалық инновациялардың жоғары динамизмімен айқындалатын болады. Оқу өнімділігі танымдық байланыстардың көлемі мен қарқындылық тәуелділігіне байланысты. Бұл тенденция шетелдік студенттерді кәсіби даярлау жүйесінде көпмәдениетті білім беру ортасын құру қажеттілігін түсінуге әкеледі. Осы тұжырым, оқыту нәтижелерінің оқытушының шеберлігіне (біліктілігіне, кәсібилігіне) тәуелділігімен байланысты педагогикалық заңдылықпен негізделеді. Сондықтан Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығының процессуалдық-технологиялық құрамдас бөлігінің қазіргі жай-күйін сипаттайтын, жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің этномәдени білім алуын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің фрагментациясы еңсерілетін болады. Сонымен, шетелдік студенттерді жергілікті жағдайларға бейімдеу қиындықтарын жеңудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Сондықтан білім беру мазмұнында этномәдени компонентті мақсатты қалыптастыру үшін барлық негіз бар. Басқаша айтқанда, Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттерді кәсіби даярлаудың этномәдени аспектісін кеңейту қажеттілігі бар.

Осылайша, халықаралық ынтымақтастық жоғары білім берудің жаһандық жүйесін дамытудың қуатты тетігі болып табылатыны сөзсіз және аталмыш мәселелер төменде келтірілген шешімдер жүзеге асқанда өз мәресіне жетеді деген сенімдеміз:

– жоғары білім беру мазмұны мен деңгейінің қоғам экономикасының, саясатының, әлеуметтік-мәдени саласының қажеттіліктеріне сәйкестігі;

– әртүрлі елдер мен аймақтардағы кәсіби дайындық деңгейлерін теңестіру;

– жоғары білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастық пен әріптестікті нығайту;

– елдер мен құрлықтар арасында білім беру мазмұны мен қалыптасатын кәсіби және қосымша дағдылар сипаттамасымен алмасу;

– жоғары оқу орындарын, әсіресе дамушы елдерде, оның ішінде халықаралық қорлардан қаржыландыру есебінен дамытуға жәрдемдесу;

– жоғары білім беруді дамыту бойынша білім беру мекемелерінің қызметін үйлестіру;

– «ақыл-даналардың» шетелге кету себептерін жоюға ықпал ете отырып, жоғары білімнің икемділігін, қамтылуын және сапасын жалпы арттыруға ықпал ету;

– академиялық ынтымақтастық пен өзара көмек үйлесімінде ғылыми мектептер мен білім беру жүйелері арасындағы бәсекелестікті көтермелеу.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Рамашова Г.Н. Академическая мобильность студентов-иностранцев в вузах Казахстана (этнопедагогический аспект) / Г.Н. Рамашова, Н. Рамашов // Alma Mater. Вестн. высш. шк. — 2012. — № 12. — С. 76–81.
- 2 Лиферов А.П. Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции: науч. изд. / А.П. Лиферов // Magister. — 1999. — № 1. — С. 46–65.
- 3 Изменчивый «образ языка» в науке XX века / под ред. Ю.С. Степанова. — М., 1995. — С. 7–15.
- 4 Ассамблея народа Казахстана. Цели и перспективы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://assembly.kz/ru/>
- 5 Выступление Н.А. Назарбаева на 7-й сессии Ассамблеи народа Казахстана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_other_events/vystuplenie-pervogo-prezidenta-elbasy-nanazarbaeva-na-vii-sessii-assamblei-naroda-kazahstana
- 6 Ensuring lifelong learning for all in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan: country evidence and policy recommendations. — UNESCO, 2020. — 66 p. [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200744rus.pdf>
- 7 Обзор политики членов Организации экономического сотрудничества и развития. Образование в СНГ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://oecd.ru/org/obraz.html>
- 8 Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пос. / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. — М.: Академия, 2003. — 576 с.
- 9 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» от 27 февраля 2007 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g
- 10 Халеева И.И. Основы теории обучения иноязычной речи (подготовка переводчиков): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 — «Методика преподавания иностранных языков» и 10.02.19 — «Теория языкознания» / И.И. Халеева. — М., 1990. — 38 с.
- 11 Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам: учеб. / Г.В. Елизарова. — СПб.: Изд-во «Союз», 2001. — С. 4–7.
- 12 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность: науч. изд. — 7-е изд. / Ю.Н. Караулов. — М.: Изд-во «ЛКИ», 2010. — 264 с.
- 13 Философия: всемир. энцикл. // гл. науч. ред. и сост. А.А. Грищанов. — М.: АСТ; Мн.: Харвест; Совр. литератор, 2001. — 1312 с.
- 14 Grachev A. The meeting of civilizations: conflicts or dialogue / «For solidarity against the Intolerance, for a dialogue between the cultures»: materials of the International Forum. — Paris, UNESCO, 1996. — P. 23–27.
- 15 Маликова Н.Р. Национальные интересы России и стран Евразии в контексте обеспечения региональной безопасности СНГ/ Евразийский диалог: исторические связи и перспективы: материалы Междунар. науч.-практ. конф. [Электронный ресурс] / Н.Р. Маликова. — Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Departments/CIS/Conf/Malikova.htm>

Г.Н. Акбаева, Н. Рамашов, А.Н. Рамашова

Интернационализация системы высшего образования Республики Казахстан: проблемы, тенденции, решения

В статье исследованы трансформация и интеграция системы высшего образования Республики Казахстан, так как новый подход к решению проблем образования в мировой практике вызвал необходимость кардинального пересмотра организационных, структурных, идеологических изменений, обновления содержания образования, повышения требований качества подготовки специалистов в соответствии с современным этапом развития казахстанского общества и глобальными интеграционными процессами в мировом образовательном пространстве. Проанализированы актуализация и проблема профессиональной подготовки студентов-иностранцев в основных направлениях высшего образования: рассмотрено решение таких проблем, как интернационализация образования и координация деятельности законодательных и исполнительных органов государств в сфере образования; возможность организации единой системы непрерывного образования и совершенствование качества образования на всех ее уровнях. Авторами были определен генезис развития профессиональной подготовки студентов-иностранцев в вузах Казахстана, которые обусловлены зависимостью образования от потребностей общества, его экономики и национально-культурных особенностей, а также предопределены выбором страны обучения от «интеллектуальности» среды. Кроме того, дан прогноз относительно перспектив развития профессиональной подготовки студентов-иностранцев и интернационализации высшего образования в целом.

Ключевые слова: интернационализация, студенты-иностранцы, образовательная сфера, академическая мобильность, трансформация, межкультурное взаимодействие, многоязычное образование, гармонизация, идентичность, образовательная среда, высшее учебное заведение.

G.N. Akbayeva, N. Ramashov, A.N. Ramashova

Internationalization of higher education system in Republic of Kazakhstan: problems, trends, solutions

In this article the authors investigated the transformation and integration of the higher education system of the Republic of Kazakhstan, as a new approach to solving the problems of education in the world practice caused the need for a radical revision of organizational, structural, ideological aspects, updating the content of education, increasing the quality requirements for training specialists in accordance with the current stage of development of Kazakhstan society and global integration processes in the world educational space. In this regard, the article also analyzes the actualization and the problem of professional training of foreign students in the main areas of higher education: the solutions to such problems as the internationalization of education and the coordination of the activities of the legislative and executive bodies of states in the field of education, and the possibility of organizing a unified system of continuing education and improving the quality of education at all its levels were considered. The authors determined the genesis of the development of professional training of foreign students in higher education institutions of Kazakhstan, motivated by the dependence of education on the needs of society, its economy and national and cultural characteristics; as well as the dependence of the choice of the country of study on the "intellectuality" of the environment, and also made a forecast of the prospects for the development of professional training of foreign students and the internationalization of higher education in general.

Keywords: internationalization, foreign students, educational sphere, academic mobility, transformation, interethnic interaction, multilingual education, harmonization, identity, educational sphere, higher educational institutions.

References

- 1 Ramashova, G.N. & Ramashov, N. (2012). Akademicheskaya mobilnost studentov-inostrantsev v vuzakh Kazakhstana (etnopedagogicheskiy aspekt) [Academic mobility of foreign students in Kazakhstan (ethnopedagogical aspect)]. *Alma Mater. Vestnik vysshei shkoly — Alma Mater. Bulletin of the Higher School*, Vol. 12, 76–81 [in Russian].
- 2 Liferov, A.P. (1999). Integratsionnye protsessy v mirovom obrazovanii: osnovnye tendentsii: nauchnoe izdanie [Integration processes in world education: main trends: scientific publication]. *Magister — Master*, Vol. 1, 46–65 [in Russian].
- 3 Stepanov, Yu.S. (Ed.). (1995). *Izmenchivyi «obraz yazyka» v nauke XX veka* [The changing "image of language" in the science of the XX century]. Moscow [in Russian].
- 4 Assambleia naroda Kazakhstana. Tseli i perspektivy [The Assembly of Kazakhstan people. Purpose and perspectives]. (n.d.). *assembly.kz*. Retrieved from <https://assembly.kz/ru/> [in Russian].
- 5 Vystuplenie N.A. Nazarbaeva na 7-i sessii Assamblei naroda Kazakhstana [N.A. Nazarbayev's speech at the 7th session of the Assembly of Peoples of Kazakhstan] (n.d.). *akorda.kz*. Retrieved from https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_other_events/vystuplenie-pervogo-prezidenta-elbasy-nazarbaeva-na-vii-sessii-assamblei-naroda-kazakhstana [in Russian].
- 6 Ensuring lifelong learning for all in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan: country evidence and policy recommendations (2020). UNESCO, 66 p. *gcedclearinghouse.org*. Retrieved from <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200744rus.pdf>.
- 7 Obzor politiki chlenov Orhanizatsii ekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiia. Obrazovanie v SNG [Review of the policies of the members of the Organization for Economic Cooperation and Development. Education in the CIS]. *oecd.ru.org*. Retrieved from <https://oecd.ru.org/obraz.html> [in Russian].
- 8 Slastenin, V.A., Isaev, I.F. & Shiyanov, E.N. (2003). *Pedagogika* [Pedagogics]. Moscow: Akademiia [in Russian].
- 9 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstan «Novyi Kazakhstan v novom mire» ot 27 fevralia 2007 goda [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "New Kazakhstan in the new world" (dated February 27, 2007)]. *akorda.kz*. Retrieved from https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-28-fevralya-2007-g [in Russian].
- 10 Haleeva, I.I. (1990). Osnovy teorii obucheniia inoiazychnoi rechi (podgotovka perevodchikov) [Fundamentals of the theory of teaching foreign language speech (training of translators)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 11 Elizarova, G.V. (2001). *Kultura i obuchenie inostrannym yazykam* [Culture and teaching foreign languages]. Saint Petersburg: Izdatelstvo «Soyuz» [in Russian].
- 12 Karaulov, Yu.N. (2010). *Russkii yazyk i yazykovaia lichnost* [Russian language and linguistic personality]. Moscow: Izdatelstvo «LKI» [in Russian].
- 13 Grischanov, A.A. (Ed.). (2001). *Filosofiia: vseмирnaia entsiklopediia* [Philosophy: world encyclopedia]. Moscow: AST; Minsk: Harvest; Sovremennyy literator [in Russian].

14 Grachev, A. (1996). The meeting of civilizations: conflicts or dialogue “For solidarity against the Intolerance, for a dialogue between the cultures”: materials of the International Forum. Paris, UNESCO (pp. 23–27).

15 Malikova, N.R. Natsionalnye interesy Rossii i stran Evrazii v kontekste obespecheniia regionalnoi bezopasnosti SNG [National interests of Russia and the Eurasian countries in the context of ensuring the regional security of the CIS]. Proceedings of scientific and practical conference: *EvrAziiskii dialog: istoricheskie sviazi i perspektivy — Eurasian dialogue: historical link and perspectives*. Retrieved from <http://www.hist.msu.ru/Departments/CIS/Conf/Malikova.htm> [in Russian].

ТІЛДІК БІЛІМНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚОЛДАНБАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF LANGUAGE EDUCATION

DOI 10.31489/2021Ped2/128-135

UDC 378.147

Z.S. Takuova, A.Zh. Mauitbekova, K.N. Bulatbayeva

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(Corresponding author's E-mail: zarinchen@mail.ru)
ORCID:0000-0002-1776-6462*

Syntaxemes as a method for selecting learning resources in teaching English

The purpose of the article is to discuss twenty-seven varieties of Russian syntaxemes defined by G.A. Zolotova, the semantic basis of which is considered universal for any other language. This achievement in the field of communicative linguistics allows to consider similar typical syntaxemes in English. The authors of this article are interested in syntaxemes because of the linguodidactic potential which serves as a “bridge” for statements within the thematic field. In contrast to the abstract means of structural linguistics, syntaxemes are capable of integrating lexical and grammatical material into the learning process. Whereas the traditional technique artificially tied the types of phrases and sentences of the topic, syntaxemes by semantic bundles are used in different exercises, i.e., within one exercise the teacher will be able to assimilate two or three ways of expressing the same idea and a sufficient amount of one syntaxeme as a typical union of the same type of lexemes. The article focuses on the optimization of learning process, in which the criteria for the selection of learning material based on certain methodological principles of teaching English are considered. By relying on the appropriate principles for the selection of learning material, an effective system of teaching English is purposed to be achieved. The article presents the most active syntaxemes, their meanings and interpretation found in the English textbook for 5th graders. Also, as an illustrative material, one of the speaking topics for 5th graders is considered, which is represented in the table with essential examples. Syntaxeme as a linguodidactic unit makes it possible to select language resources on a scientific basis, considering certain selection of parameters (frequency, functional significance, etc.).

Keywords: syntaxeme, educational material, criteria for selecting educational material, principles of selecting educational material, speech topic, speech intentions, lexico-semantic groups, linguodidactic unit, grammatical and semantic paradigm.

Introduction

In the past ten years modern society had been in the information flow, where every person was and still is faced the flow coming from the world, and for successful socialization in the community being familiar with a foreign language is very important. The most common foreign language for the means of communication in the information flow is English, which is considered as the language of communication worldwide. Consequently, learning the language starts from the preschool period. However, in order to teach and learn English effectively up from kindergartens, schools, colleges and universities in Kazakhstan it is necessary to optimize the learning process in accordance the functional units of the language system.

Methods and approaches

Research methods include observation of the activity of syntaxemes as learning units in educational texts by specialty, a statistical method for identifying the frequency of syntaxemes in the implementation of

certain speech tasks, modeling the mechanism for selecting units and introducing them into the process of teaching a foreign language, experimental verification of the effectiveness of syntaxemes as learning units, generalization of the obtained scientific results.

The methodological basis for the scientific substantiation of the functional-semantic approach to the selection of grammatical material for educational purposes is the idea of cognitive linguistics about the categorization of the world in language [1: 41]. According to this concept, the gestalt characteristic of the objective world acts as a basic level in the perception of a fragment of reality: objects are perceived as a whole as a type prototype. These are syntaxemes, which are then described in a more or less complete list by G.A. Zolotova in a monograph with students N. Onipenko and M. Sidorova, and are presented as a repertoire of elementary units of syntax in the "Syntactic Dictionary of the Russian Language" [2, 3]. We are also impressed by the idea of G.I. Isenbayeva, described in the article "On the methodological foundations of the study of the functional unity of cognitive and linguistic structures" [4]. No less important is the linguodidactic aspect, when the cognitive structuring of the language system is taken as a basis in the methodology of language teaching. This way is more effective when semantic units of the lexical and grammatical plan are tied to speech tasks. Then the learner can easily navigate the use of the means of another language for the implementation of their speech tasks, since in their mind an associative connection will be formed between the situation and the language tools that serve this situation. Active work in this direction is carried out at L.N. Gumilyov Eurasian National University.

The common glossary provided by E.G. Asimov and A.N. Shchukin [5] is a special conceptual tool that is a set of different means of selecting and organizing learning sources while planning the learning process. At the same time it should be kept in mind that even if it remains a fundamental work that reveals the methodological system of language teaching, the glossary itself is focused on the abstract language system. Meanwhile, today there is a contradiction between the need to implement the strategic goal of forming a foreign language communicative competence and the use of the means of an abstract language system as learning units. The last one largely becomes a "braking" tool, artificially lengthening the path to achieve the mentioned goal.

This situation has predetermined the content of the article, which substantiates the practical significance of using new units in teaching a foreign language. The learning material is primarily a lexical, grammatical and speech basis for exercises and tasks for the formation of key competencies in teaching English. The correct and successful educational process is determined by certain methods of teaching English, selection criteria and principles in preparing learning material for teaching English.

Modern methods of teaching English are primarily conditioned by the development of productive learning activities and creativity of the student, that is, the teacher must be autonomous and capable of flexibility, professional adaptability and constant creative search. A student who creates educational products by exploring an idea, hypothesis, or a problem in a particular topic of study serves as an example of heuristic method of teaching English. The interaction of the teacher and the student in the process of communication and learning in order to solve linguistic and communicative problems is a method of interactive learning. Interactive activities include the organization and development of dialogic speech aimed at interaction, mutual understanding, and solving problems that are important for each of the participants in the educational process. Interactive training is primarily aimed at developing interactive communication in the group. In the method of interactive learning, the teacher is the coordinator of the educational process, that is, the activity of the teacher is inferior to the activity of the students. These methods are the most important in this study and are determined by certain criteria for the selection of educational material in English.

Criteria for selecting learning material:

1) Informative content.

Set of exercises designed in accordance with the informational and educational necessities of students. The richness of the learning resources is implemented by a sufficient and at the same time concise amount of information on the topic, when the student receives cognitive basis for the sake of further discussions. The criterion of informative content of educational material is implemented by including in the content of training a large amount of information about the country of the target language and about the native country. Thus, students form a multicultural personality in themselves, which is important in modern society, since when forming a multicultural personality students are able to conduct intercultural communication respecting the traditions and customs of different countries.

2) The volume of learning material.

Large volume of learning material divided into blocks implies a preliminary preparation of texts by EFL teachers for making it flexible for certain proficiency level of students, thereby stimulating students' cognitive activity during learning English, increases their motivation in developing communicative skills.

3) *Cultural spectrum of learning material.*

This criterion implies the selection of learning material and information directly related to the cultural phenomena or global perspectives of the language being studied. Taking this aspect into account ensures a quick adaptation to foreign language culture.

4) *Match of lexical and grammatical range in speech.*

The selection of lexical and grammatical material considering the implementation of speech intentions on the topic is an important condition for the integration of extralinguistic and linguistic issues. These conditions allow to achieve functional minimum and some grammatical means from dictionaries. In addition, the lexical and grammatical material can be stylistically ranked and the selection of desired level is determined by the level of students' proficiency in the target language.

5) *The communicative value of learning material.*

This criterion implies the selection of learning material containing important information for the interlocutor. On the basis of entertaining, relevance, singularity or systematization of knowledge, the learning material becomes most efficient and quickly memorable.

6) *Availability and relevance of learning material.*

To create a favorable atmosphere in the classroom and maintain motivation of students it is necessary to present learning material according to the psychological and age characteristics of students. The presented material should be modern with reference to the traditions and history of the target language.

7) *Consideration of motivation while selecting learning material.*

Motivation is the most important criterion in selecting learning material, the provided information should conform with educational standards and be interesting. The motivation for selecting learning material should be a natural necessity for the expression of thoughts and/or the exchange of information (it is important to create such a situation in the learning process, according to the mechanism of verbal creations). The text representation and extraction of means are in the domain of teacher, who deliberately contemplates the situation for stepping the development of productive skills by their own methodical structuring, which are necessary for learning means of the language system.

These criteria contribute to the implementation of such methodological principles of teaching a foreign language as the necessity and sufficiency of the content of the learning material, the intensity of the learning material. The principles determine the strategic line of formation of foreign language communicative competence. The intensity of learning material is significant in general education schools and universities in Kazakhstan, as a large amount of knowledge is mastered in a short period of training and classes are saturated with various types and forms of education. An important task of the lesson is the revitalization process; it is the personal activity of the student and the teacher, which should be maintained throughout the lesson and is considered to be an important element of the intensity of the learning material. The frequency of language units within the topic is considered to be the determining factor in achieving the set of training tasks in the planning process. In order to enhance students' knowledge it should be consistently used in grammatical and lexical exercises within any relevant topics in English classes. The frequent repetition of the material in different conditions and at different stages of solving educational problems will ensure the natural use of the introduced language resources in the productive speech of students. In this aspect it is important to formulate tasks in speaking practices on the basis of key verbal intentions within the topic of interaction, which increases the functional (productive skills) significance of the language tools.

According to scientists such as J. Austin [6], J. Searle [7], A.V. Bondarko [8], etc., intention is a communicative purpose of the speaker in the process of transmitting the meaning of speech. Verbal and communicative intents are closely related to the functional significance of language and language units. For example, it is possible schematically show the implementation of key verbal intentions: verbal intention → informative intention (the intention of the speaker to inform the already known fact) → communicative intention (intention towards the fact) → illocutionary intention (speech fulfillment, it is the choice of language patterns) → verbal filters (age, gender, social group, etc.) → result (achievement or failure).

The intensity of learning process is also achieved at the expense of lexical and semantical groups (LSGs), since the same type of language tools in semantic and formal aspects are effective because of the possibility of covering more words in one exercise. As ways of transmitting a certain meaning it is relevant to mention sampling constructions (one speech intention can be realized in two or three ways, i.e., synonymy-

mous constructions) which represents favorable conditions for the activation of LSGs. For example: Where can I find animals? — They can be found in the desert, in the yard, on the field, in the woods, in a barn, on pastures, in the winter caves, etc. They can be seen.../They inhabit/are/spend the winter, etc. The same syntaxeme — the locative — is used in several constructions. Such methodological condition gives the students a free opportunity to use foreign language. Thereby, in a short academic term a large amount of learning material can be covered.

With the systematic use of criteria and principles of selecting learning material an effective system of teaching English can be created. It is advisable to use a variety of sources in learning material, such as various texts on the different proficiency levels, audio and video material, songs, proverbs and sayings, etc. These sources help correctly identify the frequency of syntaxemes as meaningful units. The noted aspects of selecting learning material show the importance of specific syntaxemes within the topic, not lexemes as names of objects and subjects. By comparison, in the traditional teaching method words in the nominative case are selected, their case forms are given. Thus, syntaxemes are designed to significantly reduce the unjustified waste of educational time working with the whole grammatical paradigm of nouns. The wide usage of communicative grammar allows to develop speaking and communicative practices first.

Results and discussion

For considering syntaxemes as a means of teaching and selecting learning material in order to form the foreign language competence of students in English classes the following clarification should be noted. A syntaxeme is a grammatical word form with a typical meaning of location, time, object, subject, etc. The syntaxeme is the basic element of the syntactic construction [3].

Syntaxemes might be highlighted from the key points of texts/passages, so it is important to rely on a variety of texts in different styles and genres for adaptive use in the learning process. Another meaning of syntaxeme may lead to its indisputable recognition as a functional unit, capable to provide the content of speech and communication in a foreign language. Moreover, all significant parts of speech can be recognized as syntaxemes.

G.A. Zolotova has identified more than twenty-seven syntaxeme nouns of the same notion in Russian, which determine their purpose in various situations and are similar to some meanings in English [6]. The scientific description syntaxeme-adjectives, syntaxeme-verbs, syntaxeme-adverbs of syntaxeme-numerals, etc still insufficient. They are also important for linguodidactics and should be semantically grouped. The most active syntaxemes, their meaning and interpretation in English are presented in Table 1.

Table 1

Syntaxemes, meaning and example sentences

Syntaxeme	Meaning	English equivalent	Examples of syntaxemes
1	2	3	4
Authorizator	assessment and perception of speech-thoughts of the author	authorisation	I was told..... I guess....
Addressee	the designation of the person and subject	addressee	To students ..... To readers are addressed ...
Deliberative	state and perception of the action	deliberation	Students play chess....
Destinative	the purpose of the subject	destination	Canteen for students....
Dimensive	component of the size	dimension	The height of the gym is up to 10 meters
Directive	the direction of movement focused on the action and position of the subject	direction	From the school window you can see the church
Distributive	distribution relations	distribution	Students sit one by one
Instrumentative	instrument of the action	instrumentation	View through a magnifying glass
Causative	cause of action	causation	Students argue over....
Qualitative	quality and the property of the subject	quality	Students (will be) with education
Qualificative	relationship skills	qualification	The teacher is a middle-aged man
Quantitative	quantitative characteristics	quantity	Up to 30 students in the class
Commitative	action, attribute, subject and person	comitative	Students are engaged in physical education to the music

1	2	3	4
Correlative	compliance or non-compliance of the subject	correlativity	The student is serious beyond his years
Locative	the meaning of the location	location	The school stands opposite the church
Mediative	method, means of action	mediate	Students chat by messenger
Partitive	part of the whole	part	The school has three floors
Possessive	affiliation, possession	possession	Students acquire knowledge
Potensive	potential action	potential	To plan a class, you need to...
Situative	the situation is external, natural, social	situation	The class is in smoke because of the experiments
Soursive	information source or sensory perception	source	Light from a lamp in the classroom
Themative	the topic of the assessed situation	theme	In the student's documentation is a mess
Temporative	temporal characteristics	temporisation	The students were given a task until Saturday
Transitive	the way of movement	transition	The students went home
Finitive	purpose, purpose, action	function	Meeting to discuss student behavior

Topics concerning 5th graders in English [9, 10] are considered to be used in daily routines and are most often focused on specific events and characteristics, which justifies the frequency of such syntaxemes that answer the questions who-where-when, what did/does/will do; what-where-is/was/will be; who-what/what-what. Therefore the frequency of such syntaxemes as locative, temporative, subject of action, action, or attribute is a consequence of selecting the age-appropriate issues. For instance; locative is a component with a location value:

- I'm *from Scotland*;
- Alan went to study *at Cambridge University*;
- *In Cambridge*, you can walk in a beautiful park;
- There is a boat race *on the River Thames in London*.

In the second place the number of syntaxemes in speaking topics in the first chapter is possessive. It relates to belonging and possession. For example:

- I *have got* a lot of electronic gadgets;
- Alan *has* an idea;
- I use *my laptop to write* emails.

Each speaking topic is "served" by a certain group of intensive syntaxemes, which are identified on the basis of speech intentions. Students do not need to know the term "syntaxeme". The syntaxeme as a unit of selecting and training is a tool for educators (school teachers or university teachers). It is proposed to introduce the term of "word form with a typical meaning..." (K.N. Bulatbayeva) for methodological purposes, which are familiar and comprehensible for teachers.

Another feature of the syntaxeme is the repeatability of syntaxemes in different speaking topics (the locative can occur as a frequency unit in 10 topics in the curriculum of a certain grade). At the same time, the lexical implementation of this typical syntaxeme in different speaking topics might be different. The locative in the topic of "Wildlife" is implemented by LSGs as "habitat" and the topic "My Motherland Kazakhstan" by LSGs as "location" (in the village, the city, the territory... in the centre... on the South, East, West, North, Southeast, etc.), in the topic "Home. Apartment" by such LSGs as "location", however in different types of lexemes (in the living room, in the kitchen, in the bedroom, in the hallway, in the courtyard).

To enhance the detailed understanding of syntaxeme presented within the topic "Flora and Fauna of Kazakhstan and other countries of the world" table 2 is provided below.

Table 2

Intensive syntaxemes within relevant topics

Topics	Subtopics	Speech intentions	Intensive syntaxemes
Animal and plant life of Kazakhstan and other countries of the world	1. Animals and plants of Kazakhstan 2. Animals of Kazakhstan listed in the Red Book 3. Plants in Kazakhstan listed in the Red Book 4. Animals and plants of Great Britain	1. List the plants and animals that live in Kazakhstan 2. Tell about rare animals of Kazakhstan listed in the Red Book 3. Tell about rare plants of Kazakhstan listed in the Red Book 4. List animals and plants in the UK and compare with Kazakhstan	1. LOCATIVE: in the sky; on the field; in the steppe; near the river; under the hill; in the forest; in the low mountains; in the forest-steppe; in the Big Almaty Gorge; on the ridges; in zoos; in high-altitude areas; in Kazakhstan; in America; in Canada; in Japan; on the meadows of England; on the plains of England; in the nature reserves of Ireland; in the north of Scotland; on the lower belt of the mountains; on the Scottish Highlands; on the shores of Wales; off the coast of Scotland 2. QUANTITATIVE: up to 100 animals; 3. CAUSATIVE: due to poaching; with red wolf; for food; for survival; for household needs; due to water pollution; due to environmental degradation 4. TEMPORATIVE: winter; summer; autumn; spring 5. SOURSIVE: spruce, fir, larch and cedar 6. OBJECT: water, plants, animals; belong to nature; to the category of valuable tree species 7. SUBJECT: fox; rabbit; badger; otter; ermine; weasel hawthorn; honeysuckle; wild rose

As we can see in this table, lexicalized syntaxemes can organize internal lexical and grammatical semantic paradigms among themselves (the last column of the table): different prepositional-nominal combinations are grouped on a semantic basis into one typical meaning “locative” or “sursive”, etc. Meanwhile, such syntactic groupings of elementary units of syntax can form semantic paradigms of higher-order units (at dawn, during dawn can participate in the creation of syntactic synonymy, which is also a semantic the paradigm of the language system). Thus, the semantic paradigms of the language system can be actively and effectively used in teaching a foreign language.

In the context of learning the methodology of teaching a foreign language 3rd-year students (groups FPE-31a (foreign philology of English language), FPE-31b, FPE-32, 2020–2021 academic year) learned to actively use the proposed methodology for selecting and using syntaxemes as training units in practice. During teaching practice they conducted lessons planned under our guidance. The results were positive.

Therefore, when planning lessons students acquired the ability to determine the range of microthemes within the topics according to the age of the students, for each microtheme — speech intentions. At the same time, the selection was based on the texts from which the most active syntaxemes were isolated. A sufficient number of texts allowed them to deduce semantic paradigms. So, for example, on the topic of animals they managed to group into semantic paradigms the actions of animals (barking, meowing, moo, neigh, howl, chirp, etc.), the movements of animals (running, jumping, crawling, etc.), the emotional state of animals (caressing, licking, rejoicing, basking on their knees, etc.). Students on this basis learned to organize continuous work on vocabulary, lexicalized grammar, and meaningful dialogues within the topic. We were convinced that the entire sequence of types of lessons leads to the achievement of foreign-language communicative competence of students. Because of such work students conducted lessons during the practice.

Conclusion

As it can be seen from the analysis, the syntaxeme as a linguodidactic unit that makes it possible to select learning language material on a scientific basis, concerning previously mentioned selection of parameters such as frequency, functional significance, etc. The typical nature of the syntaxeme allows methodologists to determine the frequency and ensure sufficient repeatability in different topics. Ensuring repeatability of syntaxes in different speaking topics allows students to learn a large thematic vocabulary, virtually explore the location of a certain syntaxeme in the construction of syntaxemes, using several methods of making the same thoughts based on syntaxes, to achieve the naturalness of speech.

For the successful achievement of possible results a foreign language teacher must have appropriate linguodidactic training. The extensive content on the same issue is presented in the eight-level modelling manual from the foreign language expertise in the monograph named “Scientific foundation of

linguodidactic training of foreign language specialists in Kazakhstan” by A.E. Bizhkenova, K.N. Bulatbayeva, L.S. Sabitova (2017) [11].

Scientific and methodological training of students on the functional-semantic approach to the selection of educational material for foreign language lessons is based on the fact that they, along with the structural language system, gain knowledge of the functional language system, which is then used in the content of the course of foreign language methods. This is one of the ways to solve the problem of isolation of the studied material in a foreign language from the speech requests of students, when the content of a foreign language primarily meets the speech strategies of the speaker within a certain thematic field.

References

- 1 Болдырев Н.Н. Теоретические аспекты языковой категоризации / Когнитивные исследования языка. — Вып. X. / Н.Н. Болдырев // Категоризация мира в языке. — 2012. — С. 17–101.
- 2 Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка; под общ. ред. д-ра филол. наук Г.А. Золотовой / Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова // Коммуникативная грамматика русского языка. — 2004. — С. 544.
- 3 Золотова Г.А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных синтаксических единиц / Г.А. Золотова // Синтаксический словарь. — 2006. — С. 440.
- 4 Исенбаева Г.И. О методологических основаниях изучения функционального единства когнитивных и языковых структур / Когнитивные исследования языка. — Вып. XI / И.Г. Исенбаева // Взаимодействие когнитивных и языковых структур. — 2011. — С. 494–503.
- 5 Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий: (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин // Методика преподавания языков. — 2010. — 446; ISBN 978-5-7974-0207-7.
- 6 Austin J. Word as action / J. Austin. Modern in foreign. — 1969. — Issue XVII.
- 7 John R. Searle. Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language / John R. Searle. — Cambridge University Press: Cambridge, 1969. — 203 p.
- 8 Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / А.В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. — 2003. — С. 352.
- 9 Read C. Tiger Time 5 Student's Book / C. Read, M. Ormerod // Tiger Time. — 2016. — 66.
- 10 Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина. Учебные программы по предметам образовательной области «Язык и литература» для 5–9 классов общеобразовательной школы. — Астана, 2013. — 183 с.
- 11 Бижкенова А.Е. Научные основы непрерывного лингводидактического образования специалистов иностранных языков в Казахстане / А.Е. Бижкенова, К.Н. Булатбаева, Л.С. Сабитова // Лингводидактическое образование специалистов иностранных языков в Казахстане. — 2017. — С. 135.

З.С. Такуова, А.Ж. Мауитбекова, К.Н. Булатбаева

Синтаксемалар оқу материалын таңдау құралы ретінде ағылшын тілін оқытуға арналған

Мақалада Г.А. Золотова анықтаған орыс тіліндегі синтаксемалардың жиырма жеті түрін, яғни олардың әртүрлі жағдайдағы қолданылуын және ағылшын тіліндегі мағыналарының ұқсастығын талқылаған. Оқу материалы мен синтаксемалар анықтамалары келтірілген. Осы мақала ағылшын тілін оқытудың белгілі бір әдістемелік қағидаларын іске асыруға ықпал ететін оқу материалын таңдау критерийлері қарастырылатын табысты оқу үдерісін жүйелеуге арналған. Оқу материалының таңдау критерийлері мен принциптерін жүйелі түрде қолданған кезде ағылшын тілін оқытудың тиімді жүйесіне қол жеткізіледі. Г.А. Золотова элементарлы синтаксистік бірліктердің репертуары түрінде жүйелі түрде сипаттаған коммуникативті грамматикаға ерекше назар аударған. Синтаксемалар лингводидактика үшін маңызды және мағыналық жағынан топтастырылуы керек. Мақала авторлары 5-сыныпқа арналған ағылшын тілі оқулығында табылған ең белсенді синтаксемаларды, олардың мағынасы мен терминінің ағылшын тіліндегі түсіндірмесін келтірген. Сондай-ақ, 5-сыныпқа арналған сөйлеу тақырыптарының бірі қарастырылып, онда белсенді синтаксемалар кездеседі, олар кесте және мысалдар түрінде берілген. Синтаксемалардың лингводидактикалық бірлік ретінде белгілі іріктеу параметрлерін (жиілігі, функционалдық маңызы, тақырыпқа деген қажеттілік) ескере отырып, оқу тілдік материалды ғылыми негізде таңдауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: синтаксема, оқу материалы, оқу материалын іріктеу критерийлері, оқу материалын іріктеу қағидалары, сөйлеу тақырыбы, сөйлеу ниеті, лексика-семантикалық топтар, лингводидактикалық бірлік.

З.С. Такуова, А.Ж. Мауитбекова, К.Н. Булатбаева

Синтаксемы как средства отбора учебного материала для обучения английскому языку

В статье рассмотрены двадцать семь разновидностей синтаксем в русском языке, выделенных Г.А. Золотовой, которые, в свою очередь, определяют их предназначение в различных ситуациях и схожи со значениями в английском языке. Представлены определения учебному материалу и синтаксемам. Статья посвящена систематизации успешного образовательного процесса, где рассматриваются критерии отбора учебного материала, которые способствуют реализации определенных методических принципов обучения английскому языку. При планомерном использовании критериев и принципов отбора учебного материала достигается эффективная система обучения английскому языку. Особое внимание уделено коммуникативной грамматике, системно описанной Г.А. Золотовой в виде репертуара элементарных единиц синтаксиса. Синтаксемы важны для лингводидактики и должны быть семантически сгруппированы. В статье приведены наиболее активные синтаксемы, встречающиеся в учебнике по английскому языку для 5 класса, их значения и интерпретации терминов в английском языке. Также рассмотрена одна из речевых тем для 5 класса, в которой встречаются активные синтаксемы, они представлены в виде таблицы с примерами. Синтаксема как лингводидактическая единица дает возможность отбирать учебный языковой материал на научной основе, с учетом определенных параметров отбора (частотность, функциональная значимость, необходимость в теме).

Ключевые слова: синтаксема, учебный материал, критерии отбора учебного материала, принципы отбора учебного материала, речевая тема, речевые интенции, лексико-семантические группы, лингводидактическая единица.

References

- 1 Boldyrev, N.N. (2012). *Teoreticheskie aspekty yazykovoi kategorizatsii* [Theoretical aspects of language categorization. *Cognitive Language Studies*]. *Kognitivnye issledovaniia yazyka. Kategorizatsiia mira v yazyke, Part 10*, 17–101 [in Russian].
- 2 Zolotova, G.A., Onipenko, N.K., & Sidorova, M.Yu. (2004). *Kommunikativnaia grammatika russkogo yazyka* [Communicative grammar of the Russian language]. Under the general editorship of PhD of philology G.A. Zolotova. *Kommunikativnaia grammatika russkogo yazyka*, 544 [in Russian].
- 3 Zolotova, G.A. (2006). *Sintaksicheskii slovar. Repertuar elementarnykh edinit sintaksisa* [Syntactic dictionary. A repertoire of elementary syntactic units]. *Sintaksicheskii slovar*, 440 [in Russian].
- 4 Isenbaeva, G.I. (2011). O metodologicheskikh osnovaniakh izucheniia funktsionalnogo edinstva kognitivnykh i yazykovykh struktur [Methodological foundations for studying the functional unity of cognitive and linguistic structures]. *Vzaimodeistvie kognitivnykh i yazykovykh struktur*, 494–503 [in Russian].
- 5 Azimov, E.G. & Shcukin, A. N. (2010). *Novyi slovar metodicheskikh terminov i ponatii (teoriia i praktika obucheniia yazykam)* [New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching)]. *Metodika prepodavaniia yazykov*, 446, 1 [in Russian].
- 6 Austin, J. (1973). *How to do things with words*. Oxford UP, New York. Issue XVII.
- 7 John R., Searle. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press: Cambridge.
- 8 Bondarko, A.V. (2003). *Teoriia funktsionalnoi grammatiki: Vvedenie. Aspektualnost. Vremennaia lokalizovannost. Taksis* [Functional grammar theory: Introduction. Aspectuality. Temporary localization. Taxis]. *Teoriia funktsionalnoi grammatiki*, 348 [in Russian].
- 9 Read, C., & Ormerod, M. (2016). *Tiger Time 5 Student's Book. Tiger Time*, 66.
- 10 Uchebnye programmy po predmetam obrazovatelnoi oblasti «Yazyk i literatura» dlia 5–9 klassov obshcheobrazovatelnoi shkoly (2013) [Educational programs in the subjects of the educational field «Language and literature» for grades 5–9 of general education schools]. National Academy of Education named after Y. Altynsarin. Astana [in Russian].
- 11 Bizhkenova, A.E., Bulatbaeva, K.N. & Sabitova, L.S. (2017). *Nauchnye osnovy nepreryvnogo lingvodiakticheskogo obrazovaniia spetsialistov inostrannykh yazykov v Kazakhstane* [Scientific bases of continuous linguodiactical education of foreign language specialists in Kazakhstan]. *Lingvodiakticheskoe obrazovanie spetsialistov inostrannykh yazykov v Kazakhstane*, 135 [in Russian].

T. Dolidze

*Batumi State Maritime Academy, Georgia
(Corresponding author's E-mail: tm.dolidze@bsma.edu.ge)*

Challenges of ESP Education in Georgia during COVID1–19 Pandemic

This paper aims at highlighting the general challenges faced recently during the COVID-19 pandemic in the field of English for Specific Purposes (ESP) education in Georgia. For better acknowledging and understanding of the role of the ESP teachers the paper provides definition of the terms, their origin, division into different groups, analysis of various types of ESP. The work serves as an attempt to show the importance and challenges of ESP teachers during its teaching process and at the same time to highlight a growing demand for ESP at the global employment market, being a main medium for professional and business communication across the world. It also aims at demonstrating the deficiency in ESP area which can result in barriers for graduates' personal and professional development, in particular during the times of a pandemic.

Keywords: ESP, EFL, education, challenges, curriculum development, professional, vocational, communication, skills.

Introduction

Teaching of English for Specific Purposes (ESP) has become a rather popular trend in EFL field, which is considered a separate activity within it. ESP mostly focuses learners' attention on the language and communication requirements in a specific vocational field. It is believed that ESP teachers have elaborated their own teaching methodology and have categorized it as a separate branch of applied linguistics with its characteristics. Therefore, ESP even if separated from the well-established standards of ELT, has always attempted to effectively communicate in the assignments given according to their field of study and work-related surrounding. The main impact of ELT is based on practical results, though the theory of ESP can be designed on its specific nature that it is oriented on needs-related teaching.

Foreign language teachers for specific purposes have a lot in common with teachers of general foreign language. For both it is necessary to consider linguistic development and teaching theories, to have insights in contemporary ideas regarding their own position and role as well as the position and role of foreign language learners in education and to face new technologies offered as an aid to improve their methodology. The needs to understand the requirements of other professions and willingness to adapt to these requirements differentiate the foreign language teachers for specific purposes and their colleagues teaching general foreign language. ESP teaching presumes teaching of English as a foreign language regarding specific profession, subject or purpose.

Literature Review

Definitions of ESP date back to 60s of the XX century, when it became evident that General English Courses failed to meet the learners, and consequentially, employers' needs. As English was the lingua franca in the field of business, media, technology, science, medicine education and research, the growing demand for ESP was observed in the countries where EFL served the instrumental and supplementary aims [1].

As it is generally recognized, ESP refers to teaching and studying English for a particular career (e.g. engineering, legal, medical) or for Business in General (Business English). In case of ESP learning there is always a specific cause for learning. Therefore, some authors define ESP as "Goal Oriented Language Learning" [2]. From this viewpoint, the purpose of learning English became the starting point for the emerging field.

According to Hutchinson and Water's definition the fact that "learners know specifically why they are learning a language" [3] is indeed mutually beneficial for the teachers and learners and makes it more feasible and realistic for both of them to achieve the goals set. Though, the learner and the method of learning play a crucial role in the above-mentioned process.

Definitions of ESP in the literature are relatively late in time if we assume that ESP began in the 1960s. Hutchinson and Waters define ESP as an approach rather than a product, meaning that ESP does not involve

a particular kind of language, teaching material or methodology. The basic question of ESP is why does this learner need to learn a foreign language? The purpose of learning English became the core [3].

Definition of ESP makes a distinction between 1) absolute characteristics (language teaching is designed to meet specified needs of the learner; related in content to particular disciplines, occupation and activities; centered on the language appropriate to those activities in syntax, text, discourse, semantics, etc., and analysis of the discourse; designed in contrast with General English) and 2) two variable characteristics (ESP may be restricted to the language skills to be learned, e.g. reading; and not taught according to any previously intended methodology) [4].

According to Robinson's definition ESP is based on two criteria: 1) ESP is normally 'goal-directed', and 2) ESP courses develop from a needs analysis, which aims to specify what exactly it is that students have to do through the medium of English. A number of characteristics which explain that ESP courses are generally constrained by a limited time period in which their objectives have to be achieved and are taught to adults in homogenous classes in terms of the work or specialist studies that the students are involved in. Nor does it consist of a particular type of teaching material. Understood properly, it is an approach to language learning, which is based on learner need [5].

A very interesting and constructive definition of the term ESP is developed by Pr. Lorenzo Fiorito, according to him to ESP is a combination of the subject matter and EFL teaching and is, being highly motivating as the students are able to use obtained knowledge in their main activity field, be it business management, accountancy, advocacy, legal writing, tourism, medicine, etc. Therefore, the ability to make use of the lexis and structures in a meaningful context reinforces their acquired knowledge and boosts their motivation. The term specific in the ESP refers directly to the specific purpose of learning English and the students approach learning English through the field that is familiar and relevant to them, i.e., they can use what have they learned outside the classroom. Experienced EFL teachers can use their background in language teaching, recognizing the ways in which their teaching skills can be adapted for ESP teaching. Moreover, ESP teachers are in need of regular contact with field specialists to develop proper lessons in the subject matter being taught. To sum up, ESP teacher must play different role of organizing the courses, setting learning objectives, establishing positive learning environment in the classroom and evaluating students' progress [6].

According to the same author, ESP "assesses needs and integrates motivation, subject matter and content for the teaching of relevant skills" [6]. For this purpose, ESP is actively taught in HEIs all over the world, including Georgia in order to prepare the future specialists in various activity fields and it is supported by the international organizations and employers organizing specializing courses for their workforce to increase their proficiency level of English and at the same time competence in various professional areas.

Therefore, the challenges in the field of ESP education has become rather noticeable since early days of its integration into the academic calendar of HEIs in Georgia, including Batumi State Maritime Academy (www.bsma.ge); Batumi State University (www.bsu.ge) and Grigol Robakidze University (www.gruni.edu.ge), where the author have been delivering ESP subjects since 2005, e.g. Business English (Mandatory Module), Business Communications in English (Optional Module taught in the VII Semester-15 Theory +30 Practice), Legal English I and II (also Optional Subject) and at the same time a very popular subject of discussion during local and international scientific and practical EFL, among the members of SIG (special interest groups) of IATEFL and other EFL associations, gathering ESP teachers and bringing stills existing gaps and as well as emerging problems in the field on board and seeking achievable solutions for more effective and specific aims-oriented ESP Teaching.

In comparison with the ESL learning contexts, the ESP students' motivational levels should thus be enhanced by their knowledge of the subject matter, their interest in the field fuelling their active participation in English classes. As Fiorito states, ESP "assesses needs and integrates motivation, subject matter and content for the teaching of relevant skills" [1].

Main Text

As mentioned above, since the 60s teaching ESP has always been a subject of discussion in terms of the course design, i.e., how to design the syllabi for ESP based on theoretical or more practical topics, meeting the job-oriented needs of the students and mostly importantly supplying them with up-to-date and recent development in the particular areas, be it Business English, Business Communications or Legal English, as all the above-listed subjects require individual approach, plus development of the materials and authentic resources, i.e., articles, recent case law and publications in order to make the delivered subjects useful and practical at their employment sites.

Hence, to cover all the above fields listed in the area of ESP education and its effective organization course planning plays a crucial role, which must be based on answering the following questions: why do students need to learn? Who are the stakeholders? Where is it held? What do they need to learn? How can it be achieved?

Recently, the announcing of COVID-19 outbreak from March 12, 2020 by WHO as a pandemic have resulted in taking urgent actions and steps not only in the areas of primary vital importance but also in the life of academia; revision and adaptation of ESP courses meeting the needs of online teaching as well as enforcing the instructors and learners to fully switch to fully ICT-based learning environment became absolutely necessary. In a globally shared new reality and under mandatory circumstances, ESP instructors of Georgia started to share and exchange their approaches to most effective online teaching platforms, programs (zoom, cisco webex, social media platforms, etc.) and did their best in order to timely respond to the challenge of all the mankind, i.e., succeeding in mandatory integration of technology in their ESP learning process within the shortest ever terms.

As for the ESP education, where technology has always been present, especially since 60s, earlier than in any other academic field, integration of technology has been particularly present for demonstrating authentic materials, e.g. news, live recordings, TED talks and videos, being a usual language practice in progressive and constant development-oriented ESP teaching countries, among them in Georgia, where technology has been widely applied and integrated into ESP classroom not only at higher educational institutions but at secondary and primary educational institutions as well while teaching EFL.

A great number of teacher training programs organized by international (e.d. British Council, International House, IATEFL, etc.) and local (ETAG — English Language Teachers' Association of Georgia), including Specific Interest Groups of BE teachers (SIG BE), international scientific and practical conferences, forums, workshops held virtually and on site so far have greatly contributed to introducing and practicing internationally recognized and approbated standards of ESP teaching/learning through effective usage of technologies in a real life situations and daily encounters with our target audience at HEI in Georgia. Though, some teacher training programs seldom offered training on ESP education through usage of ICT, which resulted in failure of spur of the moment transition to online teaching and once again highlighted the necessity for training teachers, including ESP teachers in order to effectively incorporate ICT into their in real classroom and make it as diverse and versatile as possible.

At the background of the above-mentioned problems, based on the observations of the delivered online classes as well as observed recent practice in Georgia, we came to the conclusion that ESP teachers faced a number of challenges as incorporating the ICT proved to be extremely labor-intensive. It was difficult to select the best and most applicable software program for locating authentic materials when only allowed to use zoom platform. As the attendance of all the students is not absolutely guaranteed the teachers need to be sure that all learners have access to instructional materials before submission of the assignment and in this case we need to simply upload authentic materials on the online platforms and get an immediate classroom feedback and understanding from the ones not attending the online meeting, which turned into a rather big problem for the instructors while assessing submitted assignments without having direct contact with the students, as sometimes absolutely well-performed assignments are submitted by the students who hadn't attend online classes.

Therefore, in this particular situation integration of authentic materials (which cannot be found in the course book) being one of the appealing ways of teaching ESP proved to be a rather challenging for the instructors and the students. While there are students who do not accept authentic materials and media as a learning source and often reject TV Comedy, standup comedy extracts and games labelling them as not major (rather supplementary and optional) learning materials failing to meet their needs and standards, as they simply view learning as a serious process rather than entertainment.

As it was also experienced within this short period, there is a number of teachers who are absolutely devoid of hands-on experience in application of online platforms (ones not having ever attended/presented in online training, seminar, webinar) even among ESP community. This oversight is a topic requesting a separate round-table discussion and highlighting as a serious issue in ESP sphere of Georgia. Therefore, the teachers facing difficulties in applying multimedia technology, i.e., zoom, google drive, whiteboards, break out rooms, etc. were supported by more experienced colleagues and team leaders in mastering and at least moderately effective mandatory application of technology in EFL/ESP classroom, which is mostly devoted to practical classes and students are usually expected in class interaction and on-site work. Though, above-mentioned disadvantage very rapidly made so far inexperienced teachers to apply support of the moment act

and implement new practices in online classes already, which was under rather stressful and extremely tense environment.

Also, instantaneous transition to ICT based learning in ESP as well as all delivered classes in all HEI of tertiary and secondary educational level of Georgia and globally, turned out to be rather costly and even unaffordable for some teachers and students as well, especially ones living in remote rural areas with almost no or poor access to Internet and ICT technologies, i.e., laptops, PC or Ipads. Often they had to use their mobile phones, which can be quite ineffective and technically inefficient for performing a great number of online tasks. Thus, HEIs of Georgia were forced to take unforeseen costs for the purposes of investment of money for acquisition of necessary software programs for ICT learning, e.g. licensed zoom.

Thus, as we can see, from today's perspectives mandatory application of technology in ESP Classroom at the level of education of Georgia, in particular of the example of delivering BE classes among the Students of Business and Management Faculty of Batumi State Maritime despite significant joint and integrated efforts undertaken by the Management of HEI, ICT team, Quality Assurance Service and Academic and Invited Personnel became feasible and achievable within incredibly shortest term under distinguish new and stressful isolated conditions and state resulting from COVID-19 situation. Though, under regular and non-stop communication and contact with all the stakeholders and the learners themselves, ESP and in general all classes were fully moved to ICT-based learning and assessment phase.

Conclusion

Based on the recent developments in ESP education we can conclude that if compared to General English ESP Education has been characterized by more challenges focusing on learners' specific needs, making a significant accent on mastering the language in context and students' intention to acquire vocational skills and specific job-related functions. ESP education requires regular testing from the side of the teachers being responsible for it. In order to successfully overcome the challenges faced in the ESP education joint efforts were taken from all involved stakeholders, i.e. teachers and students during the pandemic. It indeed required joint efforts by teachers and students, with a key focus on the needs and constraints of the latter, with certain learning autonomy, which was rather difficult to achieve especially when delivering ESP classes online, without having direct exposure to the class. This to certain extent diminishes the role of the teacher and causes them to fail to reach the goals and objectives set for particular ESP Class.

Furthermore, the above-mentioned observations and findings in ESP education showed us that the challenges and problems identified during COVID-19 pandemic and still existing in ESP education in Georgia in the above listed HEIs are in no way different from universally recognized problems and challenges found all over the world, with ESP teachers' more complex role and responsibility compared to General English Teachers, as they not only represent materials providers, they also act as syllabi designers, collaborators with field specialists, researcher and finally, overall evaluators of the course and the learners themselves. This once again assures that the above-discussed challenges existing in ESP Education cannot be settled without continuous cooperation of the ESP teachers, their role and contribution is immense and they have to be aware of the course objectives, have a proper understanding of the course content and of course, be adaptable to ESP learners' needs and constraints. It is a challenge itself to find professional ESP teachers, the only to create and expand a local and international network of professional and more experienced ESP teachers, equipped with necessary competence, resources, innovations and field requirements, flexible and able to switch from one professional field another without having obligation to spend much time on entering the ESP classroom. Hence, ESP teachers need to bring necessary tools, frames and principles of the course design in order to use them in new materials, bearing in mind that ESP teachers are not specialized in the field, indeed they are specialized in teaching English. Only, after following and considering all these necessary steps and measures we can move to successful settlement of the problems and challenges faced in ESP education in Georgia and internationally through making our voices heard.

References

- 1 Dudley-Evans, T., & St John, M. (1998). *Developments in ESP: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: CUP.
- 2 Robinson, P. (1991). *ESP Today: a Practitioner's Guide*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International.
- 3 Gatehouse, K. (2001). Key issues in English for Specific Purposes: (ESP) Curriculum development. *TESL Journal* Vol. VII, No. 10, October 2001. *iteslj.org*. Retrieved from <http://www.iteslj.org/Articles/Gatehouse-ESP.html>
- 4 Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: a Learning-centered Approach*, Cambridge: CUP.

5 Robinson, P. (1991). *ESP Today: a Practitioner's Guide*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International.

6 Fiorito, L. (2005). How is English for Specific Purposes (ESP) different from English as a Second Language (ESL), also known as general English? *usingenglish.com*. Retrieved from www.usingenglish.com

Тамари Долидзе

Грузиядағы COVID–19 пандемиясы кезінде арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқыту мәселелері

Мақала Грузияда COVID-19 пандемиясы кезінде арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілін оқытуда пайда болған мәселелерді жариялауға бағытталған. Арнайы мақсаттағы ағылшын тілі мұғалімдерінің рөлін жақсы түсіну үшін мақалада терминдердің анықтамасы, олардың шығу тегі, әртүрлі топтарға бөлінуі, арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілін оқытудың түрлері де талданған. Аталған жұмыста оқу процесі кезінде мұғалімдердің маңыздылығы мен мәселелерін көрсетуге, сонымен қоса бүкіл әлемдегі кәсіби және іскерлік қарым-қатынастың негізгі құралы болып табылатын, әлемдік еңбек нарығындағы арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқытуға сұраныстың артып келе жатқаны туралы айтылған. Сонымен қатар, мақала арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілі саласындағы пандемия кезінде түлектердің жеке және кәсіби дамуына кедергі келтіруі мүмкін мәселелерді көрсетуге бағытталған.

Кілт сөздер: арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілі, ағылшын тілі, білім беру, мәселелер, оқу бағдарламаларын әзірлеу, кәсіп, кәсіби коммуникация, дағдылар, іскерліктер.

Тамари Долидзе

Проблемы обучения английскому языку для специальных целей в Грузии во время пандемии COVID–19

Статья направлена на освещение проблем в области обучения английскому языку для специальных целей, с которыми столкнулись во время пандемии COVID-19 в Грузии. Для лучшего понимания роли учителей английского языка для специальных целей в статье даны определения терминов, их происхождение, деление на разные группы, проанализированы различные виды английского языка для специальных целей. Данная работа – попытка показать важность и проблемы учителей английского языка для специальных целей во время учебного процесса и в то же время подчеркнуть растущий спрос на английский язык для специальных целей на мировом рынке труда, являющемся основным средством профессионального и делового общения во всем мире. Кроме того, статья направлена на демонстрацию недостатков в области преподавания английского языка для специальных целей, которые могут создавать препятствия для личного и профессионального роста выпускников, особенно во время пандемии.

Ключевые слова: английский язык для специальных целей, иностранный язык, образование, проблемы, разработка учебных программ, квалификация, профессиональная коммуникация, навыки и умения.

G.S. Akhmetova, A.E. Bizhkenova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

(Corresponding authors' E.mail: gulnarakzkk@gmail.com)

ORCID ID: 0000-0003-4608-1996

Scopus ID: 57196374873

Lexical and semantic errors in the English language teaching in homogenous groups

The present research paper discusses the issues of identifying common lexical and semantic mistakes in Kazakh pre-intermediate EFL learners studying in homogeneous groups at university. Words are viewed as powerful tools and when used correctly, words may evoke different feelings and emotions and cause various actions. It's important to learn how to spot difficult words, correct them timely, and master lexical competence teaching to use the words correctly. The data of the study were collected by learner's EFL teacher from their final essays. Thirty-one essays were used as the instrument of the study to obtain real language from the participants. The authors of the study hope that the results of the conducted research would contribute to the understanding of the phenomenon of lexical and semantic errors in English language teaching which will help teachers to elaborate the differentiated tasks and ways of explaining new vocabulary preventing students' misunderstanding. Furthermore, the results of the presented research can serve as guidance and be used in compiling EFL textbooks for Kazakhstani students. As a result, researchers managed to classify lexical and semantic errors in English language teaching, identified frequent errors, and described their causes. The findings of the research illustrate that the participants of the study make errors of word choice and incorrect collocations the most. Moreover, incorrect usage of the preposition and literal translation from L1 are included in the frequent mistakes.

Keywords: lexical-semantic errors, mistakes, deviation, correction, homogeneous groups, skills, lexical competence, vocabulary acquisition, interference.

Introduction

In teaching a foreign language it is extremely important to develop students' skills of competent oral and written speech. In this regard it is crucial to correct and prevent lexical and grammatical errors of EFL learners. It is common for humans to make mistakes. People make mistakes when they speak and write in their native language, and they make even more mistakes when they communicate orally or in a written form in a foreign language. Naturally, it is almost impossible to communicate and to build error-free sentences for non-native speakers and complete the tasks without mistakes. Even a native speaker may allow deviations from the language norm, but he/she will almost never make a mistake in using basic language models. Therefore, it is compulsory for EFL teachers to develop and master students' competence in using the main models of a foreign language. In order to write and speak correctly in English, students must learn to recognize their mistakes in written works or while speaking, understand what causes these mistakes, how to cope with them and learn the ways to correct them. The teacher should prevent and help to get rid of mistakes. Teachers should clearly identify the causes of errors, develop techniques for correcting errors, and most importantly learn how to predict and prevent them.

A language is a spontaneous and evolving signs system used in communication between people. Language is viewed as a set of words and the rules. Speech is the specific use of language for the communicative purpose; it means communication with the help of a language or a language in action. A person builds his speech in accordance with the rules of the language. If people follow all linguistic rules in speech, such speech is viewed as a correct speech. If there are errors in the speech it is called incorrect. According to N.V. Kondrasheva errors in students' oral answers and written works are a negative but integral part of learning. This is absolutely true in mastering a foreign language since foreign language acquisition requires not only mastering new knowledge, but also the need to encode this knowledge in a foreign language system. To reduce errors it is necessary not only to correct them, but also to anticipate and prevent their occurrence in advance, so predicting and correcting errors is an important tool for optimizing language education and learning how to improve the quality of language education [1: 27].

The lexical level, along with the grammatical and phonetic level, is the basis of the system of any language. With the help of vocabulary information is received and transmitted. Having acquired a certain foreign lexical stock, which enriched the learners' vocabulary, students begin mastering foreign language speech, so the vocabulary (active and passive) acquisition should be considered as an informative and cognitive process, during which the learner accumulates stores and uses lexical knowledge and lexical units.

Various deviations in speech have always attracted linguists, giving ideas for empirical research. L.V. Shcherba believed that various kinds of errors in speech play different roles. According to Shcherba, "the role of this negative material is huge and has not yet been fully evaluated in linguistics" [2: 259]. Error analysis as a research approach is used in linguistics, linguodidactics, research on intercultural communication, and sociolinguistics.

According to the definition given in the Dictionary of methodological terms, an error is defined as "deviation from the correct use of language units and forms; the result of an erroneous action of the student" [3: 205]. Ye.G. Azimov claims that an error is regarded as an incorrect choice of a unit from a number of single-level units or members of the same paradigm for these operating conditions. Language errors root from didactic reasons or occur as a result of language interference. Language interference is "the interaction of language systems, speech mechanisms, the influence of the native language system on the studied language in the process of mastering it"; "is expressed in deviations from the norm and the system of the second language under the influence of the native one" [3: 97].

According to Ye.G. Azimov, "words are powerful tools and when used correctly, as words may evoke different feelings and emotions and consequently, cause various actions. It's important to learn how to spot problematic words and replace them with clear, powerful ones so that writing can be as effective as possible. Mistakes are something natural, something that relates to the cognition and application of language in a communication situation. Before correcting an error, the teacher must first identify it. Each educator has his own subjective theory of identifying, describing, explaining, evaluating, and treating errors. Error identification implies the concept of correctness, which is understood in different ways in the above definitions" [3: 23].

Many specialists in linguodidactics consider errors in a foreign language as "the result of an incorrect operation of choosing the language means of a foreign language for the expression of a correctly programmed thought" [4: 30]. Error is an integral part of the learning process and can be perceived by both the student and the teacher as a natural phenomenon. On the one hand, it helps to draw attention to gaps in knowledge and skills. On the other hand, focuses the teacher's attention on the student's speech, and at the same time encourages the student to pay more attention to his/her speech.

The authors of the study hope that the results of the conducted research would contribute to the understanding of the phenomenon of lexical and semantic errors in EFL which will help teachers to elaborate the differentiated tasks and ways of explaining new vocabulary preventing students' misconception. Furthermore, the results of the presented research can serve as guidance and be used in compiling EFL textbooks for Kazakhstani students. The research question that guided the data collection and analysis processes of this study was as follows: what are the difficulties and wrongly-used lexical items in pre-intermediate Kazakh EFL students' essays?

The authors of the research aimed at studying the phenomenon of lexical and semantic errors in homogeneous groups. In homogeneous groups students are divided into groups in which students has approximately the same level of language proficiency and knowledge competence [5: 47]. A homogeneous class is understood as group consisting of students of the same age, similar levels of learning and learning ability, similar interests and learning motives [6].

Errors can be classified according to various criteria. Errors can be classified as performance errors and competence errors. Competence errors are interpreted as a system collision, which cannot be recognized by a student. This means that a student makes mistakes because either he/she has not studied a particular language structure yet, or he/she has misunderstood something. Performance errors are interpreted as non-system collisions that a student can recognize.

Errors can be classified into those that disrupt the communication process, and errors that do not disrupt it. Errors that disrupt communication are understood as errors that make the statement incomprehensible. In case of errors that do not disrupt communication, the meaning of the statement is clear. This may refer to grammatical as well as lexical mistakes. Mistakes in students' speech always occur, regardless of how much effort the teacher puts into teaching students to speak and write correctly in a foreign language. Mistakes are a natural phenomenon and indicate that students learn and apply the language in different situations.

According to Read & Chapelle (2001) [7], “vocabulary is defined as one of the basic components of language when communication is regarded and it is also an essential part of language learning. The development of lexical knowledge is considered by both researchers and teachers to be central to the acquisition of a second or foreign language”. Llach [8: 46] states that every language learner start learning a language with vocabulary in all languages, for language acquisition is not possible without knowledge of words. Relevant research literature suggests a strong relationship between vocabulary acquisition and lexical errors, which are generally considered a vital aspect of the acquisition process [8: 46]. According to Llach (2005) lexical errors not only play a relevant role in the second language vocabulary acquisition process, but they also are among the most numerous types of errors in learners’ performance. Thus, it is very important to identify solutions for lexical errors in foreign language learners’ compositions because they cause communication problems. Therefore, the purpose of this study was to identify and categorize the lexical errors that appear in a group of pre-intermediate level Kazakh EFL learners’ essays. This study was conducted in order to identify the lexical and semantic features which cause difficulties to Kazakh EFL students, to classify those lexical errors according to their type and frequency, and to provide possible explanations for the causes of those lexical errors [8].

Lexical semantic interlinguistic interference occurs as a result of incorrect use of word in speech. This may be caused by the use of polysemy, homonymy and synonymy. Teaching and learning to write is a complex process in which students make a large number of mistakes. This was the reason for choosing the typology of errors, according to which we conducted a diagnosis that showed the lack of formation of the skills and abilities of writing of university students. A detailed classification of errors in the language and speech of foreign language learners contributes to their correct assessment and prediction of possible errors. The authors of the research did not aim to study slips in the essays, but common and mostly repeated mistakes and errors that occurred numerous in the essays and demonstrated gaps in foreign vocabulary acquisition.

Experimental

The present study was conducted among the 1st year students enrolled at the faculty of Philology and Pedagogy at Sh. Ualikhanov Kokshetau State University. 31 pre-intermediate level Kazakh learners of English with English as a major participated in this study. Their proficiency level was determined by a placement test implemented at the beginning of the semester and they were placed into one group which is defined as a homogeneous group in this study. The lessons were conducted according to the educational program and language skills and competencies reflected in the curriculum designed for specialty “Foreign language: two foreign languages (English and German)”. The data of the study were collected by their EFL teacher as their final essays. Thirty one essays were used as the instrument of the study to obtain real language from the participants. Participants were allotted two classes of English (100 minutes) to complete their essays. The teacher set several criteria for written assignment which were: 1) word limit (160 words), 2) following logical structure of the composition (3 paragraphs min.), 3) sticking to the main topic of the composition. The students were not allowed to use any kind of electronic devices, mobile phones containing dictionaries or other supplementary materials while writing their essays. The written assignment was to write an argumentative essay about their future profession [7]. They were proposed to write an essay on the following topic: why have you chosen to be a teacher? After students submitted their final essays and the data was collected, essays were read by two lecturers, who looked for lexical errors. All the essays were coded after data collection. Each essay had an identifying number on it and was placed in a secure place before being checked. So the lecturer could use only identifying numbers of the participants providing students’ anonymity and avoiding personal preference. Lexical and semantic errors were found, counted, interpreted and classified into several types. Similar lexical errors and mistakes in the essay were counted one time only.

Results and discussion

Lexical norms require the correct choice of a word and its appropriate use in accordance with its lexical meaning. We can learn the meaning of an unfamiliar word from an explanatory dictionary. It is necessary to follow the lexical norms in oral and written speech, and compliance with lexical norms is achieved when the learner strictly follows the aspects stated below:

- Understanding the lexical meaning of the word and the appropriate use of the word.
- Knowing of the lexical compatibility of words.
- Knowing the polysemy or homonymy of words.

- Being aware that vocabulary can be divided into: common use and areas of limited use; active and passive vocabulary; neutral and stylistically colored vocabulary.

Lexical norms cannot be mastered in a few classes. It is necessary to constantly enrich students' vocabulary, systematically referring to dictionaries and reference books. In case of violation of lexical norms, speech errors occur. Here the main speech errors caused by the violation of lexical norms are given.

The analysis of the data has identified several types of lexical errors as presented below.

1. Errors of word choice or transfer errors. The most common mistake of non-speakers of any level, especially beginners, is the wrong choice of words. This error occurs when students try to translate words from their native language themselves using a dictionary. Unfortunately, not everyone knows how to distinguish between the types of words, and do not know exactly what meaning to choose among list of meaning offered in the dictionary, so they choose the first meaning they come across in the dictionary.

Word choice errors often happen due to interference from the learner's first language and are sometimes called false-cognate errors. This type of error comes from a lack of knowledge of the different vocabulary choices available in English or collocations required by a particular context. Sometimes phrases just sound awkward in English because they are words we would never put together. This type of lexical error defines the errors where a wrong lexical item is used instead of the correct one. With this type of error in it sentence does not make any sense, and it mostly happens when the student selects an inappropriate word or has no clear understanding of its usage in speech patterns. *Example 1: Learning foreign languages has a positive affect on my future career (effect).* *Example 2: Beside, leaning foreign languages is like a golden bridge to the future (Besides).* *Example 3: The site which I always use is named "ESL Collectives" (called).* *Example 4: The teachers are very kind and comprehensive (sensible or understanding).* *Example 5: In order to master our language skills we need to practice a lot (practise).*

The following errors were identified in the middle parts of the students essay when they were trying to explain why it is important to learn foreign languages. The first error clearly shows that the students struggles defining the subtle meaning of effect (n), and affect (v), whereas the second error that the learner does not know the difference between the words "besides" and "beside", this type of the mistake cannot be interpreted as spelling mistake, as it was repeated several times in the essay. Example 3 demonstrates that the learner cannot differentiate the verbs "to name" and "to call", which shows that the learner has troubles with correct word usage. Example 4 illustrates that the learner wanted to express the positive qualities of the teacher, but the example shows that the learner failed to express himself/herself adequately and the use a proper word. Probably the learner wanted to define the teacher as sensible or understanding. Example 5 shows that noun/verb pair causes a lot of confusion, because it is different in British (or International English) from American English. The latter does not use practise at all. In an American English spellchecker this will be marked as an error. In British English, practice is a noun and practise is a verb. It is well known that different meanings of the same word in one language can be conveyed by completely different words in another. So, for example, the noun case in English corresponds to the words matter, affair, business, case, cause. As practice shows, students make a significant number of mistakes. For example; do — to make, to offer - to suggest, accept - to take, to receive-to accept etc.

2. Errors of literal translation. The lexical errors of this type include the words that are directly translated into L2 by sticking to the literal L1 meaning. In other words, translation errors occur when the learner literally transfers the individual meaning of an item without knowing the set expressions in the target language [9]. Although a native speaker may guess what the non-native speaker has meant, it sounds awkward to a native speaker of the target language (L2). *Example 6: A teacher plays an important role when students have hardships saying their thoughts in a foreign language.* Example 6 demonstrates direct, literal translation from the Kazakh language: hardships and to say a thought (қиындықтар, ойын айту), and clearly shows that the learner is not aware of the correct usage of the given words (problems, to express a thought).

3. Misspelling. This type of errors is also known in the literature as spelling errors and it consists of lexical errors which violate the orthographic rules of English [8]. *Example 7: I would like to tell you a facinating story from my childhood (fascinating).* *Example 8: All schools want to hire experianced teachers, but they do not want to work with young teachers (experienced).* *Example 9: Pronounciation is one of the difficult sections to teach (pronunciation).* According to the data analysis the given errors were made by several learners in the essays, so they are supposed to be frequent errors. According to the results of the study the most of the repeated errors that occurred in the learners' essays are *though, thorough, thought, thing, thoroughly, thoughtful.*

4. Pronoun confusion. The next group of the most common mistakes is related to the incorrect use of prepositions. Pronouns make communication quicker and easier, but when there are multiple subjects being discussed, pronouns can easily be misunderstood. Lorincz (2012) [10] says that English language learners find prepositions challenging to master due to its great number and different nature. Result shows that substitution, addition and omission are the mostly repeated syntactic errors based on the linguistic analysis of learners' output. This misuse, as shown by Celce-Murcia and Larsen-Freeman (1999) [11], is caused by a mismatch problem between English and other languages. When one tries to study English, he usually finds word equivalents in his native language. Example 11: *We congratulated our English teacher with Teacher's Day* (on) Example 12: *Language skills depend from many factors* (on) Example 13: *She looked on the blackboard and corrected mistakes* (at). Correct use of prepositions is impossible by word-for-word translation from the Russian language, as a result of this analogy in the speech of students we can often observe them using the constructions: on the lesson (instead of at), to depend from (instead of on), to happen with smb (instead of to), to treat smb. from smth. (instead of for), etc. As many Kazakh students speak Russian well they are also subjected to second language interference, despite the fact that their first language is Kazakh. Sometimes, under the influence of their native or second foreign language, students either "automatically" transfer prepositions from Russian/Kazakh to English: to influence on smb, to refuse from smth instead of to influence smb, to refuse smth, or omit them where they are required: to prove to smb, to explain smb, to prove smb instead of to explain to smb. To eliminate such errors students can receive a list of verbs and adjectives with fixed prepositions for simply memorizing verbs, and situations, examples or models of demonstrating the use of these prepositions should also be given, so that students wouldn't compare English with other languages they already know very well.

5. Errors of redundancy. Redundancy means that the same information has been repeated twice, just by using different words. The sentences which contain redundant information aren't grammatically incorrect, but they have unnecessary words, which need to be avoided. Lexical errors in this category are generally recognized when a lexical item is unnecessarily used, repeated or paraphrased. Redundancy is a disadvantage that many of our students suffer from. They tend to use extra words that they think reinforce, clarify, or soften what is said. A sentence should not contain any unnecessary words; a paragraph should not contain any unnecessary sentences. Example 14: *If learners make practice every day, they can improve their level of English.* Example 14 shows that the learner uses extra words in the sentence, though the same idea could be expressed using only one word "to practice".

6. Errors of incorrect collocations. Collocations are combinations of words that appear together very frequently and have evolved as natural phrasing in English. For example, "heavy rain" and "strong wind" are collocations. The words *rain* and *wind* can be described by many adjectives, but *heavy* and *strong*, respectively, are among the more common ones. You would not say "strong rain" or "heavy wind"; that does not sound natural [2: 165]. Words should be used in strict accordance with their semantics, i.e., meaning. Each significant word has a lexical meaning, naming phenomena and objects of reality, which in our consciousness correspond to certain concepts. With a clear statement of the idea, the words used by the authors fully correspond to their subject-logical meaning. When choosing a word one should take into account not only its meaning, but also lexical compatibility. Not all words can be combined with each other. The boundaries of lexical compatibility are determined by the meaning of words, their stylistic affiliation, emotional coloring and grammatical properties. Collocating lexical units inadequately may cause violation of compatibility and it often sounds funny which may also results in intercultural misunderstanding.

Lexical-semantic errors, i.e., incorrect choice words in context ("false friends of a translator", the wrong choice of lexical synonym, wrong values of polysemantic words; inappropriate choice of antonym in opposition; mixing in the speech of paronyms; violation of the lexical compatibility, etc.): Example 15: *How color should be school uniforms?* (what) — *Оқушылардың мектеп формасы қандай түсті болу керек?* — an error consisting in a violation of lexical compatibility caused by interference from the Kazakh/Russian language. Example 15 shows that a student made the mistake because of L1 interference, as the word how is translated in Kazakh қандай, but the word should collocate with the word what: *what color*. Example 16: *When a teacher teaches a student ignorance it is like doing a crime* (to commit a crime). Examples 15 and 16 illustrate that the students do not possess the skill to collate the words correctly, so that the speech would sound naturally. Lexico-semantic errors and idiomatic expressions can often lead to errors that change the meaning of a sentence. In this case, teachers need to make sure that they have fully understood student's /author's intention and the correction is appropriate.

7. Errors of word formation. Lexical errors of this type happen when the students use the wrong form of a word in their written assignments. It is often reflected in the piece of writing when students confuse parts of speech, and cannot differ a noun from a verb. For instance, when a student intends to use a verb in a sentence (e.g. to differ) but ends up using the adjective form of that noun (e.g. difference) this error is defined as an error of word formation. *Example 17: Many people are unsatisfied with the education system.* Example 17 shows that a student confuses the correct usage of negative prefixes. Probably the student follows the morphological rule that prefix –un should be used, but there are a lot of exceptions, here the teacher should make that student know all the rules of word-formation. Students also, mix up the usage of the prefix –im. Especially some bold students, not knowing the rules of word formation, try to create new words themselves.

The total number of lexical errors made by the participants was found to be 385. While interpreting and analyzing the results we have identified that Type 1 (errors of wrong words choice) amounted (25 %) and Type 6 (incorrect collocations) consists of the most frequency of errors (28 %), Type 2 (mistakes of literal translation) and Type 3 (misspelling) amount approximately 18 % and 10 % respectively. Type 4 errors (incorrect usage of preposition) amounts to 7 %. Type 5 (errors of redundancy) amount 3 % and type 7 (errors of word-formation) amount to 9 %. The results of the present study are reflected in Fig. 1.

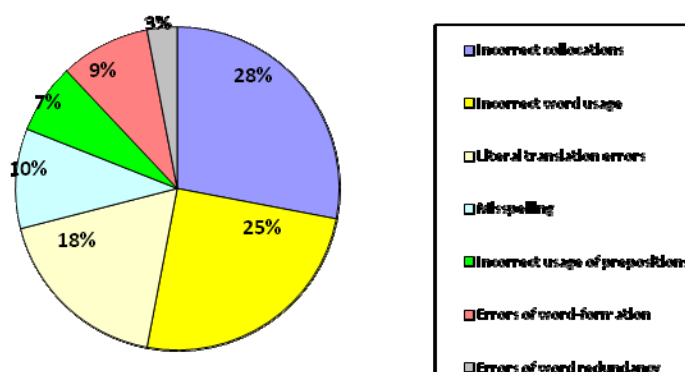

Figure 1. The frequency of errors according to types

The purpose of this study was to identify and group the lexical errors that occur in Kazakh EFL pre-intermediate learners' essays at university. The findings of the research illustrate that the participants of the study make errors of word choice and incorrect collocations the most. Apart from making errors of word choice and incorrect collocations, the participants of the study seem to make many errors with the usage of the preposition, literal translation from L1. As we have mentioned before, the participants of this study were pre-intermediate level (1st-year university students) English learners, and it can be said that their lexical competence at this level does not allow them to make the right lexical choices and collocate the words correctly all the time in written works. Secondly, the results of the study revealed that errors of literal translation and errors of incorrect usage of the prepositions happen because of the strong interference of L1 and L2, as all the experiment participants learned English as L3. Errors of word formation and misspelling errors appeared rarely in the students' essays which might be explained as students write quizzes and word dictations after each unit. The present study results show that the type of errors of wrong word usage and collocations belonged to the highest frequency errors. The results of this study may be used while compiling syllabi and designing textbooks for EFL learners which focus on elaborating suitable exercises for mastering lexical skills and will help to use the right word and collocations in context. The problem of wrong usage of collocations and wrong word choice may be solved by means of using lexical-semantic field approach, lexical-semantic grouping, lexical-semantic tables and schemes, mind-maps and thematic groping, which will provide learners to group vocabulary according to semantic and thematic groups and will help students to differentiate synonyms, antonyms and hyponyms. This approach is supposed to systemize the necessary vocabulary based on one topic and will contribute to learners' better understanding of subtle meanings of the words. Trilingual education of students is created in artificial conditions, therefore, we can not exclude the influence of the native or second foreign language on learning the third foreign language. Language errors arise for

didactic reasons, due to insufficient knowledge and skills, or as a result of language interference. To use a word in speech appropriately it is necessary to remember the dependence of the corresponding lexical meaning on syntagmatic connections, i.e., how it is combined (semantically and syntactically) with other words. The frequent mismatch of word combinations in the studied language and the native language leads to difficulties in the semantics of lexical units and their further use in speech. Therefore in order to master polysemantic lexical units it is necessary to select the most commonly used combinations in order to train students in speech structures. Kazakhstani students learn the English language not in the same way as their mother tongue, this learning environment mostly called artificial, as learners practice foreign languages only in class conditions created by EFL teachers, who are also not native speakers. It is even hard to compare acquiring vocabulary in mother tongue with foreign vocabulary acquisition, as they are totally different due to many factors such as learning environment, motivation, language nature. Though many Kazakhstani schools start teaching English from the 1st grade it is still difficult to claim that learners will learn the use of words naturally, as they lack pure English speaking environment. They also start learning foreign language when their mother tongue lexicon has advanced and mother tongue interference is inevitable and learners subconsciously make mistakes while writing and speaking in English. In addition, the problem of language sense is one of the most difficult tasks (if not the most difficult) in learning a foreign language. In most cases the sense of language is viewed as a sign of the highest level of foreign language proficiency.

Conclusion

The present study attempted to identify and classify the lexical errors in Kazakh EFL learners' essays in the homogenous group; however, it had its own limitations. Firstly, this study of identifying lexical errors was conducted once and has analyzed only the essays of the 1st year students, the focus of the participants can be increased and 2nd year students can be included, and heterogeneous groups can be investigated. Further studies are needed to explore this issue better. Also the study of cases of the influence of the native language on the English language of students allows preventing possible errors in the speech of students, which requires the implementation of a number of special exercises. Such sets of exercises should take into account the main lexical difficulties caused by the discrepancy between the lexical phenomena of the Russian, Kazakh and English languages. Further investigations can be conducted from the perspectives of psycholinguistics, intercultural communication, and sociolinguistics. It should be noted separately that when studying several foreign languages, there is a strong secondary L1 and L2 interference. Therefore, when teaching several foreign languages, one should especially take into account both the positive and negative impact of the first and second foreign languages, rather than the native one. For example, when studying English as a third language after Kazakh/Russian, students experience difficulties of an interfering nature at almost all levels of the language. Lexical and semantic errors, as well as phonetic errors, often lead to violations that change the meaning of the word or sentence, so they should be explained to the student and prevented. [1] By constantly recording, observing, studying, and systematizing students' mistakes, we can collect material that gives a fairly detailed picture of the difficulties of mastering a foreign language. The accumulated material will allow the teacher to choose the most effective techniques and strategies of working on the language, which will help to minimize the number of lexical and grammatical errors in the speech of students.

References

- 1 Кондрашова Н.В. Прогнозирование и исправление ошибок студентов при обучении иностранным языкам / Н.В. Кондрашова // Научный диалог. — 2015. — № 7 (43). — С. 27–47.
- 2 Щерба Л.В. О тройственном аспекте языковых явлений и об эксперименте в лингвистике [Текст] / Л.В. Щерба // Хрест. по истории языкознания XIX–XX вв. / под ред. В.А. Звягинцева. — М.: Просвещение, 1956. — С. 252–264.
- 3 Азимов Е.Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Е.Г. Азимов, А.Н. Щукин. — СПб.: Златоуст, 1999. — 472 с.
- 4 Будренюк Г.М. Языковая интерференция и методы ее выявления [Текст] / Г.М. Будренюк, В.М. Григорьевский. — Кишинев: Штиинца, 1978. — 126 с.
- 5 Ваганова Н.В. Обучение английскому языку студентов неязыкового вуза в многоуровневых группах гомогенного характера: рефлексивный аспект / Н.В. Ваганова, О.А. Демина // Вариативность и стандартизация языкового образования в неязыковом вузе: сб. стат. по материалам науч.-практ. конф. с междунар. участием, 24 апреля 2018 г. — Н. Новгород: Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского, 2018. — С. 46–51.
- 6 Cindy Rochelle Schwartz Ability and Performance Comparisons of Gifted Students in Homogeneous and Heterogeneous Settings, Walden University Scholar Works, 2016. — P. 101–106.
- 7 Read, J. & Chappel, C.A. (2001). A framework for second language vocabulary assessment. *Language Testing*, 18 (1), 1–32.

- 8 Llach, M.P.A. (2007). Lexical errors in young EFL learners: How do they relate to proficiency measures?. *Interlinguistica*, 17, 63–73.
- 9 Ander, S., & Yildirim, Ö. (2010). Lexical errors in elementary level EFL learners' compositions. In *Procedia — Social and Behavioral Sciences* (Vol. 2, pp. 5299–5303).
- 10 Lorincz, Kristen and Gordon, Rebekah (2012). «Difficulties in Learning Prepositions and Possible Solutions» // *Linguistic Portfolios*: Vol. 1, Article 14.
- 11 Celce-Murcia, M., & Larsen-Freeman, D. (1999). *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course* (2nd ed.). — Boston, MA: Heinle and Heinle.

Г.С. Ахметова, А.Е. Біжкенова

Гомогенді топтарда ағылшын тілін оқытудағы лексика-семантикалық қателер

Мақалада тіл деңгейі орташадан төмен гомогенді топтарда оқитын ағылшын тілін үйренуде жиі қайталанатын лексикалық-семантикалық қателерін анықтау мәселелері қарастырылды. Қарым-қатынас жасауда сөз күшті құрал бола отырып, адамдардың әртүрлі сезімдері мен эмоцияларын туғызып, түрлі іс-әрекетке түрткі бола алады. Шет тілдерін оқытуда қиындық туғызатын сөздерді анықтау, оларды жою, уақтылы түзету және сөздерді дұрыс қолдануға үйрететін лексикалық құзыреттілікті меңгеру маңызды болып келеді. Зерттеу мәліметтерін ағылшын тілі мұғалімдері жинады. Зерттеудің материалын анықтауда отыз бір эссе зерттеу материалы мен құралы ретінде пайдаланылған. Авторлар зерттеу нәтижелері ағылшын тілін оқытудағы лексикалық қателер құбылысын түсінуге ықпал етіп, сол арқылы мұғалімдерге оқушылардың сөздерді қате түсінуіне жол бермейтін сараланған тапсырмалар мен жаңа лексиканы түсіндіру әдістерін қолдануға көмектеседі деп сенеді. Сонымен қатар, ұсынылған зерттеу нәтижелері нұсқаулық ретінде қызмет ете алады және қазақстандық студенттерге ағылшын тілін шет тілі ретінде оқыту үшін оқулықтар құрастыруда қолданыла алады. Нәтижесінде зерттеушілер ағылшын тілін оқытуда лексикалық және семантикалық қателерді жіктеуге, ең көп қайталанатын қателерді анықтауға және олардың пайда болу себептерін сипаттауға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, зерттеуге қатысушылар көбінесе сөздерді таңдауда қателер жібереді және сөз тіркестерін дұрыс қолданбайды. Сонымен қатар, жиі кездесетін қателерге шылауды дұрыс қолданбау және ана тілінен тура аудару сынды қателер жатады.

Кілт сөздер: лексико-семантикалық қателер, қайталанатын қателер, ауытқу, түзету, гомогенді топтар, дағдылар, лексикалық құзырет, сөздерді меңгеру, интерференция.

Г.С. Ахметова, А.Е. Бижкенова

Лексико-семантические ошибки в обучении английскому языку в гомогенных группах

В статье рассмотрены вопросы выявления распространенных лексико-семантических ошибок при обучении английскому языку у казахстанских студентов в гомогенных группах с уровнем языка ниже среднего. Слово изучено как сильное орудие, и при правильном его использовании они могут вызывать различные чувства и эмоции и, следовательно, побуждать к различным действиям. Важно научиться выявлять проблемные слова, устранять их, своевременно исправлять и овладевать лексической компетенцией, обучающей правильно использовать слова. Данные исследования были собраны учителями английского языка. Тридцать одно эссе было использовано в качестве инструмента исследования для получения материала исследования. Авторы надеются, что результаты проведенного исследования будут способствовать пониманию феномена лексических и семантических ошибок в обучении английскому языку, что поможет преподавателям разработать дифференцированные задания и способы объяснения новой лексики, предотвращающие неправильное восприятие учащимися. Кроме того, результаты представленного исследования могут служить руководством и применяться при составлении учебников для преподавания английского языка как иностранного языка для казахстанских студентов. В результате автором удалось классифицировать лексические и семантические ошибки в обучении английскому языку, выявить распространенные ошибки и описать их причины. Результаты исследования показали, что чаще всего участники исследования допускают ошибки в выборе слов и употреблении неверных словосочетаний. Более того, к частым ошибкам можно отнести выбор предлога при использовании и буквальный перевод с родного языка.

Ключевые слова: лексико-семантические ошибки, частые ошибки, исправление, отклонение, гомогенная группа, навыки, лексическая компетенция, овладение лексикой, интерференция.

References

- 1 Kondrashova, N.V. (2015). Prognozirovaniie i ispravleniie oshibok studentov pri obuchenii inostrannym yazykam [Forecasting and correcting students' mistakes when teaching foreign languages]. *Nauchnyi dialog*, (7 (43), 27–47 [in Russian].
- 2 Shcherba, L.V. (1956). O troistvennom aspekte yazykovykh yavlenii i ob eksperimente v lingvistike [On the triple aspect of linguistic phenomena and on the experiment in linguistics]. *Khrestomatiia po istorii yazykoznaniiia XIX-XX vv.*, 252–264. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 3 Azimov, Ye.G., & Shchukin, A. N. (1999). *Slovar metodicheskikh terminov (teoriia i praktika prepodavaniia yazykov)* [Dictionary of methodological terms (theory and practice of teaching languages). Saint Petersburg: Zlatoust [in Russian].
- 4 Budrenyuk, G.M. & Grigorevsky, V.M. (1978). *Yazykovaia interferentsiia i metody ee vyivleniia* [Language interference and methods of its detection]. Kishinev: Shtiintsa [in Russian].
- 5 Vaganova, N.V., & Demina, O.A. (2018). Obuchenie anhliskomu yazyku studentov neiyazykovogo vuza v mnohurovnevnykh gruppakh gomogenogo kharaktera: refleksivnyi aspekt [Teaching English to students of a non-linguistic university in multilevel groups of a homogeneous nature: a reflexive aspect]. Variability and standardization of language education in a non-linguistic university: *Sbornik statei po materialam nauchno-prakticheskoi konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem — A collection of articles based on the materials of a scientific and practical conference with international participation*. N.Novgorod, 46–51 [in Russian].
- 6 Cindy Rochelle Schwartz. (2016). Ability and Performance Comparisons of Gifted Students in Homogeneous and Heterogeneous Settings, *Walden University Scholar Works*, 101–106.
- 7 Read, J. & Chappel, C.A. (2001). A framework for second language vocabulary assessment. *Language Testing*, 18 (1), 1–32.
- 8 Llach, M.P.A. (2007). Lexical errors in young EFL learners: How do they relate to proficiency measures? *Interlinguistica*, 17, 63–73.
- 9 Ander, S., & Yildirim, Ö. (2010). Lexical errors in elementary level EFL learners' compositions. In *Procedia — Social and Behavioral Sciences* (Vol. 2, pp. 5299–5303).
- 10 Lorincz, Kristen & Gordon, Rebekah (2012). Difficulties in Learning Prepositions and Possible Solutions. *Linguistic Portfolios*, Vol. 1, Article 14.
- 11 Celce-Murcia, M., & Larsen-Freeman, D. (1999). *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course (2nd ed.)*. Boston, MA: Heinle and Heinle.

A. Kim¹, D. Assanova², M. Knol^{2*}¹*Tomsk State University, Russia*²*Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan**(Corresponding author's E-mail: marina_vagner@mail.ru)**ORCID 0000-0002-4624-7012²*

The nature and content of psychological-pedagogical problems of multilingualism: linguistic and psychological aspects

Recently the concept of multilingualism has become a defining approach to the problem of language learning. Multilingualism occurs as an individual's language experience, expands culturally from the language used in the family to the language used in society, and then to the acquisition of languages of other peoples. The individual does not "keep" these languages and cultures separate from each other, but forms a communicative competence based on all knowledge and all language experience, where languages are interconnected and interact with one another. One of the most important approaches to both bilingual and multilingual education is, in our opinion, the study of psycholinguistic and neuro-linguistic mechanisms of bilingualism and multilingualism formation. The peculiarity of the language situation of the Republic of Kazakhstan is the presence of bilingualism, which occurred in the country as a natural process in a multinational state. However each region of the country has its own specifics in terms of language. In this regard, there is a need for a regional approach to the study of the language situation in the Republic of Kazakhstan. It is worth noting that the definition of the role and place of Russian language in teaching a foreign language in the context of multilingualism is insufficiently studied. Russian language is not only a universal means of communication generally accepted in the Republic of Kazakhstan, but also the main means of knowledge of sciences and support in learning a foreign language. Linguistic situation of foreign language teaching in multilingual environment in many respects differs from the linguistic situation of learning a foreign language in a monolingual audience.

Keywords: multilingualism, linguistic aspect, psychological aspect, language, foreign language, language situation, mutual understanding of languages, multilingualism, language culture.

Introduction

Multilingualism is understood in many studies as the ability of an individual or a whole nation (or part of it) to communicate in order to achieve mutual understanding by means of two or more languages.

Scientific, technical, and cultural progress helps to attract representatives of different peoples of the world to international life, which, in turn, requires society to find ways that would help achieve mutual understanding between representatives of different peoples. The best way out of this situation is to learn several languages that could meet the social needs of both the individual and the entire society. Under these conditions the problem of multilingualism, that is, knowledge of one's native language and other most common languages, has become particularly relevant.

The problem of multilingualism is multidimensional. The study intersects different approaches: psychological, linguistic, and social. Yu.D. Desheriev believes that this problem should be considered in the sociolinguistic aspect as "a product of language functioning in certain social conditions" [1].

When considering the concept of "multilingualism", it is necessary to take into account its types and varieties. Terms of multilingualism, the nature of the relationship of multilingualism with thinking, a way of reaffirming of the speech mechanisms with each other, the degree of difference between languages in contact, the kinship of languages are the most commonly studied aspects of multilingualism [2].

Multilingualism in the narrow sense implies more or less fluency in two or more languages: native (Kazakh), non-native (Russian), foreign (English); multilingualism in the broad sense is a relative command of a second or third language, the ability to use two or more languages in certain areas of communication.

Experimental

According to H.Z. Bagirokov, "bilingualism/polylinguism is the result of intercivilized interaction of different cultures of peoples, one of the forms of adaptation of a completely different or related language

culture" [2]. Multilingualism is the practice of alternative use of two or more languages, which has emerged as a result of the interaction of different languages and cultures. V.A. Avrorin understands real bilingualism/polylinguism as "almost equal free active knowledge of two or more languages. Real bilingualism/polylinguism begins when the degree of proficiency in the second language approaches the degree of proficiency in the first" [3].

However, the degree of proficiency in a second or third language may vary. In accordance with the classification of T.A. Bartalev, bilingualism/multilingualism is divided into the following types:

- 1) normalized;
- 2) one-way normalized;
- 3) non-normalized.

The normalized type, according to the author, is characterized by compliance with the norms (grammatical, lexical-semantic, phonetic) of the studied languages. A one-sided normalized type is one in which the speaker adheres to the norm of one, usually native language. Non-normalized bilingualism/polylinguism is the use of a second language with a violation of its norm in part or in full [4].

Y.D. Desheriev identifies two types of bilingualism/polylinguism:

1) contact bilingualism/polylinguism: the result of the common residence of two or more peoples (the contact type of bilingualism is inherent in countries located in the former post-Soviet space);

2) non-contact bilingualism/polylinguism, when there is no contact between two peoples; language acquisition occurs through communication with representatives of people who live on the territory of another country, or by studying a foreign language at school or university.

T.A. Bartalev allocates active and passive bilingualism/multilingualism. He offers a definition of active and passive bilingualism, considering active bilingualism/polylinguism as such bilingualism in which a person is fluent in a second language in all its forms. Passive bilingualism is a type of bilingualism in which a person partially speaks a second language: understands, but does not speak [4].

V.A. Itskovich and V.S. Schwarzkopf offer a broader definition of passive bilingualism. Passive bilingualism/polylinguism "refers to a type of bilingualism in which a native speaker reads fluently (to a greater or lesser extent) in a second language, but does not speak it" [5].

Multilingualism is characterized by varying degrees of proficiency in the first, second, and third languages. "Degree of proficiency in the second (third) language can be both high and low when a limited number of words and basic rules are learned, and when the ability to express fragmentary opinions of everyday content is obvious" [5].

With active bilingualism/polylinguism the native speaker is fluent in the second (third) language and uses it in everyday life. There is a distribution of communication functions between languages depending on the language environment. Passive bilingualism assumes that a native speaker is fluent in a second language, but does not use it due to the lack of an appropriate environment.

According to the degree of extensiveness, bilingualism/polylinguism is divided into the following types: national, territorial, and bilingualism of a certain stratum of society (classification by Yu.D. Desheriev). Each of these classifications requires detailed consideration. National bilingualism/polylinguism, as defined by Yu.D. Desheriev, concerns the people as a whole [1].

With regard to the two last mentioned varieties, they can only oppose the first in aggregate, since one and the second do not concern the whole people, but only one or another part of it: the first is territorial, the second is social.

Based on the classification of T.A. Bertogaev, individual bilingualism/polylinguism is the property of individual native speakers, it is found in all peoples of the world.

Group bilingualism/polylinguism covers a compact group of the population: it can be, for example, socio-group (intelligentsia bilingualism). Bilingualism/polylinguism of the main group of native speakers (with the exception of certain groups of adults and children of a certain age) of the population of a certain country belongs to the mass one [4].

Multilingualism is defined as the use of several languages within a certain social community; the use by an individual or group of people of several languages, each of which is chosen in accordance with a specific communicative situation [6].

There are two types of multilingualism: dominant, when one of the languages is the main, source; equal, when none of the languages is given an advantage. Define the following typical cases of formation of multilingualism: a) the child is brought up to "switch" from one language to another; b) child in the family

speaks their native language, and it is possessed by other languages; c) the students learn second foreign language in the process of purposeful learning.

Multilingualism is closely related to the psychological aspects of communication. Knowledge of several languages contributes to the development of such mental functions as thinking, memory, imagination, perception.

According to E.M. Vereshchagin, in the psychological aspect bilingualism/polylinguism is characterized by its own specifics. Degree of proficiency in the second (third) the language is evaluated by the number of actions that are performed during the implementation of the communication. In accordance with the point of view of E.M. Vereshchagin, receptive bilingualism/polylinguism allows a bilingual to understand the language structures inherent in the secondary language system, but no more; reproductive bilingualism/polylinguism allows a bilingual to reproduce what is read or heard; productive bilingualism/polylinguism allows not only to understand and reproduce the language formations inherent in the secondary language system, but also to create them [7].

B.V. Belyaev distinguishes two types of bilingualism/polylinguism: direct, when primary and secondary language skills are directly related to thinking; indirect, when a bilingual refers to a secondary language as a code system in order to indicate the capabilities of the primary language [1].

In the modern methodological literature a large number of works on the problems of teaching a foreign language in the national school can be found (R.Yu. Barsuk, G.M. Vishnevskaya, Yu.D. Desheriev, A.S. Markosyan, Z.G. Muratova, L.S. Khalatyan, A.I. Yatsikevichus, etc.).

Despite the general patterns of learning a foreign language in the context of multilingualism, each specific case requires individual consideration. Some authors study certain aspects of teaching a foreign language in a national audience, based only on the study of the native (national) language of students (Kh.Z. Bagirokov, L.M. Bayramova, A.E. Karlinsky, R.N. Kremer, etc.). Other authors emphasize the need to take into account the Russian language in the process of mastering a foreign language (I.O. Ilyasov, A.M. Mikhailov, L.V. Kobakhidze, V.F. Rumyantsev, N.N. Fomin, etc.). The analysis of research shows that learning Russian contributes to mastering the third and fourth languages, i.e., in conditions of bilingualism or polylinguism, there is a psychological readiness to learn subsequent languages (B.V. Belyaev, I.A. Zimnyaya). It should be concluded that the knowledge of the native language and Russian in the national school significantly facilitates the process of learning a foreign language.

Despite the fact that the native language (Kazakh) in the territory of the Republic of Kazakhstan prevails in public life, in cultural outreach, in live communication, it is used in the education system, in the media, Russian continues to be a means of broad international communication throughout the territory of the Republic of Kazakhstan, the language of education and science.

The multilingual environment in which the younger generation of the Republic of Kazakhstan grows and communicates becomes a favorable ground for learning a foreign language (in this case, English).

The problem of multilingualism is considered in modern research from different perspectives. This problem is considered from the linguistic point of view in the research of such scientists as V.D. Arakin, Zh.L. Vitlin, R.N. Kremer, L.N. Kovylin, I.I. Khaleeva, and L.V. Shcherba. From a psychological point of view this problem is presented in the research of V.B. Belyaev, Z.U. Blyagos, L.S. Vygotsky, L.B. Itelson, and others. Sociocultural aspects of the problem of multilingualism are reflected in the research of Y.L. Vorotnikov, M.N. Guboglo, V.V. Safonova, P.V. Sysoev, and S.G. Ter-Minasova. Methodological aspects of the study of multilingualism were studied by I.L. Bim, N.D. Galskova, P.B. Gurvich, B.A. Lapidus, R.P. Milrud, E.I. Passov, and others.

The peculiarity of the modern language situation in the Republic of Kazakhstan also implies the need to address the concept of "dominant language" as one of the key sociolinguistic concepts used in the course of the study. The dominant language is most often the language of interethnic communication.

As U. Weinreich points out, "the psychological dominance of one language over another can be established by tests of varying degrees of complexity. One might wonder, for example, which of the two languages is the more convenient means of communicating orders that must be executed quickly and accurately. It is even possible to pose the question: in what language does a bilingual speaker "think"; to do this, you need to check in which language he is more willing to give associations to stimuli presented to him at random in both languages. On the other hand, one can hold the view that the "dominance" of language is a complex combination of factors of approximately the following type. By comparative language proficiency, the dominant language is the one that the native speaker has a better command of at a given time in their life. According to the method of use, visual reactions are so important for strengthening the oral use of a language

that for a bilingual native speaker who is literate in only one of the languages, this language will be the main one, regardless of the ratio in the level of oral proficiency in these languages". In this work, which has become a classic for the typology of bi- and polylinguism, we also present the provisions that have not lost their relevance on the allocation of the dominant language by the order of study and age, by the role in communication. Weinreich emphasizes that while a bilingual speaker may be equally proficient in both languages, it may be that they are more likely to have to resort to one rather than the other; at the same time, more frequent use of the language can, all other things being equal, raise it to the rank of "dominant" language, which often took place in the situation of Kazakh-Russian bilingualism, as well as the following principle of typologization — the dominance of the language, depending on its role in the social promotion of the speaker). In the cited work W. Weinreich also notes the pronounced need to overcome the potential interference in the latter case, which is especially important for the study we have undertaken. [8]

Results and Discussion

Multilingualism is a common linguistic phenomenon that has been observed at different times among different peoples of the world. Multilingualism occurs where there are close socio-economic ties between members of different ethnic groups who speak different languages. The phenomenon of multilingualism is inherent in multinational countries.

The study of multilingualism is related to the study of bilingualism. It should be noted that there are different interpretations of the content of the concept of "bilingualism".

V.A. Avrorin notes that "bilingualism occurs when the team, in addition to the native language, has another language that can perform the same functions as the native language. Most often, these functions are distributed between languages, but it is important that they are both able to perform the same functions in a certain team, and this is possible if there is no significant difference in the degree of proficiency and activity of using both languages. Therefore, bilingualism begins when the degree of proficiency in the second language is as close as possible to the degree of proficiency in the first" [5].

Investigating the problem of bilingualism, V.A. Itskovich and V.S. Schwarzkopf note that bilingualism is "usually an active possession of two language systems. However, in modern society, with a mass desire to master a second language (or languages) and the active spread of foreign-language literature, there is a situation when the second language, with bilingualism, does not perform all its functions" [8].

Under the nature of the relationship between languages, L.V. Shcherba distinguishes between pure and mixed bilingualism/polylinguism. The scientist considered pure bilingualism to be the case when in the mind of a native speaker two languages exist in isolation from each other, without any comparisons and parallels. This is confirmed by the Russian aristocrats, who were fluent in Russian and French, but translation from one language to another was difficult. Such bilingualism occurs as a result of mastering languages in the so-called "natural" way, when the second language is studied in isolation from the first [9].

Mixed bilingualism/polylinguism allows parallel communication of equivalent means of two or more languages with their corresponding concepts, and through them between the languages themselves. According to L.V. Shcherba, mixed bilingualism should be considered normal because pure bilingualism occurs only under special conditions [9].

The formation of bilingualism/polylinguism is a long process because the acquisition of a second language is gradual.

Kh. Z. Bagirokov, investigating the problem of language acquisition in multinational republics, identified the following types of bilingualism/polylinguism:

- the first degree involves the possession of a second language, in which there is interference of the maximum type at all levels of foreign (other) speech;
- the second degree involves proficiency in a second language, in which there is interference of the maximum type at the grammatical and lexical-semantic level and phonetic level;
- the third degree involves knowledge of a second language, in which there is interference only at the lexical and semantic level;
- the fourth degree involves the possession of a second language, in which there is minimal interference at all levels;
- the fifth degree involves the possession of a second language, in which there is minimal type of interference at the grammatical and lexical-grammatical level;
- the sixth degree involves the possession of a second language, in which there is minimal interference only at the lexicosemantic level;

– the seventh degree involves the possession of a second language, in which there is only stylistic interference;

– the eighth degree implies second language proficiency, when an individual is proficient in literary and written language in all functional styles, without allowing any deviations.

– The linguistic aspect of the study of bilingualism and polylinguism is to analyze the relationship between the structures and structural elements of several languages, their mutual influence, interaction and interpenetration at different levels of languages, and to identify interference at different levels of language structure. Polylinguism is a great cultural asset. Its development is in no way an obstacle to the development of national languages, on the contrary, as an extralinguistic factor, it can be one of the important sources of subsequent development of national languages [10].

L.V. Shcherba distinguishes two types of coexistence of language systems in the consciousness of an individual with respect to bilingualism. For L.V. Shcherba under pure bilingualism we should understand parallel, but independent study of two languages. By mixed bilingualism, he means bilingualism formed as a result of the comparative study of two languages, when the second language is studied on the basis of the first [9].

According to the method of comparing two languages in the mind of a bilingual, V.Y. Rosenzweig distinguishes between coordinate bilingualism (a bilingual speaks both languages equally and switches from one to the other depending on the communication situation) and subordinate bilingualism (a bilingual is fluent in only one, native language, which subordinates another, non-native language in his mind) [11].

Conclusions

In the linguistic aspect multilingualism is defined, on the one hand, as perfect knowledge of the native and other languages studied, the use of two (three) languages as full-fledged, and, on the other hand, as the ability to use the second (third) language in certain areas of communication.

The problem of bilingualism/polylinguism in the psychological aspect is considered as a problem of proficiency in various language codes and as a problem of interaction of these codes. Mastering the second (third) language theoretically cannot be evaluated as a process of mastering a new system of thinking, but it is mastering a new code that is imposed on the code of the native language [12].

Significant attention is paid to the study of the influence of multilingualism on thinking and intellectual development of the child. L.S. Vygotsky concluded that the solution of this issue depends on the age of the child, the nature of the interaction of languages and, most importantly, on the pedagogical influence on the development of speech skills of the native and foreign languages.

The analysis of the process of interaction of languages is undoubtedly important when developing a methodology for teaching a foreign language to students in a multilingual environment.

Many authors believe that children in the context of bilingualism/multilingualism the interfering occurs resulting in the fusion of language systems.

At preschool age children are already able to understand the bilingualism that manifests itself:

1) in the general view of the presence of two different linguistic systems of Russian and foreign languages;

2) awareness of differences in the grammatical structure of the language, which is manifested in self-correction and in correcting errors in the speech of other children;

3) in the awareness of similar and different phonetic systems;

4) awareness of the synonymy of two words in different linguistic systems;

5) the word becomes an object of awareness [13].

The problem of multilingualism is relevant, since the current stage of human civilization development is impossible without the interaction of different languages and cultures.

The process of teaching a foreign language in a multilingual environment should be aimed at creating a single cognitive base for several languages used and studied. Students should be given the opportunity to follow the already developed strategy for mastering their native language (Kazakh) and Russian, as well as build a new strategy that is adequate to the process of mastering a foreign language (English). Taking into account known and new strategies for language acquisition in a multilingual environment allows for more effective interpretation and application of complex interactions between the native language (Kazakh), Russian, and a foreign language (English).

The process of learning a foreign language in a multilingual environment should be aimed at taking into account the different and shared features of the grammatical systems of the languages being studied,

which will be the orientation basis for learning a foreign language and mastering the necessary cognitive base for learning English in terms of its interaction with the native language (Kazakh) and Russian.

Possession of a single cognitive base leads to the creation of a polylingual state of students, which allows for the transition from the lower stage of multilingualism to a higher one.

The process of learning a foreign language in a multilingual environment should be based on the laws of real communication.

References

- 1 Дешириев Ю.Д. Предисловие к сб. «Проблемы двуязычия и многоязычия»: учеб. пос. / Ю.Д. Дешириев. — М., 2006. — 16 с.
- 2 Аврорин В.А. Двуязычие и школа: тез. науч. конф., посвящ. проблеме двуязычия и многоязычия / В.А. Аврорин. — М., 2018. — 5 с.
- 3 Беляев Б.В. Применение принципа сознательности в обучении иностранному языку. В сб. «Психология обучения иностранному языку»: учеб. пос. / Б.В. Беляев. — М., 2015. — 10 с.
- 4 Бертагаев Т.А. Билингвизм и его разновидности в системе употребления / Т.А. Бертагаев // Проблемы двуязычия и многоязычия: учеб. пос. — М., 2008. — 86 с.
- 5 Аврорин В.А. Двуязычие и школа. Проблемы двуязычия и многоязычия: учеб. пос. / В.А. Аврорин. — М.: Наука, 2010. — 58 с.
- 6 Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма): учеб. пос. / Е.М. Верещагин. — М., 2016. — 158 с.
- 7 Мирзоева Л.Ю. К вопросу об интерферентных ошибках как элемент языкового ландшафта в условиях субординативного полиязычия / Л.Ю. Мирзоева, З.К. Ахметжанова // Вестн. Том. гос. ун-та. Филология. — 2019. — № 60. — С. 45–65. DOI: 10.17233/19986645/60/4
- 8 Ицкович В.А. Пассивное двуязычие и культура родной речи // Проблемы двуязычия и многоязычия: учеб. пос. / В.А. Ицкович, В.С. Шварцкопф. — М., 2017. — 128 с.
- 9 Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике: учеб. пос. / Л.В. Щерба. — Т. 1 — СПб., 2009. — 181 с.
- 10 Багировов Х.З. Билингвальное образование: вызов времени: учеб. пос. / Х.З. Багировов. — М., 2004. — 32 с.
- 11 Розенцвейг В.Ю. О языковых контактах как степени двуязычия / В.Ю. Розенцвейг // Вопросы языкознания: учеб. пос. — СПб., 2014. — 68 с.
- 12 Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка: учеб. для студ. филол. фак. и фак. англ. яз. педвузов: учеб. пос. / М.Я. Блох. — М., 2017. — 275 с.
- 13 Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пос. / С.Г. Тер-Минасова. — М., 2004. — 40 с.

А. Ким, Д. Асанова, М. Кноль

Көптілдіктің психологиялық-педагогикалық мәселесінің мәні мен мазмұны: лингвистикалық және психологиялық аспектілер

Соңғы кездері көптілділік тұжырымдамасы тілдерді оқыту мәселесіне қатысты шешуші орында. Көптілділік адамның тілдік тәжірибесінің мәдени аспектісінде, отбасында қолданылатын тілден қоғамда қолданылатын тілге дейін, содан кейін басқа халықтардың тілдерін игеруге дейін кеңейді. Жеке тұлға бұл тілдер мен мәдениеттерді бір-бірінен бөлек «сақтамайды», бірақ тілдер өзара байланысты және өзара әрекеттесетін барлық білім мен барлық тілдік тәжірибе негізінде коммуникативті құзыреттілікті қалыптастырады. Билингвалды және көптілді білім берудің маңызды тәсілдерінің бірі, біздің пікірімізше, билингвизмді, көптілділікті қалыптастырудың психолінгвистикалық, нейролінгвистикалық механизмдерін зерттеу болып табылады. Қазақстан Республикасындағы тілдік ахуалдың ерекшелігі – көп ұлтты мемлекеттегі табиғи процесс ретінде елде негізделген екі тілділіктің болуы. Алайда, елдің әр аймағының тілдік тұрғыдан өзіндік ерекшелігі бар. Осыған байланысты Қазақстан Республикасындағы тілдік ахуалды зерделеуде өңірлік тәсілдің қажеттігі туындайды. Атап айтсақ, көптілділік жағдайында шет тілін оқытудағы орыс тілінің рөлі мен орнын анықтау жеткіліксіз зерттелген. Орыс тілі ҚР-да қабылданған жалпы қарым-қатынастың әмбебап құралы ғана емес, сонымен қатар ғылымдарды танудың негізгі және шет тілін үйренуде тірек құрал болып табылады. Көптілділік жағдайында шет тілін оқытудың лингвоәдістемелік жағдайы көптілді аудиторияда шет тілін оқытудың лингвоәдістемелік жағдайынан көптеген параметрлері бойынша ерекшеленеді.

Кілт сөздер: көптілділік, лингвистикалық аспект, психологиялық аспект, тіл, шет тілі, тілдік жағдай, тілдерді өзара түсіну, тіл мәдениеті.

Сущность и содержание психолого-педагогической проблемы многоязычия: лингвистический и психологический аспекты

В последнее время концепция многоязычия стала определяющей в подходе к проблеме изучения языков. Многоязычие возникает по мере расширения в культурном аспекте языкового опыта индивидуума от языка, употребляемого в семье, до языка, используемого в обществе, и далее до овладения языками других народов. Индивидуум не «хранит» эти языки и культуры обособленно друг от друга, а формирует коммуникативную компетенцию на основе всех знаний и всего языкового опыта, где языки взаимосвязаны и взаимодействуют. Одним из важнейших подходов как к билингвальному, так и многоязычному образованию является, по нашему мнению, изучение психолингвистических, нейролингвистических механизмов формирования билингвизма, многоязычия. Своеобразие языковой ситуации Республики Казахстан заключается в наличии двуязычия, которое обусловлено в стране, как естественный процесс в многонациональном государстве. Однако каждый регион страны имеет свою специфику в языковом отношении. В связи с этим возникает необходимость регионального подхода в изучении языковой ситуации в Республике Казахстан. Стоит отметить, что определение роли и места русского языка при обучении иностранному в условиях многоязычия является недостаточно изученным. Русский язык является не только универсальным средством общения общепринятым в РК, но и основным средством познания наук и опорой при изучении иностранного языка. Лингвометодическая ситуация обучения иностранному языку в условиях многоязычия по многим параметрам отличается от лингвометодической ситуации обучения иностранному языку в одноязычной аудитории.

Ключевые слова: многоязычие, лингвистический аспект, психологический аспект, язык, иностранный язык, языковая ситуация, взаимное понимание языков, многоязычие, языковая культура.

References

- 1 Deshiriev, Yu.D. (2006). *Predislovie k sborniku «Problemy dvuiazychiia i mnohoiazychiia» [Preface to the collection Problems of Bilingualism and Multilingualism]*. Moscow [in Russian].
- 2 Avrorin, V.A. (2018). *Dvuiazychie i shkola. Tezisy nauchnoi konferentsii, posviashchennoi probleme dvuiazychiia i mnohoiazychiia [Bilingualism and the school. Abstracts of the scientific conference devoted to the problem of bilingualism and multilingualism]*. Moscow [in Russian].
- 3 Beliaev, B.V. (2015). *Primenenie printsipa soznatelnosti v obuchenii inostrannomu yazyku. V sbornike «Psikhologii obucheniia inostrannomu yazyku» [Application of the principle of consciousness in teaching a foreign language. In the collection: psychology of teaching a foreign language]*. Moscow [in Russian].
- 4 Bertagaev, T.A. (2008). Bilingvizm i ego raznovidnosti v sisteme upotrebleniia [Bilingualism and its varieties in the system of use]. *Problemy dvuiazychiia i mnogoiazychiia — Problems of bilingualism and multilingualism*, 86. Moscow [in Russian].
- 5 Avrorin, V.A. (2010). *Dvuiazychie i shkola. Problemy dvuiazychiia i mnohoiazychiia [Bilingualism and the school. Problems of bilingualism and multilingualism]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 6 Vereshchagin, E.M. (2016). *Psikhologicheskaiia i metodicheskaiia kharakteristika dvuiazychiia (bilingvizma) [Pedagogical and psychological characteristics of bilingualism]*. Moscow [in Russian].
- 7 Mirzoeva, L.Yu., & Akhmetzhanova, Z.K. (2019). K voprosu ob interferentnykh oshibkakh kak elemente yazykovogo landshafta v usloviakh subordinativnogo poliiazychiia [On the issue of interference errors as an element of the language landscape in the context of subordinative multilingualism]. *Vestnik Tomskogo gosudastvennogo universiteta. Filologiya, No. 60*, 45–65. DOI: 10.17233/19986645/60/4 [in Russian].
- 8 Itskovich, V.A., & Shvartskopf, V.S. (2017). *Passivnoe dvuiazychie i kultura rodnoi rechi. Problemy dvuiazychiia i mnohoiazychiia [Passive bilingualism and the culture of native speech. Problems of bilingualism and multilingualism]*. Moscow [in Russian].
- 9 Shcherba, L.V. (2009). *Izbrannye raboty po yazykoznaniiu i fonetike [Selected works on linguistics and phonetics]*. (Vol. 1). Saint-Petersburg [in Russian].
- 10 Bagirokov Kh. Z. (2004). Bilingvalnoe obrazovanie: vyzov vremeni [Bilingual education: the challenge of time]. *Russkii yazyk i literatura v kazakhskoi shkole — Russian language and literature in the Kazakh school*. Moscow [in Russian].
- 11 Rozentsveig, V.Iu. (2014). O yazykovykh kontaktakh kak stepeni dvuiazychiia [About language contacts as a degree of bilingualism]. *Voprosy yazykoznaniiia — Questions of linguistics*. Moscow [in Russian].
- 12 Blokh, M.Ya. (2017). *Teoreticheskaiia grammatika anhliiskogo yazyka [Theoretical grammar of the English language]*. Moscow [in Russian].
- 13 Ter-Minasova, S.G. (2004). *Yazyk i mezhkulturnaia kommunikatsiia [Language and intercultural communication]*. Moscow [in Russian].

U.I. Kopzhasarova, B.A. Beisenbaeva, S.H. Alken

*Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan
(Corresponding author's E.mail: saltanatalken@mail.ru)*

Improvement of technical specialty students' foreign language professional skills

The article focuses on the problems of foreign language teaching at a technical university. Due to the integration of the Republic of Kazakhstan into the world community young specialists should effectively use a foreign language in their future profession. Teaching foreign languages in non-linguistic universities has particular relevance since foreign language communication of modern specialists in the professional sphere is becoming closer due to the effect of growing professional, business, scientific contacts of specialists in the world community. The article considers the experience acquired by the Foreign Languages department of Karaganda Technical University in developing undergraduate students' foreign language communicative skills on the basis of the teacher's experience using YouTube channel and also a professional and technical translation course organized in the University. The ways of developing technical specialty students' foreign language skills as well as recommendations for teachers are suggested in the given work. The results of the survey among the students on the problems they face in learning the English language, the practice of interactive methods used for improvement of students' professional foreign language communicative skills and other extra-curricular activities organized by the university foreign language department are also demonstrated.

Keywords: national consciousness, trilingualism, multilingualism, national communication, a majority group, professional career, professional competency, international labour market, integration.

Introduction

The education is considered the most important sector in the development of skilled and professionally oriented competent specialist around the world. Today this field is experiencing a period of significant transformation in Kazakhstan. The State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 pays special attention to the development of trilingual education [1]. It is well known that Kazakhstan is a poly-ethnic country, therefore multilingualism is crucial for the proper functioning of the society.

The article focuses on the problems of foreign language teaching at a technical university. Due to the integration of the Republic of Kazakhstan into the world community young specialists should effectively use a foreign language in their future professional activities. Specialists' foreign language knowledge and skills in the modern world is becoming one of the indicators of their professional competency. The purpose of learning a foreign language at technical university is to develop students' foreign language speaking skills to the level enabling them to be active participants in foreign language professional communication at international labour market.

Research methodology

What is the role of specialist's fluency and proficiency in the English language? Education is the process of acquiring knowledge, developing the power of reasoning and judgment and preparing an individual intellectually for mature life and future career.

Bologna declaration (Joint Declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on 19 June 1999), which is the main guiding document of the Bologna process, proposed the European Higher Education Area, within which graduate and undergraduate students have opportunities to continue their studies in another country using prior qualifications gotten in their home country if they have the proper and profound level of English knowledge.

English as international language is important for successful integration into the global economy. The program of functioning and development of languages for 2020–2025 and cultural program “Trinity of languages” focuses on the specialist's knowledge of English as an international language, which creates many opportunities for the development of country's economics and also career promotion of specialists in international labour market [2].

There are other factors affecting the growing demand for education in foreign languages; they are as follows:

- the processes of globalization: since gaining its independence in 1991 Kazakhstan has been establishing social, cultural, economic, political contacts with foreign countries around the world [3];
- international integration in the sphere of education which results in broad cooperation of Kazakhstani educational institutions with foreign educational centers, the launching of new international projects, active participation of the teaching staff and students in various educational programs.

At the present time, technical specialties students' professionally-oriented study of foreign language acquires special significance. It is a prerequisite for the international professional accreditation of educational programs in the field of engineering and technology.

The study of English at university in technical specialties plays a significant role. Teaching foreign languages in non-linguistic universities has particular relevance since foreign language communication of modern specialists in the professional sphere is becoming closer due to the effect of growing professional, business, scientific contacts of specialists in the world community.

The practice of teaching English to students shows that there is a number of problems that affect organizing the learning process, its content and the final result. Despite the positive change in the organization of educational process, main problem of foreign language learning is the lack of natural language environment, and a limited number of hours for its study. Rather often the task of developing students' foreign language communicative skills is solved by doing a big number of language and speech exercises.

The results of the research

As a practical part of our research problem the survey was conducted among the first year technical university students of such specialties as "Digital aero photography", "Mining", "Geodesy and Cartography". In the framework of the survey students were offered to express their opinion on the problems and difficulties of learning English.

According to the survey, the following questions and types of answers were offered to students:

1. What is your level of English?

- Elementary;
- Pre-Intermediate;
- Intermediate.

2. What kind of difficulties arise in learning English?

- Language barrier;
- Insufficient vocabulary level;
- Difficulty of performing the tasks.

3. Do you think that the success of your future professional work will depend on your knowledge of English?

- Yes;
- No;
- I am at a loss to answer.

4. For what reason do you think the English proficiency is important?

- For the future work success;
- For work at international labour market;
- No need.

As it can be seen from the pie chart, during indicating their level of foreign language knowledge (the 1 question: what is your level of English?), 18 students out of 45 defined it as elementary (can understand sentences and expressions related to areas of most significant issues), 17 students as intermediate (can understand the main points of clear standard input on familiar matters regularly encountered in work, school, leisure, etc.) and 10 students as upper-intermediate (can understand the main ideas of complex text on both concrete and abstract topics, including technical specialty texts and discussions in their field of specialization) (Fig. 1)

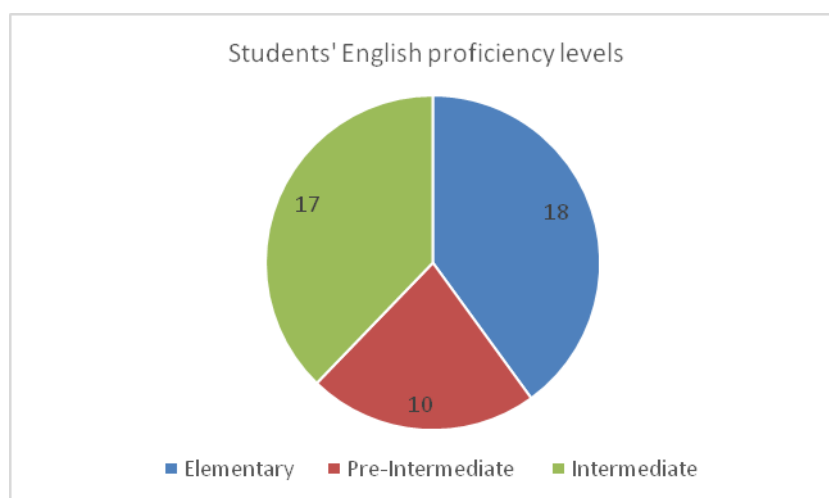

Figure 1

According to students' answers to the 2 question (what kind of difficulties arise in learning English?) most of the students (69.60 %) considered insufficient vocabulary level as difficulty in learning English, 19.60 % emphasized language barrier, and 10.90 % of the students pointed to difficulty of performing the tasks in improvement of English knowledge (Fig. 2).

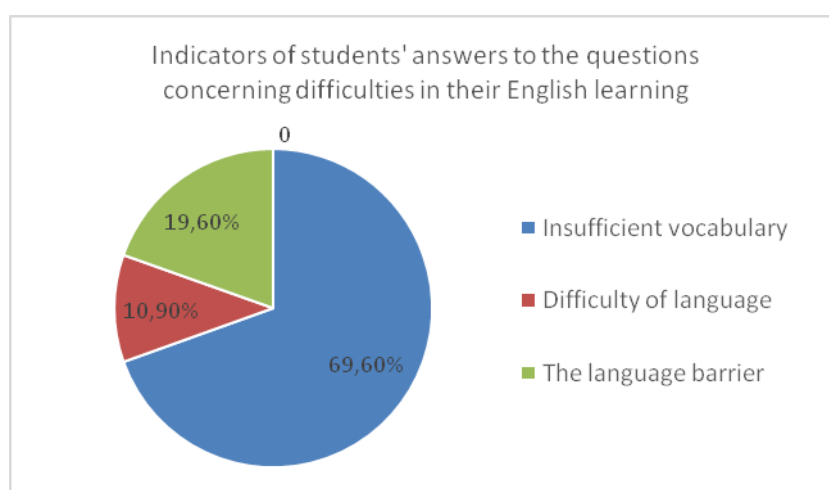

Figure 2

The answers to the 3 question (for what reason is the English proficiency important?) are presented in the pie chart No. 3. They are as follows: 59.1 % of respondents confirm the importance of a foreign language knowledge and skills in their future professional activities, 38,6 % of respondents consider knowledge of a foreign language in their future work desirable, and only 2.3 % of respondents do not see the need for knowledge of a foreign language (Fig. 3).

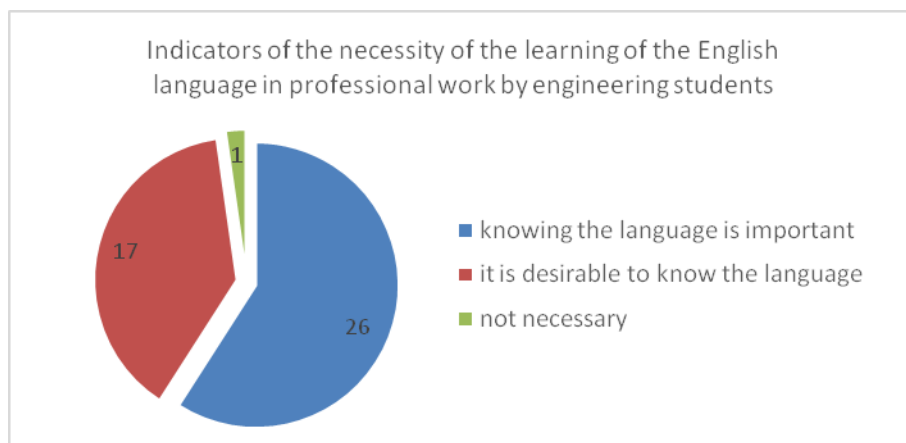

Figure 3

To the 4 question (for what reason do you think the English proficiency is important?) on the necessity of learning English 49,50 % of the students pointed to its importance for the future work career, 33,80 % considered its use for work at international labour market, 16,70 % of the students do not see the necessity of its use.

Discussion

The analysis of the results of the survey conducted among the students of the technical university allows us to conclude that the knowledge of a foreign language is an important condition for a success of a future career of an engineer in the context of globalization processes in all spheres of human life; integration of education, science and economics into the world space. Consequently, it should be admitted that today foreign language learning is one of the necessary components of the professional training of students of engineering specialties.

The survey was mainly attended by the first year students of specialties “Digital aero photography”, “Mining”, “Geodesy and Cartography”. Their level of knowledge of English was poor, which was caused by their background knowledge, i.e., knowledge they got at secondary school.

The first-year students cannot conduct a conversation in English. Their vocabulary is minimal, and they cannot use the available terminology in a conversation. However, the additional number of training hours for students practicing English is not regarded by the curriculum.

The effective ways of professional training of students of engineering specialties are the use of teaching methods and innovative technical tools, which improve cognitive and creative abilities, knowledge, increase their interest and motivation.

We registered in YouTube channel program for varying the work with students, ensuring their motivation and getting feedback from them. The principles of YouTube channel work are convenient for both teachers and students: the video material provides additional visual support and facilitates the perception of foreign language speech. In addition, the video may contain subtitles in the target language. The channel may be used for the solution of the following tasks:

- students’ independent study with professional oriented texts and acquaintance with unknown terminology;
- selection of video material on a specific topic for further discussion in the audience, during which students reflect and monitor their comprehension;
- learners could also search for new content on grammar and lexis;
- work with comments, during which students can refer to the already created comments, and express their point of view by formulating their own answer on a particular topic independently;
- develop the tasks that involve creating one’s own profile on YouTube or making a video in English. Such tasks are the most difficult, but it is worth noting that most students have a desire to get involved in such activities;
- it motivates them and creates conditions for the development of competencies in the framework of learning a foreign language.

It is known that according to the Concept of the Development of Foreign Language Education of the Republic of Kazakhstan, upon completion of the university course of a foreign language, the students' level should be equal to B2-C1 [4].

And for the improvement of students' foreign language knowledge and skills the Department of Foreign Languages of KTU continues the work with 1-year students, the department enrolls the students in the professional and technical translation course.

The program of professional and technical translation is intended for students wishing to develop intercultural, business, professional and technical communication skills and who speak English at least at the Pre-Intermediate level.

Advantages of this course are as follows:

- Classes are intensive, held 2 times a week and aimed at enhancement of oral communicative skills of the English language, technical translation and homework.

- The course program includes ongoing workshops for developing and improving the skills and techniques of professional and technical translation, digital platforms.

- Upon completion of the course learners will be able to read specialized English-language literature, attend trainings and seminars conducted by foreign experts, feel confident in interviews with international companies, successfully defend their thesis project in English.

- Learners get a certificate with the qualification "Scientific and technical translator" upon completion of the course.

The duration of the course is 3.5 years (7 semesters).

Modern trends in foreign language education focus on training specialists with developed and advanced foreign language skills, enabling them to be competitive specialists in the world labor market [5]. Undoubtedly, the student's desire and hard work are important for improvement of their English proficiency level. The foreign language proficiency level of university graduates will allow them to realize their potential and professional competency on their future professional work, and establish professional contacts with foreign partners and colleagues.

What should be done on the teacher part involving students in foreign language learning in depth, in particular a professionally oriented language?

In our point of view, interactive activities such as conferences, trainings, and conversations should be held with students in this area, so that learners could realize their capabilities. Thereby the motivation of students can be increased with the help of proficiency in foreign languages, both in our country and abroad.

Conclusion

In technical universities a foreign language is not as obligatory as special disciplines. Therefore, one of the main tasks of a foreign language teacher is to maintain students' interest to the subject, their constant desire to improve. To realize this task the teachers must not only know their subject, but also search for new innovative pedagogical technologies to use for enhancing students in foreign language learning [6].

The analysis of the survey among the first year students of specialties "Digital aero photography", "Mining", "Geodesy and Cartography" allows us to conclude that the use of innovative educational technologies, methods and forms of stimulating foreign language learning affects students' motivation for English knowledge and skills improvement. The second survey with the students of the same groups conducted in the beginning of the 2 semester demonstrated that the use of YouTube channel and attendance of University's professional and technical translation course benefits the development of students' foreign language communication skills and abilities, improves their interest and motivation for studying English.

Thereby, as the result of the research the main factor of students' successful learning is motivation, i.e., a positive attitude of students to a foreign language as an academic discipline and their awareness improving their knowledge and skills in this area.

References

- 1 Сайт Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
- 2 Сайт Государственной программы по реализации языковой политики в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P19000001045>

3 Реализация языковой политики в Республике Казахстан на 2020–2025 годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://strategy2050.kz/ru/state_programs/-2020-2025/

4 Сайт Государственного общеобязательного стандарта образования всех уровней образования [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>

5 Ghoshal S., Bartlett C.A. The Individualized Corporation: A Fundamentally New approach to — London: Random House Business Book, 2000.

6 Clark B.R. Creating entrepreneurial universities: organizational pathways of transformation Issues in Higher Education / B.R. Clark. — Paris: IAU Press: Pergamon: Elsevier Science.

У.И. Копжасарова, Б.А. Бейсенбаева, С.Х. Әлкен

Техникалық мамандық студенттерінің шет тіліндегі кәсіби дағдыларын дамыту

Мақала техникалық университетте шет тілін оқыту мәселелеріне арналған. Қазақстан Республикасының әлемдік қоғамдастыққа интеграциялануына байланысты жас мамандар өздерінің болашақ мамандықтарында шет тілін тиімді пайдалануы тиіс. Тілдік емес жоғары оқу орындарында шет тілдерін оқытудың ерекше өзектілігі бар, өйткені қазіргі заманғы мамандардың кәсіби саладағы шетелдік қарым-қатынасы әлемдік қауымдастықтағы мамандардың кәсіби, іскерлік және ғылыми байланыстарының өсуіне байланысты тығыз бола түсуде. Мақалада Қарағанды техникалық университетінің шетел тілдері кафедрасы оқытушыларының YouTube арнасын пайдалану тәжірибесі, сондай-ақ университетте ұйымдастырылған кәсіби-техникалық аударма курсы негізінде бакалавриат студенттерінің шетел тіліндегі коммуникативтік дағдыларын дамытудағы тәжірибесі қарастырылды. Авторлар техникалық мамандық студенттерінің шет тілдік дағдыларын дамыту жолдарын, сондай-ақ оқытушыларға арналған ұсыныстар жасаған. Ағылшын тілін үйрену кезінде кездесетін мәселелер жөнінде студенттердің сауалнамасының нәтижелері, студенттердің кәсіби шет тіліндегі коммуникативтік дағдыларын жетілдіру үшін интерактивті әдістерді қолдану тәжірибесі, сондай-ақ университеттің шетел тілдері кафедрасы ұйымдастыратын басқа да сабақтан тыс іс-шаралар ұсынылған.

Кілт сөздер: ұлттық сана, үштілділік, көптілділік, ұлттық қатынас, көпшілік тобы, кәсіби мансап, кәсіби құзыреттілік, халықаралық еңбек нарығы, интеграция.

У.И. Копжасарова, Б.А. Бейсенбаева, С.Х. Әлкен

Развитие иноязычных профессиональных навыков студентов технических специальностей

Статья посвящена проблемам преподавания иностранного языка в техническом вузе. В связи с интеграцией Республики Казахстан в мировое сообщество молодые специалисты должны эффективно использовать иностранный язык в своей будущей профессии. Преподавание иностранных языков в неязыковых вузах имеет особую актуальность, поскольку иноязычное общение современных специалистов в профессиональной сфере становится все более тесным в связи с эффектом роста профессиональных, деловых, научных контактов специалистов в мировом сообществе. В статье рассмотрен опыт, приобретенный кафедрой иностранных языков Карагандинского технического университета в развитии иноязычных коммуникативных навыков студентов бакалавриата на основе опыта преподавателя, использующего канал YouTube, а также организованного в университете курса профессионально-технического перевода. Авторами статьи предложены пути развития иноязычных навыков студентов технических специальностей, а также рекомендации для преподавателей. Представлены результаты анкетирования студентов о проблемах, с которыми они сталкиваются при изучении английского языка, практика использования интерактивных методов для совершенствования профессиональных иноязычных коммуникативных умений студентов и другие внеурочные мероприятия, организуемые кафедрой иностранных языков университета.

Ключевые слова: национальное сознание, трехязычие, многоязычие, национальное общение, группа большинства, профессиональная карьера, профессиональная компетентность, международный рынок труда, интеграция.

References

- 1 Gosudarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020–2025 gody [State Program for the Development of Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> [in Russian].
- 2 Gosudarstvennaia programma po realizatsii yazykovoi politiki v Respublike Kazakhstan [State program for the implementation of the language policy in the Republic of Kazakhstan]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001045> [in Russian].
- 3 Realizatsiia yazykovoi politiki v Respublike Kazakhstan na 2020–2025 gody [Implementation of the language policy in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025]. *strategy2050.kz*. Retrieved from https://strategy2050.kz/ru/state_programs/-2020–2025/ [in Russian].
- 4 Gosudarstvennyi obshcheobiazatelnyi standart obrazovaniia vseh urovnei obrazovaniia [State compulsory educational standards for all levels of education]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> [in Russian].
- 5 Ghoshal, S., & Bartlett, C.A. (2000). *The Individualized Corporation: A Fundamentally New approach to* — London: Random House Business Book.
- 6 Clark, B.R. *Creating entrepreneurial universities: organizational pathways of transformation Issues in Higher Education*. Paris: IAU Press: Pergamon: Elsevier Science.

Ғ.Б. Саржанова, А.Т. Төлеужан*, С.М. Турбаева

*Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
(Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: bota.kz93@mail.ru)
Scopus Author ID: 571895069231; ORCID: 0000-0002-3461-89631*

Білім алушылардың шетел тілінде сөйлеу дағдыларын дамытуда ашық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімділігі

Мақалада қазіргі кезде әлем назарында тұрған басты мәселе ашық білім беру ресурстары (АББР) қарастырылды және оны шет тілдік сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін пайдаланудың маңыздылығы тұжырымдалды. Ашық білім беру ресурстары ұғымы алғаш 1990 жылдары пайда болды, алайда тек 2001 жылы ғана Массачусетс технологиялық институтының жобасы аясында алғаш рет білім беру ресурстары құрастырыла бастады. Аталмыш технологияның шетел тілін үйретуде бірқатар артықшылықтары бар. Алайда, тақырып аясында жүргізген талдаулар нәтижесінде бірқатар кемшіліктер бар екендігі айқындалды. АББР пайдалану оқулықтарға тегін қолжетімділікті қамтамасыз етеді, уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді, білім алушылардың қызығушылығы мен ынтасын арттырады, сонымен қатар оқытушыларға сабақты түрлендіруге көмектеседі. Жетіспеушіліктеріне білім беру ресурсының сапасы және ғаламтордың әлемнің барлық аймақтарында болмауын жатқызуға болады. Бірақ бұл кедергілер уақытша мәселе болғандықтан, болашақта АББР әлемнің барлық елдерінде білім алушылар тарапынан көптеп қолданылады деген сеніміміз мол. Білім алушылардың шет тілдік сөйлеу дағдыларын АББР пайдалану арқылы дамыту айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді, себебі АББР әлемдегі ғылым және білімге қатысты жаңашылдықтарды жылдам, әрі тиімді игеруге көмектеседі. Ал, шет тілдік дағдылардың дамуы тікелей тіл өкілдері ұсынған түрлі материалдарды үздіксіз пайдаланудың нәтижесінде қалыптасатыны сөзсіз. Сол материалдардың шетел тілі сабақтарында жиі пайдаланылуы көкейкесті мәселе болып отыр. Аталмыш мәселені шешу үшін АББР пайдалану бүгінде шарт болып табылады, яғни оқу үдерісінде түрлі құралдардың көп және тиімді пайдаланылуы оқытушыға білім алушылардың бойында қажетті дағдыларды қалыптастыруға жол ашады.

Кілт сөздер: ашық білім беру ресурстары, шетел тілінде сөйлеу дағдылары, ақпараттық технологиялар, сапалы білім, қосымша құрал, шетел тілі сабақтары, жаңашылдық, ақпараттандыру, білім беру жүйесі.

Kipicne

Қазақстан Республикасында және әлемдік ақпараттық инфрақұрылымның түбегейлі өзгеруіне, заманауи ақпараттық-технологиялардың қарқынды дамуына байланысты қазіргі таңда адамзат өркениетінің дамуына керемет жаңа мүмкіндіктер ашылуда. Дәстүрлі ұлттық экономикалық, саяси, әлеуметтік стратегиялармен қатар «ақпараттандыру» үрдісі пайда болды [1]. Ақпараттандыру үрдісі қоғам саласының барлық түріне қатысты болғандықтан, әрбір тұлға оның тиімді тұстарын зерттеп, жетістікке жету үшін барынша қолдануда.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі мазмұны жаһандық ақпараттандырудың дамуына байланысты көрініс табады. Ақпараттандыру дамыған сайын білім беру мазмұны да жыл сайын өзгеру үстінде. Себебі қоғамда пайда болған жаңашылдық, міндетті түрде білім беру саласына оң әсер ететіні сөзсіз. Нәтижесінде жан-жақты дамыған, заманауи біліммен қамтамасыз етілген, көптілді тұлғалар қалыптасады. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың жылдам дамуына барлық дүниежүзі елдері куә. Ақпараттық технологиялардың білім алуғағы тиімділігі бұрыннан дәлелденген. Сол ақпараттық құралдар әлемдегі дамыған елдер тарапынан шығарылатын еңбектерді тануға мүмкіндік беріп отыр. Аталмыш құралды білім мен ғылымды меңгеру және онымен бөлісу үшін елімізде қолданбайтын тұлға жоқ шығар. Ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білім беру саласының сапалық көрсеткішін жоғарылату мен жетілдіру мәселелерін шешу еліміздегі мемлекеттік құжаттар мен маңызды заң актілерінде көрініс тапты. Атап айтқанда, білім беруді ақпараттандыру бойынша ҚР-дың «Білім туралы» (2007 ж.) Заңында [2] мемлекеттік білімдік саясатты іске асырудың маңызды тетігі ретінде бекітілген болатын. Тең ақпараттандыру құқығы, қауіпсіздік, ақпараттың уақытылы және дұрыс болуы, орталықтандырылған басқару жүйесі осының барлығы аталмыш заңның негізгі қағидасына жатады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2014 жылдың қаңтар айындағы өзінің халыққа Жолдауында «Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз — белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар» деп атап өтті [3]. Бұл Жолдау арқылы Елбасы ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсарту және заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандарды даярлаудың еліміздің білім саласы үшін маңызын көрсетіп, оны жүзеге асыру үшін талмай еңбек ету қажет екенін тілге тиек етті. Осыдан жаңа технологиялар мен ақпараттандыру үрдісі білім беру жүйесінде жаңа оқыту жолдары мен бағыттарын қалыптастырады деп тұжырымдауға болады. Бұл еліміздің болашағы білімді жастарды тәрбиелеуде және сапалы біліммен қамтамасыз етуде айтарлықтай орын алады және еліміздің экономикалық тұрғыда дамуының бүгінде шарты болып табылады.

Қазіргі қоғамды ақпараттандыру үдерісі ақпараттық технологияларды дамытумен және жаппай таратумен сипатталады. Олар қазіргі білім беру жүйесінде ақпарат беру және оқытушы мен білім алушының өзара әрекеттесуін қамтамасыз ету үшін кеңінен қолданылады. Осыған байланысты қазіргі мұғалімдер ақпараттық технологиялар саласында білімге ие болып қана қоймай, сонымен қатар оларды өзінің кәсіби қызметінде қолдана білуі керек екенін түсіну қажет [4].

Әлемдік ақпараттандыру үрдісінің дамуы нәтижесінде қоғамда білімді сапалы игерудің жаңа құралы пайда болды. Ашық білім беру ресурстарын құрастыру және ашық қолданысқа ұсыну идеясы негізінен қосымша оқу ретінде немесе мұғалім болмаған жағдайда өздігінен білім алуға ниет білдірумен байланысты дүниеге келді. Ол дәстүрлі білім беру мазмұнынан тыс бағытта құрылады. АББР білім алуда мұғалімге көмекші құрал ретінде де пайдаланылады.

Негізгі бөлім

Ашық білім беру ресурстары дәстүрлі білім беру жүйесінің мақсат, міндеттері аясындағы сұрақтарға ұқсас мәселелерді көтереді. Алайда, цифрлық технологиялардың қолжетімділігі және ашық лицензиялануы АББР-ды жеке және институционалды білім беру тәжірибесінде кеңінен қолданылуына мүмкіндік береді. Сонымен авторлар тарапынан пайдалануға және қайта өңдеуге еркіндігі бар, оқыту процесінде қолдануға арналған, қолжетімді түрде ұсынылатын материалдарды қазіргі таңда біз ашық білім беру ресурстары деп қарастырамыз. «Ашық білім беру ресурстары» ұғымы 2002 жылы ЮНЕСКО-ның ұйымдастырылуымен өткен «UNESCO Forum on the Impact of Open Courseware for Higher Education in Developing Countries» атты конференциядан кейін кең тарала бастады [5]. Мұғалімдер мен студенттер АББР құрауға да және қолдануға қатысады, сондай-ақ ол осы салаға оқытушылар мен жаңа технологияларды тарту арқылы білім алу және оқыту мақсаттарының орындалуына себеп болуы мүмкін [6]. АББР қызметі жаһандық сипатқа ие болса да, ең ірі және ең көп қаржыландырылған бастамалар негізінен Солтүстік Америка мен Еуропаның дамыған елдерінде жүзеге асырылды. Нәтижесінде, дамушы елдерге тән ресурстық шектеулердің неғұрлым өткір деңгейлері АББР сұранысына және оны қайта пайдалануға кері әсер ететіні сөзсіз.

Ашық білім беру ресурстарына байланысты алғашқы ой ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты 1990-шы жылдардың ортасында пайда болды. Бірнеше жылдарды артқа тастап, 2001 жылы Массачусетс технологиялық институты MIT OpenCourseWare (OCW) жобасы аясында алғашқы ашық білім беру ресурстарының ірі репозиторийін құруға кірісті. «William and Flora Hewlett Foundation» коммерциялық емес ұйымның қаржылық қолдауымен Интернет желісінде университетте оқытылатын пәндер бойынша 9000-нан астам оқу және әдістемелік материалдар жарияланды. Осы орайда, жобаға арналған материалдарды көшіруге, таратуға және түрлендіруге және басқа тілдерге аударуға, сондай-ақ жаңа білім беру ресурстарын дамытуға мүмкіндік беретін ашық лицензияны пайдалану маңызды қадам болды.

Ашық білім беру ресурстарына қарапайым әріптестер тарапынан жасалған және өңделген мәтіндер мен электронды кітаптардан бастап, еркін пайдалануға және қайта өңдеуге лицензияланған жазбалар мен бейнелерге дейінгі барлық материалдарды жатқызуға болады. Баспагерлер әдетте өз өнімдері мен қызметтерін пайдаланғаны үшін үлкен ақы алады, сонымен қатар авторлардың еңбектерін пайдалануға шектеулер қояды, керісінше ашық білім беру ресурстарын қолдаушылардың негізгі мақсаты — материалды барынша тарату, оны барлығына бірдей қолжетімді ету [7].

Оқыту құралдары мен ашық білім беру ресурстары тұжырымдамалары кейінгі уақытта пайда болды және олар өзара байланысты екені баршаға мәлім. Интернет пайда болғанға дейін 1980 жылдары университеттерде цифрлық технологиялар мен сандық мазмұнның қолданысқа көптеп

енуі оқу материалын барынша көбейтуге және оқытушылар арасында таратуға болатындығы туралы мәселені қарастыруға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, оқыту құралдарына бағытталған бағдарламалаудың сәтті шығуы мұғалімдердің жеке немесе топта тиімді пайдалануға болатын көптеген оқу құралдарының бірегей жүйесін құруға ықпал етті.

Осыған орай, ғылыми әдебиеттерді зерделей келе, ашық білім беру ресурстары туралы алғаш рет 1990 жылдары зерттеушілер Д. Аткинсон, Дж. Браун мен А.Хаммонд тарапынан қолданыс тапқанын байқауға болады және осындай технологияларға келесі сипаттаманы берді: «АББР — бұл еркін қол жеткізуге болатын немесе оларды еркін пайдалануға немесе қайта өңдеуге рұқсат беретін лицензиямен шығарылған оқыту немесе ғылыми ресурстар. АББР — толық курстарды, оқу материалдарын, модульдерді, оқулықтарды, бейнелерді, тестілерді, бағдарламалық қамтамасыз етуді, сондай-ақ білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін пайдаланылған құралдарды, материалдарды немесе технологияларды қамтиды» [8].

Уайли (Wiley) оқыту құралдарының тұжырымдамасы бойынша жұмысты жинақтады, бұл педагог технологтар мен инженер-бағдарламашылардың оқыту объектілерін жобалауға, бірлесіп пайдалануға мүмкіндік беретін жүйелерді, процестер мен модельдерді әзірлеу бойынша елеулі еңбек етуіне ықпал етті [9].

Хатака АББР материалдары ресми де, бейресми де, курстарға тіпті қатысы жоқ материалдар түрінде де ғаламторда ұсынылу белең алып жатқанын байқауға болады деп тұжырымдайды. Уайлидің пікірінше ашық білім беру мазмұнының басым көпшілігі дамыған елдерде жасалады, ал дамушы елдерде ашық білім беру мазмұнын құрастыру бойынша бастамаларда шектеулер бар. Хатака, сондай-ақ дамушы елдердің оқу орындарында ашық және ақысыз білім беру мазмұнын қолдануы өте төмен екендігін мәлімдейді. Олбрайт АББР әлеуетін толық ашу үшін АББР қолданыста жаһандық тепе-теңдік қажет деп тұжырымдайды, яғни онда дамушы елдер тек АББР-ның тұтынушылары ғана емес, сонымен қатар өндірушілер ретінде де қалыптасуы қажет. АББР-ды барынша қолдану үшін осы сала бойынша мұғалімдердің және студенттердің білімін арттыру шарт болып табылады [9].

Бірқатар отандық ғалымдар да осы тақырып төңірегінде біраз зерттеулер жүргізген. Мәселен, профессор Г.К Нургалиева, Е.В. Артыкбаева еңбектерінде «Қазақстан Республикасы үшін ашық білім беру ресурстарын дамытудың ерекше әлеуметтік маңызы бар, өйткені халықтың тығыздығы төмен республиканың бүкіл аумағында, оның ішінде шағын жинақталған мектептерде сапалы жалпы және кәсіптік білім алуға қол жеткізуді қамтамасыз ету, қарқынды өзгеретін экономикалық жағдайда кәсіптік даярлау және қайта даярлау, мүмкіндіктері шектеулі адамдарға білім беру сияқты мәселелерді шешуге көмектеседі» деп көрсетеді [10].

Сонымен қатар, профессор Рахман Алшанов АББР мәселесі төңірегінде «Осы мәселелердің барлығын шешуде, біздің ойымызша, «ашық кафедра», ал кейіннен «ашық университет» құру оң рөл атқарады. Мақсаты — ақпараттық технологиялардың, кредиттік оқыту жүйесінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, кез келген жоғары оқу орнының ғалымдарын жалпы республикалық педагогикалық қызметке тарту, сондай-ақ жоғары оқу орнының студенттеріне кез келген оқытушының дәріс курсын таңдау мүмкіндігінің болуы. Бұл міндетті шешуде ЖОО қауымдастығы Британдық ЖОО түлектері қауымдастығы тарапынан көмек алады. Жақсы білім алған, ал кейбіреулері Ұлыбританияда жұмыс өтілі бар жас мамандар өз білімдерін отандық студент жастарға беруге тырысады» деп тұжырымдама жасайды [11].

Қазіргі таңда ашық білім беру ресурстары ағылшын тілінде көп таралғандықтан, өзге тілдердегі аталмыш құралдың дамуы маңызды мәселе болып отыр. Мұндағы басты мақсат білім беру мүмкіндіктеріне қолжетімділікті арттыру болмақ. Көптеген тұлғалар дәстүрлі білім алуға қол жеткізе алмайды, алайда бұл білімдер азаматтар үшін өте маңызды және отандық экономиканы дамыту үшін қажет. Инклюзивті және жалпыға міндетті білім алуды қамтамасыз ету үшін барлық мүмкіндіктер мен инновациялық құралдарды қолдану маңызды. Ашық білім беру ресурстары кез келген тұлғаға, кез келген жерде және уақытта оқу материалына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ол білім алуға байланысты материалдардың тапшылығы мәселесін шешуге көмектеседі. Студенттер ашық білім беру ресурстарын, әсіресе ашық қолданыстағы оқулықтарды тиімді санайды, себебі бұл оқулықтардың электрондық нұсқасы баршаға тегін болады, сонымен қатар басып шығарылған көшірмелері өте төмен бағада ұсынылады.

Осыған байланысты ашық білім беру ресурстарын пайдалану көптеген пәндерді еркін меңгеруде таптырмас көмекші құрал екенін айқын аңғаруға болады. Соның ішінде шетел тілдерін меңгеруде аталмыш әдістің ерекшеліктерін анықтау негізгі мақсат болып отыр.

Педагог оқыту үдерісінде АББР-ды тақырыпты түсіндіруде қосымша тәсіл ретінде пайдалана алады. Бұл грамматикалық ережелерді және жаңа лексикалық материалмен таныстыруда балама құрал болуы мүмкін.

Бұл жағдайда студенттер келесі жұмыс түрлерін атқарады:

– сабақ басталардан бұрын топ студенттері оқытушы көрсеткен материалды өз бетінше оқып-үйренеді және оны аудиторияда талқылайды;

– топ студенттерінің бірі материалды өз бетінше меңгереді және оны қалған білім алушыларға түсіндіреді;

– қосымша білім беру мазмұнын зерттейді және оны аудиторияда бірге талқылайды, зерттелетін тақырып бойынша ең маңызды ақпаратты бөліп көрсетеді [12].

АББР білім алушыға шетел тілі сабақтарында көптеген дағдыларды меңгеруге ықпал етеді. Мәселен, жаттығуларды бірнеше рет орындау арқылы білім алушылар белгілі бір грамматикалық тақырыпты жаттығуларды тиімді және қайта орындау негізінде меңгереді, яғни жаттығады. Сонымен қатар түрлі лексикалық және грамматикалық тесттер арқылы білім алушы өзінің қателерін анықтап, олармен жұмыс істеуге тырысады. Үй тапсырмасының орнына тақырып бойынша электронды түрде эссе жазу да осы АББР-дың тағы бір артықшылығы болып табылады. Өз қатесін түзету мүмкіндігімен қатар, осындай бағыттағы жұмыстарды орындау арқылы білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы артады.

Шетел тілі сабағында білім алушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесі қазіргі таңда маңызды болып отыр. Мәселен, мектеп қабырғасында ұзақ жылдар бойы шетел тілін оқып, алайда сол тілде ойын жеткізе алмайтын тұлғалар бүгінде өте көп. Оған себеп білікті және білімді мамандардың тапшылығы емес, тілді үйретуде білім алушылар тарапынан қызығушылықтың болуына оң ықпал ететін құралдардың жеткілікті деңгейде қолданылмауы. Жоғарыда атап өткендей, білім алуға ең алдымен ынта болу қажет. Қызығушылық болмаған кезде, сапалы білім алу мүмкіндігі төмендейді. Осыған орай, қарым-қатынастық дағдыларды қалыптастыруға әсер ететін құралдардың бірі ретінде АББР-ды қарастырамыз. Мәселен, тілдік дағдыларды дамыту үшін сабақта орындалатын грамматикалық және лексикалық жаттығулар кешені жеткіліксіз. Сөйлеу дағдылары сол үйренген грамматикалық және лексикалық тақырыптар негізінде тыңдау мен сөйлеу (практика) арқылы қалыптасады. Осыған байланысты видео және аудио материалдардың тиімділігін атап өтуге болады. Аталмыш құралдардың шет тілдік сөйлеу дағдыларын дамытуда маңызды орын алатындығы ешқандай дәлелсіз-ақ белгілі. Видео материалдардың аудио материалдардан басты айырмашылығы көру және есту процесі бір мезетте болуында. Мәселен, қысқа бейне фильм ретіндегі берілген материал арқылы ақпарат тез қабылданады. Себебі адам табиғаты кез келген затты көру арқылы ақпаратты тез қабылдайды. Ал енді сол көру үдерісіне естуді қосқанда ақпаратты қабылдау мүмкіндігі екі есе артады. Сондықтан сабақта үнемі видео материалды қолдану болашақта тұлғаның кез келген жағдайда шетел тілінде еркін сөйлеуіне ықпал етеді және өзіне сенімділікті қалыптастырады. Мысалы, бала туғаннан ана тілін ата-анасының сөйлегеніне қарап үйренеді. Ана тілінде кішкентай балаға грамматиканы ешкім үйретпейді. Уақыт өте келе, бала ата-анасының сөздеріне қарап сол грамматиканы автоматты түрде үйреніп алады. Сол секілді шетел тілін меңгеру де грамматиканы және лексиканы үйренуден кейін тек үнемі тыңдау арқылы қалыптасады. Сонымен қатар, тыңдау білім алушыларда болатын фонетикалық білім мәселесін де шешуге көмектеседі.

Ұсынылатын аудио және видео материалдарды оқытушы әртүрлі тапсырмаларды қосу арқылы оларды толықтыра алады. Аталмыш материалдарды білім алушылар назарына ұсынғаннан кейін келесі тапсырмалар түрін орындауға тапсырма беруге болады:

1. Білім алушының ұсынылған аудио және видео материалды қаншалықты түсінгенін тексеру мақсатында ауызша сұрақтардың қойылуы;

2. True/False сұрақтар түрі;

3. Тест тапсырмалары;

4. Сөйлемді қажетті сөздермен толықтыру;

5. Видеоны қалаған жерден тоқтатып, оқушыларға шетел тілінде сол оқиғаның жалғасын баяндауды сұрау және т.б.

Аталған жұмыс түрлерін қолданудың нәтижелігі ашық қолданыста ұсынылатын оқу материалдарын мұқият таңдап, оны оқу үдерісінде тиімді пайдалануға байланысты. Жалпы шетел тілін оқуда үздіксіздік және жүйелілік ұғымдары өте маңызды. Мәселен, үзбей тілді қайталап, оқу нәтижесінде білім алушы үлкен жетістікке жетуі мүмкін. Күнделікті немесе жүйелі түрде материалды қайталау тілге деген бейімділікті қалыптастырады және кейінгі тақырыптарды меңгеру және сол тілде сөйлеу біртіндеп оңайға түседі.

Оқу мазмұнына сәйкес ғаламторда ашық қолданысқа ұсынылатын әртүрлі фото немесе видео материалда берілген ақпараттарға байланысты тұлғалар өз ойларын, пікірлерін білдіру арқылы білім алушыларда өзара ақпарат алмасуға мүмкіндік туындайды. Бұл оқытушылар тарапынан АББР ресурстарын қолданушылардың пікірін және білімін де бағалауға көмектеседі.

Қазіргі кезде білім алушылардың барлығы ғаламторды қолданады. Бұл оқытушылар тарапынан түрлі курстар, электронды оқулықтар, жаттығулар кешені, әртүрлі тақырыптар бойынша презентацияларды ғаламторға жүктеп, білім алушылар еркін қолдана алатындай ашық қолданысқа қою мүмкіндігі бар. Осы арқылы қазіргі таңда АББР тапшылы мәселесін шешуге болады.

Тұжырым

АББР бүгінгі таңда білім алушыларға білім ошағында немесе өздігінен білім алу барысында көмекші құрал болып табылады. Қазіргі технологияның дамыған заманында тұлғалар үшін өздігінен білім алуға барлық мүмкіндіктер жасалған. Сол технологияның бір көрінісі ретінде қарастырылатын АББР шетел тілін үйрену үшін айтарлықтай маңызды, себебі шетел тілін меңгеру қарапайым кітапты қолданумен ғана шектелмейді. Шетел тілін меңгеру өзге елдің мәдениетіне көз жүгірту, онымен танысумен сипатталады. Ал АББР-дың басты артықшылығы, сол тіл әлемін тануға үлкен жол ашуы, яғни шет тілдік сөйлеу дағдыларын дамытуға қажетті ақпаратты тіл иелерінің ашық қолданысқа ұсынған жобаларынан табамыз. Сондықтан тіл үйренушілерге ақпараттандыру үдерісі мақсатқа жетудің негізгі амалы деп қарастырылады.

Қорытындылай келе, шет тілдік сөйлеу дағдыларын дамытуда ашық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі мұғалім және білім алушы тарапынан тиянақты таңдалған оқу материалдарына байланысты. Бірақ АББР білімді арттыруда қолданылатын автономды, жеке, тиімді ресурс болғандықтан, ол тұлғаларға білім жолында өздігінен ізденуге, жаңа ақпарат алуға мүмкіндік беретін, ал ұстаздар қауымына сабақта тілдік дағдыларды дамытуда қолданатын қосымша құрал ретінде баршаға белгілі. Қазіргі таңда педагогтарға аталмыш құралды сабақтарда қолдануды арттыру өзекті мәселе болып отыр, бұл мәселені шешу арқылы біз білім алушылардың бойында тілдік дағдыларды, оның ішінде ең маңызды сөйлеу дағдыларының қалыптасуына қол жеткіземіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Үмбетов Ө. Цифрлық білім берудегі бірлескен бастама [Электрондық ресурс] / Ө.Үмбетов // Сыр бойы. — 2018. — № 46–47. — 4 б. — Қолжетімділік тәртібі: https://syryboy.kz/wp-content/uploads/files/2018-03/1522422029_46-47-19529-19530.pdf.
- 2 Қазақстан Республикасының Білім туралы 2007 жылғы 27 шілдегі 319-шы Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_.
- 3 Қазақстан Республикасы Президентінің сайты [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakhstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylygy-17-kantar.
- 4 Tleuzhanova G.K. The role of it technologies in the formation of students leadership / G.K. Tleuzhanova, G.B. Sarzhanova, D.K. Zholdanova, Z.A. Eskzinova, D.N. Assanova // Journal of Advanced Pharmacy Education and Research. — 2019. — Vol. 9, No. 2. — P. 89–94.
- 5 Brown J.S. Creating a culture of learning [Электронный ресурс] / J.S. Brown. — London: The MIT Press, 2008. — 18, 19 с. — Режим доступа: <http://mitpress.mit.edu/books/chapters/0262033712pref1.pdf> [Google Scholar].
- 6 Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании. СНГ на пути к образовательным ресурсам. Аналитический обзор [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214683.pdf>.
- 7 Wiley D. On the Sustainability of Open Educational Resource Initiatives in Higher Education [Электронный ресурс] / D. Wiley // OECD. — Режим доступа: <https://www.oecd.org/education/ceri/38645447.pdf>.
- 8 Корнилов Ю.В. Перспективы внедрения открытых образовательных ресурсов: электронное обучение [Электронный ресурс] / Ю.В. Корнилов // SWorld. — 2012. — Т. 2, № 12. — С. 3, 4. — Режим доступа: <https://sworld.education/konfer28/786.pdf>.

- 9 McGreal R. Online Education Using Learning Objects [Electronic resource] / R. McGreal // Routledge Falmer. — 2004. — Vol. 6, No. 1. — P. 16–17. — Access mode: <https://doi.org/10.4324/9780203964538>.
- 10 Нургалиева Г.К. Контентное обеспечение информационно-образовательной среды в Республике Казахстан [Электронный ресурс] / Г.К. Нургалиева, Е.В. Артыкбаева // ЮНЕСКО. — 2010. — Режим доступа: <https://www.iite.unesco.org/files/conference2010/Artykbaeva>.
- 11 Алшанов Р. Виртуальные университеты Казахстана: состояние и перспективы, или как повысить эффективность высшего образования [Электронный ресурс] / Р. Алшанов // Казахстанская правда. — 2009. — С. 5. — Режим доступа: <https://profit.kz/articles/1028/Virtualnie-universiteti-Kazahstana-sostoyanie-i-perspektivi-ili-kak-povysit-effektivnost-visshego-obrazovaniya/>.
- 12 Бородич С.А. Использование открытых образовательных ресурсов при обучении иностранному языку / С.А. Бородич, А.Н. Тепляковская // сб. тр. Междунар. конф. «Проблемы и перспективы развития образования». — 2006. — Т. 1, № 9. — С. 235–237.

Г.Б. Саржанова, А.Т. Төлеужан, С.М. Турбаева

Эффективность использования открытых образовательных ресурсов в развитии навыков иноязычной речи обучающихся

В статье рассмотрена важность использования открытых образовательных ресурсов (ООР) и необходимость применения данной технологии для формирования навыков иноязычной речи. Понятие открытых образовательных ресурсов впервые появилось в 1990-х гг., но только в 2001 г. в рамках проекта Массачусетского технологического института впервые стали создаваться образовательные ресурсы. Эта технология имеет ряд преимуществ в обучении иностранному языку, но на современном этапе имеются и существенные недостатки. Например, использование ООР обеспечивает бесплатный доступ к учебникам, позволяет эффективно использовать время, повышает интерес и мотивацию обучающихся, а также помогает преподавателям преобразовать занятия. К недостаткам можно отнести качество образовательного ресурса и отсутствие Интернета в некоторых регионах мира. Однако это временная проблема, и в будущем ООР будут применяться во всех странах мира обучающимися. Продуктивным будет развитие навыков иноязычной речи с использованием ООР, поскольку они позволят получить новые знания в рамках зарубежных научных проектов. А развитие иноязычных навыков, несомненно, будет формироваться в результате непрерывного применения различных материалов носителями языка. Актуальным вопросом является частое использование этих материалов преподавателями иностранного языка на уроках. Важным условием для реализации указанной выше проблемы выступает использование ООР, то есть применение эффективного учебного материала будет способствовать формированию у обучающихся необходимых навыков.

Ключевые слова: открытые образовательные ресурсы, навыки иноязычной речи, информационные технологии, качественное образование, дополнительное средство, уроки иностранного языка, информатизация, система образования, эффективность.

G.B. Sarzhanova, A.T. Toleuzhan, S.M. Turbaeva

Effectiveness of the use of open educational resources in the development of students' foreign language speech skills

The article discusses the importance of using open educational resources (OER) and the need to use the technology for the development of speaking skills in the foreign language as well. The concept of OER first emerged in the 1990s and Open Educational Resources Movement announced in 2001 that MIT's entire course catalog was being put online and the project was going to be launched at the Massachusetts Institute of Technology in 2002. This technology has a number of advantages. For example, the use of OER provides free access to textbooks, allows maximizing time efficiently, increases the interest and motivation of students and helps teachers transform classes. However, it is difficult to deny the existence of some problems regarding OER. The main disadvantages include the quality of the educational resource and the lack of Internet access in all regions of the world. But shortcomings are a 'temporary issue' and in the future OER will be adapted in all countries of the world to a greater extent. It will be productive to develop foreign language speech skills using OER, since it allows students to acquire new knowledge more quickly and effectively. The developments of such skills will undoubtedly occur directly as a result of the continuing use of various authentic materials and the frequent use of these materials by foreign language teachers in the classes is a topical issue. As a result, teachers may encounter problems related to lack of suitable language teaching materials. An important condition for solving the problem is the use of OER, which helps the teacher to develop students' required skills in the learning process.

Keywords: open educational resources, language skills, information technologies, quality of education, education tools, computerization, education system, efficiency, language teaching materials.

References

- 1 Umbetov, O. (2018). Tsifirlyq bilim berudegi birlesken bastama [Joint initiative on digital education]. *Syr boiy — Syr media*, No. 46–47, 4. Retrieved from <https://syr-media.kz/news/3311-cifirly-bilm-berudeg-brlesken-bastama.html> [in Kazakh].
- 2 Qazaqstan Respublikasynyn Bilim turaly 2007 zhylgy 27 shildedegi 319-shy Zanv [319th law of the Republic of Kazakhstan on education]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_. [in Kazakh].
- 3 Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin saity [Website of the president of the Republic of Kazakhstan]. *akorda.kz*. Retrieved from https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylgy-17-kantar_. [in Kazakh].
- 4 Tleuzhanova, G.K., Sarzhanova, G.B., Joldanova, D.K., Eskzinova, Z.A., & Assanova, D.N. (2019). The role of it technologies in the formation of students leadership. *Journal of Advanced Pharmacy Education and Research*, 9(2), 89–94.
- 5 Brown, J.S. (2008). Creating a culture of learning. Cambridge, MA: The MIT Press. *Opening up education*. Retrieved from <http://mitpress.mit.edu/books/chapters/0262033712prefl.pdf> [Google Scholar].
- 6 Institut YUNESKO po informatsionnym tekhnologiiim v obrazovanii. SNG na puti k obrazovatel'nyim resursam. Analiticheskii obzor [UNESCO Institute for Information Technology in Education. CIS on the way to educational resources. Analytical review]. *iite.unesco.org*. Retrieved from <https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214683.pdf> [in Russian].
- 7 Wiley, D. (2007). On the Sustainability of Open Educational Resource Initiatives in Higher Education. *oecd.org*. Retrieved from <http://www.oecd.org/education/ceri/38645447.pdf>.
- 8 Kornilov, Yu.V. (2012). Perspektivy vnedreniia otkrytykh obrazovatel'nykh resursov: elektronnoe obuchenie [Prospects for the introduction of open educational resources: e-learning]. *Sworld*, Vol.2, 12, 3, 4. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua> [in Russian].
- 9 McGreal, R. (2004). Online Education Using Learning Object. Routledge Falmer: London and New York. *irrod.org*. Retrieved from: <https://doi.org/10.4324/9780203964538>.
- 10 Nurgalieva, G.K., & Artykbaeva, E.V. (2010). Kontentnoe obespechenie informatsionno-obrazovatel'noi sredy v Respublike Kazakhstan [Content support of the information and educational environment in the Republic of Kazakhstan]. *iite.unesco.org*. Retrieved from <https://www.iite.unesco.org/files/conference2010/Artykbaeva> [in Russian].
- 11 Alshanov, R. (2009). Virtualnye universitety Kazakhstana: sostoianie i perspektivy, ili kak povysit effektivnost vyscshego obrazovaniia [Virtual universities of Kazakhstan: the state and prospects or how to improve the efficiency of higher education]. *profit.kz*. Retrieved from <https://profit.kz/articles/1028/Virtualnie-universiteti-Kazakhstan-sostoyanie-i-perspektivi-ili-kak-povysit-effektivnost-visshego-obrazovaniya/> [in Russian].
- 12 Borodich, S.A., & Teplyakovskaya, A.N. (2006). Ispolzovanie otkrytykh obrazovatel'nykh resursov pri obuchenii inostrannomu yazyku [Use of open educational resources in teaching a foreign language]. Problems and Prospects of Education Development: *Sbornik trudov Mezhdunarodnoi konferentsii — Proceedings of the International Conference*, 1, 235–237 [in Russian].

Z. Mazhit^{1*}, L. Abdankyzy², A.B. Sarsembayeva³¹*Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan;*²*“Bilim-Innovation” lyceum for gifted girls, Nur-Sultan, Kazakhstan**(Corresponding author's E-mail: zura.mazhit@apa.kz)**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0839-234X>¹**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9308-6357>³*

Using the methodology of subject-language integrated learning in the process of teaching English in an innovative school

The article is focused on the consideration of the advantages of the technology of subject-language integrated learning (CLIL) and the problems of its use in English lessons in an innovative school. Currently in Kazakhstan the most popular secondary educational institutions are schools with in-depth study of subjects in English, the essential difference of which is the attitude to educational innovations, the search for new models of education, the creation of fundamentally new educational information. An important role in this is played by the choice of the optimal teaching method. In this capacity the generally recognized technology of integrated teaching of a language and a subject, known as the CLIL technology, is used. This teaching method is the study of a certain science using a second or third language, mastering the language in a subject, achieving subject and language goals. In the course of applying CLIL, learning English becomes more focused, as it is used to develop specific communicative and sociocultural competencies. In addition, by working on various topics, students learn specific terms, replenishing their vocabulary with subject terminology, which prepares them for further study of subjects in English and successful dialogue in various fields of activity. An important place is occupied by the selection of educational material, which depends on the structure and specifics of the subject, which, in turn, requires professionalism from the teacher and a constant search for new methodological solutions. When compiling assignments, the teacher should take into account the specifics of language forms, include exercises for the development of four types of speech activity (reading, listening, writing, speaking), use various types of assessment to stimulate independent and creative activity of students, as well as increase their motivation.

Keywords: subject-language integrated learning, English, innovative schools, technology, teaching material, communicative competencies, language goals, four types of speech activity.

Introduction

Currently, a new education system is being established in Kazakhstan, focused on entering the international space. This process is accompanied by significant changes in theory and practice of the pedagogical process. “Today, the desire of an independent country is an educated generation”, the leader of the nation N. Nazarbayev said, “The future of our country is in the hands of today's young generation, and the fate of the younger generation is in the hands of teachers” [1]. For this purpose innovative schools were opened.

An innovative educational institution is understood as an educational institution in which new models of education and management are being searched for, new teaching and upbringing technologies are being developed, the content and modern forms of organizing and stimulating labor are being improved. The main factor in the effectiveness of the development of innovative susceptibility of an educational institution is compliance with the technology of innovative design. One of the main trends in the development of an innovative institution is focus on solving the most important problems of Kazakhstani society (social, economic, spiritual, moral, etc.), which involves ensuring the social and professional mobility of the individual. Innovative education is characterized by universality and complexity, which provides the basis for the modern worldview of the unity of the noosphere, sociosphere and psychosphere. Currently in Kazakhstan the most popular secondary educational institutions are schools with in-depth study of subjects in English, the essential difference of which is the attitude to educational innovations, the search for new models of education, the creation of fundamentally new educational information. There are several innovative schools in Nur-Sultan, Kazakhstan, such as NIS, Miras, Nurorda, English school, “Bilim-Innovation” lyceum etc.

In these innovative schools the choice of the best teaching method plays an important role, and the recognized technology of integrated language and subject teaching, known as CLIL technology, is implement-

ed. This teaching method is the study of a certain science using a second or third language, mastering the language in a subject, achieving subject and language goals.

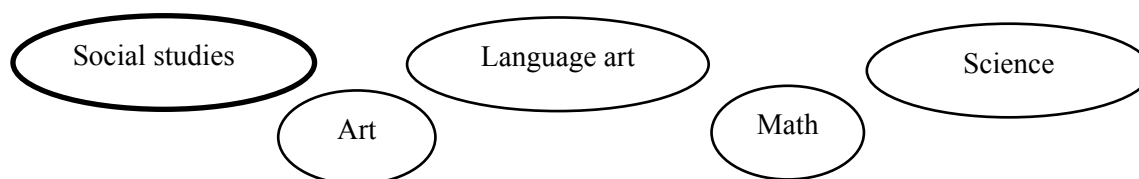
Experimental

The study of various topics allows you to learn not only terms, but also certain language constructions, which increases both the student's vocabulary and prepares him for the subsequent study and application of new knowledge and skills. During such training, students can study geography, literature, biology, physics, and even physical education in a foreign language. English teachers use the soft CLIL method, the task of which is to teach a foreign language using topics from other subjects. CLIL is used in a variety of educational systems, from kindergarten preparation to higher education.

As for the history of this concept, the term CLIL was first coined in 1994 by David Marsh. CLIL in English Content and Language Integrated Learning can be considered as teaching subjects in a second or third language (Kazakh, Russian or English). Subsequent research provides the following definition: "CLIL is a didactic method that allows students to develop linguistic and communicative skills in a foreign language". Basically, CLIL has 2 goals: to study a subject in a foreign language and to master a foreign language through the subject taught. Kazakhstan's trilingual policy is aimed at providing schoolchildren with the opportunity to learn a language while learning it. CLIL is conventionally divided into two: Hard CLIL — a more complex view that requires a good knowledge of the language and its practical application. Soft CLIL — translated from English "soft" includes the use of simple elements in the classroom, in particular terms and short expressions [2].

Various studies claim that CLIL improved student content learning and cognition through a foreign language. Niteo Moreno de Diexmas discovered young learners aged 9–10 developed their language competence and language skills by CLIL. Results confirmed that spoken production and interaction were positively affected for the first language competence, although CLIL learners showed higher scores in reading and writing [3]. The application of this methodology considers the 4 main aspects of "C" in European countries. They are: Content is the content of the discipline. Development of knowledge, skills and abilities in the field of discipline. It is impossible to determine the content of teaching a foreign language without referring to linguistic science, which deals with the study of languages as certain code systems that people use to communicate [4]. The methodology, on the other hand, studies the problems associated with teaching — the code that is comprehensively studied in linguistics. So, linguistics describes the norm of language, that is, the accepted speech uses of linguistic means, a set of rules that order the use of linguistic means in the speech of individual. In the modern linguistics the idea is expressed that any use is correct if it clearly and accurately conveys the intention of the speaker or writer, explores the stylistic means used in language, the sound, morphological, syntactic, lexical aspects of the language, as well as the language of spoken and written speech.

- Focuses on teaching content using the target language
- Students learn and use the English language to talk about content topics.

Many language learning programs focus on teaching vocabulary that is used every day communication.

Conversation activities in CLIL classes are very important to help students to develop the ability listen and speak about the subject and use the subject-specific vocabulary along with key sentences structures and other languages. Extensive use of foreign languages in the learning process. Communicativeness presupposes the speech orientation of the educational process, which consists not so much in the fact that a practical speech goal is pursued (in fact, all areas of the past and present set such a goal), but in the fact that the path to this goal is the very practical use of the language. Practical speech orientation is not only a goal, but also a means, where it is conditioned. Constant practical use of the language helps to overcome the dislike of the majority of students for linguistic manipulation, makes learning attractive, because it is consistent with the ultimate goal and thereby ensures the assimilation of speaking as a means of communication.

Cognition — thinking. Development of thinking and cognition. Thinking as a process of cognition requires perfect mastery of the instrument of cognition — language. When teaching a foreign language at school, thinking carries out its communicative function. And here it is inextricably linked with language,

speech. It is necessary to support the thesis “in the lessons of a foreign language, one should be taught to speak, not think. Consequently, any communicative task is essentially a speech-thinking task” [5].

Culture — understanding of interdisciplinary communication and subject culture. A large role of a foreign language belongs to the broadening, raising students' general culture. It is an introduction to the culture of the people who created it, to their spiritual life. Through the language students get acquainted with traditions, geography, history, literature, education, art and many other aspects of the life of the peoples who speak the target language.

Whenever possible all forms of speech activity should be present in the classroom (CLIL), but the peculiarity of this method of teaching (CLIL) is that it takes up most of the study time. However the teacher can plan the lesson, some material can be presented in the form of audio text, and the material can be understood through dialogue and conversation through search methods of teaching. The audition can be combined with a subscription (filling in tables, drawing diagrams, correcting deficiencies). When choosing teaching materials, it is important to choose original texts of different styles that suit the age and level of language training of students. Audio and video materials could also be used. The study material should achieve two goals: theme and language. Texts are divided into small parts, such as illustrations, diagrams, maps, and so on, with are well received when accompanied. Thus, conducting CLIL in English provides meta-disciplinary links and allows to achieve practical results in the development of the principles of the new educational standard, in particular, develops cultural awareness, internationalization, language competence, not only readiness to learn, but also the ability to apply new knowledge and, accordingly, to increase the evidence of life, to achieve the ultimate goal of success — the formation of professional competence of future graduates, increase their mobility and ability to adapt to rapidly changing life situations.

Purpose of CLIL:

- Introduce students to new concepts and ideas related to the subject.
- Ensuring that students master both the subject and the language.
- Improving students' confidence in speaking a second language.
- Prioritize the content of the subject in the lesson.
- Plan according to the abilities of students in accordance with the second language curriculum.
- Assignment of tasks that increase students' ability to think differently.
- To support students in learning the language and the subject at the same time.

CLIL includes general education, not multilingualism in the first place. Therefore, it is a feature of additional training [6].

- Training is based on 4 “C” aspects.
- Requires psychological balance during the lesson.
- During the explanation of the topic the teacher uses facial expressions, gestures, various pictures, voices, etc.

Advantages:

- Students improve their ability to communicate with each other in a foreign language.
- Increases students' intercultural knowledge.
- Develops students' thinking and creativity.
- Increases the confidence and motivation of students.
- Increases interest in learning a foreign language and the importance of using it in different situations.

In addition to improving the quality of education through the CLIL method, it is possible to improve the quality of education by learning a second or third language by saving time.

Teaching a second language is based on four skills: listening, reading, writing and speaking. There are many types of listening-based tasks. For example: listen to the text in the first language and recite it in the second language. This task teaches students to listen to information in one language and speak it in another. It also leads to quick thinking and systematic, informative delivery of information. Students are able to separate the main information of the listened text from the additional information and say it on their own. Based on this listening task, students can create a chart, comic, or mental map. It selects keywords from the listened information and teaches them to group them correctly.

Improving students' reading skills can range from simple tasks to problem-based learning tasks. The PISA international exam is held around the world to determine the level of functional literacy. Reading literacy means ability to understand the texts given to the student, reflect on them and relate the content of the given text to life. The main feature of reading skills is the ability to read comprehensibly, to study, to think critically, to present arguments, to prove them and to review. One of the tasks based on reading skills is “Pe-

riphrasis”. That is, students need to rewrite a given sentence in their own words. This task determines how well students understand a sentence, as well as teaches them to compose grammatically correct sentences in a second language. The task of reading information in the first language and telling it in the second language through pictures, tables, diagrams is also very interesting for students. For example, they can give information about the weather forecast that we use in everyday life through pictures and tell it in a second language [7].

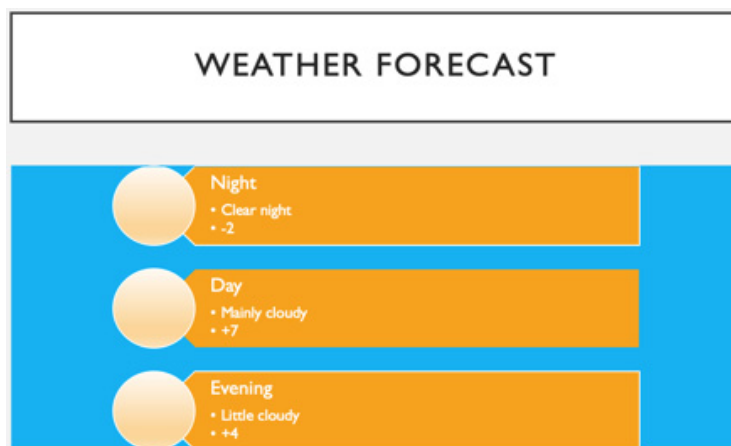

Figure 1. Example: Weather forecast for March 22, 2021. Clear sky in Karaganda on Monday night, temperature will drop by -2 degrees, atmospheric pressure 761 mm, wind speed from the north-west 3 m. s., humidity 69 %, etc.

Tasks like analyze, comment, write essay, etc. are based on writing skills. Students also perform creative work using storyboards. For example: “Write a letter to your friends or write information on a blog using the picture provided”. When doing any written work, the student must remember to keep the consistent style of writing. If it is a letter, the style of writing the letter, if it is a character, the style of official documents, etc. One of the most important tasks in writing is to write an essay. Essay has its own writing system. It is a thesis, giving arguments according to the thesis, if necessary, giving contradictory arguments, reason, suggestion and conclusion. Many people do not understand the difference between an essay and a work. However, these two things are not the same. When writing an essay, the author's position, problem solving, summarizing should be in the forefront.

Results and discussion

The first step in using the CLIL method is to implement a roadmap for the development of trilingual education. Second, when the language competencies of teachers and students are developed, they are given the opportunity to learn science in another language. Third, an interdisciplinary community develops, that is, teachers work together to plan, analyze, and jointly determine the expected outcome. Therefore this method is very effective and relevant in the context of updated knowledge. So, this approach is widely used in “Bilim-Innovation” high school for gifted girls in Nur-Sultan, Kazakhstan. A distinctive feature of the educational process of lyceums is the integration of the content of curricula of subjects of the natural and mathematical cycle and interdisciplinary integration, extended program material due to the lyceum component, the use of innovative technologies. The BIL curricula fully implement the State Educational Standard of the Republic of Kazakhstan. Due to the variable part and the lyceum component, the in-depth content is being assimilated. Training is conducted in four languages: Kazakh, Russian, English, and Turkish. The subjects of the natural and mathematical cycle are taught in English. In order to study the result of interdisciplinary integration we examined the working curricula of science subjects such as physics, chemistry, biology, algebra, and geometry. All these subjects are successfully taught through the CLIL method. Teachers of the English language and these subjects cooperate with each other.

Success criteria:

- Can identify issues raised in the text.
- Can formulate ideas on the issues raised.

– Independent and joint types of subscription skills are used. All students are actively involved in the work, and each group completes and defends the task assigned to them.

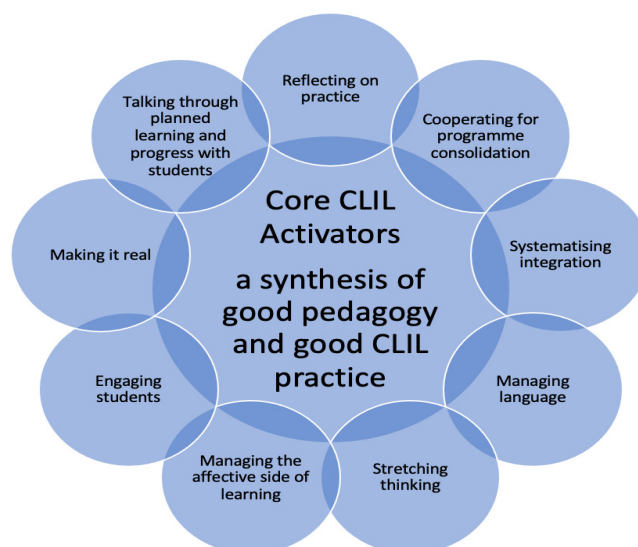

Figure 2. Core CLIL activators

1. Manage language:
  - carefully choose language used to present content;
  - use the same language repeatedly and consistently;
  - minimize the use of language.
2. Manage affective factors:
  - maintain a positive, enthusiastic attitude;
  - praise students often;
  - use positive reinforcement and guide students to correct responses.
3. Stretch thinking
  - as time allows, expand on topics to encourage more conversation and deeper thinking.
4. Engage students:
  - make it interesting;
  - adjust to student's abilities and interests;
  - change activities frequently and use a variety of activities.
5. Make it real:
  - apply to real-life situations;
  - apply to students' experiences.
6. Discuss progress with students:
  - praise students, mention specific ways they are doing well in;
  - at the end of class tell each student what they did;
  - fill out class feedback form.
7. Cooperation:
  - communicate with teachers to learn effective approaches and make suggestions.
8. Reflect on practice:
  - review teaching effectiveness;
  - use self-evaluation checklist;
  - consider ways to improve and plan improvement.
9. Systemize Integration:
  - familiarize yourself with the ABC Time systemizes approach of presenting, providing practice opportunities and encouraging students to demonstrate new language skills through production activities.

In addition, working on various topics, students of the mentioned innovative school learn specific terms, replenishing their vocabulary with subject terminology, which prepares them for further study of subjects in English and successful dialogue in various fields of activity. An important place is occupied by the selection of educational material, which depends on the structure and specifics of the subject, which, in turn, requires professionalism from the teacher and a constant search for new methodological solutions. When compiling assignments, the English teacher of this school takes into account the specifics of language forms, includes exercises for the development of four types of speech activity (reading, listening, writing, speaking), uses

various types of assessment to stimulate independent and creative activity of students, as well as increase their motivation.

Thus, expected learning outcomes using the CLIL method are:

- a multicultural personality is brought up;
- language competence develops;
- quality of education increases;
- functional literacy develops;
- an interdisciplinary community is formed.

Conclusions

The main goal of education is to develop students' thinking skills, to teach them to speak fluently, to express themselves openly and fully, to broaden their horizons, and to teach each student to acquire knowledge and skills to the best of their ability. To achieve this goal CLIL is an effective way to implement a trilingual education program in connection with the updated learning process. The method is very popular in schools in a number of countries and significantly increases students' interest in learning languages. In classes where CLIL technology is applied, learning a foreign language becomes not just a task, but a means for learning a new subject. The student processes a fairly large amount of language material, which results in immersion in the natural language environment.

The educational technology under consideration is especially actively used in our country in innovative schools teaching a number of subjects in English, where the process of foreign language acquisition is inextricably linked with the achievements of science and technology in general. In particular, in the course of applying the CLIL method in English classes, language learning becomes more focused since it is used to develop specific communicative and sociocultural competencies.

References

- 1 Нуракаева Л.Т. Методические рекомендации учителям по использованию метода интегрированного обучения (CLIL) / Л.Т. Нуракаева, З.К. Шегенова. — Астана, 2013. — 52 с.
- 2 Marsh D. Content and Language Integrated Learning (CLIL) / D. Marsh. A Development Trajectory, University of Cordoba. — 2012. — Pp. 62–67.
- 3 Niteo Moreno de Diexmas E. The impact of CLIL on the acquisition of L2 competences and skills in primary education / Niteo Moreno de Diexmas E. // International Journal of English Studies. — 2016. — Vol. 16(2). — Pp. 81–101. DOI: <https://doi.org/10.6018/ijes/2016/2/239611>
- 4 Tedick D. A review of research on content-based foreign/second language education in US K-12 contexts / D. Tedick, P. Wesley // Language, Culture and Curriculum. — 2015. — Vol. 28. — Pp. 25–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/07908318.2014.1000923>
- 5 Dalton-Puffer C. Outcomes and processes in Content and Language Integrated Learning (CLIL): current research from Europe / C. Dalton-Puffer. Heidelberg. — 2008. — Pp. 139–154.
- 6 Maryshkina T.V. Possibilities of mechanisms of bilingual education for the formation of trilingualism / A.N. Kalizhanova // Philological aspect: international scientific and practical journal. — 2018. — Vol. 11 (43). — Pp. 138–145. Nizhny Novgorod: Scientific Publishing Center «Open Knowledge».
- 7 Машрапова А.С. Использование методики CLIL на уроках со вторым языком обучения / А.С. Машрапова // Молодой ученый. — 2017. — № 18,1. — С. 48–51.

З. Мажит, Л. Абданқызы, А.Б. Сарсембаева

Инновациялық мектепте ағылшын тілін оқытуда пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту әдістемесін қолдану

Мақала пәндік-кіріктірілген оқыту технологиясының (CLIL) артықшылықтарын және оны инновациялық мектепте ағылшын тілі сабағында қолдану мәселелеріне арналған. Қазіргі уақытта Қазақстанда ең танымал орта білім беру мекемелері пәндерді ағылшын тілінде тереңдетіп оқытатын мектептер болып табылады, олардың маңызды айырмашылығы білім берудің жаңашылдықтарына деген көзқарас, білім берудің жаңа модельдерін іздеу, принципиалды жаңа білім беру ақпаратын құру. Мұнда оқытудың оңтайлы әдісін таңдау маңызды рөл атқарады. Бұл белгілі CLIL технология сияқты тіл мен пәнді кіріктірілген оқытудың жалпыға танылған технологиясы ретінде жасалған. Аталған оқыту әдісі — белгілі бір ғылымда екінші немесе үшінші тілді қолдану, пән бойынша тілді меңгеру,

пәндік және тілдік максаттарға қол жеткізу. CLIL-ді қолдану барысында ағылшын тілін үйренуге көп көңіл бөлінеді, өйткені ол белгілі бір коммуникативті және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерді дамыту үшін қолданылады. Сонымен қатар, әртүрлі тақырыптар бойынша жұмыс жасай отырып, студенттер белгілі бір терминдерді меңгереді, олардың сөздік қорын пәндік терминологиямен толықтырады, бұл оларды пәндерді әрі қарай ағылшын тілінде оқып үйренуге және әртүрлі қызмет салаларында сәтті диалог жүргізуге дайындайды. Оқу материалын таңдау маңызды орын алады, бұл пәннің құрылымы мен ерекшеліктеріне байланысты, бұл өз кезегінде мұғалімнен кәсіби шеберлікті және жаңа әдістемелік шешімдерді үнемі іздеуді талап етеді. Тапсырмаларды құрастыру кезінде мұғалім тілдік формалардың ерекшеліктерін ескеріп, сөйлеу әрекетінің төрт түрін (оқу, тыңдау, жазу, сөйлеу) дамыту жаттығуларын қамтуы керек, оқушылардың өзіндік және шығармашылық белсенділігін ынталандыру үшін бағалаудың әртүрін қолдану қажет, сондай-ақ олардың ынтасын арттыру керек.

Кілт сөздер: пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту, ағылшын тілі, инновациялық мектептер, технология, оқу материалы, коммуникативті құзыреттілік, тілдік максат, сөйлеу әрекетінің төрт түрі.

З. Мажит, Л. Абданқызы, А.Б. Сарсембаева

Использование методики предметно-языкового интегрированного обучения в процессе преподавания английского языка в инновационной школе

Статья посвящена рассмотрению преимуществ технологии предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL) и проблем ее использования на уроках английского языка в инновационной школе. В настоящее время в Казахстане наиболее востребованными средними учебными заведениями являются школы с углубленным изучением предметов на английском языке, существенным отличием которых является отношение к образовательным новациям, поиск новых моделей образования, создание принципиально новой учебной информации. Важную роль при этом играет выбор оптимального метода обучения. И в этом качестве выступает общепризнанная технология интегрированного обучения языку и предмету, известная как технология CLIL. Данный метод обучения представляет собой изучение определенной науки с помощью второго или третьего языка, овладение языком по предмету, достижение предметных и языковых целей. В ходе применения CLIL изучение английского языка становится более целенаправленным, так как оно используется для развития конкретных коммуникативных и социокультурных компетенций. Кроме того, работая над различными темами, учащиеся учат специфические термины, пополняя свой словарный запас предметной терминологией, что подготавливает их к дальнейшему изучению предметов на английском языке и успешному ведению диалога по различным сферам деятельности. Немаловажное место занимает подбор учебного материала, который зависит от структуры и специфики предмета, что требует, в свою очередь, от преподавателя профессионализма и постоянного поиска новых методических решений. При составлении заданий преподаватель должен учитывать специфику языковых форм, включать упражнения для развития четырех видов речевой деятельности (чтения, аудирования, письма, говорения), использовать различные виды оценивания для стимулирования самостоятельной и творческой активности учащихся, а также повышения их мотивации.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение, английский язык, инновационные школы, технология, учебный материал, коммуникативные компетенции, языковые цели, четыре вида речевой деятельности.

References

- 1 Nurakaeva, L.T. & Shegenova, Z.K. (2013). *Metodicheskie rekomendatsii uchiteliam po ispolzovaniyu metoda integrirovannogo obucheniia (CLIL)* [Methodological recommendations for teachers on the use of the integrated learning method]. Astana [in Russian].
- 2 Marsh, D. (2012). Content and Language Integrated Learning (CLIL). A Development Trajectory. University of Cordoba.
- 3 Niteo Moreno de Diexmas, E. (2016). The impact of CLIL on the acquisition of L2 competences and skills in primary education. *International Journal of English Studies*, 16(2), 81–101. DOI: <https://doi.org/10.6018/ijes/2016/2/239611>
- 4 Tedick, D. & Wesley, P. (2015). A review of research on content-based foreign/second language education in US K-12 contexts. *Language, Culture and Curriculum*, 28, 25–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/07908318.2014.1000923>
- 5 Dalton-Puffer, C. (2008). Outcomes and processes in Content and Language Integrated Learning (CLIL): current research from Europe. Heidelberg, 139–154.
- 6 Maryshkina, T.V. & Kalizhanova, A.N. (2018). Possibilities of mechanisms of bilingual education for the formation of trilingualism. *Philological aspect: international scientific and practical journal, Nizhny Novgorod, Scientific Publishing Center "Open Knowledge"*, 11 (43), 138–145.
- 7 Mashrapova, A.S. (2017). Ispolzovanie metodiki CLIL na urokakh so vtorym yazykom obucheniia [Using the CLIL methodology in lessons with a second language of instruction]. *Molodoi uchenyi*, 8, 1, 48–51 [in Russian].

F.M. Salybekov¹, G.K. Karbozova^{1*}, N.Sh. Almetov¹, Yücel Gelişli²

¹*M. Auezova South Kazakhstan University named Shymkent, Kazakhstan;*

²*Gazi University Ankara, Turkey*

(Corresponding author's E.mail: sfm_82@mail.ru)

ORCID: 0000-0003-2584-0818²

Future foreign language teachers' training for realization of the 4Cs educational model in 21st century skills

This article considers the possibilities of realization of the 4Cs educational model in training future foreign language teachers. This study focuses on four skills: creativity, critical thinking, communication and collaboration, which are part of the 21st century skills. It provides detailed explanations of the principles of these skills and describes the strategies, techniques and challenges of their integration into English foreign language (EFL) teaching and learning in foreign contexts through reviewing the recent research. To meet the challenges, EFL classrooms should not merely focus on students' language skills development but also integrate the 4Cs into the learning process. In higher education teachers need to make the necessary changes in the process of teaching, to focus on the content of education and the educational process. Training of future foreign language teachers heads to take into account the transition to the updated educational program in schools of Kazakhstan. Ways of importing 21st century skills: integrating 4Cs skills, the steps to develop future foreign language teachers who are quick-witted, digitally competent, creative, able to think critically and adapt quickly to the environment are discussed. The problem of practice addressed in this article is the lack of 4Cs skills among students currently at university and the lack of opportunities students have to develop these qualities.

Keywords: higher educational institution, 4C's educational model, creativity, critical thinking, communication, group work, cooperation, pedagogical process.

Introduction

New technologies, globalization, and demographic problems have changed society. The results of education, which were enough for previous generations, for example, knowledge of some facts, are not enough to become successful in our time. Critical thinking, the ability to cooperate with other people, problem-solving, social skills were recognized by employers and education researchers as the most important for the 21st century. The education system has changed its understanding of its goals and includes an increasingly wide range of skills in educational programs. The school takes responsibility for both the cognitive and the social-emotional development of children, realizing that they are inseparable from each other and should take place in the same space. The main international document adopted by UNESCO defined the "sustainable development goals", as well as cognitive, social-emotional and behavioral learning outcomes. The life and work styles of the 21st century demand a certain skillset from students. It is the school's and the teachers' responsibility to prepare all students for the educational demands of life and work in a rapidly changing world by equipping them with the required skills.

In the past few years, an educational system aimed at the transition from the traditional orientation of school education to the formation of subject knowledge and skills to creating conditions for the development of modern key competencies (or skills) of the 21st century has been relevant around the world. Despite the different configurations of these skills in various models, the set of these skills itself remains fairly stable. In addition to the subject-matter (or literacy) skills themselves, the Partnership for 21st Century Learning offers a 21st-century skill framework that highlights "innovative skills" — critical thinking and problem solving, creativity and innovation, communication and collaboration skills, and a wide range of "life skills" or "career" skills.

Nowadays the educational system of the Republic of Kazakhstan meeting changing and growing requirements and needs is turning to the integration of domestic education into the world educational space. This contributes to improving the education system and raising it to a qualitatively new level. In this regard, the best world practices and features of the national education system are considered in the course of research. There is unanimity among researchers, scholars, and teachers about the necessity of integrating the 21st century skills into education. The concept of 21st century skills was developed in 2007 in USA as an at-

tempt to improve education outcomes in order to prepare USA citizens for the demands of 21 century workplace. The introduction of these skills has made a fundamental change in the aims of education. Accordingly, many curricula development plans and programs have been designed and conducted for the purpose of integrating these skills [1].

Recently, a new English language curriculum has been developed for future English language teachers. The integration of these skills in the curriculum necessitates a change in the materials being taught, the methods of teaching being used and the assessment strategies being employed. This issue has been emphasized in the framework for 21 century learning: 21 century standards, assessments, curriculum, instruction, professional development and learning environments must be aligned to produce 21 century outcomes for today's students. This entails encouraging learners to become autonomous and creative to secure opportunities in the demanding competitive global market. The concept of 21 century skills has been broadly used to include socio-emotional and key competencies, which 21 century students need in order to be well-prepared for their future professional life and labor market demands. How to become successful in a particular activity? Why is it often difficult for graduates of prestigious universities to find good jobs? What competencies besides practical skills should a specialist have to be in demand in the market?

In the last century specialists in the field of personnel development and corporate governance began to search, describe and try to measure key competencies, a set of qualities and skills of a specialist that determine success in a particular activity. It is worth noting that their research was carried out largely on the basis of employers' expectations.

Over time, the 4Cs educational model was formulated: the ideal future teachers have critical thinking skills, creativity, communicative skills and knows how to work in a team.

In today's rapidly changing world, when many professions are becoming a thing of the past due to the process of automation, the development of soft-skills is an important task. After all, it is not so important what the children know how to do, but how ready they are to learn new things, master new knowledge and apply their skills in practice.

In recent years Kazakhstan has achieved significant success in education. In this research, the concept of 4Cs refers to "critical thinking", "collaboration", "communication" and "creativity" as 21st century skills. The focus is on discussing EFL university instructors' integration of these four skills in their curriculum. The aim is to shed light on incorporation of the 4Cs in language teaching and learning in FL contexts and to highlight the importance of considering the particularities of these contexts regarding the implementation of these skills. The notion of 4Cs skills demonstrated in Figure 1.

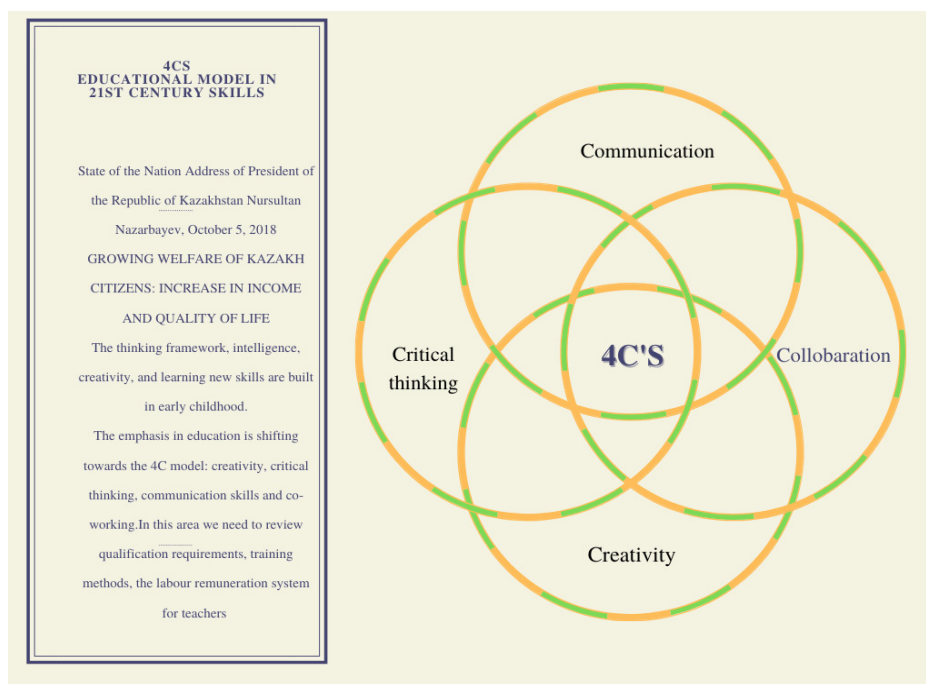

Figure 1. 4Cs Educational model

Communication

Since language is essentially a means of communication and the main objective of teaching and learning a language is to enable the learner to communicate in it, EFL classes have long been acknowledged as one of the most effective environments for enhancing students' communication skills. The advent of CLT in the 1970s was a response to the need for accomplishing this objective and since then it became a prevalent method in language teaching and learning. Therefore, EFL teachers are supposed to have no difficulty in integrating communication skills with their language skills instruction. However, communication in the context of the 21st century skills covers a more complex dimension than it was in the 20th century. 21st century communication is still the social glue that holds together nations, corporations, scientific disciplines, and families, and some aspects of communication, both oral and written, have not changed. Yet, the increasing adoption of new technologies like video conferencing, multimedia, and internet technologies dramatically changed communication in the 21st century. Like in the previous era, communication is still defined as the ability to share thoughts and ideas through oral, written and interpersonal forms, but the increasing use of technologies makes today's communication inseparable from Information and Communication Technology (ICT). Communication competence in 21st century world involves digital, interpersonal, written, and oral communication to decipher meaning, including knowledge, values, attitudes, and intentions for a range of purposes (e.g. to inform, instruct, motivate, and persuade) in a variety of forms, contexts, and diverse environments (including multilingual and multicultural) employing multiple media and technologies. Therefore, in addition to the development of their students' conventional oral and written communication in English, EFL teachers should also promote the students' ICT-mediated-communication skills, and this requires the use of ICT as learning tools. In the teaching and learning process communication skills can be integrated with the integrated language skills through the student-centered learning approach, particularly the cooperative learning or project-based learning, in which groups of learners work together to complete a task, solve a problem, or create a product.

Collaboration

In general terms, collaboration refers to the practice of working together to achieve a common goal. It is an increasingly important educational outcome because organizations and businesses have increasingly moved to a team-based work environment. Unlike most of the works of the 20th century which insisted on individual capacity, works in the 21st century necessitate team works to accomplish. To build solid teamwork, collaboration skills are needed so that the participants' skills, knowledge, and attitudes could be united.

Collaboration has essentially been widely accepted as a teaching and learning approach implemented by putting students to work in groups to complete a task, to solve problems, or to work on a project [2].

Group work involves frequent learner-learner interaction and provides the students chances to learn from each other. It is consistent with the socio cultural approach viewing learning as a social process that occurs through interaction among learners in situated contexts. Yet, various studies reported that although students agreed that group work provides some advantages, like enriching ideas, enhancing achievements, improving accuracy, and increasing social interactions, some of the students were reluctant to actively participate, and some others tended to relax and remain silent and let the other members do all the work.

Realizing that collaboration has been increasingly required in education and workplace, it can no longer be only about students getting along and cooperating in groups but about the purposeful engagement accompanying collaboration. In every group, students should be taught to effectively collaborate by asking for their commitment to follow the group work guidelines and thrive to achieve the group's goal. An effective group work ensures that every member is fully in charge to avoid the group from becoming a slippery slope. For a global 21st-century world collaboration means that students participate in authentic and purposeful cooperative learning opportunities and create new knowledge together.

Critical Thinking

The concept of critical thinking was originally acknowledged by Socrates about 2,500 years ago when he introduced the process of questioning, later called the Socratic Method, as an approach for increasing human reasoning skills' quality. The concept was revived by Descartes in the 17th century, and developed and prompted by Dewey to be a prominent component in western educational programs since the middle of the

20th century. Although it was originally a western concept, critical thinking is now accepted as an essential skill of 21st century education worldwide and has been recommended as a pedagogical alternative to improve language learning. The promotion of critical thinking in EFL learning seems more crucial by considering results of some current studies.

Since critical thinking is a complex mental process involving a diverse and multidimensional cognitive ability, it has been interpreted differently in research articles so the literature provides various definitions for it. Despite their variety, the existing definitions of critical thinking share overlapping similarities.

EFL students need to develop critical thinking because it increases their ability to passionately and responsibly take, apply and control of their thinking skills (question, analyze, criticize, reflect, and synthesize), develop proper principles and standards to evaluate their thinking, and willingly judge, accept or reject new ideas, concepts, and viewpoints. In the EFL context critical thinking integration enhanced students' English language skills. The literature offers various techniques and strategies to integrate critical thinking into EFL learning. Klynhout (2018) suggests the use of thought-provoking questions, such as "Why do you think...?", "How do you know...?", "What tells you...?" to promote critical thinking throughout the learning process. Thus, questions with only one right answer or that can be answered with a simple yes or no should be avoided. These thought-provoking questions allow students to exhibit their understanding and promote analysis and interpretation. Training students to ask the right questions for advancing their ability to react critically to short stories, essays, websites, claims and arguments is also an effective strategy. The skills to ask the right questions can promote their abilities to judge discourses, form their arguments, write critical essays and participate in class, and promote reading and writing skills by letting the students talk about the topic to read or write before and after. Moreover, assigning students to work in small groups to discuss or debate a topic, solve real-life problems, criticize essays, posters, or other media, or conduct a project can considerably enhance students' critical thinking. While undertaking such activities, the students also develop their integrated language skills since they need to make research, read texts, elicit true information, take notes, exchange ideas, listen to other side carefully and defend their points to persuade the audience to actively participate in the workgroup.

Creativity

Although creativity is often synonymized with creative thinking, these are two different things. Creativity is the products, processes or interactions that generate new ideas, thoughts, and objects, whereas creative thinking refers to the thinking skills which enable a person to generate creative original or new ideas, thoughts, and objects. Thus, creative thinking is one of the elements which build creativity, because creativity is formed by creative thinking skills, motivation, and expertise.

Experimental

The following section lists some practical learning activities teachers can use to integrate each of the 4Cs into English integrated skills teaching. The list is far from being complete. It is meant to introduce some common learning activities teachers can employ in their classes. Some of the tips may be suitable to use at all educational levels, some may be applicable only at secondary schools and some others may be proper only at students at higher education. Teachers therefore are recommended to select which activities work best for their students.

Communication

1. Teach the students how to use proper strategies and expressions for starting and ending a conversation, asking questions, responding to prompts, and asking for help. Their mastery of these strategies and expressions will reduce their hesitancy or anxiety to communicate in English.

2. Train the students to properly take notes, paraphrase, quote and summarize. These are very vital elements of effective written communication.

3. Encourage the students to keep on improving their pronunciation by regularly listening to English news, speech, songs, stories from podcasts and videos they can easily access on the internet. They do not need to talk like an English native speaker, but an eligible pronunciation is necessary.

4. Ask the students to share ideas regularly during the in-class or online sessions. Employing learning management systems (LMS), the students can interact in the discussion forum any time and from anywhere.

5. Assign the group work to share ideas for creating a statement that summarizes what the members have found or to edit and revise a draft containing errors.

6. Assign the students to work in small groups where they can share ideas and experiences concerning the lesson they are taking about. The points they can share can be about English sounds difficult to pronounce, difficult words or phrases identified in a text, a sentence one found complicated, or a specific interesting thought taken from the text.

7. Assign two group works to debate about a resolution taken from the lesson. One of the groups becomes the affirmative team, while the other the negative team. The other groups' members become audiences. Some students may be assigned as judges.

8. Assign the group work to do a project relevant to the lesson, such as cantillating a poem, a song or an interesting parts of a text, writing a reader response, dramatizing a segment of the lesson, creating an alternative ending to a story, creating a rapid prototype (a drawing, map, model, program, or other forms of representation), and so on. Finishing the project, each group presents the results to the whole class [3].

Collaboration

All the elements of the 4Cs are interconnected. When someone is collaborating, he also involves communication, critical thinking, and creativity. Among the four collaboration and communication are very closely intertwined. In a sense, they are inseparable because they go hand in hand. Thus, the activities for integrating collaboration into English learning are interwoven with communication integration activities. So, communication skills integration above is also effective to employ for integrating collaboration. The followings are some additional collaborative activities for integrating collaboration.

1. Assign the students to complete shared tasks in groups, like matching, listing, ranking, sorting and information gap activities (jigsaw activities and barrier games).

2. Ask the students to do the listening triangle in which students work in groups, one of them becomes a speaker, one or more becomes questioners, and another a note-taker. The speaker explains a topic, the questioners listen carefully and ask for clarification or further detail, and the note-taker observes and takes notes of the process and provides feedback to the speaker and questioners.

3. To let the students have fun without reducing the development of collaboration and integrated skills, have them to carry out interactive storytelling activities, like zoom, story grab bag, co-constructed stories, etc. These activities are effective to let the students actively create, share, debrief, modify, analyze and role-play stories.

4. Ask the students to peer review their assignments. Working in groups of three or four, every student provides feedback on other members' assignments. This activity could also be effectively done online. Everyone uploads paper to a group platform in the LMS and then receives feedback on it.

Critical Thinking

1. When the students finish studying a new lesson, prompt them to think critically by asking thought-provoking questions, like "What is the most/least important ...?", "Who benefits from this?", and "What we can change to make this better?" Such questions are also effective to provoke thoughts in group discussions.

2. Train the students the critical reading sub-skills, such as distinguishing fact from opinion, interpreting connotations of words, discovering the author's point of view, making an inference, recognizing fallacious thinking, and detecting propaganda devices, and ask them to apply them anytime they are dealing with a discourse. Pardede (2007) describes how to use these skills and other common critical reading sub-skills (recognizing statistical slips; discovering the author's competence, intention, attitude, and bias; figuring out the time and policies of publication; identifying the target audience). Since these critical reading sub-skills are essentially the application of critical thinking in reading, by practicing them students will develop some of the major critical thinking competencies, particularly the ability to detect bias, prejudice, misleading opinion, and illogical conclusions in a discourse.

3. Ask the students to list the potential solution for a problem relevant to the lesson they are taking. For instance, they could be assigned to list as many ways as they can think of how to improve their English pronunciation.

4. Assign the students to complete a sentence in as many ways as possible. For instance, ask them to complete "Online learning helps students to..." in as many ways as they can.

5. Use fiction (short stories and novels). Reading fictions is very effective to promote critical thinking because 1) fiction is allegorical (include both literal and implied meanings) which necessitates the reader to reflect, infer, analyze, and synthesize the presented information to get the appropriate meaning; 2) fiction is

closely related to life, which presents various characters and viewpoints so that they offer the students an opportunity to explore various perspectives and consider a wide variety of viewpoints, which is one of the critical thinking sub-skills. Various studies revealed that fiction is effective to promote critical thinking [4].

6. Employ self-assessment and peer assessment. These techniques enable students to independently assess their own and other students' progress with confidence so that they are not always relying on teacher judgment. They can also increase students' engagement and motivation in the learning process.

7. To help the students optimize the use of ICT ask them to conduct online research in groups on a topic, which is followed by an in-class debate. This will provide an opportunity for them to think independently, construct their arguments, analyze and synthesize, recognize bias, and evaluate their evidence for strengths and weaknesses.

Creativity

1. After studying or being introduced to a new lesson, prompt the students' creativity by asking them to define a key term, provide its denotation, synonyms, antonyms, and examples.

2. Assign the students to generate ideas by employing mind-mapping.

3. Assign the students to draw a diagram, sketch, etc. to make a model that represents a concept.

4. To help the students boost their ICT skills, assign them to write online. For example, by using a blog, they can freely write, edit, and publish their work. It can be followed by posting comments on peers' blogs. Besides promoting creativity, such online activity also develops critical thinking, communication, and collaboration.

5. Some other activities (including sharing a speech, circles of life, creating a fictional story).

Experiments on the formation of competencies of the 21 century are actively developing in different countries. The system of higher education is faced with the task of developing critical thinking communication, collaboration, and creativity, helping students to master creative ways of solving scientific and life problems, to build their own world of values, to form the capacity for self-education. Currently, researchers have noted an insufficiently low level of students' ability to organize the process of obtaining knowledge; participate in joint decision making; implement the course of evidence, argumentation; take a stand in discussions and defend one's own opinion, confront uncertainty and difficulties.

What can teacher preparation programs do to prepare graduates who are ready to teach well in a 21st-century classroom? Education systems generally struggle with finding answers to this question and there is no agreement across countries on how success should be measured and quality assured. However, there seems considerable agreement across countries regarding important attributes that 21st-century learning environments should provide [5].

Consequences of teacher performance as reported by teachers. Countries are ranked in descending order of the percentage of teachers reporting to receive increased monetary or non-monetary rewards for an improvement in the quality of their teaching. Teachers would receive increased monetary or non-monetary rewards if they improve the quality of their teaching; teachers whose school principal takes steps to alter the monetary rewards of a persistently underperforming teacher; teachers who would receive increased monetary or non-monetary rewards if they are more innovative in their teaching; teachers who will be dismissed because of sustained poor performance in their school.

For example, the OECD's comparative review of innovative learning environments concludes that, in order to be most effective, learning environments should:

- make learning central, encourage engagement, and be the place where students come to understand themselves as learners;

- ensure that learning is social and often collaborative;

- be highly attuned to students' motivations and the importance of emotions;

- be acutely sensitive to individual differences, including in prior knowledge;

- be demanding of every student, without overloading them;

- use assessments that emphasize formative feedback;

- promote connections across activities and subjects, both in and out of school.

Taken together, these principles form a demanding framework on which teachers' professionalism is based [6].

One of the professional skills of a teacher is to know how to use all of these different approaches and when to apply them. There is no single best way of teaching and this is even more true in the 21 century than

in the past. Teachers today need to know how to combine guided discovery with direct instruction methods, depending on the individual students, the context of instruction and the aims of the teaching. One extensive review concludes that innovative learning environments are characterized by a good balance between discovery and personal exploration on the one hand, and systematic instruction and guidance on the other, all the while bearing in mind individual differences in students' abilities, needs and motivation. It also finds that the balance between external regulation by the teacher and self-regulation by the student will vary during the student's education: as the student's own competence increases, the share of self-regulation can also grow while explicit instructional support can diminish.

Systematic educational programs with automation of students digital abilities based on pedagogical conditions for using the 4C model of education in preparing future English teachers for the implementation of the updated content of education in schools of Kazakhstan should be considered.

An experimental program and methodology for preparing future English teachers for the implementation of the updated content of education in school through the 4C's model of teaching has been developed. 5B011900 — Special seminars "Preparing future English teachers for updated educational program at school" were organized for teachers working in a foreign language educational program. In the teaching of general professional and specialty disciplines in the 1-4 years the methodology of preparing students – future foreign language teachers to work in the conditions of updated educational program at school through the elements of the 4C's model was used.

– Students of the educational program 5B011900 – "Foreign language": two foreign languages of the Faculty of philology of the South Kazakhstan University named after M. Auezov (SKU) (in the 2020–2021 academic year).

– Students of 1–4 years take part in various stages of the experiment (175 students in total, including 92 students in the control group and 83 students in the experimental group).

The purpose of the experiment is to test the effectiveness of the developed methodology for preparing future English teachers to teach the subject "English" in updated educational programs using the skills of 21 century: 4C's model of teaching.

Methods used in the experiment:

Implementation of the 4C's model of education in the process of teaching students of 1–4 years of the specialty "Foreign Language: two foreign languages" through the programs of SIW, pedagogical practice.

– Preparation of the English language for teaching on the basis of updated educational programs with the integrated use of methods of forming communicative, critical thinking, creative, teamwork skills.

– Methods of communicative learning, developing critical thinking, developing creativity, teamwork were used in an integrated way.

– Methods of teaching English, SRS. The programs of pedagogical practice include special theoretical, practical materials, exercises, tasks for the implementation of updated educational programs using the 4C's model.

Stages of the experiment:

Determining stage: the initial levels of students' readiness to teach English on the basis of updated educational programs are determined (special control works, control tasks, testing methods were used).

Formative stage: methods of forming the readiness of future English language teachers to implement updated educational programs in school using the 4C model of teaching in experimental groups were used. Training in control groups was carried out using traditional methods (Table 1).

Table 1

Groups	Levels of preparation of students for the implementation of the 4C model		
	Low	Medium	High
Control group (92 students)	55,7 %	36,8 %	7,5 %
Experimental group (83 students)	58,4 %	35,3 %	6,3 %

Table 2

Model of students' readiness to teach English on the basis of updated educational programs

Components	Criteria	Indicators
Cognitive	Knowledge of teaching English at school on the basis of updated educational programs	- Knowledge of the meaning and significance of modern education; - Knowledge of the technology of teaching English on the basis of updated educational programs; - Knowledge of the 4C model of education.
Motivational	Interest and positive attitude to learning on the basis of updated educational programs	Interest in learning on the basis of updated educational programs, the presence of aspirations.
Action	Availability of English language teaching skills on the basis of updated educational programs	- Flexibility to use the methods of implementation of the 4C model; - Flexibility to use the technology of teaching English on the basis of updated educational programs.

Results and Discussion

In addition to developing individual skills, future teachers also need to be able and have opportunities to work collaboratively with others in designing learning environments, addressing the learning needs of particular groups of students, developing themselves professionally, and teaching with others in team approaches. Comparative review of innovative learning environments concludes:

- Future teachers need to be well-versed in the subjects they teach in order to be adept at using different methods and, if necessary, changing their approaches to optimize learning. This includes content-specific strategies and methods to teach specific content.

- They need a rich repertoire of teaching strategies, the ability to combine approaches, and the knowledge of how and when to use certain methods and strategies.

- The strategies used should include direct, whole-group teaching, guided discovery, group work, and the facilitation of self-study and individual discovery. They should also include personalized feedback.

- Future teachers need to have a deep understanding of how learning happens in general, and of individual students' motivations, emotions and lives outside the classroom in particular.

- Future teachers need to be able to work in highly collaborative ways, working with other teachers, professionals and para-professionals within the same organization, or with individuals in other organizations, networks of professional communities and different partnership arrangements, which may include mentoring teachers.

- Future teachers need to acquire strong skills in using technology and apply it as an effective teaching tool, to both optimize the use of digital resources in their teaching and use information-management systems to track student learning.

- Future teachers need to develop the capacity to help design, lead, manage and plan learning environments in collaboration with others [7].

- Teachers need to reflect on their practices in order to learn from their experience. These all imply extensive and intensive teacher learning. Some countries approach this with innovative materials and approaches to teaching in order to change entrenched perceptions about and attitudes toward learning. Innovative approaches also recognize that teacher learning will take place in the company of other teachers, not as a solitary exercise — an acknowledgement of the effectiveness of collaborative learning as part of a professional continuum.

Conclusion

Rapid technological advancement has been changing the way we live, interact, learn and work in an accelerative way. The changes make the future more unpredictable and challenging. Success in the 21 century requires more than just knowledge and basic skills. To thrive in such a world, today's students also need what is called the 21-century skills which consist of three categories: learning and innovation skills (4Cs), literacy skills, and life skills. Therefore, schools in general and EFL classrooms in particular should facilitate students to acquire and develop these skills [8]. Within the provided student-centered instructional context

the prospective teachers had the opportunity to begin practice for teaching the 21 century skills. They had the chance to develop, practice, teach and assess communication, critical thinking, collaboration and creativity learning, which are part of the so-called 21 century skills. This was a preparatory experience for the real pedagogical practice in schools, where prospective teachers could continue implementing what they started doing during this course. The students acquired knowledge of the 21 century skills concepts and practiced the integration of them into the curriculum for school education with their peers, as an exercise for their professional future. They are the teachers of 21 century who are expected to have expertise in teaching the 21 century skills to their students. The knowledge and skills developed during teacher education are crucial how students will behave as future teachers, how they will encourage 21st century skills. We are aware that the ability to bring the 4C's to life and to guide pupils into developing these skills requires a lot of pedagogical practice, reflection and continuing professional development.

References

- 1 State of the Nation Address of President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, 5 October 2018 Growing welfare of Kazakh citizens: increase in income and quality of life. *akorda.kz*. Retrieved from www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/state-of-the-nation-address-of-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev- (Date of Access 05.10.2018).
- 2 Kivunja, C. (2015). Exploring the pedagogical meaning and implications of the 4Cs "Super Skills" for the 21st century through Bruner's 5E lenses of knowledge construction to improve pedagogies of the new learning paradigm. *Creative Education*, 6, p. 224–239. DOI: 10.4236/ce.2015.62021
- 3 Schleicher, Andreas (ed.) (2012). "Preparing teachers to deliver 21st-century skills", in Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21st Century: Lessons from around the World, OECD Publishing, Paris.
- 4 Salybekova, F.M. (2019). 4Cs model as a new learning paradigm in Kazakhstan educational system Republican Scientific Journal of «Qazaqtanu», Vol. 1, 189–193.
- 5 Halverson, A. (2018). 21st century skills and the "4Cs" in the English language classroom. *hdl.handle.net*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1794/23598>. Date of Access: 09/05/2020.
- 6 Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. CLIL (2010). *Content and language integrated learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 7 Partnership for 21st Century Skills. (2010). 21st Century Knowledge and Skills in Educator Preparation. *p21.org*. Retrieved from http://www.p21.org/storage/documents/aacte_p21_whitepaper 2010.
- 8 Applied Educational Systems. (2019). What are the 4C's of 21st century skills? *aeseducation.com*. Retrieved from <https://www.aeseducation.com/career-readiness/what-are-the-4-cs-of-21st-century-skills>

М. Салыбекова, Г.К. Карбозова, Н.Ш.Алметов, Южел Геличли

XXI ғасыр дағдысы 4К білім беру моделін жүзеге асыруда болашақ шет тілі мұғалімдерін даярлау

Мақалада болашақ шет тілі мұғалімдерін даярлауда 4К білім беру моделін жүзеге асыру мүмкіндіктері қарастырылды. Бұл зерттеу төрт дағдыға бағытталған: креативтілік, сыни тұрғыда ойлау, коммуникативтілік, топтық жұмыс немесе ынтымақтастық, яғни, осы дағдылар XXI ғасыр дағдыларының бөлігі болып табылады. Авторлар 4К дағдылардың принциптері туралы егжей-тегжейлі түсінік берген және олардың шет тілін оқытуға және соңғы зерттеулерге шолу негізінде шетелдік контексте оқытуға кірігу стратегиялары, әдістері мен мәселелерін сипаттаған. Осы мәселелерді шешу үшін шет тілі сыныптарында студенттердің тілдік дағдыларын дамытуға назар аударып қана қоймай, 4К моделін оқу процесіне біріктіру керек. Жоғары оқу орындарында педагог мамандарды дайындау үрдісіне қажетті өзгерістерді енгізуді, бірінші кезекте білім беру мазмұны мен оқу-тәрбие үрдісінің оған бағдарлануын талап етеді. Мақала авторлары Қазақстандағы мектеп ошақтарында білім берудің жаңартылған бағдарламасына көшуін ескеріп, болашақ шет тілі педагог мамандарын дайындауда XXI ғасыр дағдысы: 4К дағдыларын интеграциялай отырып, ұшқыр ойлы, цифрлы қаруланған, креативті, сыни тұрғыдан ойлай алатын, ортаға тез бейімделетін болашақ педагогтарды әзірлеудің сатыларын талқылаған. Мақалада қазіргі уақытта студенттердің университеттік білім беру жүйесінде 4К дағдыларын іс-жүзінде қалыптастыру, сондай-ақ дамыту мүмкіндіктері зерттелген.

Кілт сөздер: жоғары оқу орны, 4К білім беру моделі, креативтілік, сыни ойлау, коммуникация, топтық жұмыс, ынтымақтастық, педагогикалық процесс.

М. Салыбекова, Г.К. Карбозова, Н.Ш.Алметов, Южел Геличли

Подготовка будущих учителей иностранных языков к реализации образовательной модели 4К в навыках XXI века

В статье рассмотрены возможности реализации образовательной модели 4К в подготовке будущих учителей иностранного языка. Это исследование сфокусировано на четырех навыках: креативность, критическое мышление, коммуникация и сотрудничество, которые являются частью навыков XXI века. Авторами дано подробное объяснение принципов этих навыков и описаны стратегии, методы и проблемы их интеграции в преподавании английского языка и обучении в иностранном контексте на основе обзора последних исследований. Чтобы решить эти проблемы, классы иностранного языка должны не просто сосредоточиться на развитии языковых навыков студентов, но и интегрировать 4К в учебный процесс. Подготовка будущих учителей иностранного языка с учетом перехода на обновленную образовательную программу в школах Казахстана в вузе требует внесения определенных изменений в процесс обучения, прежде всего, сделать акцент в ориентации содержания образования и учебно-воспитательного процесса на указанные способы действия. Авторы статьи предприняли попытку импортировать навыки XXI века, а именно таких моментов, как интеграция навыков 4К, сообразительность, обладание цифровым оружием, креативным, способным критически мыслить и быстро адаптироваться к окружающей среде мышлением. Названа проблема практики в системе университетского образования, которая заключена в отсутствии навыков 4К у студентов, а также возможностей у студентов развития качеств 4К.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, образовательная модель 4К, креативность, критическое мышление, коммуникация, групповая работа, сотрудничество, педагогический процесс.

Б.А. Жетписбаева^{1*}, Д.В. Дьяков², С.А. Шункеева³, Г.А. Хамитова⁴

^{1,2}Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Казахстан;

^{3,4}Инновационный Евразийский университет, Казахстан

(Корреспондирующий автор e-mail: zhetpisbajeva@mail.ru)

ORCID 0000-0002-1528-44941

ORCID 0000-0001-6113-60652

ORCID 0000-0001-9733-09433

ORCID 0000-0003-0527-5487

Особенности применения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения в организациях образования Республики Казахстан

В статье предложено исследовательское видение проблемы применения CLIL обучения в условиях дистанционного образования в школах и вузах Республики Казахстан. Актуальность исследования обусловлена отсутствием научных изысканий, посвященных предметному анализу интеграции CLIL обучения и дистанционных технологий, а также необходимостью выявления особенностей и универсальных проблем, характерных для практики CLIL обучения в дистанционном формате. Диагностика данной проблемы осуществлялась путем онлайн опроса учителей школ и преподавателей вузов, выступающих в качестве экспертов по реализации CLIL обучения в организациях образования республики. Для разработки методологии и инструментария онлайн опроса педагогов были изучены научные труды в области CLIL обучения и дистанционных технологий образования, по созданию учебных ресурсов и виртуальной среды обучения и социологии образования. При обработке результатов анкетирования нами были применены статистический и описательный методы исследования. Результаты онлайн опроса подтвердили гипотезу исследования о том, что основными проблемами в применении CLIL технологии являются ресурсное обеспечение программы CLIL обучения в условиях дистанционного образования, а также уровень методической и IT-подготовки учителей школ и преподавателей вузов. Особенностью применения CLIL технологии в дистанционном формате выступает наличие у учителей школ и преподавателей вузов соответствующего набора базовых компетенций педагога, практикующего CLIL обучение, и в то же время их недостаточность для осуществления учебного процесса в условиях дистанционного образования, т.е. актуализирована необходимость приобретения дополнительных компетенций педагогами для применения CLIL технологии в дистанционном формате.

Ключевые слова: CLIL технологии, дистанционное образование, ресурсное обеспечение, социологический опрос, CLIL педагог, уровни среднего и высшего образования, образовательная платформа, контент.

Введение

В связи с изменившимися условиями обучения в мире, связанными в том числе и с пандемией коронавирусной инфекции, особую актуальность приобрело дистанционное обучение. Сегодня оно является одним из наиболее активно развивающихся направлений в образовании. Базируясь на Интернет-технологиях, дистанционное обучение расширяет свои возможности и рассматривается как перспективная система обучения, представляющая собой синтез технологий конкретного обучения, телевидения и международной сети Интернет [1].

Сочетание этих технологий в учебном процессе создает новые аспекты изучения для современной педагогической науки. Это относится и к интегрированной методике обучения предмету и языку (CLIL), вынужденной адаптироваться к условиям дистанционного обучения.

Теоретическое осмысление проблемы CLIL обучения в Казахстане в условиях дистанционного образования должно, на наш взгляд, охватить уровни среднего и высшего образования, которые оказались сегодня в одинаковых условиях форсированного освоения виртуального режима работы в условиях дистанционного обучения. Учитывая историю модернизации отечественной системы образования, мы понимаем разницу стартовых возможностей школ и вузов в процессе перевода CLIL обучения в дистанционный формат. Причиной этому — разное стратегическое видение присутствия дистанционных технологий в системе среднего и высшего образования. В результате — казахстанские

вузы наработали 12-летний опыт применения дистанционного обучения, в то время как школы столкнулись с этой задачей только с началом пандемии [2].

В силу этого появилась проблема ресурсного обеспечения программы CLIL обучения в условиях тотального перехода на удаленный режим. Предполагаем, что масштаб данной проблемы во многом обусловлен уровнем методической и IT-подготовки учителей школ и преподавателей вузов, их способностью переформатировать учебный материал, освоить программное сопровождение и внедрить адаптивные методы обучения.

Методы и материалы

В качестве исходного аспекта изучения заявленной проблемы мы выделяем получение экспертной оценки применения технологии CLIL в школьной и вузовской практике в условиях дистанционного обучения. По сути, это проведение субъективной диагностики проблемы и получение экспертной оценки ресурсных условий для применения технологии CLIL в вузах, особенностей CLIL обучения, его эффективности и возможностей развития в условиях дистанционного образования [2; 131].

Для получения экспертной оценки применения технологии CLIL в школьной и вузовской практике в условиях дистанционного обучения нами был применен качественный методологический подход с проведением социологического опроса учителей школ и вузов Казахстана, практикующих технологию CLIL. В основной состав респондентов вошли школьные учителя химии, информатики, биологии, английского языка, естественных наук, преподаватели математики, информационно-коммуникационных технологий, электрических машин и другие, участвующие в подготовке педагогических кадров естественнонаучного профиля, разработавшие учебные неязыковые курсы на английском языке, в том числе обязательную дисциплину «Информационно-коммуникативные технологии».

Взаимодействие с респондентами осуществлялось посредством Google анкетирования. Разработанная нами анкета «Применение CLIL технологии в условиях дистанционного образования» включала блок открытых и закрытых вопросов, связанных с определенным аспектом заявленной темы и требовавших от респондентов пояснения собственной позиции, выбора близкого суждения, ранжирования указанных параметров, оценку утверждений, свой вариант ответа.

При составлении вопросов анкеты мы опирались на научные публикации отечественных и зарубежных исследователей в области CLIL обучения и дистанционных технологий образования. Преимущество получили работы, посвященные вопросам внедрения этих технологий в модернизированных системах образования постсоветского пространства. В их числе теоретические труды Б.А. Жетписбаевой, Е.А. Костиной, В.И. Левина, Г.М. Мутанова, А.К. Кусаинова, И. Нагаевой, В.П. Тихомирова; научные изыскания Жаровой Е.Е., Попова С.Н., Савченко Г.К. о методиках преподавания; работы Т. Зюзиной, В.П. Сафроновой, Ю.Е. Тихомировой о создании учебных ресурсов и виртуальной среды обучения в школах. Наряду с этим был учтен опыт, имеющийся в социологии образования по разработке инструментария подобных опросов [3].

Изучение результатов исследований указанных выше авторов позволило определить характер внедрения технологий обучения, условия формирования образовательной среды, применения специальных методик и разработки учебного контента. Вместе с тем мы не обнаружили научных трудов, посвященных предметному анализу интеграции CLIL обучения и дистанционных технологий. Это, с одной стороны, ограничивает пререквизитность содержательных аспектов нашей анкеты, с другой — определяет актуальность проводимого опроса.

При обработке результатов анкетирования нами были применены статистический и описательный методы. Закрытые вопросы анкеты получили статистическое значение, сформированное по принципу большинства. Открытые вопросы классифицировались с учетом содержания сделанных оценок.

Организация опроса носила поэтапный характер, обусловленный сложившейся социологической практикой. Первый этап — письменное обращение в областные Управления образования и вузы Карагандинской и Павлодарской областей с просьбой оказать содействие в проведении опроса; второй — рассылка ссылки на Google анкету <http://anketa.ineu.edu.kz/>; третий — обработка результатов опроса; четвертый этап — анализ статистических результатов и тенденций в контексте заявленной цели и темы опроса. В результате в социологическом опросе приняли участие 235 респондентов — представителей общеобразовательных учреждений г. Павлодара (СОШ № 3, 6, 15, 16, 35, 43, «Жас Дарын», им. К. Бекхожина), г. Караганды (№ 3, 35, «Дарын»), высших учебных заведений: Инновационный

Евразийский университет, Павлодар, Павлодарский педагогический университет, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Международный университет «Астана».

Результаты и обсуждение

Результаты онлайн опроса учителей школ и преподавателей вуза в разрезе вопросов анкеты выглядят следующим образом:

1. *Абсолютное большинство респондентов признают стратегическое значение CLIL для развития отечественного образования.* Возможно, это связано с особенностью респондентов, которые заинтересованы в продвижении этой идеи и оценивают её достаточно профессионально. Вместе с тем наблюдается разница в расстановке акцентов: 70 % учителей, в отличие от преподавателей вузов, считают эту технологию элитарной. Поэтому она должна применяться в профильных классах, нацеленных на естественнонаучные и технические факультеты университетов.

2. 82 % респондентов считают, что CLIL технология в Казахстане имеет хорошие перспективы и своего потребителя как в школьной, так и вузовской среде. В качестве возможной перспективы развития опрошенные допустили совмещение CLIL с дистанционными технологиями.

3. Разделяя представление о приоритетности предметных знаний, респонденты по-разному ранжировали особые задачи CLIL педагога. Большинство учителей считает важным научить англоязычной терминологии, которая позволит ориентироваться в будущем в научной литературе. Преподаватели вузов отмечают важность обучения профессиональному языку, без которых студент не сможет достичь академических целей. В результате наблюдается преобладание представлений CLIL-педагогов школы и вуза о пререквизитности предметных знаний, понятийного аппарата, специальной лексики и постреквизитности освоения англоязычной научной литературы.

4. Мнение респондентов о задачах CLIL педагога, обусловленных переходом на дистанционный формат обучения, в обобщенном виде можно систематизировать по трем основным направлениям. Это такие задачи, как создание электронного методического продукта, поиск электронного учебного контента, изучение предложений виртуальной академической среды, в том числе образовательных платформ.

Переход на дистанционные технологии потребовал от CLIL педагогов укрепления собственных ИТ-навыков и освоения виртуальной академической среды, которая предлагает сегодня разнообразный учебный контент. В отличие от преподавателей вузов, школьные учителя испытали серьезные трудности в разработке электронных продуктов обучения. По их словам, в современной школьной практике отсутствуют механизмы технической поддержки учителей, желающих разработать электронные пособия, задачки, словари и т.п. Преподавателям вузов пришлось осваивать ресурсы образовательных платформ, самим разрабатывать онлайн курсы и записывать видеолекции.

По оценке школьных учителей, основной электронный контент, который они используют и предлагают ученикам, составляют чужие разработки (более 70 %). В практике университетских преподавателей этот показатель значительно ниже, он не превышает 50 %. Это объясняется разницей академических политик школ и вузов республики. Дистанционное обучение в вузах имеет достаточно продолжительный опыт, базирующийся в том числе и на навыках преподавателей разрабатывать авторский электронный продукт.

Этим объясняется и низкая обеспеченность школьных естественных предметов доступными электронными и цифровыми источниками, адаптивными к нашей учебной программе. По оценке учителей, обеспеченность доступными источниками составляет по предмету не более 20 %. В вузовской практике этот показатель значительно выше, он достигает более 60 %. Но это за счет наличия у вузов подписки к мировым электронным библиотекам, развитость MOOK, практики разработки электронных лекций, учебников и т. п. Для большинства учителей являются недоступными платный контент, виртуальные лаборатории.

Мнения CLIL педагогов школ и вузов совпали в том, что сложность вызывал и сам формат удаленного общения, даже при использовании ZOOM, потребовалась концентрация материала, усиление активной роли преподавателя. Большинство респондентов сегодня решают для себя задачу сохранения естественного режима общения в режиме виртуального общения с активной ролью обучающегося во время занятия. Многим пришлось вводить систему вебинаров, задания, оформленные в виде голосовых сообщений, в рамках аудирования. Другая проблема связана с сохранением практики устной речи в процессе обучения. Важно, чтобы письменные задания не доминировали в процессе обучения. Наблюдалось доминирование письменных форм общения, обмена информацией. В условиях

дистанционного обучения predisположенность естественнонаучных дисциплин к письменным видам работы усилилась. Здесь был и плюс: обучающимся пришлось больше самостоятельно работать с англоязычными источниками.

Дистанционное CLIL обучение вполне возможно при наличии образовательных платформ, ресурсных сайтов, включающих учебный контент, а также технической поддержки в разработке электронного продукта: учитель готовит контент, программист оформляет его.

Данные трудности определяют мнение о том, что на сегодня CLIL обучение в традиционном формате более эффективно, в то время как дистанционный формат наиболее перспективен в условиях формирующегося цифрового общества.

5. Определяя базовые компетенции CLIL педагога, все респонденты указали методические навыки, позволяющие формировать у обучающихся предметные знания и навыки общения на языке, а также IT-компетенции, которые позволяют использовать или создавать электронные ресурсы, ориентироваться в образовательном Интернет-пространстве. Судя по ответам, потребность в IT-компетенциях усилилась в условиях пандемии, когда пришлось осваивать системы ZOOM или Moodle.

6. Сравнительный анализ показателей самооценки IT-компетенций показал, что преподаватели вузов, в отличие от учителей школ, чувствуют себя более уверенно при использовании систем виртуального общения, демонстрируют развитый методический арсенал, разработанный специально для дистанционного обучения. В их числе электронные учебники, оцифрованные книги, виртуальные лаборатории. Судя по ответам, преподаватели вузов лучше владеют поисковыми навыками, имеют достаточно полное представление о ресурсных источниках. Причины этого во многом связаны с развитой практикой использования внутривузовских систем автоматизации процессов тестирования, регистрации оценок, работы в личных кабинетах, выставления заданий и т.п. Школьная практика в этом смысле значительно отстаёт от вузовской, которая имеет больше академической свободы и человеческих ресурсов для разработки и внедрения автоматизированных систем управления.

7. Как показал опрос, более 80 % школьных учителей и 42 % преподавателей вузов испытывали трудности, связанные с переформатированием учебного материала. По их словам, потребовалось значительно расширить базовый контент, предназначенный для самостоятельного изучения, детализировать методические рекомендации к заданиям, ввести новые формы их выполнения, вплоть до видеозаписей. Активная роль в этом процессе принадлежит обучающимся, которые хорошо владеют интерактивными средствами общения. В контексте этого многие преподаватели вузов (63 %) планируют осваивать методы онлайн обучения и создавать специальный видеоконтент, в том числе на базе видеостудий своих университетов. Школьные учителя отмечают, что не имеют доступа к ресурсной базе, позволяющей сделать это в профессиональных условиях, поэтому используют преимущественно подручные средства: мобильные телефоны, домашние видеокамеры, записывающие устройства системы ZOOM. Их ответы свидетельствуют о том, что CLIL педагоги обладают достаточными знаниями для создания адекватного контента, но не всегда имеют доступ к ресурсной базе и методической помощи, необходимой для технического сопровождения процесса обучения в дистанционном режиме. Например, CLIL педагог может разработать текст занятия, но не имеет возможности оформить на его базе учебное видео.

8. В этой связи возникает проблема повышения квалификации. Многие учителя школы не смогли ответить на вопрос о том, где бы они могли получить дополнительные компетенции по разработке учебных ресурсов, пройти подготовку по вопросам онлайн обучения. Преподаватели вузов (71 %), отвечая на этот вопрос, указали образовательные платформы (вузовские, Open.Ru, Coursera и др.) и отметили, что решение данной проблемы носит институциональный характер, т.е. вузы самостоятельно разрабатывают такие программы или прибегают к организованному консалтингу.

9. Школьные учителя считают, что вузы должны активнее помогать им в разработке ресурсной базы и передаче опыта в освоении специальных методик, работающих в условиях дистанционного образования.

10. Большинство респондентов также заявили о потребности в дополнительной поддержке при обучении CLIL в дистанционном формате. Так:

– 86 % учителей и 62 % преподавателей вузов нуждаются в методических разработках, посвященных этой теме;

– 91 % учителей и 96 % преподавателей вузов нуждаются в специальных образовательных платформах, предоставляющих технические условия для взаимодействия с обучающимися на этапах изучения темы, выполнения заданий, проверки знаний, прокторинга, обмена информацией;

– 96 % учителей и 71 % преподавателей вузов испытывают потребность в учебном контенте, включающем видео- и аудиоматериалы, презентации, профессионально ориентированные словари и т.п.;

– 90 % учителей и 70 % преподавателей вузов нуждаются в обучающих курсах по методике и разработке контента для преподавания в дистанционном формате.

11. Эффективность CLIL обучения в традиционном формате у подавляющего большинства опрошенных не вызывает сомнения: 88 % учителей и 83 % преподавателей вуза оценили ее на максимальный балл по предложенной шкале оценки.

Однако при оценке эффективности CLIL обучения в дистанционном формате мнения несколько разделились. Сравнительно больший скептицизм демонстрируют школьные учителя, 42 % которых считают, что дистанционное обучение снижает качество подготовки. Судя по ответам, данное мнение связано с возрастными особенностями школьников, которые, в отличие от студентов, нуждаются в большем контакте и внимании педагога в освоении предмета на неродном (английском) языке. Оценки преподавателей вузов можно назвать осторожными, но оптимистичными. Большинство оценивают эффективность дистанционного CLIL обучения удовлетворительно. Данное представление об эффективности коррелирует с ответами педагогов об уровне интереса обучающихся к дистанционному CLIL обучению. Каждый второй учитель считает, что ученики не приветствуют такой подход в обучении. Возможно, речь идет об учениках младшего и среднего звена школы. В то же время большинство учителей (78 %) и преподавателей (90 %) допускают, что обучающиеся не отрицают эту технологию. По мнению педагогов, основной трудностью при дистанционном изучении предмета на английском языке у школьников, выступает самостоятельная работа, у студентов — большой объем учебного материала. При этом, по мнению респондентов, данные трудности преодолеваются по мере продвижения обучающихся к выпускному этапу.

Заключение

Таким образом, анализ статистических результатов и тенденций в контексте заявленной цели и темы опроса позволил сформировать обоснованное представление об особенностях применения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения в организациях образования Республики Казахстан, обусловленных наличием универсальных проблем, характерных как для школьной, так и вузовской практики CLIL обучения в дистанционном формате, которые, на наш взгляд, свойственны казахстанской системе образования в целом.

Из результатов опроса следует, что основной проблемой, затрудняющей эффективное применение CLIL технологий в условиях дистанционного образования, является отсутствие либо слабое ресурсное обеспечение программ CLIL обучения, реализуемых в дистанционном формате. Помимо этого, существует субъективная потребность как учителей школ, так и преподавателей вузов в технических и методических ресурсах; приобретении, развитии и совершенствовании базовых компетенций педагогов для разработки необходимых ресурсов, например, уровень языковой подготовки, IT-компетенций, навыков по адаптации методических разработок к виртуальной среде обучения и др. Отсюда вытекает необходимость реформатирования содержания программ повышения квалификации учителей-предметников, в том числе по разработке учебного контента для дистанционного CLIL обучения.

Выявленные особенности применения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения, трактующиеся нами в контексте универсальных проблем, должны положить начало реальным разработкам электронных ресурсов в рамках грантового финансирования по проекту «Ресурсное обеспечение интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) в условиях дистанционного образования» и способствовать развитию цифровой культуры в отечественном образовании.

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования по проекту ИРН AP08856939 «Ресурсное обеспечение интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) в условиях дистанционного образования», выполняемого в рамках бюджетной программы 217 «Развитие науки», подпрограмме 102 «Грантовое финансирование научных исследований».

Список литературы

- 1 Сатова Р.К. Особенности организации и планирования дистанционного обучения в вузах РК на период пандемии COVID-19 / Р.К. Сатова. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253#pos=93;28 (дата обращения 15.11.2020).
- 2 Жетписбаева Б.А. Аспекты изучения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения / Б.А. Жетписбаева, Д.В. Дьяков, С.А. Шункеева // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — № 4(100). — 2020. — С. 130–135. DOI 10.31489/2020Ped4/130–135
- 3 Zhetpisbaeva-B. A., Seilhanova A. E., Sarzhanova G. B., Cem Eh., Ospanova B.R. (2021) Predictive Modeling of Burnout among Kazakhstani English Teacher Candidates/ / *The Education and Science Journal*. 2021; 23 (2): P. 71–94. DOI: 10.17853/1994–5639-2021–2-71–93 2021

Б.А. Жетписбаева, Д.В. Дьяков, С.А. Шункеева, Г.А. Хамитова

Қазақстан Республикасының білім беру мекемелерінде қашықтықтан оқыту жағдайында CLIL технологияларын қолдану ерекшеліктері

Мақалада Қазақстан Республикасының мектептерінде және жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту жағдайында CLIL технологияларын қолдану мәселесін зерттеудің пайымдауы ұсынылған. Зерттеудің өзектілігі CLIL оқыту мен қашықтықтан оқыту технологияларын интеграциялаудың пәндік талдауына арналған ғылыми ізденістердің жоқтығымен, сондай-ақ CLIL қашықтықтан оқыту практикасына тән ерекшеліктер мен жан-жақты проблемаларды анықтау қажеттілігіне негізделген. Осы мәселенің диагностикасы республикамыздың білім беру мекемелерінде CLIL оқытуды жүзеге асырудағы сарапшылар ретінде әрекет ететін мектеп мұғалімдерінен және жоғары оқу орындары оқытушыларынан онлайн сауалнама жүргізу арқылы жүзеге асырылды. Оқытушылардың Online сауалнамасын жасау әдіснамасы үшін CLIL оқыту саласындағы, сонымен қоса оқытудың виртуалды саласын және оқу ресурстарын құрастыру бойынша білім берудің қашықтықтан технологиясы саласындағы ғылыми және білім әлеуметтануы бойынша еңбектер зерттелді. Сауалнама нәтижелерін өңдеуде зерттеудің статистикалық және сипаттамалық әдістері қолданылды. Онлайн сауалнаманың қорытындылары CLIL технологиясын қолданудағы басты мәселесі жоғары оқу орындары оқытушыларымен және мектеп мұғалімдерінің әдістемелік және IT-даярлау деңгейі, сонымен қоса қашықтықтан білім беру жағдайындағы CLIL бағдарламасының ресурстық қамтамасыз ету мәселесі болып табылады деген зерттеудің болжамын растады. Қашықтықтан оқыту форматында CLIL технологиясын қолданудың ерекшелігі — мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орындарының оқытушыларында CLIL оқытуды жүзеге асыратын педагогтің базалық құзыреттіліктерінің тиісті жиынтығының болуы, сонымен бірге олардың қашықтықтан білім беру жағдайында оқу процесін жүзеге асыру үшін жеткіліксіздігі және тиісінше, қашықтықтан оқыту форматында CLIL технологиясын қолдану үшін педагогке қажетті қосымша құзыреттерді алу қажеттілігі.

Кілт сөздер: CLIL технологиялары, қашықтықтан білім беру, ресурстық қамтамасыз ету, әлеуметтік сауалнама, CLIL оқытушы, орта және жоғары білім деңгейі, білім беру платформасы, контент.

B.A. Zhetpisbayeva, D.V. Dyakov, S.A. Shunkeyeva, G.A. Khamitova

The peculiarities of the CLIL technology use in the context of distance learning in the educational institutions of the Republic of Kazakhstan

This article proposes a research vision of the problem of using CLIL training in the context of distance education in schools and universities of the Republic of Kazakhstan. The relevance of the study is due to the lack of the research devoted to the content analysis of the integration of CLIL learning and distance learning technologies, as well as the need to identify the features and universal problems, characteristic of the practice of CLIL learning in distance learning format. The diagnosis of this problem was carried out through an online survey of school teachers and university teachers acting as experts on the implementation of CLIL training in educational institutions of the Republic. To develop a methodology and tools for online survey of teachers scientific works in the field of CLIL training and distance education technologies on the creation of educational resources and a virtual learning environment and on the sociology of education were studied. When processing the results of the survey, we used statistical and descriptive research methods. The results of the online survey confirmed the hypothesis of the study that the main problem of using CLIL technology is the problem of resource provision of the CLIL training program in the context of distance education, as well as the level of methodological and IT-training of school teachers and university teachers. Other features of using CLIL technology in a distance format are as follows: the school teachers and university teachers have an appropriate set of basic competencies of a teacher practicing CLIL training, and, at the same time, their insuffi-

ciency for the implementation of the educational process in the context of distance education and, accordingly, the need to acquire additional competencies required by the teacher for the application of CLIL technology in a distance format.

Keywords: CLIL technologies, distance education, resource provision, sociological survey, CLIL teacher, secondary and higher education, educational platform, content.

Reference

- 1 Satova, R.K. Osobennosti organizatsii i planirovaniia distantsionnogo obucheniia v vuzah RK na period pandemii COVID-19 [Features of the organization and planning of distance learning in universities of the Republic of Kazakhstan during the COVID -19 pandemic]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31716253#pos=93;28
- 2 Zhetpisbaeva, B.A., D'yakov, D.V., & Shunkeeva, S.A. (2020). Aspekty izucheniia CLIL tekhnologii v usloviakh distantsionnogo obucheniia [Aspects of studying CLIL technology in the context of distance learning]. *Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Pedagogika*, 4 (100), 130–135 [in Russian].
- 3 Zhetpisbaeva, B.A., Seilhanova, A.E., Sarzhanova, G.B., Cem, Eh., & Ospanova, B.R. (2021). Predictive Modeling of Burn-out among Kazakhstani English Teacher Candidates. *The Education and Science Journal*, 23 (2), 71–94. DOI: 10.17853/1994-5639-2021-2-71-93 2021.

A.T. Kabbassova

*Pavlodar pedagogical university, Pavlodar, Kazakhstan
(Corresponding author's E-mail: tanad@inbox.ru)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2488-3998>*

Implementation of the meta-subject approach in the process of foreign language training of future teachers at a pedagogical university

A future teacher who speaks foreign language is in more demand by school today than ever before. Pedagogical universities change their activities to meet the school educational system's requirements. The need of English for future teachers is determined by the necessity of subject activity. In the process of teaching the teacher not only stimulates the mastering of the basics of science, but also creates the opportunity to develop learning skills, critically realize their experience of foreign language usage. First and second year students, while learning foreign language, improve their speaking skills, learn to use the best way to build their learning activity. The goal of the next step of professional training is to master teaching methods, which will let the students use their foreign language knowledge. Teaching English on the basis of meta-subject approach principles will allow to solve these problems. The article is devoted to the analysis of solving the problems of foreign language education of future teachers. The author suggests using the meta-subject potential of a foreign language as a general strategy of foreign language education. The experimental pedagogical work carried out at the Pavlodar Pedagogical University allows us to draw a conclusion about the effectiveness of the proposed ideas.

Keywords: future teachers, meta-subject approach, metacognition, foreign language education, high school, distance learning, teaching methods, readiness to teach, COVID-19.

Introduction

The meta-subject approach is a method of applying discoveries of modern conditions in the theory of metacognition of forming professional competencies of a future teacher. This article presents an analysis of the features of using the meta-subject approach in teaching a foreign language to future teachers at the university. The concept of trilingual education, as the basis of reforming of humanitarian component of higher educational, pedagogical content, gives the study of foreign language equal rights along with Kazakh and Russian languages. Images formed in the mind, visions by means of foreign language improve mastering methods of real world and its characterization.

The content of metacognitive process and metacognition form the conceptual framework of meta-subject approach. Interdisciplinary research of metacognition object emphasizes complexity of mechanisms realization of metacognition process: metacognition becomes the object of scientific interest of philosophers, psychologists, teachers. Metacognition takes a specific place in psychological and pedagogical research, because it is directly connected to the ability of personality to gain cognition methods.

One of the famous researchers of metacognition specifics as fundamentals of teaching, D. Flavell finds the direct dependence between the memory process and generated knowledge [1]. Personality can control the memory process and storing of information consciously and unconsciously. D. Flavell comes to conclusion that it is possible to influence these processes to improve cognition results. The research of psychologists from different countries in the second half of the 20th century was based on the searching ways to improve memory processes for developing cognition strategies.

The Soviet psychologist L.S. Vygotsky theorized the processes that can be considered metacognitive. Introduction to scientific use of the theoretical construct "Zone of immediate development" contributed the reasoning of interconnection between teaching and development. Before the discoveries of L.S. Vygotsky, the term "development" in the Soviet pedagogics wasn't used in didactic works [2]. The role of a teacher is to conduct quality conversion from the development zone, where the student is at the actual moment of knowledge, to the zone in which the contradiction between what was necessary to master and possibilities of the student will be overcome. Acting as facilitator in this conversion, the teacher can contribute the formation of student's skills to monitor their own skills and control the cognition process. The cognitive skills

being formed from the beginning of training allow students to develop flexible ways of self-regulation of behavior, thinking and metacognition formation competences.

Metacognition in the works of modern scientists (B.M. Velichkovsky, J. Byrnes, and W. Goswami), can be described as managerial functions of management [3–5]. The personality acts as a manager of his own activities, when he sets goals, plans, controls and evaluates his knowledge. And this side of his activity corrects and manages all that may be called metacognitive knowledge. Metacognitive knowledge includes the complex of knowledge (table 1).

Table 1

Metacognitive knowledge

Knowledge content	Examples
About cognitive abilities	According to the lesson topic, I can't formulate my thoughts clearly and concisely
About the task completion sequence	I must understand what I will speak about I must master the vocabulary of a given topic I must overcome my shyness
About the task completion strategies and tactics	I will study the given topic I will master the vocabulary of a given topic I will consider all the ideas I agree with I will find the arguments to prove my idea I will present my speech I will rate my performance

It can be quite difficult for a student to implement the regulation. This is due to the fact that the student cannot always differentiate his emotions and real result. If the student manages to do this, he will evaluate strategies and tactics he has already used. In the process of goal setting and planning of cognitive activity, the student correlates his goals with teacher's goals. If the goal is clear to him, student makes the system of tasks as the sequence of stages to get to the goal. Planning activity is what the student doesn't always realize systematically and in detail. Nevertheless, the student has the idea of achieving the goal. Student can plan his activity according to this image of a goal. The choice of strategies and knowledge tactics is carried out on the basis of experience. On this stage teacher can offer new ways to master knowledge. In case the strategy is not so effective, student can find new one. This is the point of difficulty, which students overcome faster and more successfully if the teacher stimulates student's motivation.

The purpose of the research, the results of which are presented in this article, was to analyze the specifics of the implementation of the meta-subject approach in the process of foreign language training of future teachers at a pedagogical university.

Research objectives

1) To determine the range of problems of foreign language training of future teachers in the conditions of restrictions associated with the pandemic. The solution of this problem was based on the analysis of scientific research related to distance learning.

2) To test the course "Meta-subject approach in teaching school subjects in a foreign language" (by A.T. Kabbasova), which is prepared for future teachers of the natural-mathematical cycle. The methods used in the experiment were selected in accordance with the possibilities of online learning.

3) Determine the attitude of students to the course studied, to the knowledge gained and the competencies formed. The attitude was determined being based on an online survey.

Methods and materials

The research was carried out within the framework of a dissertation research involving methods of theoretical and practical levels. The analysis, synthesis, and generalization helped to identify the main problems associated with the use of the meta-subject approach in teaching a foreign language in higher education and ways to solve them.

For the analysis an online questionnaire was used, which, using scaling, made it possible to assess the attitude to the course studied and readiness to use the meta-subject potential of a foreign language. We used an 11-point scale. According to V. Avanesov: "The eleven-point scale, in comparison with the ten-point scale, has advantages of a psychological nature. As reference points of the scale, three comparative concepts

familiar to each person are used — the lowest value of “one”, which is the lowest worse, the average value of “six”, attributed to the easily distinguishable and most common in practice average level of knowledge, and the highest score of “eleven”, through which it becomes possible to distinguish the most excellent student from among the excellent students” [6].

The questionnaire has a closed form. Students had the opportunity to answer questions in an online format using Google forms.

Place of the experiment: Pavlodar Pedagogical University.

Time: second semester of the 2020–2021 academic year.

Number of survey participants: 35 3rd and 4th year students.

The materials for the study was the process of mastering the content of the course “Meta-subject approach in teaching school subjects in foreign language”, the results of a survey developed by the author of the course, as well as the results of the previous stage of the dissertation research.

Results and discussion

At the previous stages of this research we identified the main concepts related to the use of the meta-subject approach in teaching a foreign language at a pedagogical university. The leading concept is “meta-subject potential” which means the possibility of using the available universal, integrating means of an academic discipline, intersubject connections for the development of the pedagogical process, phenomena, and the ability of subjects of knowledge to reflect. Signs of meta-subject potential: universality, integrativity, intersubject connections, reflexivity [7]. We have identified problems in understanding of this concept, the specifics of its application in future professional activities related to teaching in a renovated school. To solve this problem, the course “Meta-subject approach in teaching school subjects in a foreign language” was developed. The course content is focused on the formation of foreign language competencies, methodological competencies, as well as meta-subject competence. The developed course was offered for students of the 3rd–4th years, who have already completed the basic course of special and methodological disciplines. The course was offered to students as an additional type of training, implemented through the Institute of Additional Education of Pavlodar Pedagogical University. The course is designed to take 72 hours. Due to the fact that the training took place during the period of restrictions associated with the spread of the pandemic, we had to study the specifics of the organization of the educational process in the new conditions.

The problem of distance learning is one of the complex and at the same time studied topics for research. J.L. Moore and co-authors identified different expectations and ideas about the labeling of the learning environment: distance learning, e-learning and online learning are not the same thing. Researchers interpret these concepts differently [8]. This differentiation of concepts was not the most relevant object of attention for the practice of organizing new forms of education. During the pandemic, researchers turned to more significant issues, the most important of which was «how to organize effective interaction in online learning?». L. Amir [9], I.S.K. Anwar [10], A.K. Balachandran [11], R.K. Bisht [12], B.D. Colpitts [13], A.R. Kanojiya [14], P. Paudel [15] analyzed the response of students to the acceptability of online education in difficult conditions developed in connection with the pandemic. The difficulties that students experience are psychological in nature. The task of the teacher is to reduce anxiety about this learning experience, to provide students with the opportunity to be an equal partner in the online environment, who knows what they are doing, why they are doing it and what results they can achieve when performing certain cognitive actions.

Based on the analysis of the effectiveness of modern training strategies and tactics, training methods were selected. The largest group of methods is related to group learning. The methods of mutual learning are not an innovation, since the technologies developed and systematized in the last century were also popular in traditional learning. For example, by such authors as A.K. Mynbayeva, Z.M. Sadvakasova [16]. At the university we actively use the methods of mutual learning, which makes learning English meaningful and interesting. When students work in online groups, they become part of a community where they support and help each other. Among teachers who organize group training methods like case-study, brainstorming, Jigsaw, Round table and other are already well-known. Let's look at some of the methods that we used in the classroom with students during the course. In the online training, we used the capabilities of Zoom, a popular program for organizing a video conference, the features of which allow us to divide a group into subgroups, organize the focus of attention on who is speaking.

Pedagogical reality offers different methods of organization of cognition. Actual forms of group work can be realized through the technics such as “Bono’s six hats”, “Brainstorming”, “Three steps interview” and the others. These methods are wildly spread and often used by the teachers.

Here is an example of the method we used in the classroom.

The game “Playing this role...”.

Goal of the game: to be able to formulate your ideas on the basis of foreign language knowledge according to the social and actual problems and regulate the cognition of the problem and your attitude to the knowledge.

Organization of work: 5–6 students participate in the game. Take the problem which will be discussed in the group, for example, the problem of air pollution. Each of the participants plays a role. For example, a factory manager, a resident of the city. Forming the message, the player should not just say what he is going to do to solve the problem, but also share the feelings he felt while preparing this message.

Business game “Teachers on TV show”. The method forms the skills of active listening, which contributes to obtaining an extensive flow of information, demonstrates the possibilities of pedagogical analysis and discussion.

Organization of work: the conference simulates a studio in which the teacher acts as a TV presenter, four representatives of different groups as guests, and the rest as an audience. The content of the conversation is based on some pedagogical problem, for example, cooperation between family and school, school performance, education of the personality qualities of a teenager, pedagogical support in choosing a profession, etc.

The algorithm for implementing the method.

The topic for discussion is chosen, which is voiced by the moderator. Four participants (guests of the studio) were given cards with the roles that they perform during the discussion. The audience evaluates, “calls” the studio and asks questions. The moderator summarizes the results, organizes feedback.

Solving problem situations “Mosaic”.

The method is used to develop listening and speaking skills through solving and discussing pedagogical situations.

Organization: the work is carried out in groups of 3 to 5 people, each of which is offered images in jpg format. The teacher-presenter, who provides the floor for the speech, organizes feedback. Preparation time: 5 minutes, a vocabulary could be offered for the drawing.

The algorithm for implementing the method.

After the groups assemble the mosaic, they need to give a complete description of the pedagogical situation in the picture on the following logical questions: what problem did you see in the picture? What contradictions are at the heart of this problem? How can you prevent and solve this problem, in your opinion? The audience listens, asks questions. The moderator summarizes the results.

In the pedagogical practice of training future teachers in the conditions of distance learning CLIL methods are used, for example, the study of the effectiveness of this technology was investigated by B.A. Zhetpisbayeva, D.V. Dyakov, S.A. Shunkeeva. These authors offer a summary of the experience of implementing this technology. The selection and development of resources for the course at Pavlodar Pedagogical University was carried out on the basis of the plan proposed by the authors [17]

The presented examples are a variant of organizing group work. In these tasks, students not only solve didactic tasks that relate to the development of a foreign language, but also learn to critically comprehend pedagogical problems. The variety of technologies, methods, and strategies that are offered to help a foreign language teacher to teach students of a pedagogical university can be enriched by intersubject connections and supra-subject meaning. For this purpose fragments of biology, chemistry, and physics lessons that were conducted in English were provided for analysis. Students themselves developed lesson plans with teaching in a foreign language in their subjects. The work based on the ideas of meta-subject will give tangible results, since a foreign language was used not only as a means of communication, but also as a way of learning.

After completing the course, students were offered a questionnaire, as answers to which were asked to evaluate on an 11-point scale, where the lowest score is 1, unsatisfactory – 2, somewhat unsatisfactory – 3, satisfactory – 4, below average – 5, average score – 6, above average – 7, good – 8, very good – 9, excellent – 10, highest – 11.

1. Evaluate your competence in goal setting, planning a lesson in a foreign language on an 11-point scale.

This question allows you to determine how highly future teachers rate their forecasting and planning skills.

2. Evaluate your competence in organizing classes in a foreign language on an 11-point scale.

This question is related to the knowledge of teaching methods, which were expanded and consolidated through practical and teaching skills during the course of studying the course.

3. Evaluate your level of readiness to use the meta-subject approach in teaching school subjects in a foreign language on an 11-point scale.

The statistics are presented in table 2.

Table 2

The ratio of the value and percentages of the subjects

The value of the 11-point scale	Lexical and evaluative equivalents	Number of test subjects		
		question 1	question 2	question 3
1	Lowest mark			
2	Unsatisfactory			
3	Somewhat unsatisfactory			
4	Satisfactory			
5	Below average	1		
6	Average mark	3	6	
7	Above average	10	11	12
8	Good	8	5	8
9	Very good	5	6	7
10	Excellent	6	6	7
11	Highest	2	1	1

Interpretation of statistical data:

1. Self-assessment of the competencies of goal-setting, lesson planning in a foreign language.

According to statistics, at the “highest” level 2 students are proficient in goal-setting and lesson planning in a foreign language, which is 5.7 % of the total number of respondents. These students define their skills to choose the content of the goal, formulate the goal, set tasks relative to this goal, plan the lesson in a foreign language as formed. During the course, the students discussed the strategy of goal setting, the structure of the teacher's actions, the selection of content for goal formulation, as well as the tactics of teaching students goal setting. 6 (17.1 %) students are rated as “excellent” at the level of goal-setting and lesson planning skills in a foreign language. 5 (14.3 %) of respondents rate themselves at a “very good level” of proficiency in these competencies. They believe that 8 (22.9 %) of the students have mastered these competencies “well”. 10 (28.5 %) and 3 (8.6 %) students rated themselves “above average” and “average”, respectively. 1 (2.9 %) student rated themselves below average. This is a fairly high self-esteem: 31 (85 %) students rated themselves with above-average scores, indicating confidence in their goal-setting and lesson planning skills in foreign language.

2. Self-assessment of the competence of the organization of classes in a foreign language.

According to the obtained data, 1 (2.9 %) student gave himself the “highest score”. During the course, students not only analyzed the lessons of biology, chemistry, and mathematics in a foreign language, but also developed and demonstrated the skills of organizing classes in a foreign language. The developed plans were discussed, and certain adjustments were made to them. Evaluation and analysis of the work allows to reflect on the experience gained. On this point, students rate themselves quite highly. 6 (17.1 %) students rated themselves “average”, 11 (31.4 %) students rated themselves “above average”, and 5 (14.3 %) students rated themselves “good”. The rating of “very good” and “excellent” was given by 6 (17.1 %) students in each category.

3. Self-assessment of the readiness to apply the meta-subject approach in teaching school subjects in a foreign language.

12 (34.2 %) students rate their readiness as “above average”. 8 (22.8 %) students rated themselves “good”. The grades “very good” and “excellent” were given by 7 (20 %) students each. One student gave himself a top grade. During the course, students received a lot of information about the specifics of the implementation of the meta-subject approach, and were also given the opportunity to test the provisions of this approach during the development of their own lesson plans. Each lesson was aimed at the formation of indi-

cators of the meta-subject of the lesson. The result of this work can be considered a high level of assessment of readiness to use the meta-subject potential of a foreign language in teaching their subjects, all 35 students gave themselves grades above the 6 value of the scale.

Conclusion

Presented research materials analyzed the problem of using the meta-subject potential of a foreign language in the training of future teachers. The meta-subject approach allows future teachers to align their ideas about their subject of future activity, about the content of the discipline that they will teach in a foreign language. The features of the application of the meta-subject approach in the foreign language education of students of the pedagogical university revealed in the course of the theoretical analysis direct the further search for the development of a special course that can bring the students' knowledge about the meta-subject into a single system. The developed course was introduced during the pandemic, which determined the specifics of the choice of teaching methods and forms of training organization. An analysis of the experience of researchers in the organization of the educational process during the pandemic showed that students have difficulties in adapting to online learning. In this regard, the organization of classes in online mode should be clearly regulated, students should be aware of the goals and objectives of any type of activity and predict the expected results. The teacher, acting as a facilitator, supports students in their cognitive activities. Taking into account these features, it was possible to organize optimal ways of interaction during the testing of the course "Meta-subject approach in teaching school subjects in a foreign language". The results obtained during the survey allow us to speak about the high importance of this content for students, and, accordingly, the effectiveness of the course as a whole.

References

- 1 Flavell, J.H. (1985). Cognitive development. — NY: Prentice Hall. — 1985. — 151 p.
- 2 Выготский Л.С. Педагогическая психология: учеб. пос. / Л.С. Выготский. — М.: Педагогика, 1991. — 410 с.
- 3 Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания / Б.М. Величковский. — М.: Смысл, 2006. — 432 с.
- 4 Byrnes, J.P. (2010). Cognitive development // The Corsini Encyclopedia of Psychology.
- 5 Goswami, U. (2008). Cognitive development: The learning brain. Psychology Press.
- 6 Аванесов В.С. Шкалирование тестовых результатов / В.С. Аванесов // Педагогические измерения. — 2013. — № 4. — С. 65–78.
- 7 Kabbassova, A., Shakarmanova, M., Temerbayeva Zh., Bulyga, L. & Sakenov, J. (2021). Meta-subject potential of a foreign language in teaching natural disciplines at a pedagogical university // International Journal of Education and Practice. — Vol. 9, 2. — Pp. 310–322.
- 8 Moore, J.L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). e-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? The Internet and Higher Education. — 14(2). — Pp. 129–135.
- 9 Amir, L., Tanti, I., Maharani, D.A., Wimaradhani, Y., Julia, V., Sulijaya, B., & Puspitawati, R. (2020). Student Perspective of Classroom and Distance Learning Method During Covid-19 Pandemic in The Undergraduate Dental Study Program.
- 10 Anwar, I.S.K., Omar, N., Isa, N. S.M., & Shamsudin, S.M. (2020). Students' acceptance and readiness towards distance learning during COVID-19 pandemic. International Journal of Education and Pedagogy. — 2(4). — Pp. 39–50.
- 11 Balachandran, A.K., Alagarsamy, S., & Mehrolia, S. (2020). Hike in student suicides—Consequence of online classes? Asian journal of psychiatry, 54: 102438.
- 12 Bisht, R.K., Jasola, S., & Bisht, I.P. (2020). Acceptability and challenges of online higher education in the era of COVID-19: a study of students' perspective. Asian Education and Development Studies.
- 13 Colpitts, B.D., Smith, M.D., & McCurrach, D.P. (2020). Enhancing the digital capacity of EFL programs in the age of COVID-19: the ecological perspective in Japanese higher education. Interactive Technology and Smart Education.
- 14 Kanojiya, A.R. The Impact of Online Learning during Covid-19 Pandemic: Students Perspective Maharashtra, India. International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology. — Vol.8, 11. — Pp. 686–690.
- 15 Paudel, P. (2021). Online education: Benefits, challenges and strategies during and after COVID-19 in higher education, International Journal on Studies in Education (IJonSE). — 3(2). — Pp. 70–85.
- 16 Мынбаева А.К. Искусство преподавания. Концепции и инновационные методы обучения: учеб. пос. / А.К. Мынбаева, З.М. Садуакасова. — Алматы: Каз.нац. ун-т им. аль-Фараби, 2012. — 228 с.
- 17 Жетписбаева Б.А. Аспекты изучения CLIL технологии в условиях дистанционного обучения / Б.А. Жетписбаева, Д.В. Дьяков, С.А. Шункеева // Вест. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2020. — № 4 (100). — С. 130–135.

А.Т. Каббасова

Педагогикалық университетте болашақ мұғалімдерді шет тілінде оқыту процесінде метапән тәсілін жүзеге асыру

Шет тілін меңгерген болашақ мұғалім бүгінде мектепке бұрынғыдан да сұранысқа ие. Педагогикалық университеттер мектептегі білім беру жүйесінің осы қажеттілігін қанағаттандыру үшін өз қызметін қайта құруда. Болашақ мұғалімдер үшін ағылшын тілінің қажеттілігі іс-әрекет пәнінің қажеттіліктеріне байланысты. Оқыту барысында мұғалім ғылым негіздерін игеруге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқу дағдыларын дамытуға, шет тілін қолдану тәжірибесін сыни тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді. Бірінші және екінші курс студенттері шет тілін меңгеріп, сөйлеу дағдыларын жетілдіреді, оқу іс-әрекетін құрудың онтайлы тәсілдерін қолдануды үйренеді. Кәсіби дайындықтың келесі кезеңінің мақсаты: оқушыларды шет тілін оқуда үйретуге мүмкіндік беретін оқыту тәсілдерін меңгерту. Метапәндік ұстаным қағидаттарына негізделген ағылшын тілін оқыту осы міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Мақала метапәндік көзқарас тұрғысынан болашақ мұғалімдердің шет тіліндегі білім беру мәселелерін шешуді талдауға арналған. Автор шет тілінің метапәндік әлеуетін шет тілін оқытудың жалпы стратегиясы ретінде қолдануды ұсынған. Павлодар педагогикалық университетінде өткізілген тәжірибелік-педагогикалық жұмыс ұсынылған идеялардың тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: болашақ мұғалімдер, метапәндік тәсіл, метатану, шет тілдік білім беру, жоғары мектеп, қашықтықтан оқыту, оқыту әдістемесі, сабақ беруге дайындық, COVID-19.

А.Т. Каббасова

Реализация метапредметного подхода в процессе иноязычной подготовки будущих учителей в педагогическом университете

Будущий учитель, который владеет иностранным языком, сегодня как никогда востребован школой. Педагогические университеты перестраивают свою деятельность для удовлетворения этой потребности системы школьного образования. Необходимость английского языка для будущих учителей обусловлена потребностями предмета деятельности. В процессе преподавания учитель не просто способствует усвоению основ наук, но и создает возможности для развития умений учиться, критически осмысливать свой опыт использования иностранного языка. Студенты на первом и втором курсах, изучая иностранный язык, совершенствуют свои речевые навыки, учатся использовать оптимальные способы для выстраивания своей учебной деятельности. Цель следующего этапа профессиональной подготовки — овладеть способами преподавания, которые научат школьников применять в учебе знание иностранного языка. Обучение английскому языку, основанное на принципах метапредметного подхода, позволит решить эти задачи. Статья посвящена анализу решения проблем иноязычного образования будущих учителей с точки зрения метапредметного подхода. Автором предложено использование метапредметного потенциала иностранного языка как общей стратегии иноязычного образования. Проведенная в Павлодарском педагогическом университете опытно-педагогическая работа позволяет сделать вывод об эффективности предложенных идей.

Ключевые слова: будущие учителя, метапредметный подход, метапознание, иноязычное образование, высшая школа, дистанционное обучение, методы обучения, готовность к обучению, COVID-19.

References

- 1 Flavell, J.H. (1985). *Cognitive development*. NY: Prentice Hall.
- 2 Vygotskij, L.S. (1991). *Pedagogicheskaja psikhologiya [Pedagogical psychology]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 3 Velichkovskij, B.M. (2006). *Kognitivnaja nauka: Osnovy psikhologii poznaniia [Cognitive Science: Fundamentals of the Psychology of Cognition]*. Moscow: Smysl [in Russian].
- 4 Byrnes, J.P. (2010). Cognitive development. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*.
- 5 Goswami, U. (2008). *Cognitive development: The learning brain*. Psychology Press.
- 6 Avanesov, V.S. (2013). *Shkalirovanie testovykh rezultatov [Scaling of test results]*. *Pedahohicheskie izmereniia. Pedagogical measurements*. 4, 65–78 [in Russian].
- 7 Kabbassova, A., Shakarmanova, M., Temerbayeva Zh., Bulyga, L. & Sakenov, J. (2021). Meta-subject potential of a foreign language in teaching natural disciplines at a pedagogical university. *International Journal of Education and Practice*, Vol. 9, No. 2, 310–322.
- 8 Moore, J.L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). e-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? *The Internet and Higher Education*, 14(2), 129–135.

- 9 Amir, L., Tanti, I., Maharani, D. A., Wimardhani, Y., Julia, V., Sulijaya, B., & Puspitawati, R. (2020). Student Perspective of Classroom And Distance Learning Method During Covid-19 Pandemic In The Undergraduate Dental Study Program.
- 10 Anwar, I.S.K., Omar, N., Isa, N.S.M., & Shamsudin, S.M. (2020). Students' acceptance and readiness towards distance learning during COVID-19 pandemic. *International Journal of Education and Pedagogy*, 2(4), 39–50.
- 11 Balachandran, A. K., Alagarsamy, S., & Mehroliia, S. (2020). Hike in student suicides–Consequence of online classes? *Asian journal of psychiatry*, 54: 102438.
- 12 Bisht, R.K., Jasola, S., & Bisht, I.P. (2020). Acceptability and challenges of online higher education in the era of COVID-19: a study of students' perspective. *Asian Education and Development Studies*.
- 13 Colpitts, B.D., Smith, M.D., & McCurrach, D.P. (2020). Enhancing the digital capacity of EFL programs in the age of COVID-19: the ecological perspective in Japanese higher education. *Interactive Technology and Smart Education*.
- 14 Kanojiya, A.R. The Impact of Online Learning during Covid-19 Pandemic: Students Perspective Maharashtra, India. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, Vol.8, 11. 686–690.
- 15 Paudel, P. (2021). Online education: Benefits, challenges and strategies during and after COVID-19 in higher education, *International Journal on Studies in Education (IJonSE)*, 3(2), 70–85.
- 16 Mynbaeva, A.K., & Sadvakasova, Z.M. (2012). *Iskusstvo prepodavaniia. Kontseptsii i innovatsionnye metody obucheniia* [The art of teaching. Concepts and innovative teaching methods]. Almaty: Kazakhskii natsionalnyi universitet imeni al-Farabi [in Russian].
- 17 Zhetpisbaeva, B.A., D'jakov, D.V., & Shunkeeva, S.A (2020). *Aspekty izucheniia CLIL tekhnologii v usloviakh distantsionnogo obucheniia* [The aspects of studying CLIL-technologies in the context of distance teaching]. *Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriia Pedagogika – Bulletin of the Karaganda University*, 4 (100), 130–135 [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abdankyzy, L.** — MA in TESL student, Webster University, English language teacher, “Bilim-Innovation” high school for gifted girls, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Abdigapbarova, U.M.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Abilbek, Zhangyl** — PhD, department of biology, geography and chemistry, Qorqyt Ata University, Qyzylorda, Kazakhstan.
- Abildina, S.K.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Abilova, Sh.B.** — Master of biological sciences, department of microbiology and biotechnology, Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Akbayeva, G.N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of theory and practice of foreign language training, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Akhmetova, G.S.** — M.A. in Education. PhD student, Specialty: 8D01719 “Foreign language: two foreign languages”, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Alken, S.H.** — the 1 st year PhD-student, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Almetov, N.Sh.** — Cand.Phil.Sci, M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
- Assanova, D.N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Baubekova, G. K.** — Master of Teacher Education, senior lecturer of the Department Ecology and Geography, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kazakhstan.
- Beisenbaeva, B.A.** — M.P.S., senior teacher of Foreign Languages’ Department, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Bissembayeva, N.A.** — Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer at the High school of pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.
- Bizhkenova, A.E.** — Doctor of Philological Sciences, professor, head of the Foreign Philology department, L.N. Gumilyov Eurasian national university, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Bulatbayeva, K.N.** — Doctor of Education, Professor of the Department of Foreign Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Dyusembinova, R.K.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Dyakov, D.V.** — Candidate of philology, Associate Professor of Karaganda University named after E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Dzholdanova, D.K.** — Master of Education (foreign languages), doctoral student of the Department of Theory and Methods of Foreign Language Training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.

-
- Ibadullayeva, S.Zh.** — Doctor of biology sciences, Professor, department of biology, chemistry and geography, Qorqyt Ata University, Qyzylorda, Kazakhstan.
- Igembekova, A.Z.** — Master of Philological Sciences, teacher, Karaganda Technical University, Kazakhstan.
- Ishanov, P.Z.** — candidate of pedagogical sciences, PhD, professor, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Danek, Jan** — Professor of the University of Saints Cyril and Methodius, Slovakia.
- Kabbasova, A.T.** — PhD candidate at Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan.
- Karabalayeva, A.B.** — 3th year PhD student, Master of biological sciences, department of biology, chemistry and geography, Qorqyt Ata University, Qyzylorda, Kazakhstan.
- Karbozova, G.K.** — Cand.Phil.Sci, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan.
- Khanina, N.N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan.
- Kim, A.A.** — Doctor of Philology, Associate Professor, Tomsk State University, Tomsk, Russia.
- Knol, M.V.** — 1 st year PhD student, Department of the theory and practice of foreign language training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Kopzhasarova, U.I.** — c.p.s., associated professor of Theory and Methodology of Foreign Language Training Department, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Kupeeva, Z.S.** — Master of Philological Sciences, Senior teacher, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Khamitova, G.A.** — Candidate of Philological Sciences, professor Innovative University of Eurasia, Faculty of "Business, Education and Law", Pavlodar, Kazakhstan.
- Li, I.V.** — 2nd year PhD student, Pedagogy and Psychology Institute, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Magauina, G.M.** — Master of Philological Sciences, teacher, Karaganda Technical University, Kazakhstan.
- Mauitbekova, A.Zh.** — doctoral student of the Department of Foreign Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Maussumbayev, R.S.** — doctoral student of the department of social pedagogy and self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Mazhit, Z.** — Candidate of philological sciences, Docent, Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Mirza, N.V.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Murzataeva, A.K.** — Doctoral student, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Nurgaliyeva, S.A.** — candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ağrı Ibrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Republic of Turkey.
- Ospanova, A.K.** — 3-year doctoral student, Department of Theory and Practice of Foreign Language Training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Rakhimgalieva, P.S.** — 3rd year PhD student, Department of pedagogy and psychology, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Semey, Kazakhstan.
- Ramashov, N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Initial Military training and Martial Arts, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Ramashova, A.N.** — PhD, Senior Lecturer of the Department of International Tourism and Service, M.O. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
- Rymkhanova, A.R.** — Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Ryskulova, A.A.** — Master of Social Sciences, Teacher of the Department of Pedagogy and Defectology, «Bolashak» University, Qyzylorda, Kazakhstan.

-
- Salybekova, F.M.** — Senior teacher, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
- Sarsembayeva, A.B.** — Candidate of philological sciences, Docent, Academy of public administration under the President, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Sarzhanova, G.B.** — PhD, the Head of the Department of the theory and practices of foreign language training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Serikbayeva, N.B.** — 3rd year PhD student, Department of pedagogy and psychology, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Semey, Kazakhstan.
- Shunkeyeva, S.A.** — PhD Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan.
- Shelestova, T.Yu.** — PhD, Docent of the Department of foreign philosophy and translation, Faculty of Foreign Languages, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Shumeiko, T.S.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, Professor of the Department of Informatics, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kazakhstan.
- Suleimenova, Zh.T.** — 1st year PhD student, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge Psychology, L.N. Gumilyov National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Takuova, Z.S.** — doctoral student of the Department of Foreign Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Tamari, Dolidze** — Associate Professor, Batumi State Maritime Academy, Georgia.
- Tazhibayeva, E.R.** — a senior teacher of the Department of the theory and practice of foreign language training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Tleuzhanova, G.K.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Tleuzhanova, K.T.** — Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher, Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Tokzhigitova, A.N.** — PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Toleubekova, R.K.** — Doctor of pedagogical sciences, professor of the department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan.
- Toleuzhan, A.T.** — 1st year PhD student, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Turbaeva, S.M.** — Teacher, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Uteubaeva, E.A.** — Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of theory and methodology of foreign language teaching, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Yermaganbetova, M.A.** — Candidate of Pedagogical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Yücel, Gelişli** — Cand.Phil.Sci, Gazi University, Ankara, Turkey.
- Zhankina, B.Zh.** — Master of humanitarian sciences, head lecturer of the Department of Theory and Methodology of Foreign Language Training.
- Zhaukumova, Sh.S.** — Senior Lecturer, Master of Education, Zhetysay University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan.
- Zhetpisbayeva, B.A.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Strategic Development and international collaboration, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Zhienbaeva, N.B.** — Doctor of Psychological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.